

**T. C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SULTAN I. ALÂEDDİN KEYKUBAD'IN
KOMŞU DEVLETLERLE İLİŞKİLERİ**

HASAN ÇOPUR

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. NADİR ÖZKUYUMCU**

MANİSA 2012

ÖZET

Gurbet, mağlubiyet, esaret merhalesinden sonra Selçuklu devlet adamları ve komutanlarının seçim ve tercihiyle ummadığı bir esnada evvelinden arzuladığı, uğrunda savaştığı tahtı elde eden 1220-1237 yılları arasının isabetli görüş ve tedbir sahibi Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad, yüksek idare kabiliyeti, siyasi ve askeri ihtiyatkârlığı, iktisat telakkisi, ülke güvenliği ve menfaatini ilgilendiren meseleler karşısında gerçekçi, ölçülü, uzak görüşlü politik zekası ile on yedi yıllık saltanatı esnasında devletine hem geniş topraklar kazandırmayı başardı, hem de asrın en büyük gerçeği olan Moğol istila tehlikesine karşı barış, emniyet, refah, huzur değerlerine sahip ülkesini güçlü ve sağlam bir biçimde muhafaza ve müdafaa etti. Bu meyanda dış politikadaki temel hedef ve meşguliyeti ise iki yönde gelişti. Akdeniz ve Karadeniz ticaretinin kazanç ve emniyetine atfettiği kıymet sonucunda başlattığı harp hazırlıkları ve seferler, döneminde Selçuklu dış politikası belirleyen olayların ilk aslı idi. Bununla birlikte Alâeddin Keykubad'ın dış politikasını tanımlayan esas husus daha ziyade ülkesinin doğu hudutlarında bulundu. Bu durumun en temel sebebi 1220 yılından beri süren Moğol istila tehlikesi idi. Bilhassa 1226 yılından itibaren, bu tehlike ile ilintili gelişmelere bağlı olarak Alâeddin Keykubad'ın dış politikadaki dikkati neredeyse tamamen Doğu Anadolu bölgesine yönelecekti. Dış politikada izlediği siyasete doğrudan etki eden ciddi bir mesele olan Moğol istila tehlikesi Alâeddin Keykubad'ın komşu devletler ile münasebetlerinin gelişiminde önemli bir rol oynadı. Onun, Harezmşahlara ve Eyyubilere karşı kazandığı zaferlerin gerisinde bu tehlikenin neden olduğu endişenin izleri apaçık görülecekti. Bununla birlikte Alâeddin Keykubad, Türkiye Selçuklu Devletine en parlak dönemini Moğol tehlikesinin gölgesinde yaşatmayı başardı, yüksek feraseti, idare kabiliyeti, siyasi ve askeri ihtiyatkârlığı, barıştan yana tavır alan karakteri ile, 1231 yılından itibaren İran ve Azerbaycan'a yerleşerek Anadolu ülkesine sınır komşusu olan Moğolların istila tehdidini ülkesinden uzak kıldı. Bu vakıayı temin ederken Moğolların amansız düşmanı olarak Selçuklu ülkesini tehdit etme noktasına ulaşan Celaleddin Harezmşah'ı Yassıçemen Savaşı'nda yendi, Eyyubilere karşı zaferler kazandı, nihayet Türkiye Selçuklu Devleti onun zamanında Anadolu'da rakipsiz bir merhaleye, Moğollar hariç komşu hükümetlerinin hepsinden kuvvetli bir mevkiye ulaştı.

ABSTRACT

Turkish Seljuk Sultan Alaeddin Keykubat I, who acquired the throne which he had desired for earlier times and waged wars for at a time in which he did not expect with the choice and preference of Seljuk state men after the stages of absence from home, defeat and captivity as the ruler of the years 1220-1237 having the right decisions and measures, both acquired large lands thanks to his high competence of ruling, political and military cautiousness his understanding of economy, his realistic, balanced political intelligence with respect to the issues related to security and interests of the country during his 17-year reign and also defended powerfully his principle with peace, security, wealth, quietness against the Mongolian invasion as the devastating reality of the century. In this context, his basic objective and engagement in foreign politics developed in two ways. Attributing great importance to the security and gain of Mediterranean and Black Sea trade, war preparations and military expeditions were the primary events which determined Seljuk foreign policy. However, the point which is shaping Alaeddin Keykubat's foreign policy was mostly focusing on the eastern boundaries. This resulted from the threat of Mongolian invasion which had lasted since 1220. Particularly, since 1226, depending on the developments related to this threat, Alaeddin Keykubat's entire interest of his foreign policy completely focused on East Anatolia. Threat of Mongolian invasion as a serious problem affecting the politics Alaeddin Keykubat followed policy played an important role in the development of the relationships of Alaeddin Keykubat with neighboring countries. His victories against Khwarazmshah and Ayyubids marked the signs of his concerns arisen from this threat. However, Alaeddin Keykubat brought the most perfect period to Turkish Seljuk State in the shade of Mongolian invasion. With his high insight, administrative competence, political and military cautiousness, peace-oriented nature He managed to keep away the invasion of the Mongols which became a border to the Anatolian country by occupying Iran and Azerbaijani as from 1231. Meanwhile, he defeated Celaleddin Harzemshah, who came to the point of posing a threat to Seljuk State and as implacable enemy of the Mongols in Yassiyemen War. He won a victory against Ayyubids and ultimately, Turkish Seljuk State became unrivalled during his reign in Anatolia and became more powerful than the all neighboring states except the Mongols.

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “SULTAN I. ALÂEDDİN KEYKUBAD’IN KOMŞU DEVLETLERLE İLİŞKİLERİ” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

14. 05. 2012

Hasan ÇOPUR

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 24.05.2012 tarih ve 10/6 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü öğretim Yönetmeliği'nin 24. Maddesi gereğince Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Yüksek Lisans Programı öğrencisi Hasan ÇOPUR'un "Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın ~~Rom~~ Devletlerle İlişkileri" Konulu tezi incelenmiş ve aday 30.05.2012 tarihinde saat 15.00'de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ⁷⁵ dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna	☒	<u>OY BİRLİĞİ</u>	☒
DÜZELTME yapılmasına	* ☐	<u>OY ÇOKLUĞU</u>	☐
RED edilmesine	** ☐	ile karar verilmiştir.	

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

BASKAN

Prof.Dr. Nadir ÖZKUYUMCU
(Danışman)

ÜYE

Prof.Dr. Mehmet ERSAN

ÜYE

Yrd.Doç.Dr. Şükran YAŞAR

*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir

Tez, mutlaka basılmalıdır

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

Gerçekli düzeltmeler yapıldıktan ve jüri üyelerinin basılmadan önce yapılan düzeltmeleri tezler depolarla döneşimde sonra basılabilir.

ÖNSÖZ

Türk İslam ve Dünya tarihinin en önemli devletlerinden biri hiç şüphesiz Türkiye Selçuklu Devleti'dir. Bu devletin en önemli Sultanlarından biri ise, dönemi "İkbal Devri" olarak da bilinen I. Alâeddin Keykubad'dır. Bu sebeple Alâeddin Keykubad dönemi tarafımızdan tez çalışması olarak belirlenmiştir. Ancak Alâeddin Keykubad dönemi bütün yönleri ile değil, bugüne kadar müstakil olarak ele alınmayan komşu devletlerle ilişkileri cihetinde incelenmiştir.

Saltanata giden yolu gurbet, mağlubiyet ve esaret merhalesinden geçen, ölüm endişesine kapıldığı esnada Sultan olduğu müjdesini alarak arzuladığı tahtı elde eden Sultan Alâeddin Keykubad'ın dönemi, İslam dünyasının Moğol istilası ve tehdidi karşısında ıstırap ve endişe içinde bulunduğu bir zamana denk gelir. Bununla birlikte Alâeddin Keykubad yüksek feraseti, idare kabiliyeti, siyasi ve askeri ihtiyatkârlığı, barıştan yana tavır alan karakteri ile bu tehdidi ülkesinden uzak kılmayı başarmıştır. Türkiye Selçuklu Devletine en parlak dönemini Moğol tehlikesinin gölgesinde yaşatmayı başaran, halkını emniyet, barış, refah değerleri ile kuşatan, ülke topraklarında barınan ve ülkesine sığınan insanların hakkını korurken, savaş ve barış kanallarını ustaca kullanan Alâeddin Keykubad, Moğolların amansız düşmanı olduğu halde Anadolu'ya doğru yayılma siyaseti sezilen Celaledin Harezşah'ı yenme başarısı göstermiş, Eyyubilere karşı önemli zaferler elde etmiş, devletini Moğollar hariç tüm komşu hükümetler arasında rakipsiz bir mevkiye erdirmişdir. Bu merhalede ayrıca Anadolu'dan geçen milletler arası ticaret yollarının muktezatına uygun olarak Selçuklu ülkesinin ticaret ağını genişletip, devletin dış ticaretten elde ettiği payı artırmış, yüksek bir iktisadi telakki ile Anadolu'da gelişen milletler arası ticari etkinlikleri destekleyip korumayı da başarmıştır.

İşte bu derecede önemli başarılar elde eden Sultan Alâeddin Keykubad'ın komşu devletlerle ilişkilerini mütalaa suretiyle tezimiz içinde ortaya koymaya çalıştık. Düzenleme noktasında ise tezimiz Giriş ve iki esas bölüm halindedir.

Giriş kısmında ilk olarak kaynaklar tanıtılmış ve konumuzla ilgisi oranında değerlendirilmiştir. Hemen akabinde ise araştırma eserler kısaca takdim edilmiştir. Giriş kısmında ikinci olarak; Sultan I. Alâeddin Keykubad devrine kadar Türkiye Selçuklu Devleti tarihi hakkında hulasaten bilgi verilmiştir. Giriş kısmında üçüncü olarak da

Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın doğumundan Sultan oluncaya kadar ki hayatı ele alınmıştır.

Birinci bölümde ise; Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın müslüman komşu devletlerle ilişkileri; Eyyubiler, Abbasi Halifeliği ve Harezmşahlar olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir.

İkinci bölümde ise; Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın müslüman olmayan komşu devletlerle ilişkileri; Moğollar, Kilikya Ermenileri, Trabzon Rum Devleti, İznik Rum (Bizans) Devleti olmak üzere dört başlık altında ele alınmıştır.

Son olarak tezimiz değerlendirme ve sonuç kısmı ile noktalanır.

Doğu Anadolu'daki bağımlı Türk Devletleri, Kıbrıs Haçlı Krallığı ve Gürcüler ile ilişkiler ise çalışmamız içinde dolaylı olarak görülmekle birlikte hususi olarak ele alınmamıştır. Venedikliler ile diğer Latin Devletleri ile ilişkiler ise konumuz çerçevesi içinde dışarıda bırakılmıştır.

Tez süreci içinde naklettiği ilmi tavsiyeler ile üzerinde çalıştığımız konunun esasına ve biçimsel yanına katkıda bulunan danışman hocam Prof. Dr. Nadir ÖZKUYUMCU'ya teşekkür ederim. Yine bu süreçte beni destekleyen hocam Prof. Dr. Salim KOCA'ya teşekkür ederim. Aynı zamanda kendi varlığımdan üstün addettiğim değerli AİLEM'e daima yanımda oldukları için teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	VIII
A. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR	1
1. Kaynaklar.....	1
2. Araştırmalar.....	9
B. SULTAN I. ALÂEDDİN KEYKUBAD DEVRİNE KADAR TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ TARİHİ	11
C. SULTAN I. ALÂEDDİN KEYKUBAD	28
1. Alâeddin Keykubad'ın Çocukluk, Gençlik ve Meliklik Hayatı.....	28
2. Alâeddin Keykubad'ın Ağabeyi İzzeddin Keykâvus'a Karşı Saltanat Mücadelesi.....	34
3. Alâeddin Keykubad'ın Esaret Yılları Ardından Sultan Olması.....	36
4. Alâeddin Keykubad'ın Şahsiyeti.....	39

I. BÖLÜM

SULTAN I. ALÂEDDİN KEYKUBAD'IN MÜSLÜMAN KOMŞU DEVLETLERLE İLİŞKİLERİ

A. Eyyubiler ile İlişkiler

1. Alâeddin Keykubad'ın Eyyubi Devletine Mensup Melik Eşref İle Dostluk Kurması.....	42
2. Alâeddin Keykubad İle Melik Eşref Arasındaki Dostluk Akdinin Güneydoğu Anadolu'da Çatışmaya Dönüşmesi.....	46
3. Alâeddin Keykubad'ın Eyyubiler İle Yakınlık Kurması.....	51

4. Erzincan'ın İlhakı, Melik Eşref ile İlişkilerine Etkisi.....	54
5. Alâeddin Keykubad ile Eyyubiler Arasında Celaleddin Harezşah'a Karşı Kurulan İttifak.....	61
6. Alâeddin Keykubad'ın Doğu Anadolu Bölgesinde Gerçekleştirdiği Fetihlerin Eyyubiler İle İlişkilerine Tesiri.....	68
7. Alâeddin Keykubad'ın Ülke Topraklarına Yönelen Eyyubi Birliklerini Bozguna Uğratması.....	73
8. Güneydoğu Anadolu'da Eyyubiler ile Yaşanan Hakimiyet Mücadelesi.....	78
9. Alâeddin Keykubad'ın Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri İçin Son Teşebbüsleri.....	82

B. Abbasi Hilafeti ile İlişkiler

1. Halife Nasır Lidinillah'ın Sultan Alâeddin Keykubad'a Saltanat Menşuru ve Padişahlık Hil'atı Göndermesi.....	87
2. Halife Nasır Lidinillah'ın Moğol İstila Tehlikesine Karşı Alâeddin Keykubad'dan Yardım İstemesi.....	90
3. Alâeddin Keykubad'ın Halife el-Muntansir İbn üz-Zahir Döneminde Abbasi Hilafetiyle Olan Münasebetinin Esası.....	93

C. Harezşahlar ile İlişkiler

1. Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezşah Arasında Kurulan İlk Münasebet.....	95
2. Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezşah Arasındaki Dostluğun Gelişimi.....	103
3. Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezşah Arasında İlişkilerin Gerginleşmesi.....	117
4. Yassıçemen Savaşı.....	128
5. Celaleddin Harezşah'ın Ölümü ve Dağılan Harezşah Bakiyelerinin Türkiye Selçuklu Devletinin Hizmetine Alınması.....	139

II. BÖLÜM
SULTAN I. ALÂEDDİN KEYKUBAD'IN
MÜSLÜMAN OLMAYAN KOMŞU DEVLETLERLE İLİŞKİLERİ

A. Moğollar ile İlişkiler

1. Alâeddin Keykubad'ın Tüm Saltanatı Boyunca Dış Politikada İzlediği Siyasete Doğrudan Tesir Eden Bir Konu: Moğol İstilasası.... 145
2. Alâeddin Keykubad'ın Moğol Tehlikesi Karşısında Feraseti..... 150
3. Moğolların Türkiye Selçuklu Devletine Komşu olması..... 154
4. Alâeddin Keykubad'ın Moğol Devletine Tabi Hükümdar Olmayı Kabul Etmesi..... 158

B. Kilikya Ermeni Krallığı ile İlişkiler

1. Alâeddin Keykubad'ın Saltanatından Önceki Durum..... 164
2. Alâeddin Keykubad'ın Kilikya Ermeni Krallığına Yönelik Harp Hazırlığı ve Seferi Başlatmasının Nedenleri..... 167
3. Kilikya Ermeni Krallığı Üzerine Askeri Harekât..... 172

C. Trabzon Rum Devleti ile İlişkiler

1. Alâeddin Keykubad Devri Öncesi Gelişmeler..... 178
2. Alâeddin Keykubad Devri: Selçuklu-Trabzon Rum Devleti Arasında İlişkileri Menfi Yönde Değiştiren Gelişmeler..... 181
3. Trabzon Rum Devletinin Mükellef Olduğu Ağır Tabiiyyet Şartlarından Kurtulmak İstemesi..... 185
4. Türkiye Selçuklu Devleti Deniz ve Kara Kuvvetlerinin Gerçekleştirdiği Trabzon Seferi..... 188

D. İznik Rum Devleti ile İlişkiler

1. Alâeddin Keykubad Devri Öncesi Gelişmeler..... 193
2. Alâeddin Keykubad'ın Dış Politikaki Hedefleri Arasında İznik Rum Devletinin Yeri..... 196

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	201
BİBLİYOGRAFYA.....	207

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
AÜDTCF	Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafiya Fakültesi
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
ev.	Çeviren
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
haz.	Hazırlayan
İA	İslam Ansiklopedisi
krş.	Karşılaştırmız
KTBY	Kültür Bakanlığı Yayınları
s.	Sayfa
SÜ	Selçuk Üniversitesi
TAD	Tarih Araştırmaları Dergisi
Tahk.	Tahkikat
trc.	Tercüme
TTK	Türk Tarih Kurumu
vd.	Ve devamı
yay.	Yayımlayan

GİRİŞ

A. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

1. Kaynaklar

I. Alâeddin Keykubad'ın komşu devletlerle ilişkileri adlı konumuzun kaynakları yönünden birinci sırayı İbn Bibi lakabıyla tanınmış olan Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Caferi er-Rugadi'nin el-Evâmirü'l- 'Alâ'îye fi'l-Umûri'l- 'Alâîye adlı vekayiname özelliği taşıyan eseri almaktadır. Müellifin Farsça olarak kaleme aldığı bu eser Türkiye Selçuklu tarihinin 1192-1280 yılları arasında meydana gelen olaylarını yansıtır. Bilhassa siyasi tarihi bakımından çok kuvvetli bilgiler ihtiva etmekte olan eser Türkiye Selçuklu tarihinin en önemli yerli kaynağıdır. Müellif eserini meşhur İlhanlı (İran Moğolları) devlet adamı ve tarihçisi Atâ Melik Cüveyni'nin emri ile yazıp ona ve merhum Sultan I. Alâeddin Keykubad'a ithaf etmiştir.

İbn Bibi'nin yaşamı hakkında bildiklerimiz eserinde kendisi hakkında yazdıklarından ibarettir. Buna göre babası Mecdü'd-din Muhammed Tercümân, annesi ise Bibi Münecceime'dir. Babası müessir bir münşi, annesi ise şöhretli bir müneccim olarak önemli bir süre Sultan Celaleddin Harezşah'ın hizmetinde bulunduğu halde Yassıçemen Savaşı'ndan (1230) bir yıl sonra Sultan Alâeddin Keykubad'ın daveti ile Türkiye Selçuklu devletinin hizmetine dahil olmuşlardır. İbn Bibi'de istikbalde ebeveynleri gibi Selçuklu sarayında görev alıp münşi olan babasının vefatından sonra (ö.1272) Divan-ı Tuğra reisliğine atanacaktır.

Türkiye Selçuklu tarihinin takriben bir asırlık devresini nakleden İbn Bibi eserine I. Gıyaseddin Keyhüsrev devri (1192) ile başlamıştır. Eserine naksettiği mevzuların önemli bir kısmı ise Sultan I. Alâeddin Keykubad dönemine aittir. Alâeddin Keykubad devrini çocuk yaşında birkaç yıl idrak eden İbn Bibi eserinin önsözünde belirttiği üzere bizzat görüp işittiklerini zamanında geçerli olan edebi üslupla nakletmeyi amaçlamıştır.¹

¹ İbn Bibi ve eseri hakkında detaylı bilgi için bkz. A. Sadık Erzi, "İbn Bibi", *İA*, V/II, s. 712-718.

Alâeddin Keykubad'ın komşu devletlerle ilişkileri hususunda kaynaklarımız içinde en başta yer alan İbn Bibi'nin *el-Evâmirü'l- 'Alâ'ie fi'l-Umûri'l- 'Alâie* adlı eseri özellikle Eyyubiler, Harezmsahlar, Moğollar ile ilişkiler noktasında son derece zihin açıcıdır. Eserde Alâeddin Keykubad'ın Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Eyyubilere karşı kazandığı zaferler, Celaledin Harezmsah ile kurulan dostluk diyalogu ve çok geçmeden bu dostluğun düşmanlıkla sonuçlanması, Selçuklu Sultanının Moğol istila tehlikesine karşı takip ettiği siyasetin temel vasıfları ve bu tehdit karşısında başvurduğu askeri ve siyasi tedbirler ile ilgili olarak çok kıymetli bilgiler ve diplomatik vesikalar yer alır. Bununla birlikte kaynağımız, bazı noktalarda eksik bulunmuştur. Sultan Alâeddin keykubad'ın zehirlenerek vefat etmesi hakkında ihtiva ettiği bilgiler epey zayıftır. Bunun dışında Alâeddin Keykubad dönemi ile kaydettiği olayların ciddi bir kısmında tarih bulunmamaktadır. Kilikya Ermeni Kralı I. Hetum (1226-1269) yerine de her zaman Kral II. Leon (1187-1219) gösterilmiştir.

Eserin Ayasofya ktp. nr. 2985'te kayıtlı olan tek nüshası Adnan Sadık Erzi tarafından tıpkıbasım olarak yayınlanmıştır.² Bununla beraber tezimizin hazırlanması esnasında *el-Evâmirü'l- 'Alâ'ie fi'l-Umûri'l- 'Alâie* adlı eserin Prof. Mürsel Öztürk tarafından Farsçadan dilimize yapılan ve Kültür Bakanlığı Yayınlarının 1000 Temel eserleri arasında 1996 yılında yayınlanan tercümesini kullanılmıştır.³

Türkiye Selçuklu tarihinin diğer bir yerli kaynağı; Kerimüddin Mahmud-i Aksarayı'nin (ö. 733/ 1332-33) Farsça olarak kaleme alıp 1323 yılında İlhanlıların Anadolu valisi Çobanoğlu Timurtaş Noyan'a sunduğu *Müsâmeretü'l Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr* adlı eseridir. XIII. yüzyılın birinci yarısının sonlarında doğan Aksarayı'nin iyi bir eğitim gördüğü ve ömrünün takriben 47 yılını (1276-1323) devlet hizmetinde geçirdiği eserinden anlaşılmaktadır. Kaleme aldığı söz konusu eseri dört bölümde oluşur. Çalışmamızı ilgilendiren kısmı Türkiye Selçuklu Devletinin II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e kadar ki tarihi olaylarını ihtiva eden üçüncü bölümdür. Lakin bu bölümde Türkiye Selçuklularından kısaca bahsedilmektedir. Bu nedenle

² İbn Bibi (el-Hüseyn b. Muhammed b. Ali el-Caferi er-Rugadi), *el-Evâmirü'l-'Alâ'ie fi'l Umûri'l-'Alâ'ie*, Tıpkı Basım, Önsöz ve fihristi haz. Adnan Sadık Erzi, TTK Yay., Ankara 1956.

³ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alaiyye*, Selçukname, çev. Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser, I, Ankara 1996.

araştırmamız içinde sınırlı ölçüde istifade edilmiştir.⁴ Bununla beraber I. Alâeddin Keykubad'ın ağabeyi İzzeddin Keykâvus'a karşı saltanat mücadelesi nihayetinde başarısızlığa uğrayarak hapse mahkum olması ve 7 yıl süren esaret yaşamının ardından başlamış olan Sultanlık döneminde sahip olduğu yüksek karakter vasıfları sayesinde harici alanda kazandığı nokta başarılar ile ilgili olarak aktardığı hülâsa bilgiler ele aldığımız çalışma bakımından dikkate değerdir.

Müellifi belirsiz Farsça muhtasar bir eser olan Anonim Selçuknâme de konumuzun kaynakları arasında yer almaktadır. Eser Türkiye Selçuklularının başlangıcından 1363 yılına kadar gelen olayları kapsamaktadır. Eser F. Nafik Uzluk tarafından neşr ve tercüme edilmiştir.⁵ İbn Bibi'de nakledilmeyen kayda değer hususlar hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir.

Bu temel yerli kaynaklar dışında konumuz ile ilgili olarak Ahmed b. Mahmud'un Osmanlı Padişahı II. Selim'e (1524-1574) sunduğu "Selçuknâme"⁶ ve Türk alim, mutasavvıf, tarihçi Müneccimbaşı Ahmed Dede⁷ (1631-1702) tarafından 1681 yılında kaleme alınan "Cami'ü'd-Düvel"⁸ adlı sekonder kaynaklardan da istifade edilmiştir. Ahmed b. Mahmud ve Müneccimbaşı, temel belli başlı kaynaklara başvurarak Sultan I. Alâeddin Keykubad devrinin siyasi tarihi hakkında eserlerine kayda değer bilgiler nakşetmişlerdir.

Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın komşu devletlerle ilişkileri adlı konumuzun yabancı kaynakları arasında ilk sırayı İbnü'l-Esir'in (Ebû'l-Hasan İzzeddin b. Muhammed el-Cezeri) insanlığın yaratılışından 1231 yılına kadar geçen olayları anlattığı 12 ciltten mürekkep el-Kâmil fi't-Tarih adlı meşhur eseri almaktadır. 1160 yılında Cizre'de doğan İbnü'l-Esir, hayatını tahsil, tedarik ve eser yazmakla geçirmiştir. Ailesiyle birlikte hicret ettiği Musul'da aldığı tahsilin akabinde sahip olduğu ilmi şöhret ile Zengi hanedanından Atabey Nureddin Arslanşah'ın (1193-1211) iltifatına nail olarak

⁴ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayı, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000.

⁵ Anonim Selçuknâme, (Tarih-i Âl-i Selçuk der Anadolu), *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Ankara 1952.

⁶ Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, haz. Erdoğan Merçil, Tercüman 1001 Temel Eser, II, İstanbul 1977.

⁷ Müneccimbaşı ve eseri hakkında detaylı bilgi için bkz. M. T. Gökbilgin, "Müneccimbaşı", *İA*, VIII, s. 801-806.

⁸ Müneccimbaşı, *Câmiü'd-Düvel*, *Selçuklular Tarihi*, yay. ve çev. Ali Öngül, I-II, İzmir 2000/2001.

birkaç kez sefaret göreviyle Bağdat halifesine, Şam ve Kûdüs meliklerine gönderilmiştir. Bu sefaret ziyaretleri ilim hayatında büyük bir tesir yapmış, Musul'da göremediği birçok eserleri tetkik etme fırsatı bulmuştur. Ayrıca Bağdat, Halep, Şam, Hicaz diyarına yönelik hususi seyahatleri esnasında devrin meşhur alimleri ile görüşmüştür. Sonunda ise yazmak için en güvenilir kaynakları incelemiş, İslam dünyasında seyahat eden tüccar ve bilginlerin anlattıkları ve yazdıkları bilgileri ve kendi gezileriyle edindiği izlenimleri biraraya getirip, bunları birbiriyle karşılaştırmış ve sonunda meşhur eserini Musul'da kaleme almıştır.⁹

Kronolojik bir sistemle ve daha çok siyasi olaylar ön plana alınarak kaleme alınan el-Kâmil fi't-Tarih adlı bu eser Alâeddin Keykubad'ın komşu devletlerle ilişkileri adlı konumuzun kaynakları arasında üstün bir yere sahiptir. Tezimizin hazırlanması esnasında bu eserin Prof. Dr. Ahmet Ağırakça ve Abdülkerim Özaydın tarafından Türkçeye çevrilen ve 1987 tarihinde yayınlanan XII. Cildinin çevirisinden yararlandık. Bu kıymetli eser özellikle Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Eyyubi Devletinin güçlü bir üyesi olan el-Cezire meliki Eşref ile kurduğu siyasi ilişkileri tespit ve mütalaa açısından son derece faydalı olmuştur. Eserde; Alâeddin Keykubad'ın saltanatının henüz başında Melik Eşref ile gerçekleştirdiği barış akdinin Şarki Anadolu'daki nüfuz mevzusu ile ayrılığa ve çatışmaya dönüşmesi, taraflar arasındaki bu ayrılık ve çatışmanın hanedanları ve sancakları adına ortak tehdit olarak algıladıkları Sultan Celaleddin Harezamşah'a karşı Yassıçemen savaşında (1230) yerini tekrar barışa ve dayanışmaya bırakması ile ilgili olarak değerli bilgiler bulunabilir. Bunun dışında Alâeddin Keykubad'ın tüm saltanatı boyunca dış politikada izlediği siyasete doğrudan tesir eden bir konu olan Moğol istilası ile ilgili İbnü'l-Esir'in naklettiği hususlar ele aldığımız konu bakımından son derece çarpıcıdır. Ayrıca Alâeddin Keykubad'ın kuvvetlerini Kilikya Ermeni Krallığına ve Trabzon Rum İmparatorluğu'na karşı teksif etmesi ile ilgili el-Kâmil fi't-Tarih'de yer alan bilgilerin dikkate değer olduğunu söylemeliyiz.

Sultan Celaleddin Harezamşah'ın tercümanı ve has yazıcısı Şehabeddin Nesevi tarafından arapça olarak kaleme alınan Sîretu Sultan Celaleddin Mengüberti adlı eser Alâeddin Keykubad'ın komşu devletlerle ilişkileri adlı çalışmamızın kaynakları

⁹ İbnü'l-Esir ve el-Kâmil fi't-Tarih adlı eseri hakkında detaylı bilgi için bkz. Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları -Tarih ve Müverrihler-*, İstanbul 1991, s. 151-163. Ayrıca bkz. Zeki Velidi Togan, "İbnü'l-Esir", *İA*, V/II, s. 851-852.

arasında önemle yer almaktadır. Horasan'ın Nesa yöresinde doğan Nesevi, Orta Asya'yı kaplayan, batıya doğru yayılan ve 1221 yılında Horasan'ı büsbütün kuşatan Moğol istila akımının doğrudan tanığıdır. Bu sırada İran ülkesinde ortaya çıkan kargaşada hayatta kalmayı başaran müellif 1225 tarihinde, Hindistan serüvenini geride bırakarak İran hudutlarına geçen ve Meraga'yı payitaht ilan edip Harizmşahlar Devletini yeniden canlandıran Sultan Celaleddin Harezmsah'ın hizmetine katılır. Kuvvetli bir münşi olması sebebiyle Sultan tarafından baş katip olarak tayin edilen müellif, Moğollar ile yaptığı savaşlarda Sultan Harezmsah'ın yanında yer almıştır. Yalnız Sultan için yıkıcı sonuçlar doğuran Yassıçemen savaşında (1230) ve bu savaşın ardından Harezmsah'ın peşine düşen Moğollar'ın Diyarbakır tarafından kurulan Harezm karargahını kuşatması akabinde Sultanın hayatta kalmak adına yaptığı lakim ölüme çıkan son kaçış seyahatinde bulunmamıştır (1231). Sultanın ölüm haberini Silvan'da alan müellif, 1241'de tamamladığı Sîretu Sultan Celaleddin Mengüberti adlı eserinde keşke der keşke mümkün olsaydı da ömrümden alıp ona sunsaydım.¹⁰

Nesevi tarafından kaleme alınan Sîretu Sultan Celaleddin Mengüberti adlı eser, Harezmsah hanedanının son hükümdarı Sultan Celaleddin Harezmsah'ın Moğollara karşı varolma savaşının dehşetli, hazin, destansı tarihidir. Bununla birlikte yine bu eser, Sultan Celaleddin Harezmsah'ın Türkiye Selçuklularına ve Eyyubilere karşı siyasi ihtiyatkârlık, itidal ve basiretten uzaklaşmasının hatırası olarak tespit edilebilir. Gördüğünü ve görenden işittiğini nakleden Nesevi'nin eserinde, Sultan I. Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezmsah arasında sefaret ve mektuplar vasıtasıyla gelişen dostluğun düşmanlıkla sonuçlanması ile ilgili son derece önemli bilgiler bulunmaktadır. Bu nedenle Alâeddin Keykubad'ın komşu devletlerle ilişkileri adlı konumuzun kaynakları arasında Nesevi'nin eseri müstesna bir yerde durur. Bu arada tezimizin hazırlanması esnasında eserin Necip Asım tarafından Paris Milli Kütüphanesindeki yazma nüshası ile Fransız Doğu bilimci Houdas'ın yaptığı Fransızca çeviri karşılaştırılarak hazırlanan ve 1934 yılında İstanbul'da yayınlanan çevirisi kullanılmıştır.¹¹

¹⁰ Nesevi ve eseri hakkında detaylı bilgi için bkz. Günaltay, a.g.e., s. 172-178; Ayrıca bkz. C. Brockelmann, "Nesevi", *IA*, IX, s. 200-201.

¹¹ Nesevî, Şehâbü'd-dîn, *Celâleddin Harezmsah*, çev. Necip Asım, İstanbul 1934.

Selçuklular, Harezmliler ve Moğollar döneminin hatırı sayılır ailelerinden birine mensup olan Ata Melik Alâ'ü'd-dîn Cüveyni'nin (1226-1283) Farsça olarak kaleme aldığı Tarih-i Cihângüşâ adlı eser keza çalışmamız ile ilgili kaynaklar arasında yer almaktadır. İlhanlılar (İran Moğolları) devrinde yetişmiş bir devlet adamı ve bürokrat olan Cüveyni, 1258 tarihinde Hülagü Han tarafından Bağdat valiliğine atanmış ve kısa bir süre hariç ölümüne dek Bağdat merkez olmak üzere Irak eyaletinin idaresini üstlenmiştir. Bunun yanında iyi bir munşi olan Cüveyni'nin 1253-1260 yılları arasında kaleme aldığı Tarih-i Cihângüşâ adlı eseri ihtiva ettiği zengin tarihi ve siyasi-içtimai bilgileri itibariyle Moğol tarihinin birinci derecede kaynağıdır.¹² Alâeddin Keykubad'ın komşu devletlerle ilişkileri adlı konumuz bakımından ise eser Celaleddin Harezmsah'ın Ahlat'ı kuşatıp alması sonucunda meydana gelen Yassıçemen Savaşı hakkında aktardığı bilgiler ile son derece faydalı bulunmuştur.¹³

Aslen Malatyalı bir Yahudi olan Abu'l-Farac'ın (1226-1286) Süryanice olarak kaleme aldığı dünya tarihi de istifade ettiğimiz kaynaklar arasında yer alır. Abu'l-Farac Tarihi adıyla Ömer Rıza Doğrul tarafından İngilizce tercümesinden dilimize aktarılan eser¹⁴, Alâeddin Keykubad'ın esaret yıllarını geride bırakıp tahta geçmesi, Eyyubi Devletinin güçlü bir temsilcisi Melik Eşref ile akdettiği barış ve ittifak anlaşmaları, Yassıçemen Savaşı'nda Celaleddin Harezmsah'ı yenilgiye uğratması, Eyyubilere karşı Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kazandığı fetih ve zaferler; Moğol istila akınının Doğu Anadolu topraklarında görünmesi hakkında naklettikleri ile ele aldığımız çalışma bakımında kıymetlidir. Müellif hakkında ise felsefe, ilahiyat ve tıp sahasında tahsil almış, Süryanca dışında Arapça diline vakıf, Moğolların hakimiyeti devrinde önemli bir müddet Irak bölgesinin Metropolitisi görevinde bulunduğunu söyleyebiliriz.

Yukarı Mısır'da, Nüveyre nahiyesinde doğduğu için Nüveyri adı ile tanınan Ebu'l-Abbas Ahmed'in (1279-1332) Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb adlı ansiklopedi ile ilgili eseri çalışmamız esnasında faydalanılan kaynaklar arasında bulunmaktadır. Arap tarih ve ansiklopedi yazarı Nüveyri, Memlükler Devletinde katip olarak memurluk

¹² Cüveyni ve eseri hakkında detaylı bilgi için bkz. Günaltay, *a.g.e.*, s. 219-239; Orhan Bilgin, "Cüveyni, Ata Melik", *DİA*, VIII, s. 140-141.

¹³ Alâüddin Atâ Melik Cüveyni, *Tarih-i Cihangüşa*, çev. Mürsel Öztürk, KTBYS, Ankara 1999.

¹⁴ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, I-II, Ankara 1999.

yapmıştır. Aynı zamanda kendileri iyi bir hattat'tır. Kaleme aldığı ansiklopedisi ise beş kısımdan oluşur. Tarihi ilgilendiren kısmı beşinci bölümdür ve ansiklopedinin neredeyse yarısını meydana getirir. Tarihe tahsis ettiği çalışmada Nüveyri, naklettiklerinin orjinalliği üzerinde hiçbir iddia ileri sürmeyerek, seleflerinin izinde yürüdüğünü ve her türlü mesuliyeti onlara bıraktığını kaydetmiştir.¹⁵ Bununla beraber ele aldığımız çalışma bakımından eserde, Alâeddin Keykubad'ın esaret yıllarını geride bırakıp tahta geçmesi, Diyarbakır Artuklu ülkesine ait topraklara düzenlediği sefer esnasında Melik Eşref ile yaşadığı ihtilaf (1226), Sultanın Erzincan ve Erzurum sahasını ele geçirmemesi adına Melik Eşref'in takip ettiği siyaset, değişen siyasi koşullar beraberinde Alâeddin Keykubad ile Eyyubiler arasında gerginliklerin unutulması ve Celaleddin Harezşah'a karşı ittifak kurulup Yassıçemen Savaşı'nda kazanılan zafer hakkında pekiştirici bilgiler bulunmuştur.¹⁶

Aslen Silvanlı, hadis, tarih ve biyografilere dair önemli eserlerin yazarı Zehebi (1274-1348) tarafından kaleme alınan el-İber fi Haber men Gaber adlı eser de istifade ettiğimiz kaynaklar arasında bulunmaktadır. Müellif yaşam imtihanı içinde Şam, Halep, Mekke, İskenderiye, Kahire kentlerine yaptığı ziyaretler ile birçok bilginden yararlanmış, hadis ve tarihte yüksek merhaleye ulaşmıştır.¹⁷ Kaleme aldığı el-İber adlı eseri ise, İslam'ın doğuşundan 1300 yılına kadar İslam dünyasında geçen olayları naklettiği Tarih Düvel el-İslam adlı eserinden türemiştir. Çalışmamız esnasında el-İber adlı eser özellikle Yassıçemen Savaşı, Moğol istila dehşetinin el-Cezire bölgesini kuşatması (1231), Alâeddin Keykubad'ın ülke topraklarına yönelen Eyyubi birliklerini bozguna uğratması (1234), Keykubad'ın vefatı ve yüksek şahsiyeti hakkında sunduğu bilgiler ile çalışmamızı aydınlatmıştır.¹⁸

Kahire doğumlu Türk tarihçisi İbn Tağrıberdi (1411-1469) tarafından arapça olarak kaleme alınan el-Nucûmü'l-Zahira fi Mulûk-i Misr ve'l-Kâhira adlı eser çalışmamız sırasında istiifade ettiğimiz bir diğer kaynaktır. Kronolojik bir sistemle kaleme alınan eser, Amr b. As'ın Kahire'yi fethinden 1453 yılına kadar olan geçen

¹⁵ Nüveyri ve eseri hakkında detaylı bilgi için bkz. Kratchkowsky, "Nüveyri", *İA*, IX, s. 374-375; Günaltay, a.g.e., s. 251.

¹⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*, Vezaretü's-Sekafe, XXVI, Kahire 1985.

¹⁷ Zehebi ve eseri hakkında detaylı bilgi için bkz. Günaltay, a.g.e., s. 201-203.

¹⁸ Zehebi, *el-İber fi Haber men Gaber*, Tahk. Selahaddin el-Müncid, V, Mektebetü Hayyat Kuveyt 1966.

olayları nakleder. Çalışmamız bakımından özellikle Yassıçemen Savaşı, Moğolların Güneydoğu Anadolu bölgesinde gerçekleştirdiği istila akını (1231), Alâeddin Keykubad'ın ülke topraklarına yönelen Eyyubi birliklerini bozguna uğratması (1234) hakkında sunduğu bilgiler ile faydalı bulunmuştur.¹⁹

Tarihçi ve hadisçi olarak tanınan İbn Kesir'in (1301-1373) el-Bidâye ve'n-Nihâye adlı umumi dünya tarihi de istifade ettiğimiz kaynaklar arasında bulunur. Eser yaratılıştan başlayarak 1357 yılında son bulmaktadır.²⁰ Şam doğumlu Arap müellif İbn Kesir'in kaleme aldığı eser ele aldığımız çalışma bakımından özellikle, Eyyubi hükümdarları arasındaki tefrika, Yassıçemen Savaşı, Moğolların Güneydoğu Anadolu bölgesinde gerçekleştirdiği istila akını (1231) hakkında naklettiği tamamlayıcı bilgiler ile değerlendirilmiştir.²¹

Bunların dışında Ahmed Eflâki'ye ait Menakübü'l-Ârifin²², Anonim statüsünde Moğolların Gizli Tarihi²³, ve Trabzon Rum tarihi ile ilgili en somut kayıtlar barındıran Panaret'in Trabzon Tarihi²⁴ adlı eserlere de çalışmamız sırasında mahdut suretle olsa da başvurulmuştur. Nihayet Bizans müverrihlerinden Anna Komnena'nın (1083/1153-54?) babası I. Aleksios'un imparatorluk yıllarını (1081-1118) anlattığı Alexiad²⁵; XII. yüzyılda Bizans'da hüküm süren iki imparatoru, II. Ioannes (1118-1143) ve oğlu I. Manuel'in (1143-1180) saltanat dönemlerinin tarihini kaleme alan devlet emiri Ioannes Kimnamos'a ait Historia²⁶; XII. yüzyıl ortalarında Denizli yakınlarında doğan ve İstanbul'da eğitim gördükten sonra Angelos hanedanının hakim olduğu devrede (1184-1204) Bizans sarayında görev almaya başlayan Niketas Khoniates'e (ö. 1213) ait 1118-

¹⁹ İbn Tağriberdi, *el-Nucûmü'l-Zahira fi Mulûk-i Misr ve'l-Kâhira*, Vezeratü's Safakiyye ve'l-İrşad, VI, Kahire 1963.

²⁰ İbn Kesir ve eseri hakkında bilgi için bkz. Günaltay, *a.g.e.*, s. 328-329.

²¹ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XIII, Matbaatü's-Saâde, Mısır.

²² Ahmed Eflâki, *Manâkib Al-Ârifin*, yay. Tahsin Yazıcı, I, Ankara 1976; Ahmed Eflâki, *Ariflerin Menkabeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, I, İstanbul 1986.

²³ Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, çev. Ahmet Temir, Ankara 2010.

²⁴ A. Hahanov, *Panaret'in Trabzon Tarihi*, çev. Enver Uzun, Trabzon 2004.

²⁵ Anna Komnena, *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, çev. Bilge Umar, İstanbul 1996.

²⁶ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, çev. Işın Demirkent, Ankara 2001.

1206 yılları arasında meydana gelen olayları kapsayan *Historia*²⁷; I. Laskaris'in kurduğu İznik Rum Devleti'nde saray memuru olarak görülen İstanbul doğumlu Georgios Akropolites'e (1217-1282) ait 1203-1261 yılları arasında meydana gelen olayların ele alındığı vekayiname²⁸, Sultan I. Alâeddin Keykubad döneminde İznik Rum Devleti (Bizans) ile son derece mahdut görülen ilişkileri nakledip mütaalada bulunurken bize öngörü kazandıran eserler olarak bulunmuşlardır.

2. ARAŞTIRMALAR

Alâeddin Keykubad'ın komşu devletlerle ilişkileri adlı çalışmamızı kaleme alırken mütalaa ve üslup bakımından yalnız kalmayı yeğlediğimiz bilinmelidir. Bu cümlemiz, bu zaten böyle olması gerekir beyanını doğursa dahi hatırlatma ihtiyacı derinden hissedilmiştir. Şimdi ele aldığımız konu bakımından kayda değer araştırma eserleri arasında birinci sırayı Osman Turan'ın Selçuklular Zamanında Türkiye²⁹, Türkiye Selçukluları Zamanında Resmi Vesikalar³⁰, İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler³¹, İslam Ansiklopedisinde bulunan "I. Alâeddin Keykubad"³² adlı çalışmaları olduğunu belirtebiliriz. Özellikle Vesikalar ile ilgili eser Sultan I. Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezmşah arasında başlayan dostluğun başlıca kaynağı olan mektupların mevcut kısmını barındırdığı üzere oldukça önemlidir.

Çalışmamız sırasında başvurulan diğer araştırma eserler içinde ise Emine Uyumaz'ın Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)³³, Claude Cahen'in Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler³⁴, Gordlevski'nin Anadolu Selçuklu Devleti³⁵, Mehmet Ersan'ın Selçuklular Zamanında

²⁷ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1995; Niketas Khoniates, *Niketas Khoniates'in Historia'sı 1180-1195, (Komnenos Hânedanının Sonu ve II. Isaakios Angelos Devri)*, çev. Işın Demirkent, yay. haz. F. Başar-B. Demiriş, İstanbul 2006; Niketas Khoniates, *Niketas Khoniates'in Historia'sı 1195-1206, (İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması)*, çev. Işın Demirkent, İstanbul 2004.

²⁸ Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2008.

²⁹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2010.

³⁰ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Zamanında Resmi Vesikalar*, Ankara 1988.

³¹ Osman Turan, *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler*, Ankara 2007.

³² Osman Turan, "I. Alâeddin Keykubad", *İA*, VI, s. 646-661.

³³ Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, Ankara 2003.

³⁴ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul 2002.

³⁵ V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran, Ankara 1988.

Anadolu'da Ermeniler³⁶, Nejat Kaymaz'ın Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri³⁷, Ali Sevim'in Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri³⁸, Aydın Taneri'nin Celâlî'd-Din Harezşah ve Zamanı³⁹, Hasan Oktay'ın Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar⁴⁰, Georg Ostrogorsky'nin Bizans Devleti Tarihi⁴¹, Steven Runciman'ın Haçlı Seferleri Tarihi⁴², Herbert Jansky'nin "Selçuklu Sultanlarından Birinci Alâeddin Keykubad'ın Emniyet Politikası"⁴³, Salim Koca'nın "Moğol İstilasına Kadar Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Güvenlik Politikası"⁴⁴ ve "Türkiye Selçuklu Tarihine Damga Vuran Menfur Bir Cinayet: Alâeddin Keykubad'ın Zehirlenmesi"⁴⁵, Önder Kaya'nın Selahaddin Sonrası Dönemde Anadolu'da Eyyubiler⁴⁶, Şahin Kılıç'ın "Yükselme Devri Selçuklu-Bizans İlişkileri"⁴⁷, Yusuf Ayönü'nün "Türkiye Selçuklu Devleti ile Trabzon İmparatorluğu Arasında Karadeniz Bölgesindeki Hâkimiyet Mücadelesi (1204-1263)"⁴⁸, İbrahim Telliöğlü'nün Trabzon Rum Devleti (1204-1261)⁴⁹, William Miller'ın Son Trabzon İmparatorluğu⁵⁰, İbrahim Artuk'un "Alâeddin Keykubad'ın Meliklik Devri Sikkeleri"⁵¹, İsmail Galib'in Takvim-i Meskukat-i Selçukiyye⁵², Mehmet Altay Köymen'in "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Ekonomik Politikası"⁵³ adlı eser ve makaleleri sayılabilir.

³⁶ Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara 2007.

³⁷ Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâdü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*, Ankara 2009.

³⁸ Ali Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu Ermeni İlişkileri*, Ankara 2002.

³⁹ Aydın Taneri, *Celâlî'd-Din Harezşah ve Zamanı*, Ankara 1977.

⁴⁰ Hasan Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, İstanbul 2007.

⁴¹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, Ankara 2006.

⁴² Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, III, Ankara 2008.

⁴³ Herbert Jansky, "Selçuklu Sultanlarından Birinci Alâeddin Keykubad'ın Emniyet Politikası", *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, Ankara 2010.

⁴⁴ Salim Koca, "Moğol İstilasına Karşı Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Güvenlik Politikası", *Gazi Türkiyat*, 5. sayı, 2009, s. 187-216.

⁴⁵ Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Tarihine Damga Vuran Menfur Bir Cinayet: Alâeddin Keykubad'ın Zehirlenmesi", *SÜ, TAD*, sayı 27, 2010, s. 347-369.

⁴⁶ Önder Kaya, *Selahaddin Sonrası Dönemde Anadolu'da Eyyubiler*, İstanbul 2007.

⁴⁷ Şahin Kılıç, "Yükselme Devri Selçuklu Bizans İlişkileri", *Türkler*, VI, s. 618-629.

⁴⁸ Yusuf Ayönü, "Türkiye Selçuklu Devleti ile Trabzon İmparatorluğu Arasında Karadeniz Bölgesindeki Hâkimiyet Mücadelesi (1204-1243)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIII/1, Temmuz 2008, s. 15-36.

⁴⁹ İbrahim Telliöğlü, *Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*, Trabzon 2009.

⁵⁰ William Miller, *Son Trabzon İmparatorluğu*, çev. Nurettin Süleymangil, İstanbul 2007.

⁵¹ İbrahim Artuk, "Alâeddin Keykubad'ın Meliklik Devri Sikkeleri", *Belleten*, XLIV, 174, 1980, s. 265-273.

⁵² İsmail Galib, *Takvim-i Meskukat-i Selçukiyye*, Anlara 1971.

⁵³ Mehmet Altay Köymen, "Türkiye Selçuklu Devletinin Ekonomik Politikası", *Belleten*, L/198, 1986, s. 613-620.

B. SULTAN I. ALÂEDDİN KEYKUBAD DEVRİNE KADAR TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ TARİHİ

Selçuklular, Seyhun nehrinin kavuştuğu yere yakın bir bölgede oturan Kınık boyuna mensup bir aileden gelmektedir.⁵⁴ Takriben X. yüzyıldan itibaren tarih sahnesinde görülen Selçuklular, siyasi mecrada asıl çıkışını Selçuk Bey'in reisliğinde 961-985 seneleri arasında Seyhun nehrinin sol sahilindeki Cend kentinde gerçekleştirir. Bu bölgede müslüman olarak, katıldıkları dinin mücahidleri arasında kısa zamanda yükselen Selçuklular, diğer müslüman Oğuz Türklerinin de bünyelerine iştirak etmesi ile askeri ve siyasi alanda ciddi manada kuvvetlenecektir.⁵⁵ Öyle ki dikkat çekici bu kuvvet neticesinde, Maveraünnehir sınırlarını diğer Türk akınlarına karşı korumak hususunda işbirliği yapma karşılığında Samanoğulları Devleti'nden (874-999) Buhara civarındaki Nur kasabasına elde edeceklerdir (985).⁵⁶ Bu merhalede ise Selçuk Bey'in oğlu Arslan Yabgu, babasının ihtiyarlaması, ağabeyi Mikail'in ölmesi ile Selçuklu ailesinin reisliğini ve bölgenin idaresini üstlenen kişidir.⁵⁷ Söz konusu bu kişi ayrıca Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu I. Rükneddin Süleymanşah'ın (1075-1086) dedesi olarak tarihte ismini duyuracaktır.

Selçuk Bey'in XI. yüzyılın başında vefat etmesinin ardından tüm Selçuklu ailesi ve Türkmenleri Cend bölgesinden Buhara tarafına gelerek Arslan Yabgu'nun liderliğini tanıdılar. Bu durum Gazneli Mahmud'un, artan kudretine duyduğu endişeye bina'en Arslan Yabgu'yu misafir meclisinde tuzağa düşürüp tevkif ettiği 1025 yılına kadar sürdü.⁵⁸ Bunun üzerine Selçuklu ailesi ve Türkmenlerinin reisliği hakikatte Arslan Yabgu'nun kardeşi Mikail'in oğulları Tuğrul ve Çağrı Bey'e geçti. Lakin bu durum, Arslan Yabgu'nun nesli tarafından Türkiye Selçuklu Devleti'nin tesis edilmesinden önce ve sonra bir hak meselesi olarak gündemi belirli aralıklarla sarsacaktı.

⁵⁴ Ebu'l-Hasan el-Hüseyini, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, çev. Necati Lugal, Ankara 1999, s. 2; Reşidüddin Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih, Selçuklu Devleti*, çev. Erkan Göksu-Hüseyin Güneş, İstanbul 2011, s. 70; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul 2003, s. 61; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Tarihleri- Boy Teşkilatı- Destanları)*, İstanbul 1999, s. 90.

⁵⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kamil-Fi't-Tarih*, çev. Abdülkerim Özeydin, IX, İstanbul 1991, s. 362; Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiü'd-Düvel, Selçuklular Tarihi*, yay. Ali öngül, I, İzmir 2000, s. 3.

⁵⁶ Ravendi, *Rahat-üs-Sudur ve Ayet-üs-sürûr*, çev. Ahmed Ateş, I, Ankara 1999, s. 85; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi -Kuruluş Devri-*, I, Ankara 2000, s. 34-35; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 69, 74.

⁵⁷ Köymen, *Kuruluş Devri*, s. 33.

⁵⁸ Ravendi, I, s. 89; İbnü'l-Esir, IX, s. 363; *Câmi'ü't-Tevârih*, s. 77; Münecimbaşı, I, s. 6; Köymen, *Kuruluş Devri*, s. 95.

985-1030 yılları arasında Maverâünnehir’de yurt kuran Selçuklu ailesi ve Türkmenleri bu merhalede kuvvetlenmelerine duyulan endişenin de etkisiyle Karahanlılar ve Gazneliler Devletinin baskıları ile karşılaştılar, 1030’da Buhara tarafından Harezm bölgesine çıkıp, 1034’de düşmanları olan Seyhun Türkmenlerinin gazabına uğradılar, sonunda varolmak adına Ceyhun nehrini geçip Gaznelilere ait Horasan’a izinsiz ve zaruri bir geçiş yaptılar (1035).⁵⁹ Ancak Horasan’da yurt kurma istekleri Gazneliler tarafından düşmanlıkla karşılandı. Bu noktada ise Büyük Selçuklu Devletinin kurulma süreci, diğer bir deyişle Selçuklu ailesinin yaşam ve hürriyet savaşı başladı. Nihayet 1040 yılında Horasan’ın hakimi Gazneliler Dandanakan savaşında mağlup edilerek bu süreç ve savaş başarıyla tamamlandı.⁶⁰ Horasan fatihleri kısa zamanda batıya doğru ilerlediler. Selçuklu egemenliğine bağlı Türkmenler Bizans hakimiyetindeki Doğu Anadolu’ya gelip bu bölgeye akınlar tertip etmeye başladı. Ve nihayet Selçuklular, Sultan Tuğrul Bey (1038-1063) ve Sultan Alp Arslan (1163-1172) zamanında Türkmenlerin resmi ve gayri resmi seferleri ve akınlarıyla Bizans’ı baskı altına aldıktan sonra 1071 Malazgirt zaferiyle de Bizans ordusunu imha ederek Anadolu’yu Müslüman Türklere ve İslamiyete açtılar.⁶¹ Sultan Melikşah (1172-1192) zamanında ise Türk kitlelerinin Anadolu’da yerleşme ve burada yeni bir Türk vatani tesis etme süreci başladı.

Bu süreçte Anadolu’da kurulan devletlerin en önemlisi Türkiye Selçuklu Devletidir. I. Rükneddin Süleymanşah tarafından 1075 yılında İznik merkez olmak üzere kurulan bu yeni devletin çıkış öyküsü ise mağlubiyet ve esaret merhalesinden geçmiştir. Bu merhale, Arslan Yabgu’nun oğlu, Süleymanşah’ın babası olan Kutalmış’ın Büyük Selçuklu tahtının kendi neslinin hakkı olduğunu deklare edip 1063 yılında Rey’i kuşatması ile açılır. Ancak karşısına rakip olarak çıkan Alp Arslan’a mağlup olan Kutalmış ricat sırasında ölümle tanışmış, oğulları Mansur, Süleymanşah, Alp İlek ve Devlet içinse esaret yılları başlamıştır (1064).⁶² Kutalmış oğulları için bu merhale ise 1072 yılında sona erecektir. Bu noktadan sonra Süleymanşah’ın bir süre Güneydoğu ve Kuzey Suriye yönünde siyasi ve askeri havayı gözlemlediği ve sonunda

⁵⁹ *İbnü’l-Esir*, IX, s. 364.

⁶⁰ Selçuklular’ın Horasan’a göç etmesi ve Gaznelilere karşı kazandıkları başarılar hakkında bkz. *İbnü’l-Esir*, IX, s. 364-370; *Câmi’ü’t-Tevârih*, s. 83-91.

⁶¹ Malazgirt Savaşı ve sonuçları hakkında bkz. Salim Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi -Malazgirt’ten Miryakefalon’a (1071-1176)-*, Çorum 2003, s. 18-32.

⁶² Sibt İbn’ül-Cevzi, *Mir’âtü’z-Zaman Fi Tarihi’l-Ayân’da Selçuklular*, seçme trc. ve değer. Ali Sevim, Ankara 2011, s. 97, 121, 127-129; *Ahbarü’d-Devleti’s-Selçukiyye*, s. 21-22.

Anadolu'ya yönelip kısa zamanda Anadolu Türkmenlerini kendi etrafında biraraya getirerek önce Konya ve havalisini mahalli Rum hakimlerinden aldığı ve ardından çıkışını sürdürüp 1075'de İznik'i fethederek Türkiye Selçuklu Devletini kurduğu bilinmektedir.⁶³

Selçuklu Devletleri arasında en uzun ömürlüsü olan Türkiye Selçuklu Devleti'nin (1075-1308) kurucusu Sultan I. Rükneddin Süleymanşah, Bizans'ın ağır iç meselerle meşgul olmasından da yararlanarak, Anadolu'da hakimiyetini kısa sürede genişletti. Başkenti İznik olan devletin hakimiyeti 1080 yılında Marmara sahillerinden Kilikya'ya kadar bütün İç Anadolu topraklarını kapsıyordu.⁶⁴ Diğer taraftan 1081 yılında Bizans tahtına geçen I. Aleksios Komnenos (1081-1118), Malazgirt yenilgisi ardından Bizans Devleti'nde zirveye çıkan siyasi bunalımı sona erdirdi. Lakin I. Aleksios için ilk hamlede Süleymanşah'ın hakimiyetini tanımaktan başka bir yol kalmadı. Balkanlar'da çıkan karışıklıklar ile birlikte Aleksios, İstanbul boğazı kıyılarından uzaklaştırmak istediği Süleymanşah'la muahede yapmak zorunda kaldı (1081). Bu muahedeye göre; İmparator Aleksios hediye adı altında Süleymanşah'a yıllık haraç verecek, buna karşılık Süleymanşah da İstanbul boğazından Dragos çayına (Kırkgeçit deresi) kadar geri çekilecekti.⁶⁵ 1081 Dragos çayı antlaşmasının önemi ise; Türkiye Selçuklu Devleti'nin yaptığı ilk devletlerarası antlaşma olması, Bizans'ın Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi varlığını resmen tanıması ve Kocaeli yarımadası dışında Marmara Denizinin doğu kıyılarına kadar Anadolu'yu Selçuklu hakimiyetine bırakmasıdır.

Süleymanşah'ın söz konusu bu anlaşmanın ardından dış politikadaki temel hedef ve meşguliyeti Kilikya ve Suriye bölgesine yönelik gerçekleşti. 1082 yılında Toros dağlarını aşıp Tarsus'u ele geçirdi.⁶⁶ Ardından ise Adana, Misis⁶⁷ ve Anazarba⁶⁸

⁶³ Azimi Tarihi, *Selçuklularla İlgili Bölümler (1038/39 – 1143/44)*, yay. Ali Sevim, Ankara 1998, s. 21; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 281; Süleymanşah'ın Anadolu'ya ne şekilde ve hangi sıfatla geldiği hakkında farklı rivayetler söz konusudur. Bu noktada bkz. Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 2006, s. 103.

⁶⁴ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 2006, s. 323; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2010, s. 85.

⁶⁵ Anna Komnena, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İstanbul 1996, s. 124-126; Işın Demirkent, *Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996, s. 3; Ali Sevim, *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah*, Ankara 1990, s. 30; Ostrogorsky, a.g.e., s. 330.

⁶⁶ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, I, Ankara 1999, s. 329.

⁶⁷ Misis: Adana ovasında, Ceyhan nehrinin batı (sağ) yakasında, Adana şehrine 27 km. mesafede, nahiye merkezi bir köy olup, Adana ilinin merkez kazasına bağlıdır. Bkz. E. Honigmann, "Misis", *İA*, VIII, s. 364.

şehirlerini fethederek bütün Kilikya bölgesinde hakimiyet kurdu.⁶⁹ 12 Ocak 1085’de ise şikayet hususu olan Ermeni idaresine son vererek Antakya’yı fethetti.⁷⁰ Bu merhalede Harim⁷¹, Süveydiye⁷², İskenderun, Ayntab, Tell-başir⁷³ ve Ra’ban’ı⁷⁴ da ele geçirmişti.⁷⁵ Bu arada Süleymanşah Antakya’nın fethini Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah’a bildirme gereği duydu.⁷⁶ Zira görünürde Melikşah’ın vassalı idi. Hakikatte ise Selçuklu soyunun reisliği hususunda barındırdığı aile misyonu ve kendisine bağlı Türkmen kitlelerden aldığı güçle, vassallık statüsünü tanımıyordu.

Süleymanşah, 20 Haziran 1085’de ise, siyasi ve iktisadi menfaatlerini savunmak adına kendisine savaş açan Büyük Selçuklu vassalı, Halep ve Musul hakimi Arap Şerefüddeve Müslim’i Antakya ile Halep arasında, Afrin çayı kenarındaki Kurzâhil yöresinde mağlup etti ve hemen ardından Halep’e yürüyüp kenti kuşatma altına aldı.⁷⁷ Süleymanşah’ın giderek Büyük Selçuklu Devleti’nin hakimiyet kurduğu topraklara yönelmesi içten içe amcazadeleri ile yaşadığı rekabete ve Suriye’nin büyük şehirleri, medeni üstünlüğü ve ticari çekiciliği ile Anadolu’ya nazaran o vakit üstün olmasına bağlı idi. Ancak Süleymanşah genişleme siyasetine cephe alan ve komutan Artuk Bey ile birlikte Halep’e yürüyen Şam Meliki Tutuş’a Halep yakınındaki Ayn Seylem mevkinde yenilip savaş meydanında hayatını kaybetti (4 Haziran 1086).⁷⁸ Bu olayların ardından Kuzey Suriye’ye gelen ve bölgeyi doğrudan merkezi idareye bağlayan Sultan Melikşah ise, uzaktan kontrolü güç Anadolu’nun da Büyük Selçuklu Devleti’nin

⁶⁸ Anazarba: Adana ovası dahilinde, Misis’in kuzeyinde bulunan eski bir şehirdir. Bkz. Streck, “Aynzarba”, *İA*, II, s. 74.

⁶⁹ *Mir’âtü’z-Zaman*, s. 261; *Azimi Tarihi*, s. 24.

⁷⁰ *Mir’âtü’z-Zaman*, s. 261-262; *İbnü’l-Esir*, X, s. 128; *Azimi Tarihi*, s. 24; *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, notlar: Edouard Dulaure-Halil Yınanç, Ankara 2000, s. 161-162.

⁷¹ Harim: Antakya’nın 33 km. doğusunda bir kaza merkezidir. Bkz. Tahrir Heyeti, “Harim”, *İA*, V/I, s. 237.

⁷² Süveydiye: Bugünkü adı Samandağı’dır. Türkiye’nin Akdeniz bölgesinde, Antakya vilayetine bağlı kaza merkezi bir kasaba olup, Antakya’ya 26 km’lik bir yolla bağlıdır. Detaylı bilgi adına bkz. Besim Darkot, “Süveydiye”, *İA*, XI, s. 253-255.

⁷³ Tell-Başir: Arapça müjde tepesi anlamına gelmektedir. Bu eski yerleşim bölgesi Gaziantep yakınlarındadır. Bu hususta bkz. E.Honigmann, “Tell Başir”, *İA*, XII/I, s. 145.

⁷⁴ Ra’ban (Araban): Ayntab’ın kuzeydoğusunda, Adıyaman’ı Ayntab’a bağlayan yol üzerindedir. Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler*, Ankara 2007, s. 67.

⁷⁵ Sevim, *Süleymanşah*, s. 30-34; Merçil, *Müslüman Türk*, s. 108.

⁷⁶ *Mir’âtü’z-Zaman*, s. 262; *İbnü’l-Esir*, X, s. 128-129; Kerimüddin Mahmud-i Aksarayı, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000, s. 14.

⁷⁷ *Urfalı Mateos Vekayinamesi*, s. 164; *Mir’âtü’z-Zaman*, s. 267-268; *Azimi Tarihi*, s. 25; *Abu’l-Farac*, I, s. 331-332; Aksarayı, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 15.

⁷⁸ *İbnü’l-Esir*, X, s. 135; *Anna Komnena*, trc. s. 195; *Urfalı Mateos Vekayinamesi*, s. 168-169; *Azimi Tarihi*, s. 25; *Abu’l-Farac*, I, s. 333.

hudutlarına katılması için komutanı Porsuk'u görevlendirdi ve Süleymanşah'ın oğulları Kılıç Arslan ve Kulan Arslan'ı da tutsak kılıp devletin merkezi İsfahan'a gönderdi.⁷⁹ Böylece Türkiye Selçuklu Devleti'nin tahtı Sultan Melikşah'ın ölümüne (ö. 1192) kadar boş kalacaktı.

Süleymanşah'ın Kuzey Suriye seferine çıkmadan önce İznik'te bıraktığı naibi kumandan Ebu'l-Kasım ve sonra kardeşi Ebu'l-Gazi, 1086-1092 yılları arasındaki süreçte ciddi tehditlere karşı Türkiye Selçuklu idaresini başarı ile muhafaza ve müdafaa ettiler. Sultan Melikşah tarafından Anadolu'yu merkeze bağlamak ile vazifelendirilen Porsuk ve Bozan isimli komutanların müteakip İznik kuşatmalarını savunmada bulunarak sonuçsuz bıraktılar. Hülaseten İznik'teki Selçuklu idaresi, Büyük Selçuklu Devleti tarafından lağvedilemedi. Lakin bu tehdit, Bizans ile 1081 yılında gerçekleşen Dragos çayı antlaşmasının hükmünü kaybetmesi ile meydana gelen çatışmaların sonunda İznik yönetiminin maddi kazanım sağlayamamasının en önemli sebebi oldu.⁸⁰

1092 yılında Sultan Melikşah'ın ölümüyle birlikte Süleymanşah'ın oğlu I. Kılıç Arslan, tutsak bulunduğu İsfahan'dan kaçmak veya bırakılmak suretiyle İznik'e geldi ve Sultan unvanıyla Türkiye Selçuklu tahtına geçti.⁸¹ I. Kılıç Arslan, İznik ve civarında kalan devletin dış politikadaki ilk hedefini Marmara'nın güney kıyısında Bizans'ın elinde bulunan şehir ve kaleleri zaptetmek olarak belirledi. Öncesinde Bizans'a karşı İznik bölgesi hakimi Çaka Bey ile ittifak kurdu.⁸² Ancak I. Kılıç Arslan, Bizans için tehdit olduğu anda, onun tarafından hazırlanan büyük bir oyuna geldi. Bizans, İstanbul'u tehdit etmekte olan Çaka Bey'i bertaraf etmek adına, I. Kılıç Arslan'ın hakimiyet duygularını kışkırttı. Nitekim bu duyguya yenilen ve Çaka Bey'in güçlenmesini Marmara'daki hakimiyeti açısından aleyhte gören I. Kılıç Arslan, Çaka Bey'i misafir meclisinde öldürttü.⁸³ Bu siyasi yanılmanın ardından ise I. Kılıç Arslan Bizans İmparatoru ile anlaşarak dış politikada yönünü şarka çevirdi ve 1096 yılında Malatya'yı kuşattı.⁸⁴ Ancak Haçlıların İznik'e geldiklerini öğrenen I. Kılıç Arslan kuşatmayı bırakıp İznik'e geri yönelmek zorunda kalacaktı (1097).

⁷⁹ *Mir'âtü'z-Zaman*, s. 272-274; *Azimi Tarihi*, s. 26; Sevim, *Süleymanşah*, s. 39; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 104-105; Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, s. 50-51.

⁸⁰ 1086-1092 yılları arasındaki merhalede Türkiye Selçuklu Devleti hakkında bkz. *Anna Komnena*, trc. s. 196-206; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 4, 8-14; Koca, *Türkiye Selçuklu Devleti*, s. 52-53, 60-63.

⁸¹ *Anna Komnena*, trc. s. 206; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 126.

⁸² I. Kılıç Arslan Çaka Bey'in kızı ile evlenmiştir. *Anna Komnena*, trc. 270.

⁸³ *Anna Komnena*, trc. s. 270-271; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 16-18.

⁸⁴ *Urfalı Mateos Vekayinamesi*, s. 187; *Abu'l-Farac*, I, s. 335.

Sultan I. Kılıç Arslan, esasen İslam dünyasının zenginliğini hedef alan, kalabalık ve düzenli bir orduyla gerçekleşen I. Haçlı Seferi karşısında ülkesini ve devletini muhafaza ve müdafaa etmek üzere İznik'e gelmesine rağmen Haçlılar tarafından kuşatılan kente giremedi ve sonunda savunma direnci kırılan Türkmenler Haçlılar ile mutabakat halinde olan Bizanslılar ile anlaşarak 19 Haziran 1097'de İznik'i onlara teslim etmeye mecbur kaldılar.⁸⁵ Vakanın bütünle ilgili kısmı ise; Haçlıların Kudüs yolundaki yürüyüşünün, I. Kılıç Arslan'ın tüm mukavemetine rağmen İç Anadolu'dan geçip sürececek olması idi.

I. Haçlı seferi, Türkiye Selçuklu Devletini ciddi suretle sarstı. Bu vakanın sonunda başta İznik olmak üzere Ege ve Marmara kıyılarına kadar ulaşan topraklar kaybedildi ve Türkler İç Anadolu yaylasına gerilemek zorunda kaldı.

I. Haçlı seferinden sonra payitahtını Konya'ya nakleden I. Kılıç Arslan, geriden gelen Haçlı grupları ile mücadelesini bu sefer yengileri kazanmak suretiyle sürdürdü. Anadolu topraklarını istila ve işgale yönelen yeni Haçlı ordusunu Danişmendli Gümüş Tegin ile birlikte 5 Mayıs 1101'de Merzifon'da bozguna uğratıp ric'ate mecbur etti.⁸⁶ 1101 yılının ikinci Haçlı ordusunu Ağustos ayı içinde Konya yakınında, sayısı yüzbinleri bulan aynı yılın üçüncü Haçlı ordusunu ise 5 Eylül 1101'de Ereğli'de imha etti.⁸⁷ 1103 yılında ise Ermeni halkından gelen yardım talebi üzerine Haçlılar ile savaşarak Elbistan ve Maraş'ı onların elinden aldı.⁸⁸ Bu merhale içinde ayrıca Danişmendli Gümüş Tegin ile anlaşmazlığa düşen ve çatışan I. Kılıç Arslan, onun 1105 yılında ölmesi ile de Malatya'yı fethetti.⁸⁹

Kazandığı bu başarılar akabinde I. Kılıç Arslan'ın Doğu Anadolu'da nüfuzu son derece ilerledi. Dilmaçoğulları (Erzen, Bitlis), İnalğulları (Diyarbakır), Erzurum Saltuklu ve Ahlat Sökmenli Beylikleri ona itaatlerini bildirdiler.⁹⁰ Daha sonra I. Kılıç Arslan, Büyük Selçuklu Devleti'nin hakimiyet kurduğu topraklara yöneldi ve 1107

⁸⁵ *Anna Komnena*, trc. s. 326-329; *Urfalı Mateos Vekayinamesi*, s. 190; *Azimi Tarihi*, s. 30; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, I, Ankara 2008, s. 135-138; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 24-28.

⁸⁶ *Anna Komnena*, trc. s. 346-347; *Azimi Tarihi*, s. 33; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, II, Ankara 2008, s. 17-21; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 39-42.

⁸⁷ *Urfalı Mateos Vekayinamesi*, s. 218-219; *Runciman*, II, s. 21-25; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 43-46.

⁸⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 135.

⁸⁹ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, II, Ankara 1999, s. 345; Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, s. 89-90.

⁹⁰ Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 54.

yılında Musul'u aldı.⁹¹ Bu noktada amacı Büyük Selçuklu hükümlerliğini ele geçirmek olduğu anlaşılan I. Kılıç Arslan'ın bu hamlesi, iki akraba devlet arasında Selçuklu soyunun reisliği hususunda saklanan rekabeti gün yüzüne çıkardı.⁹² Ancak bu rekabette kaybeden yine Türkiye Selçuklu Devleti oldu. Zira I. Kılıç Arslan, Habur nehri kıyısında karşılaştığı Büyük Selçuklu kumandanı Çavlı'nın ordusuna yenilmiş ve hayatını kaybetmişti (Temmuz 1107).⁹³ Bu vaka sonunda Türkiye Selçuklu Devleti ise siyasi gücünü ve birliğini yitirip ağır bir otorite bunalımına kapıldı.⁹⁴

Sultan I. Kılıç Arslan'ın Musul'da yerine vekil olarak bıraktığı ancak kumandan Çavlı tarafından esir alınıp İsfahan'a gönderilen oğlu Şahinşah kaçmak ya da hürriyetinin iade edilmesi suretiyle 1110 yılında Anadolu'ya gelerek Türkiye Selçuklu tahtına geçti.⁹⁵ Üç yıl sahipsiz kalan taht döneminde Anadolu Selçuklu Türkleri korunmasız bulunup Batı Anadolu'da Bizans'ın bedhah tavrına maruz kalmıştı.⁹⁶ Bu nedenle Şahinşah döneminde (1110-1116) harici politika tamamen Bizans'tan intikam almak üzerine kuruldu. Bu merhalede Selçuklu Beylerinin Marmara ve Ege bölgesine yönelik akınları Bursa kanalıyla Edremit'e kadar ulaşacaktı (1113).⁹⁷ 1116 yılında ise Şahinşah, Bizans İmparatoru I. Aleksios'un Akşehir noktasında biten tesirsiz Konya seferini ric'at yolunda iken ani saldırıları ile kabusa çevirmeyi başardı. Ancak Şahinşah, kardeşi Mesud'un Selçuklu tahtını elde etmek adına Danişmendliler ordusu ile birlikte üzerine geldiğini öğrenerek Afyon taraflarında saldırılarını durdurdu ve I. Aleksios ile ateşkes imzaladı.⁹⁸ Sonunda ise Şahinşah önemli adamlarının ihanetine uğrayarak tahtını ve hürriyetini kaybetti. 1117 yılında ise kardeşi Mesud tarafından yayının kirişi ile boğdurularak can verecekti.⁹⁹

⁹¹ *İbnü'l-Esir*, X, s. 342-343.

⁹² Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara 1998, s. 112.

⁹³ *İbnü'l-Esir*, X, s. 344-345; *Abu'l-Farac*, II, s. 346-347; *Urfa'lı Mateos Vekayinamesi*, s. 231; *Azimi Tarihi*, s. 34; Aksarayı, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 22.

⁹⁴ Bu meyanda Selçuklular'a karşı müdafaayı terk edip taarruza geçecek Bizanslıların Anadolu diyarında siyasi üstünlük ve maddi hakimiyet istekleri 1176 Miryakefalon savaşının sonuna dek sürecektir. Bu süreçte taarruzları İç Anadolu'ya kadar taşınacak olan Bizans'ın buna karşı seferleri ric'ate mecbur kalacaktır.

⁹⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 176.

⁹⁶ *Anna Komnena*, trc. s. 441. Türkiye Selçuklu Devletinin temelinden sarsıldığı bu dönemde Bizans, I. Haçlı seferi esnasında yeniden sahip olduğu Marmara ve Ege bölgesinde hala ikamet etmekte olan Türkleri iskana zorlayarak katliam gerçekleştirmiş, bu durum Şahinşah döneminde (1110-1116) harici politikanın Bizans'dan intikam alınması üzerine kurulmasını sağlamıştır.

⁹⁷ *Anna Komnena*, trc. s. 458-459.

⁹⁸ *Anna Komnena*, trc. s. 479-498.

⁹⁹ *Anna Komnena*, trc. s. 499-501.

Sultan I. Mesud (1116-1155), kayınpederi Danişmendli hükümdarı Emir Gazi'nin (1105-1134) fiili desteği ile Konya'daki Türkiye Selçuklu tahtına geçti. Bu esnada sahip olduğu devletin hudutları Konya vilayeti ile inhisar olan Sultan Mesud, 39 yıl sürecek saltanatının ilk merhalesinde askeri ve siyasi yaşamsal meselelerde hamle gücünden yoksun olup, Emir Gazi'nin yardım ve himayesine başvurarak kardeşi Tuğrul'un olası, kardeşi Arap'ın ise tahakkuk eden taarruzuna karşı tahtını muhafaza etmeyi başardı.

Danişmendli hududunu Malatya'dan Sakarya havzasına kadar genişleten Emir Gazi'nin 1134'de ölmesine kadar, Sultan Mesud onun gölgesine kaldı. Emir Gazi'nin yerini alan oğlu Melik Muhammed zamanında (1134-1143) ise artık Sultan Mesud Danişmendli hükümdarı ile eşit ve onunla Bizans'a karşı müttefik olmayı tercih eden taraf idi.¹⁰⁰ Bu tesanüt hali ise Bizans'ın Kastamonu ve Çankırı havalisine yönelik işgal faaliyetlerini makus hale getirdi, 1137'de ise Selçuklular Sakarya havzasına çıkarak akınlar gerçekleştirirken, Danişmendliler Orta Karadeniz sahillerine doğru ilerledi.¹⁰¹ Arazisine yönelik akın ve seferlere karşın Bizans İmparatoru İoannes (1118-1143) ise, Kilikya ve Kuzey Suriye seferinden sonra Kuzey Anadolu'ya yönelik askeri harekât başlattı (1139). Ancak İoannes, Tokat vilayetinin kuzeyindeki Niksar yöresinde, Selçuklu-Danişmendli müttefik kuvveti karşısında başarısız olarak İstanbul'a ric'at etmeye mecbur kalacaktı (1140).¹⁰² Bu vakanın ardından Sultan Mesud, Uluborlu'yu kuşattı. Türk akıncıları ise Antalya civarına kadar ilerleme fırsatı buldu (1141).¹⁰³

Sultan Mesud, saltanat süresinin son çeyreğinde, Türkiye Selçuklu Devletine yönelik beliren ciddi tehditleri yok etmenin yanı sıra, devletin hudutlarını da genişletmeyi başardı. Bu meyanda ciddi tehditlerin kaynağı Bizans ve Haçlı kuvvetleri, karargâhı Selçuklu devletinin batı hudutları olurken; devletin hudutlarını genişletme durumu ise daha ziyade doğu yönünde gerçekleşti. Sultan Mesud'un, ilk olarak doğudaki topraklarını genişletme süreci tetkik edildiğinde, 1143'de Sivas, Malatya, Kayseri olmak üzere üç parçaya ayrılıp zayıflayan Danişmendlilere ait Ceyhan ve

¹⁰⁰ Niketas Khoniates, *Historia*, (İoannes ve Manuel Komnenos Devirleri), çev. Fikret Işıltan, Ankara 1995, s. 13; İoannes Kinnamos'un *Historia'sı* (1118-1176), çev. Işın Demirkent, Ankara 2001, s. 13.

¹⁰¹ Niketas, *Historia*, (Komnenos Devirleri), trc. s. 21-22; Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, s. 119-120.

¹⁰² Niketas, *Historia*, (Komnenos Devirleri), trc. s. 23-24; İoannes Kinnamos'un *Historia'sı*, trc. s. 18-19; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 202-203.

¹⁰³ İoannes Kinnamos'un *Historia'sı*, trc. s. 19; Niketas, *Historia*, (Komnenos Devirleri), trc. s. 24; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003, s. 59.

Elbistan'ı alarak işe başladığını söyleyebiliriz (1144).¹⁰⁴ Daha sonra batı hudutlarında beliren Bizans ve Haçlı tehlikeleri sebebiyle doğu yönündeki genişleme politikasının bir süre durduğunu ve nihayet 1149'da Haçlıların idaresindeki Maraş'ı fethederek¹⁰⁵ yeniden bu cepheye yöneldiğini, 1150'de Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Haçlı kale ve kentleri üzerine ikinci bir sefer düzenleyerek Göksun, Behisni¹⁰⁶, Ayıntab, Dülük¹⁰⁷, Ra'ban kentlerini ele geçirdiğini¹⁰⁸, bu meyanda kızıyla evlenen Halep Atabeyi Nureddin Mahmud (1146-1174) ile Güneydoğu Anadolu'da Haçlılara karşı mücadelede intibak halinde olduğunu¹⁰⁹, 1152'de yılı itibariyle ise Kayseri, Sivas, Malatya Danişmendli emirlerini kendine tabi hale getirdiğini¹¹⁰ umumi suretle belirtebiliriz.

Sultan Mesud'un Türkiye Selçuklu Devletine yönelik beliren ciddi tehditleri yok etme süreci tetkik edildiğinde ise, Bizans ve Haçlılara karşı kazandığı yengiler ile İç Anadolu topraklarını başarıyla savunduğu görülmektedir. 1146 yılında, Menderes havzasına ve Eskişehir-İznik arasındaki sahaya yönelik artan Türkmen akınlarını bitirmek ve Türkiye Selçuklu Devletini yıkmak hedefiyle Konya'ya gelerek kenti kuşatan Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'u (1143-1180) başarısızlığa uğratıp ric'ate mecbur eden¹¹¹, daha sonra ilk defa imparator ve kralların başında bulunduğu, Musul-Halep hakimi İmâdeddin Zengi'nin 24 Aralık 1144'de Urfa'yı fethetmesi ile gelişen II. Haçlı Seferi¹¹² karşısında Sivas'tan Ceyhan'a, Eskişehir'den Toroslara kadar uzanan topraklarını müdafaa cihetinde, 26 Ekim 1147'de Eskişehir yakınındaki Sarısu Irmağı kenarında Alman Haçlı ordusunu büyük oranda imha ederek¹¹³, geriden gelen Fransız Haçlı ordusunun Antakya ve Kûdüs'e giden yolda Bizans'a ait kıyı yolunu takip

¹⁰⁴ Ceyhan ve Elbistan'ın Türkiye Selçuklu hudutlarına katılması hakkında bkz. Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, s. 124; Kesik, a.g.e., s. 47.

¹⁰⁵ *Abu'l-Farac*, II, s. 386.

¹⁰⁶ Behisni: Bugünkü adı ile Besni, Adıyaman ilinin batı kesiminde bulunur. Güney batısında bulunan Gaziantep'e, batısında bulunan Maraş'a ve kuzey doğusunda bulunan Malatya'ya neredeyse aynı (80-85 km.) mesafededir. Besim Darkot, "Besni", *İA*, II, s. 570.

¹⁰⁷ Dülük: Gaziantep'in 10 km. kuzey batısında bulunur. Bkz. R. Hartmann, "Dülük", *İA*, III, s. 663.

¹⁰⁸ *Urfalı Mateos*, (*Papaz Grigor'un Zeyli*), s. 303; *Abu'l-Farac*, II, s. 388; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, (*Selçuklular Dönemi*), Ankara 2000, s. 144; Merçil, *Müslüman Türk*, s. 123.

¹⁰⁹ Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, s. 141, 142.

¹¹⁰ Koca, *Türkiye Selçuklu Tarihi*, s. 145.

¹¹¹ Bu konu hakkında bkz. Niketas, *Historia*, (*Kommenos Devirleri*), trc. s. 36; *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, trc. s. 33, 35-36, 39-41, 46-48.

¹¹² II. Haçlı seferinin teşekkül süreci hakkında detaylı bilgi adına bkz. *Runciman*, II, s. 205-215.

¹¹³ *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, trc. s. 64, 66; Niketas, *Historia*, (*Kommenos Devirleri*), trc. s. 45; *Runciman*, II, s. 222; Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, Ankara 2003, s. 64-67; Osman Turan, *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler*, Ankara 2007, s. 75.

etmeye sevkeden¹¹⁴ ve II. Haçlı Seferinin İç Anadolu'dan geçmesine engel olan Sultan Mesud, sonuç olarak 1146 yılında Bizans, 1147'de ise Haçlılara karşı kazandığı zaferlerle Anadolu'daki Türk varlığını ve hakimiyetini başarıyla muhafaza ve müdafaa etti.

Sultan Mesud son olarak, Kilikya Ermeni kontu II. Toros'un (1145-1168) fırsat buldukça Selçuklu topraklarına akınlar düzenlemesine karşı Kilikya seferine çıktı (1154). Ancak Kilikya içlerinde Selçuklu ordusunun veba salgınına ve şiddetli fırtınaya kapılıp ölüme hızla sürüklenmesi, Kilikya seferinin ağır zayıat ile noktalanmasına ve güçlkle Konya'ya ric'at edilmesine neden oldu.¹¹⁵ Böylelikle Sultan Mesud, Kilikya fütuhâtı sonunda başarısızlığa uğramış idi. Bu seferin ardından ise sağlığı menfi doğrultuda gelişti ve 1155 yılında vefat etti.¹¹⁶

Sultan Mesud'un vefatı ardından oğlu II. Kılıç Arslan (1155-1192) Türkiye Selçuklu tahtına geçti.¹¹⁷ II. Kılıç Arslan'ın harici alandaki ilk faaliyetleri ise, hakimiyet ve nüfuz sahibi olduğu topraklara yönelik muhtelif saldırıları durdurmak yönünde oldu. Tabiiyet statüsünü reddedip Kayseri ve Elbistan'a saldıran Sivas Danişmendli Meliki Yağıbasan'ı, güç gösterileri sonunda saf dışı bırakamadı ise de barışa zorladı¹¹⁸, Ermenilerin Maraş'a saldırması sebebiyle geldiği bölgede emniyeti temin edip, II. Toros'u barış talep etmeye mecbur bıraktı (1157).¹¹⁹ En önemlisi eniştesi Halep-Musul Atabeyi Nureddin Mahmud'un, devleti ile mutabakatı feshedip, Danişmendli ailesini destekleyerek Ayıntab ve Ra'ban çevresini işgal etmesine karşı, Haçlılar (Antakya) ile ittifak tesis edip, akabinde düzenlediği askeri harekât ile Ayıntab ve Ra'ban'ı geri almayı başarmasıydı (1157).¹²⁰ Sonuçta sahip olduğu topraklara yönelik rakiplerinin ve düşmanlarının saldırılarını ilk aşamada tesirsiz bıraktı.

¹¹⁴ *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, trc. s. 67; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 210; Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, s. 139; *Runciman*, II, s. 224; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 353.

¹¹⁵ Bu sefer hakkında bkz. *Urfalı Mateos, (Papaz Grigor'un Zeyli)*, s. 308-310; *Abu'l-Farac*, II, s. 391-392.

¹¹⁶ Turan, *Tarihi Takvimler*, s. 75; Kesik, *a.g.e.*, s. 114.

¹¹⁷ Sultan Mesud ölmeden evvel oğlu Kılıç Arslan'ı Sultan ilan etmiş, diğer oğlu Şahinşah'a ise Konya'ya bağlı kalmak kaydıyla Ankara, Çankırı, Kastamonu kentlerinin idaresini bırakmıştı. Devlet adlı oğluna ise hangi kent ve kentlerin idaresini bıraktığı bilinmemektedir. Sultan Mesud ayrıca oğlu Kılıç Arslan'a tabi olmaları koşuluyla, damadı Danişmendli Zunnun'a Kayseri'de, diğer damadı Danişmendli Yağıbasan'a ise Sivas ve Amasya'da yönetim sürme hakkı tanımıştı. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 218.

¹¹⁸ *Urfalı Mateos, (Papaz Grigor'un Zeyli)*, s. 313-315, 319.

¹¹⁹ *Urfalı Mateos, (Papaz Grigor'un Zeyli)*, s. 315-316.

¹²⁰ *Urfalı Mateos, (Papaz Grigor'un Zeyli)*, s. 318-322; Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, s. 159-160.

II. Kılıç Arslan, bu ilk aşamanın ardından harici sahada daha ciddi tehdit ve tehlikelerle karşılaştı. Zira Bizans İmparatoru Manuel, Batı Anadolu sınırlarına yönelik kesif Türkmen akınlarını ve II. Kılıç Arslan'ın güçlenmesini durdurmak adına Türkiye Selçuklu Devleti aleyhine Nureddin Mahmud ile 1159'da ittifak temin etti¹²¹; daha sonra bu ittifaka karşılıksız para ve silah muavenetiyle Danişmendli hükümdarlarını¹²², Selçuklu tahtı vaadiyle ise II. Kılıç Arslan'ın kardeşi Ankara-Çankırı meliki Şahinşah'ı kattı (1160).¹²³ Böylece Manuel, II. Kılıç Arslan'ı zayıflatmak için müslüman hükümdarlar arasındaki rekabeti kullanmakta idi. Nihayetinde müttefikler her taraftan Selçuklu ülkesine taarruza başladılar. Bu merhalede Danişmendli Yağlıbasan Elbistan'ı işgal ederken, Nureddin Mahmud, Behisni, Ra'ban, Maraş gibi Selçuklulara ait kentleri ele geçirdi.¹²⁴ Diğer taraftan Manuel'in istemi ile, Haçlı ve Ermeni kuvvetleri birleşerek güneyden Toros dağlarını aşip Selçuklu hudutlarına hücum ettiler.¹²⁵ Sultan II. Kılıç Arslan, aynı esnada dört cepheden gelen tehlikelere karşı bir müddet direndi. Lakin sonunda bu ittifak sisteminin Danişmendli Yağlıbasan'a mağlup olacak¹²⁶ kadar kudretini zedelemesi ile çaresiz kalıp, ittifak sisteminin tahrik ve faaliyet karargâhı İstanbul'a giderek Bizans ile barış müzakerelerine başladı (1162). Bu müzakereler sonunda beliren antlaşmaya göre ise; Sultan II. Kılıç Arslan, İmparator Manuel'in düşmanına düşman olacak, gerektiği an Bizans ordusuna savaşmak üzere kuvvet sağlayacak, Bizans'tan son zamanlarda aldığı yerleri iade edip Türkmenlerin Bizans sınırlarına olan akınlarına mani olacaktı.¹²⁷ O günün ağır koşulları ve engellerini bir biçimde atlatmak adına bu antlaşmayı imzalamak zorunda kalan II. Kılıç Arslan bu sayede aleyhine kurulan ittifak sarmalının özü Bizans'ı müttefiklerinden ayırdı ve batı cephesinden gelecek tehdit ve zararları durdurup İç Anadolu'da siyasi üstünlük ve hakimiyet hususunda devletine meydan okuyan Danişmendlilere karşı hareket etti. Bizans ise II. Kılıç Arslan'ın gerçekte bu anlaşmayı ikrar etmediğini bir müddet sonra

¹²¹ Merçil, *Müslüman Türk*, 125; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 226.

¹²² Danişmendli Yağlıbasan (Sivas), Zünnun (Kayseri), Zulkarneyn (Malatya).

¹²³ *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, trc. s. 140-145; Niketas, *Historia, (Komnenos Devirleri)*, trc. s. 80-81; *Urfalı Mateos, (Papaz Grigor'un Zeyli)*, s. 327.

¹²⁴ *Urfalı Mateos, (Papaz Grigor'un Zeyli)*, s. 328-329.

¹²⁵ *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, trc. s. 145-146.

¹²⁶ *İbnü'l-Esir*, XI, s. 257-258; Niketas, *Historia, (Komnenos Devirleri)*, trc. s. 81.

¹²⁷ II. Kılıç Arslan'ın İstanbul serüveni ve Bizans İmparatoru Manuel ile akdettiği muahede hakkında bkz. *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, trc. s. 149-151; Niketas, *Historia, (Komnenos Devirleri)*, trc. s. 81-83; *Urfalı Mateos, (Papaz Grigor'un Zeyli)*, s. 334; *Abu'l-Farac*, II, s. 399.

anlayacaktı. Tabîî olarak diplomasi yetisi ve siyasi mecrada kazanım elde etme durumu yalnız Bizans'ın tekelinde değildi.

II. Kılıç Arslan, Bizans ile yaptığı antlaşmanın akabinde Danişmendli topraklarını ilhak ile kardeşi Şahinşah'ı bertaraf etmeye yöneldi. 1163'de Yağlıbasan'ı mağlup edip muvakkat suretle Sivas'ı işgal etti. Bundan sonra kardeşi Şahinşah'ı mağlup ve kaçırmaya mecbur ederek Ankara ve Çankırı havalisini ele geçirdi (1164). Ardından yönünü tekrar Danişmendlilere çevirdi ve süratle Elbistan, Darende, Gedük yöreleri Tohma çayı vadilerini ele geçirdi (1065). 1169 yılında ise Kayseri ve Zamantı'yı alarak Danişmendlilerin Kayseri şubesine son verdi.¹²⁸ Fırat boylarındaki topraklarının güvenliği adına Danişmendlileri müdafaa eden¹²⁹ Nureddin Mahmud'un 1174'de ölmesiyle ise Sivas, Niksar, Tokat'ı zaptederek bu bölgedeki Danişmendlilerin hakimiyetini bitirdi (1175).¹³⁰ Malatya'nın fethini ise Bizans ile yeniden başlayacak rekabet sebebiyle 1078 yılında gerçekleştirecekti. Hülaseten Danişmendliler Beyliği'nin ilhak edilmesi, Selçuklular tarafından Anadolu'nun milli ve coğrafi bütünlüğünü sağlamak adına atılan ilk önemli adım oldu.

Sultan II. Kılıç Arslan, etrafını saran o kadar rakip ve düşmana rağmen devletini başarıyla muhafaza ve müdafaa etti. Diplomasi yetisi ve askeri çabaları ile zayıflamasına yönelik hamleleri bertaraf edip, ardından gücünü anbean yükseltti. Kazandığı başarılar ile İç Anadolu'da siyasi birliği temin etti. Devletini yeniden Anadolu siyasetinde hakim ve belirleyici bir mevkiye erdirdi. Ve artık sıra Anadolu'nun bir Türk vatani olduğu gerçeğini kat'i olarak Bizans'a kabul ettirmekte idi. Nitekim II. Kılıç Arslan, 1062 tarihli barış antlaşmasının koşullarına uyulmadığı beyan eden ve Türkiye Selçuklu devletini yıkmak, Türkleri Anadolu'dan atmak amacıyla Konya'ya yürüyen Bizans İmparatoru Manuel'in kuvvetlerini 17 Eylül 1176'da Miryakefalon¹³¹ mevkinde bozguna uğratarak bunu da başardı. Miryakefalon

¹²⁸ *Abu'l-Farac*, II, s. 402, 406; Niketas, *Historia, (Komnenos Devirleri)*, trc. s. 83; Aksarayı, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 23; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 228-229.

¹²⁹ *İbnü'l-Esir*, XI, s. 314-315; *Abu'l-Farac*, II, s. 410; Aksarayı, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 23.

¹³⁰ *Abu'l-Farac*, II, s. 418; *İbnü'l-Esir*, XI, s. 315; Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, s. 172.

¹³¹ Tarihe Miryakefalon adıyla geçen bu savaşın meydana geldiği yer ve bu yerin bugünkü adı hakkında kat'i bir hüküm mevcut değildir. Bazı tarihçiler bu noktayı, Eğirdir gölünün kuzey taraflarında, Yalvaç kazasına bağlı Kumdanlı beldesinde, dar ve geçilmesi güç vadide görmektedir. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 234; Merçil, *Müslüman Türk*, s. 127; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 149. Buna karşın bazı araştırmalar Miryakefalon'u Denizli ilinin Çivril kazasından itibaren Kufi Çayının aktığı dar ve uzun vadide bulmaktadır. Bkz. Bilge Umar, "Myriocephalon Savaşının Yeri: Çivril Yakınında Kufi Çayı Vadisi", *Belleten*, LIV/209, (1990), s. 99-116; Kudret Ayiter, "Myriocephalon Savaşı Nerede Olmuştur?", *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara 1981, s. 689-701; Mehmet Akif Ceylan-Adnan

savaşının akabinde ise; İmparator Manuel'in talebi üzerine sulh antlaşması oldu. Bu antlaşmaya göre; Manuel derhal Dorylaion (Eskişehir) ve Sublaion (Homa)¹³² kalelerini yıkacak ve yüklü miktarda savaş tazminatı ödeyecekti.¹³³ Asıl husus ise; Bizans'ın Malazgirt meydan savaşından beri Anadolu'yu Türklerden geri almaya yönelik umidinin yitmesi idi. Ayrıca bu savaş sonucunda Selçuklu varlığı korundu ve emniyet altına alındı, üstelik Anadolu'da siyasi üstünlük ve hakimiyet tamamen Bizans'tan Selçuklulara geçti.

Sultan II. Kılıç Arslan, Miryakefalon zaferi ardından hem doğuda hem de batıda devletinin hudutlarını genişletme politikası takip etti. Ancak önce doğuya yöneldi ve 1178 yılında Malatya'yı alarak Danişmendlilere ait tüm memleketlere sahip oldu.¹³⁴ Böylece Türkiye Selçuklu Devletinin hudutları Fırat havzasına kadar genişledi. Bu esnada Erzincan Mengücek ve Erzurum Saltuklu hükümdarları kendi istekleriyle II. Kılıç Arslan'a tabiiyet sundular.¹³⁵ Bu aşamada II. Kılıç Arslan, Selçuklu erk ve hakimiyetini Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da tamamen yayma tasavvuru içinde idi. Ne var ki bu sefer engel olarak karşısına Selahaddin Eyyubi çıktı. İki lider arasında beliren hakimiyet mücadelesi sonunda ise; özellikle Güneydoğu'da erk ve maddi hakimiyeti¹³⁶ elde eden taraf Mısır ve Suriye hükümdarı Selahaddin Eyyubi oldu. Bununla birlikte iki hükümdar arasında söz konusu bölgeler adına yaşanan rekabet hali haleflerine de şiddetle sirayet edecekti. Buna rağmen iki hanedan arasındaki bu rekabette Selçuklular ancak I. Alâeddin Keykubad zamanında net bir üstünlük sağlayacaktı.

II. Kılıç Arslan genişleme politikasının batı cephesinde ise; Bizans idaresindeki Uluborlu, Eskişehir, Kütahya ve yörelerini kat'i suretle ele geçirdi (1182). Bu merhalede Antalya'yı da kuşattı ancak fethedemedi. Bununla birlikte 1182-1185 yılları arasında düzenlenen seferler sonunda Selçuklu sınırı Denizli hattına ulaştı. Menderes nehri boyunca batıya yönelik akınlar ise Ege denizine kadar varmakta idi.¹³⁷ Sonuç

Eskikurt, "Kufi Çayı Boğazının Doğal ve Tarihi Coğrafyası", *Marmara Coğrafya Dergisi*, c. 1, sayı 3, İstanbul 2001, s. 123-152.

¹³² Sublaion (Homa): Denizli ilinin Çivril kazasına bağlı Gümüşsu beldesi. *Anna Komnena*, trc. s. 26, 29.

¹³³ Miryakefalon savaşı hakkında bkz. Niketas, *Historia, (Komnenos Devirleri)*, trc. s. 121-132; *Abu'l-Farac*, II, s. 421-422; Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, s. 180-193.

¹³⁴ *Abu'l-Farac*, II, s. 424; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 237.

¹³⁵ Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, s. 198.

¹³⁶ *İbnü'l-Esir*, XI, s. 383-384; *Abu'l-Farac*, II, s. 429.

¹³⁷ *Abu'l-Farac*, II, s. 466; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 239-240; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 151.

olarak Batı Anadolu'daki Selçuklu hakimiyeti Miryakefalon zaferinin ardından oldukça ilerledi ve kuvvetlendi.

II. Kılıç Arslan 1185 yılında devletini onbir oğlu arasında paylaştırdı ve kendisi Konya'da metbu Sultan olarak hüküm sürmeye başladı.¹³⁸ Ancak oğulları arasında çok geçmeden saltanat mücadelesi belirecekti. Sonunda ise II. Kılıç Arslan tahtını en küçük oğlu Uluborlu Meliki Gıyaseddin'e bıraktı ve 1192'de Konya'da vefat etti.¹³⁹

II. Kılıç Arslan'ın ardından tahta geçen I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1196), ağabeyleri arasında bölünmüş ülkede, ilk saltanat dönemi içinde sadece Konya ve çevresi ile meliklik bölgesi olan Uluborlu ve Kütahya'ya hükmetti. Harici sahada ise, Selçuklu vatandaşı tüccarların zarara uğratılması üzerine Bizans'a karşı harp hazırlığı ve seferi başlatarak Denizli ve Honaz civarını fethetti (1196).¹⁴⁰ Bu olayın ardından ise tahtını ağabeyi Tokat Meliki Rükneddin Süleymanşah'a bırakmaya mecbur kaldı.¹⁴¹

Sultan Rükneddin II. Süleymanşah (1196-1204), saltanat merhalesi içinde kardeşlerinin elinde bulunan vilayetleri aldı ve devleti tek merkeze bağlı bir bütün haline getirmeyi başardı. Bu esnada dış mihraklar tarafından Selçuklu nüfuz ve hakimiyet sahasına yönelik saldırıları da hüsrana uğrattı. Dahili meselerle meşgul olmasından faydalanarak Selçuklu topraklarına yönelik genişleme faaliyetinde bulunan Kilikya Ermeni hakimi II. Leon'un üzerine yürüyüp, Ermenileri Torosların güneyine sürdü ve Adana'ya kadar akın gerçekleştirdi (1099). Sonunda ise II Leon, Sultan II. Süleymanşah'ı metbu tanımak zorunda kaldı.¹⁴² Diğer taraftan Samsun limanında, Türk ve Rum ahalinin ticari yük gemilerine taarruzda bulunan Bizans deniz güçlerinden sorumlu İmparator III. Aleksios Angelos'u (1195-1203) endişe salan gücüyle tazminat ödemeye mecbur etti.¹⁴³

¹³⁸ Bu husus hakkında bkz. İbn Bibi, *el-Evamirü'l- 'Alâ'iyye fi'l-Umuri'l- 'Alâ'iye*, çev. Mürsel Öztürk, I, Ankara 1996, s. 41; Niketas Khoniates, *Historia*, (1195-1206), (İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması), çev. Işın Demirkent, İstanbul 2004, s. 81; İbnü'l-Esir, *el-Kamil-Fi't-Tarih*, çev. A. Ağırakça-A. Özyayın, XII, İstanbul 1987, s. 79; Aksarayı, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 23; Müneccimbaşı, II, s. 25-26; Nejat Kaymaz, *II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Devri*, Ankara 2009, s. 4.

¹³⁹ Nejat Kaymaz, "Anadolu Selçuklu Devletinin İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü I", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 2, s. 2, Ankara 1964, s. 115-117.

¹⁴⁰ Tuncer Baykara, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-Şehit*, Ankara 1997, s. 18-19; Kaymaz, *a.g.e.*, s. 6; Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara 2006, s. 47.

¹⁴¹ İbn Bibi, I, s. 51-55; Niketas, *Historia*, (1195-1206), trc. s. 82; Aksarayı, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 23-24.

¹⁴² Ersan, *a.g.e.*, s. 161-162; Ali Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, Ankara 2002, s. 26.

¹⁴³ Niketas, *Historia*, (1195-1206), trc. s. 92-93.

II. Süleymanşah, Selçuklu nüfuz ve hakimiyet sahasını özellikle doğu hududunda genişletti. Gürcülere yönelik askeri harekâtı esnasında Erzurum taraflarını alarak Saltuklu hanedanına son verdi (1202).¹⁴⁴ Artukluların Harput, Mengüceklerin Erzincan ve Divriği şubesi devletine tabiiyet bildirdi.¹⁴⁵ Sümeysat¹⁴⁶ Eyyubi Meliki Efdal ise, Eyyubi Sultanı amcası Adil'in hakimiyetine karşı hükümetinin himayesine başvurdu.¹⁴⁷ Yalnızca 1202 yılında düzenlediği Gürcistan seferinde¹⁴⁸ başarılı olamayan II. Süleymanşah, 6 Temmuz 1204'de vefat etti.¹⁴⁹ Yerini ise henüz reşit olmayan oğlu III. Kılıç Arslan aldı.¹⁵⁰ Ancak sabık hükümdar I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Selçuklu uç Türkmenlerinin batıdaki reislerinden aldığı destekle, İstanbul'daki gurbet günlerine son verip geri gelerek Şubat 1205'de ikinci kez Selçuklu tahtına geçecekti.¹⁵¹

Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (1205-1211) dış politikadaki temel hedef ve meşguliyeti Anadolu'da gelişen milletler arası ticari faaliyetleri korumak ve geliştirmek yönünde oldu. Askeri harekâtları daha ziyade iktisadi maksatla gerçekleşip sahillere doğru gelişti. 1206 yılında Samsun'a çıkarak Trabzon Rum Devleti (1204-1461) hükümdarı Aleksios Komnenos'u mağlup etti ve Orta Karadeniz kıyıları üzerinde gerçekleşen milletler arası ticaretin emniyetini sağladı.¹⁵² Ardından Akdeniz ülkeleri ile doğrudan ticari bağlantı tesis etmek, Akdeniz'in uluslar arası ticari imkanlarından mânasız suretle faydalanmak adına 5 Mart 1207'de Antalya'yı¹⁵³ fethetti.¹⁵⁴ Antalya artık Akdeniz üzerinde Selçuklu ticaretinin ve donanmasının en büyük merkezi

¹⁴⁴ *İbn Bibi*, I, s. 93; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 143; *Müneccimbaşı*, II, s. 30; *Abu'l-Farac*, II, s. 474; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1998, s. 38; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2001, s. 21.

¹⁴⁵ *İbnü'l-Esir*, XII, s. 166; Sümer, *Türk Beylikleri*, s. 10; Turan, *Doğu Anadolu Türk*, s. 62.

¹⁴⁶ Sümeysat: Bugünkü adı ile Samsat, Fırat'ın sağ kıyısında, Adıyaman iline bağlı bir kaza merkezi olup, Adıyaman'a 38 km., Urfa'ya 54 km. mesafede bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Işın Demirkent, "Sümeysat", *İA*, XI, s.232-236.

¹⁴⁷ *İbnü'l-Esir*, XII, s. 152; *Abu'l-Farac*, II, s. 475.

¹⁴⁸ Bu sefer hakkında bkz. *İbn Bibi*, I, s. 93-94; Aksarayı, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 24; *Müneccimbaşı*, II, s. 30-31; Marie Félicité Brosset, *Histoire de la Géorgie*, çev. Hrand D. Andreasyan, notlar ve haz. Erdoğan Merçil, *Gürcistan Tarihi (Eski çağlardan 1212 yılına kadar)*, Ankara 2003, s. 404-410.

¹⁴⁹ Selim Kaya, *a.g.e.*, s. 93.

¹⁵⁰ *İbnü'l-Esir*, XII, s. 163; *İbn Bibi*, I, s. 96; *Müneccimbaşı*, II, s. 33.

¹⁵¹ *İbn Bibi*, *Selçuknâme*, çev. Mükrimin Halil Yınanç, İstanbul 2007, s. 32-34; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 165-166; Aksarayı, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 24; *Abu'l-Farac*, II, s. 486; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 290.

¹⁵² Bu hususta bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 197; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara 1988, s. 110; Baykara, *I. Gıyaseddin*, s. 33-34; Besim Darkot, "Samsun", *İA*, X, s. 174.

¹⁵³ Antalya, Aldo Brandini adında bir İtalyan'ın idaresinde idi.

¹⁵⁴ Antalya'nın fethi hakkında bkz. *İbn Bibi*, I, s. 115-119; *İbn Bibi*, *Selçuknâme*, s. 36-38; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 205-206; *Abu'l-Farac*, II, s. 488.

olacaktı.¹⁵⁵ Bu fethin ardından Kıbrıs'taki Haçlılar ile ticaretin mütekabil tanzimi ile ilgili bir muahede gerçekleşti¹⁵⁶ I. Gıyaseddin Keyhüsrev 1208 yılında ise, Kilikya Ermeni Krallığına yönelik düzenlediği sefer ile, Anadolu-Suriye arasında gelişen büyük kervan yolunun emniyetini yeniden sağladı. Maraş'a saldıran ve Selçuklu tabiiyetini terkeden II. Leon'u mağlup edip, onu tekrar bağlılık bildirmeye mecbur bıraktı. Bu merhalede ayrıca babası II. Kılıç Arslan zamanında Selahaddin Eyyubi tarafından ele geçirilmiş olan Maraş'ı tekrar Selçuklu topraklarına dahil etti.¹⁵⁷

I. Gıyaseddin Keyhüsrev son olarak, ikinci saltanat döneminin başında sulh akdettiği¹⁵⁸ İznik Rum Devleti kurucusu I. Laskaris'in kuvvetlenmesini Batı Anadolu ve Karadeniz sahillerinde Selçuklu siyasi erk ve maddi hakimiyetini koruma ve genişletme hedefinin aleyhine buldu. Bu sebeple önce I. Laskaris'in düşmanı olan İstanbul'daki Latinlerle ittifak yaptı (1209).¹⁵⁹ Daha sonra ise İznik tahtı için kendisinden yardım isteyen III. Aleksios'u tahta çıkartmak, esasen batıda Selçuklu nüfuzunu savunmak adına I. Laskaris'e karşı sefere çıktı ve onunla Alaşehir mevkinde karşılaştı. Ancak vuku bulan savaşta yengi kazanma noktasında iken şehit düştü ve Selçuklu ordusu bu sebeple paniğe kapılıp ric'at etmek zorunda kaldı (1211).¹⁶⁰

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in yerine büyük oğlu Malatya meliki I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220), devlet ileri gelenlerinin kararıyla tahta geçti. Dış politikaya yönelmesi, kardeşi Alâeddin Keykubad'ın taht için isyanını¹⁶¹ bertaraf etmesi akabinde olan İzzeddin Keykâvus'un dışarıda temel hedef ve meşguliyeti, devletinin Akdeniz ve Karadeniz'deki ticari hesapları ve varlığını korumak ve geliştirmek adına oldu. Bu meyanda Kıbrıs ile ticari anlaşmayı yeniledi.¹⁶² Karadeniz ticaretinin kazanç ve emniyetine bağlı olarak gerçekleştirdiği ilk seferinde Sinop'u fethetti (2 Kasım 1214). Bu sefer sırasında esir alınan Trabzon Rum imparatoru I. Aleksios ise, Selçuklu Devletine tabi hükümdar olmayı kabul ettikten sonra serbest bırakıldı. I. Aleksios,

¹⁵⁵ Kaymaz, *a.g.e.*, s. 8; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 307.

¹⁵⁶ Turan, *Vesikalar*, s. 111; Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Ankara 1997, s. 66.

¹⁵⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 308-309; Sevim, *Genel Çizgileriyle*, s. 26-27; Baykara, *I. Gıyaseddin*, s. 39; Ersan, *a.g.e.*, s. 163-164.

¹⁵⁸ Niketas, *Historia, (1195-1206)*, trc. s. 226; Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2008, s. 24, 27; A. Hahanov, *Panaret'in Trabzon Tarihi*, çev. Enver Uzun, Trabzon 2004, s. 20.

¹⁵⁹ Selim Kaya, *a.g.e.*, s. 137.

¹⁶⁰ Bu savaşı ortaya çıkaran nedenler ve savaşın seyri hakkında bkz. *İbn Bibi*, I, s. 120-132; İbn Bibi, *Selçuknâme*, s. 38-40. Krş. Akropolites, *Vekayinâme*, trc. s. 27-30.

¹⁶¹ Bu konuda bilgi için Sultan I. Alâeddin Keykubad bölümünde, Alâeddin Keykubad'ın Ağabeyi İzzeddin Keykâvus'a karşı Saltanat Mücadelesi kısmına bakınız.

¹⁶² Turan, *Vesikalar*, s. 112-115.

metbu hükümdar olarak tanıdığı Sultan İzzeddin Keykâvus'a her sene vergi ve gerektiğinde asker gönderecekti.¹⁶³

Sinop'un fethi ardından İzzeddin Keykâvus, dahili müşkülât ile uğraştığı vakit Selçuklu ülkesine ait Ulukışla, Ereğli ve Larende kalelerini işgal eden Ermenilere karşı yürüdü ve ismi geçen kaleleri geri aldı.¹⁶⁴ Daha sonra, 1211 yılında kardeşiyle taht mücadelesi sürecinde Kıbrıs Haçlıları tarafından zabtedilen Antalya üzerine yöneldi ve kenti tekrar Selçuklu topraklarına dahil etti (1216).¹⁶⁵ Bu fethin ardından ise Kilikya Ermeni Krallığına yönelik harp hazırlığı ve seferi başlattı. Bu sefer nihayetinde Ermenileri mutlak surette yenilgiye uğratmayı başardı. Kral II. Leon barış teklif etmek zorunda kaldı. Yapılan barış anlaşmasına göre ise; Kilikya Ermenileri Türkiye Selçuklu Devletine her yıl 20 bin haraç ve istendiği vakit 500 asker gönderecek ve sınırlardaki bazı kaleleri iade edeceklerdi. Sonuçta bu anlaşma, merkezi Sis (Kozan) Kilikya Ermeni Krallığını tekrar Selçuklulara tabi hale getirirken aynı zamanda Anadolu-Suriye arasında işleyen ticaret yolunun güvencesi idi (1218).¹⁶⁶

İzzeddin Keykâvus 1218 yazında Eyyubi hükümdarları arasındaki rekabetten istifade ederek Selçuklu siyasi nüfuzunu ve maddi hakimiyetini Kuzey Suriye'de tesis etmek üzere Halep üzerine yürüdü. Ancak gerçekleştirdiği bu sefer sonunda büyük bir hüsrana uğradı. Öyle ki bu hüsrânın gerilimi ile mağlubiyete sebep oldukları hususunda şüphelendiği bazı emirlerini bir kulübeye kapatarak yaktırdı.¹⁶⁷ Ardından Diyarbakır Artuklu meliki Nasirüddin Mahmud ve Erbil emiri Muzafferüddin Gökbörü ile anlaşarak, Halep kentine yardım eden Urfa, Harran, Silvan, Ahlat Eyyubi Meliki Eşref'e karşı intikam seferine çıktı. Ancak son zamanlarında hüsrân ve pişmanlık duygusu içinde manen ve bedenen ciddi şekilde yıpranan Selçuklu Sultanı Malatya tarafında vücut direncinin kırılıp yaşadığı sağlık probleminin had safhaya ulaşması sonucunda Şevval 616 tarihinde (10 Aralık 1219 - 7 Ocak 1220) vefat etti.¹⁶⁸ Yerine ise devlet adamları ve komutanlarının seçim ve tercihiyle Kezirpert kalesinde tutuklu bulunan kardeşi I. Alâeddin Keykubad geçecekti.

¹⁶³ Koca, *Keykâvus*, s. 30-35.

¹⁶⁴ Sevim, *Genel Çizgileriyle*, s. 27.

¹⁶⁵ Koca, *Keykâvus*, s. 35-38; Turan, *Tarihi Takvimler*, s. 77.

¹⁶⁶ *İbn Bibi*, I, s. 183-188; *İbn Bibi, Selçuknâme*, s. 55-59.

¹⁶⁷ İzzeddin Keykâvus'un başarısız Halep seferi hakkında bkz. *İbn Bibi*, I, s. 201-216; *İbn Bibi, Selçuknâme*, s. 63-69; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 301-305; *Abu'l-Farac*, II, s. 500-501.

¹⁶⁸ *İbnü'l-Esir*, XII, s. 308; *Abu'l-Farac*, II, s. 504; *İbn Bibi*, I, s. 216-217; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 339-340; Koca, *Keykâvus*, s. 100; Merçil, *Müslüman Türk*, s. 139.

C. SULTANI. ALÂEDDİN KEYKUBAD

1. Alâeddin Keykubad'ın Çocukluk, Gençlik ve Meliklik Hayatı

1220-1237 yılları arasının isabetli görüş ve tedbir sahibi Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın¹⁶⁹ saltanatı, Türkiye Selçuklu Devleti adına adalet, emniyet, barış, refah, huzur merhalesinde en parlak devirdir.¹⁷⁰

Alâeddin Keykubad onuncu Türkiye Selçuklu Sultanıdır. Kendisi ile ilgili olarak ilk kayıt babası I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1196 yılında tahtını ağabeyi Rükneddin Süleymanşah'a (1196-1204) terke mecbur kalarak gurbet yıllarına sürüklenmesi sırasında bulunur. Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (1192-1196 ve 1205-1211) üç oğlundan ortancası olan Alâeddin Keykubad, ağabeyi İzzeddin Keykâvus ile bu süreçte babasının yanında yer almıştır. Annesinin kim olduğu ve kesin suretle ne zaman doğduğu bilinmeyen Alâeddin Keykubad'ın buna karşın kayıtlarda mevcut bilgiler ışığında 1190 veya 1191 doğumlu olması kuvvetle ihtimâldir. Çocukluk yıllarına tekabül eden ve daha çok İstanbul ile yakınlarında olmak üzere 8 yılı aşkın süren zorunlu yurt dışı serüveni (1196 sonu ile 1205 başları), babasının sürgün sayılı yıllarının sonucudur. Şimdiki noktada bu serüvenin ilk bölümü; Alâeddin Keykubad'ın, amcası Rükneddin Süleymanşah'ın izni ile Selçuklu ülke sınırlarını terketmekte olan babasının yanına gönderilmesidir.

1196 tarihinin yaz mevsiminde Tokat Meliki Rükneddin Süleymanşah, Türkiye Selçuklu tahtını ele geçirmek adına kalabalık bir orduyla, kardeşi Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'i Konya'da çepeçevre kuşatmış; Alâeddin Keykubad'ın babası I. Gıyaseddin Keyhüsrev, söz konusu bu kuşatmanın 4. ayında daha fazla direnişin manasız olduğunu düşünüp ailesi ve maiyeti ile birlikte kendi birliklerinden oluşturulacak 300 okçu refakatinde istediği yere gitme konusunda söz alarak tahtı ağabeyi Rükneddin Süleymanşah'a bırakmayı kabul etmişti (Ekim 1196).¹⁷¹ Bununla birlikte I. Gıyaseddin Keyhüsrev, ağabeyi ile sözleştiği günün aynı akşamı karamsarlığa kapılarak teessür

¹⁶⁹ Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın şeceresi: I.Alâeddin Keykubad b. Gıyaseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan b. Mesud b. Kılıç Arslan b. Süleymanşah b. Kutalmış b. Arslan Yabgu b. Selçuk b. Dukak.

¹⁷⁰ Alâeddin Keykubad'ın isabetli telâkki ve tedbir sahibi olduğu hususunda kaynaklar hem fikirdir. Bkz. Aksarayı, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 25; *Abu'l-Farac*, II, s. 536; *İbn Bibi*, I, s. 243, 247; İbn Bibi, *Selçuknâme*, s. 75-76; Zehebi, *el-İber fi Haber men Gaber*, Tahk. Selahaddin el-Müncid, V, Mektebetü Hayyat Kuveyt 1966, s. 139; *Müneccimbaşı*, II, s. 79; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, çev. Erdoğan Merçil, II, İstanbul 1977, s. 152.

¹⁷¹ *İbn Bibi*, I, s. 51-55; İbn Bibi, *Selçuknâme*, s. 21-22; Niketas, *Historia*, (1195-1206), trc. s. 82; Aksarayı, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 23-24; Baykara, *I. Gıyaseddin*, s. 20-22.

içinde alalacele Konya'yı terkedip Akşehir üzerinden İstanbul'a gitmek üzere yola çıktı.¹⁷² Bu noktada ağabayi ile yaptığı akitte kararlaştırılan 300 kişilik okçu birliğini ve çocuklarını yanına alma fırsatı bulamayan Keyhüsrev, Bizans'a gitmek üzere Konya'nın köylerinden Ladik'e vardığı zaman köylüler tarafından yolu kesilip hakarete uğramış, malları yağma edildiği gibi has adamları da dövülmüştü. Bu olay üzerine Ladik'ten Larende istikametinde yolunu değiştiren Keyhüsrev'in bu noktada şark seyahati başladı. Bu arada çocukları Alâeddin Keykubad ve İzzeddin Keykâvus amcaları Sultan Rükneddin'in yanında idi. Bu merhaledeki bir gün Sultan Rükneddin babalarından ayrı düşen yeğenlerini yanına çağırıp onların ikisini de tahtının üzerinde dizlerine alarak müşfik bir tavırla onlara: "Burada yanımda kalmak isterseniz sizi canımdan çok severim. Yok eğer baba hasreti üstün gelir ve ayrılığa dayanamazsanız sizi istediğiniz zaman babanızın yanına gönderirim" demişti. Bu sırada 5-6 yaşlarında olduğu sanılan Alâeddin Keykubad, ağabeyi İzzeddin Keykâvus ile birlikte Atabeyleri Seyfeddin Ayaba'nın daha önce kendilerine tembih ettiği üzere, amcalarına babalarının yanına gitmek istediklerini söyleyerek ağlamaya başladılar. Yeğenlerinin ağlamasından etkilenen Sultan Rükneddin de onları babalarının yanına göndermeye karar verdi. Böylece Alâeddin Keykubad ve İzzeddin Keykâvus, amcaları Sultan Rükneddin'in adamları gözetiminde Kilikya Ermeni ülke sınırında bekleyen babalarına kavuştular. Bundan sonra Keyhüsrev ailesi için şark seyahati başladı. Ancak bu seyahat, Kilikya Ermeni Devletinin başkenti Sis (Kozan)¹⁷³, Selçuklu Meliklerine ait Elbistan ve Malatya, Eyyubi ailesine ait Halep, son olarak Diyarbakır ve Ahlat olmak üzere çok geçmeden sona erdi. Aradığı desteği ve huzuru arzu ettiği üzere bulamayan I. Gıyaseddin Keyhüsrev şark seyahatini geride bırakıp Karadeniz üzerinden Bizans İmparatoru nezdinde destek ve yardım bulmak adına çocukları ile birlikte yönünü

¹⁷² Anonim Selçuknâme, Gyaseddin Keyhüsrev'in annesinin Bizans hükümdar ailesine mensup bir prenses olduğunu belirtmektedir. Anonim Selçuknâme, nşr. ve trc. F. N. Uzluç, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Ankara 1952, s. 27. Bunun yanında Bizans kaynağı Niketas Khoniates, Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesinin bir Hristiyan olduğunu kaydetmiştir. Niketas, *Historia*, (1195-1206), trc. s. 82. Modern tarihçiler içinde I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesinin Bizans hükümdar ailesine mensup bir prenses olduğuna kani olanlar bulunmaktadır. Baykara, *I. Gıyaseddin*, s. 7; Selim Kaya, *a.g.e.*, s. 14-15. Osman Turan ise I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in İstanbul'a yönelmesine sebep gösterirken onun, babası II. Kılıç Arslan'ın (1155-1192) 1162 yılında Bizans'da gördüğü saygı ve yardımları hatırlaması dışında, Hristiyan dayıları dolayısıyla İstanbul'da yabancılık yaşamayacağına kani olmasının etkili olabileceğini bildirmiştir. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 292.

¹⁷³ Sis (Kozan): Adana iline bağlı bir ilçe olup, Adana ovasının Yukarı-Ova denilen kısmında, düz arazinin tepelik bölgeye geçtiği kesimde, Adana'ya 73 km. kuzeyde bulunur. Detaylı bilgi adına bkz. V. F. Büchner, "Sis", *IA*, X, s. 708-712.

İstanbul'a çevirdi.¹⁷⁴ Böylece Alâeddin Keykubad'ın zorunlu yurt dışı serüveni artık İstanbul ve yakınlarında sürecekti.¹⁷⁵

Alâeddin Keykubad'ın 1196 yılının sonunda başlayan gurbet hayatı daha çok İstanbul ve yakınlarında olmak üzere 1205 yılına kadar sürerken, Bizans'taki gurbet zamanı hakkında kaynaklara yansıyan sadece birkaç bilgi bulunmaktadır.¹⁷⁶ Bunlardan biri; Alâeddin Keykubad'ın babası I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Bizans İmparatoru III. Aleksios (1195-1203) tarafından saygı ile karşılanarak¹⁷⁷ bir konak sahibi olduğu İstanbul'da, sosyal ve ekonomik olarak zamanla mukassî günler ile karşılaştığına dair bir bilgide saklıdır.¹⁷⁸ Kuşkusuz bu günlerin olası varlığı Alâeddin Keykubad ve ağabeyi İzzeddin Keykâvus'u doğrudan etkileyecektir. Söz konusu bilgi ise; Bizans'taki gurbet zamanında Atabey olarak Alâeddin Keykubad ile İzzeddin Keykâvus'un yanında olan, Keykâvus'un sultanlığı zamanında (1211-1220) baş komutan mevkinde bulunan, 1223 yılında Alâeddin Keykubad'ın karşısına tehdit olarak çıkıp sonunda mahvolan devlet adamı Seyfeddin Ayaba'nın, ölümüne yakın Alâeddin Keykubad'a hitaben: "Gurbet zamanında seni ve ağabeyini omuzlarımda taşıdım ve yetiştirdim. Uzun saçlarınızı taradım. Size yiyecek temin için uzun saçlarımı kesip sattım. Size bir dilim ekmek bulabilmek için Rum diyarında ticaret yaptım." olarak rivayet edilen beyanlarıdır.¹⁷⁹ Ve bu beyanlar içinde Alâeddin Keykubad'ın çocukluk yıllarında İstanbul'da geçen yaşamından bir kesit bulmak görüldüğü üzere mümkündür. Alâeddin Keykubad'ın Bizans'taki gurbet hayatı ile ilgili diğer bir bilgi ise; I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in çocukları ve maiyeti ile birlikte, Latinlerin 1203 yılında Bizans'ın kalbi İstanbul'u denetim altına almasından önce, Komnenos hanedanına yakın bir aileden ve

¹⁷⁴ *İbn Bibi*, I, s. 55-70; *Abu'l-Farac*, II, s. 474; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 24; Koca, *Keykâvus*, s. 13-15; Erdoğan Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", *XI. Türk Tarih Kongresi*, c. II, 5-9 Eylül 1990, s. 715.

¹⁷⁵ Alâeddin Keykubad'ın 1196-1205 yılları arasında daha çok İstanbul ve yakınlarında geçen zorunlu yurt dışı serüveninin 6-7 yaşında başlayıp 14-15 yaşında bittiği hakkında bkz. Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, Ankara 2003, s. 11-12.

¹⁷⁶ Gıyaseddin Keyhüsrev'in çocukları ve maiyeti ile birlikte uzun ve meşakkatli şark seyahatinin ardından 596 (1199-1200) yılında İstanbul'a vardığı ile ilgili kayıtlara yansıyan farklı bilgiler bulunmaktadır. Bkz. Niketas, *Historia*, (1195-1206), trc. s. 81; *Abu'l-Farac*, II, s. 474; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 165.

¹⁷⁷ Georgios Acropolites, *İbnü'l-Esir*, *İbn Bibi*, *Abu'l-Farac*, Gıyaseddin Keyhüsrev'in İstanbul'da son derece iyi karşılanıp Bizans İmparatoru III. Aleksios'un (1195-1203) nezdinde gerekli saygıyı gördüğü hususunda hem fikirdirler. Bkz. Akropolites, *Vekayinâme*, s. 27; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 165; *İbn Bibi*, I, s. 70; *Abu'l-Farac*, II, s. 474.

¹⁷⁸ I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Bizans'taki gurbet yılları içinde sosyal ve ekonomik anlamda karşılaştığı zorluklarla ilgili olarak bkz. *İbn Bibi*, I, s. 70-72, 287.

¹⁷⁹ *İbn Bibi*, I, s. 287; *İbn Bibi*, *Selçuknâme*, s. 88.

Bizans'ın yüksek rütbeli komutanlarından Rum beyi olan kayınpederi Mavrozomes'in kaynaklarda yeri bir ada olarak tarif edilen İstanbul yakınlarındaki malikanesine iltica etmesi sırasında görülmektedir.¹⁸⁰ Geline bu noktada Alâeddin Keykubad ve ağabeyi İzzeddin Keykâvus'un Atabeyleri Seyfeddin Ayaba tarafından düzenli bir şekilde sürdürülen eğitim-öğretim programlarından fırsat buldukça etrafı gezip, kara ve deniz avına çıkarak vakit geçirdikleri bilgisi bulunmaktadır.¹⁸¹ Bu arada Alâeddin Keykubad'ın Bizans'taki gurbet süreci içinde nasıl bir eğitim aldığına dair kat'i bir açıklama bulunmuyorsa da 13. yüzyıl Selçuklu tarihçisi İbn Bibi'de Alâeddin Keykubad'ın mimarlıkta, kuyumculukta, bıçak yapmada, bakırcılıkta, ressamlıkta ve dericilikte büyük bir bilgi ve yetenek sahibi olduğu hakkında arzedilen bilgiye bakılarak bu önemli vasıfların bir kısmının Bizans'taki gurbet zamanı sırasında kazanılması tabii telakki edilmelidir.¹⁸²

Alâeddin Keykubad'ın 8 yılı aşkın süren zorunlu yurt dışı serüveni ise, Rum beyi Mavrozomes'in ikametgâhında güvenli ve sakin bir şekilde geçen kısa bir sürenin ardından yurttan babasına gelen bir haber ile birlikte sona erdi. Haberin aslı Sultan Rükneddin Süleymanşah'ın 6 Temmuz 1204 yılında meydana gelen ani ölümü ile yerine küçük yaştaki oğlu III. Kılıç Arslan'ın geçmesi idi. Haberin ana kaynağı ise bu durumdan memnun olmayan Selçuklu uç Türkmenlerinin batıdaki reisleri Danişmendli Yağıbasan oğullarından Muzaffereddin Mahmud, Zahirreddin İli ve Bedreddin Yusuf oldu. Bunlar uç beylerinin desteğini alarak Gıyaseddin Keyhüsrev'i yeniden Selçuklu tahtına çıkarmak istediler. Bu doğrultuda hareket edip, o zaman Anadolu'da konuşulan beş dile hakim¹⁸³ Hacib Zekeriya'yı Keyhüsrev'in yanına gönderdiler. Son derece gizli yürütülen bu teşebbüs içinde Hacib Zekeriya keşiş kılığında Bizans hudutlarına geçip Rum beyi Mavrozomes'in yurduna ulaştı. Bu noktada Gıyaseddin Keyhüsrev ile iletişim

¹⁸⁰ Bizans İmparatoru III. Aleksios'un kötü idaresi ve Latinlerin maddi hesapları doğrultusunda İstanbul'u abluka altına alması sonunda İstanbul'da kargaşa had safhaya ulaşmıştı (1203). Bu konuda bkz. Niketas, *Historia*, (1195-1206), trc. s. 110 vd. Bu noktada I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in maiyeti ile birlikte bu banaltıcı atmosferden uzaklaşmak istemesi tabii durumdur. Bu durumda ise, daha evvel İstanbul'da kızıyla yaptığı evlilik ile damadı olduğu Bizans'ın ileri gelen komutanlarından Rum beyi Mavrozomes'in mülkiyeti kendisine açılmıştır. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 165; *İbn Bibi*, I, s. 71-76; 101; *Abu'l-Farac*, II, s. 474.

¹⁸¹ *İbn Bibi*, I, s. 76; *İbn Bibi*, *Selçuknâme*, s. 28.

¹⁸² *İbn Bibi*, I, s. 247. Alâeddin Keykubad'ın Türkçe, Arapça, Farsça'nın dışında, Bizans'taki gurbet sürecine bağlı olarak Rumca bildiği de anlaşılmaktadır. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 412; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 12.

¹⁸³ İbn Bibi'nin belirtmeksizin naklettiği Selçuklu Devrinde Anadolu'da hakim olarak konuşulan bu beş dilin Türkçe, Rumca, Farsça, Ermenice ve Süryanice olabileceği hususunda bir telakki mevcuttur. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 295.

kurması bir nebze güçlkle olduysa da Hacib Zekeriya sonunda gerekli tebliği iletmeyi başardı. Söz konusu haberleri alan I. Gıyaseddin Keyhüsrev ise durumu tevekkül ile karşılayıp ağabeyi için üç gün yas tuttuktan sonra çocukları ve maiyeti ile birlikte Selçuklu ülkesine doğru yola çıktı. Bu sırada henüz gençliğinin başında olan Alâeddin Keykubad içinde artık yeni bir süreç başlıyordu. Esasen bu süreç onu günün birinde, hiç beklemediği bir yerde saltanata taşıyacaktı.¹⁸⁴

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Konya'ya gitmek üzere yola çıkan kfilesi İznik'e geldiğinde önemli bir sorunla karşılaştı. Bu sorun, İznik Rum Devletinin kurucusu Theodore Laskaris'in kontrolü dahilindeki sahadan Selçuklu ülkesine geçişe engel oluşturması idi.¹⁸⁵ Gerekçesi, Rükneddin Süleymanşah'ın ardından tahta geçen oğlu Sultan III. Kılıç Arslan (1204-1205) ile yaptığını iddia ettiği barış akdi oldu. Ancak onun ağır yeminlerle bağlı olduğunu belirttiği bu anlaşma iyi bir bedel karşılığında feshedilemez değildi. Nihayet birkaç gün süren görüşmelerin ardından I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Honas ve Lâdik (Denizli) çevresini Laskaris'in naiblerine bırakacağına dair akitte bulunarak İznik idaresinden geçiş izni alabildi. Ancak sözünün teminatı için Keyhüsrev, oğlu Alâeddin Keykubad ve İzzeddin Keykâvus'u İznik'te rehin durumunda bırakmaya mecbur kaldı. Anlaşma yükümlülüğünü yerine getirdiği an oğulları kendisine gönderilecekti. Böylece Keyhüsrev İznik'den ayrılırken, Keykubad ve Keykâvus kardeşler için rehinelik günleri başladı. Ancak bu günler çok sürmeyecekti. Bu merhalede iki kardeşin yanında olan Hacib Zekeriya açıkgozlü hüviyeti ile harekete geçip iki kardeşin bir an önce hür kalması adına bir plan tasarladı. Bu doğrultuda ilk önce Laskaris'den Keykubad ve Keykâvus için muhafızların gözetiminde de olsa sabah ve ikindi vakitlerinde seyrana çıkma izni almayı başaran Hacib Zekeriya, ikinci aşamada gezinti esnasında kendilerine nezaret etmekle sorumlu muhafızları paranın gücü ve gönenç bir hayatın fikri ile kendi tarafına kazandı. Ve artık sıra kaçmak adına en uygun anı tespit etmeye geldiğinde, çıkılan bir ikindi gezisinde at sırtında av peşinde bulunan Aleddin Keykubad ve ağabeyi, Selçuklu hudutlarına kaçmakta olan bir hayvanı kovalamak suretiyle en uygun anı yakaladılar. Böylece Selçuklu sınırlarına ulaşan iki

¹⁸⁴ *İbn Bibi*, I, s. 96-101; Aksarayı, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 24.

¹⁸⁵ 13 Nisan 1204'de İstanbul'un Latinler tarafından zapt edilmesinin ardından şehirden kaçarak Anadolu'ya geçen eski Bizans imparatoru III. Aleksios'un damadı Theodore Laskaris (1204-1222), İznik'te Bizans'ın uzantısı olarak yeni bir devletin temellerini inşa etmekle meşgul idi. Bu hususta bkz. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 393-394.

kardeş için rehinelik hayatı sona erdi.¹⁸⁶ Bundan sonra Alâeddin Keykubad babasının yanında, Konya kuşatması sonunda ortaya çıktı. O, Türkiye Selçuklu tahtını geri alan babasının emri gereği ağabeyi Keykâvus ile birlikte, anlaşma yoluyla tahtını terke mecbur kalarak Konya kalesinden ayrılan III. Kılıç Arslan'ı karşılama görevini üstlenerek kayıtlarda görülen ilk resmi faaliyetini ifa etti (Şubat-Mart 1205).¹⁸⁷

Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanat döneminde iç işleri ile ilgili ilk icraatları içinde oğullarının istikbali mevzusu en önemlisidir. Sultan Keyhüsrev, idarecilik hususunda deneyim kazanıp güçlenmesi adına büyük oğlu Keykâvus'u Malatya'ya, diğer oğlu Alâeddin Keykubad'ı ise Tokat'a melik tayin etmiştir.¹⁸⁸ Böylece Alâeddin Keykubad için Tokat'ta babası adına idare hakkına haiz olarak 1205 yılından 1211'e dek sürecek Meliklik hayatı başlamıştır. Ancak bu zaman içinde Alâeddin Keykubad'ın icraatları hakkında kayıtlı bir husus yoktur. Buna rağmen Alâeddin Keykubad'ın bu süreçte kültür bazında, idari ve askeri kabiliyetlerini geliştirme noktasında, siyasi ve askeri irade mevzusunda ilerlediğini belirtmek istikbali dikkate alındığında mümkündür. Bununla birlikte Alâeddin Keykubad'ın babasının ölümünün ardından devlet adamları ve komutanlarının seçimi ve tercihiyle tahta çıkan ağabeyi İzzeddin Keykâvus'a karşı taht mücadelesi sürecinde Tokat'ta adına kesilmiş sikkeler bulunmaktadır. H. 608 (1211-1212) ve H. 609 (1212-1213) tarihli gümüş üzerinde “el-Melikü'l-Mansur Alâüddeve ve'ddin Ebû'l-Muzaffer Keykubad b. Keyhüsrev Nâsıru Emirü'l-Mü'mininîn” unvanı ile bulunan bu sikkeler Tokat'ın, tutuklanma tarihi olan 1213'e kadar Alâeddin Keykubad'ın sorumluluğunda kaldığına dair bir belirtidir.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Bu esnada Hacib Zekeriya, Konya kuşatması için son hazırlıklarını yapan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e bir ulak göndererek oğullarının kurtulduğunu, bu nedenle I. Laskaris ile İznik'te yapılan zaruri anlaşmanın hükmünü yitirdiğini bildirmiştir. *İbn Bibi*, I, s. 104.

¹⁸⁷ Gıyaseddin Keyhüsrev ve oğullarının İstanbul civarından Selçuklu ülkesine geçiş süreci ile birlikte, Konya kuşatması sonunda Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanat günlerinin yeniden başlaması hakkında bkz. *İbn Bibi*, I, s. 101-108; *Abu'l-Farac*, II, s. 486; Baykara, *I. Gıyaseddin*, s. 28-29; Koca, *Keykâvus*, s. 17-19; Selim Kaya, *a.g.e.*, s. 113-118.

¹⁸⁸ Gıyaseddin Keyhüsrev'in üç oğlundan en küçüğü olan Celaleddin Keyferidun ise daha sonra Koyluhisar Meliki olarak görülecektir. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 298.

¹⁸⁹ İbrahim Artuk, “Alâeddin Keykubad'ın Meliklik Devri Sikkeleri, *Belleten*, XLIV, 174, 1980, s. 265-273; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 12-13.

2. Alâeddin Keykubad'ın Ağabeyi İzzeddin Keykâvus'a Karşı Saltanat Mücadelesi

Tokat Meliki Alâeddin Keykubad, babası I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 7 Haziran 1211 yılında Alaşehir yakınlarında İznik Rum imparatoru ile yaptığı savaşta şehit düşmesinin ardından devlet ileri gelenlerinin kararı ile Selçuklu tahtına geçen ağabeyi I. İzzeddin Keykâvus'un saltanatını tanımayarak Sultan olmak adına meydana çıktı.¹⁹⁰ Hükümdarlık tahtına sahip olmak, babasının yerini almak isteyen Alâeddin Keykubad bu hedef doğrultusunda Erzurum Meliki amcası Mugiseddin Tuğrulşah, babasının uc beyi olan Danişmendli Zahiraddin İli ve son olarak Ermeni kontu II. Leon ile ittifak tesis edip Kayseri'ye ulaştı ve ağabeyini burada kuşatma altına aldı. Böylece devlet adamları ve komutanlarının seçimi ve tercihiyle Kayseri'de tahta çıkan ağabeyi İzzeddin Keykâvus'u çok zor durumda bıraktı. Öyle ki uzun süre savunmada kalan Keykâvus bir noktada Kayseri'yi bırakıp mücadeleyi Konya'da sürdürme düşüncesine kapılacaktı. Ancak istişareye açtığı bu düşünce yanında bulunan kıdemli devlet adamları tarafından tehlikeli bulundu ve direnişi Kayseri'de metanet ve sabır içinde sürdü. Sonunda ise Kayseri şihnesi Celaleddin Kayser kuşatmayı dağıtmak adına geçerli bir strateji üretip Keykâvus'un huzuruna çıktı ve Alâeddin Keykubad'ın ittifak grubunun çeşitli vaadlerle birbirinden ayırılması gerektiğini anlattı. Neticede İzzeddin Keykâvus tarafından görevlendirilen Celaleddin Kayser, Ermeni kralı Leon'u değerli bir mücevher ve Sultanın bütün saltanatı boyunca ülkesine dokunmayacağına dair yazılı bir ahidname ile ittifaktan ayırmayı başardı. Alâeddin Keykubad ise müttefiki Kilikya Ermeni kontu II. Leon'un, Keykâvus ile menfaatleri doğrultusunda anlaşıp bir gece sinsice kuşatmayı terk ettiğini anladığında bir hayli şaşırıp, ağabeyinin II. Leon ile birlikte kendisini tuzağa düşüreceği endişesine kapıldı. Ağabeyine karşı üstünlük kurmaya çok yakinken, Kayseri düşme noktasına gelmişken ortaya çıkan bu durum Alâeddin Keykubad'ın meydana getirdiği ittifakın çözümlenmesine neden oldu. II. Leon'a ait söz konusu ihanetin ertesi günü ittifaka duyduğu inancı yitiren Erzurum Meliki Mugiseddin Tuğrulşah da Kayseri'den ayrıldı. Böylece artık kuşatmanın seyri tamamen değişmişti. Üstünlük kuşatılan tarafa intikal ediyordu. Nitekim Kayseri kalesindeki askerler Alâeddin Keykubad'ın güçten düştüğüne kani olur olmaz taarruza geçti. Bu durumda Alâeddin

¹⁹⁰ I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in üç oğlundan en büyüğü olan Malatya Meliki İzzeddin Keykâvus, 20 Temmuz 1211'de Kayseri'de tahta çıkmıştı. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 316.

Keykubad Kayseri kuşatmasını terke mecbur kalıp has adamları ile birlikte Ankara kalesine giderek savunmaya çekildi (1211 sonları). Buna karşı tahtını ve hayatını kurtaran İzzeddin Keykâvus yeterli güce sahip olmadığı için hemen ilk anda kardeşi Alâeddin Keykubad'ı takip edemeyecekti.¹⁹¹

Sultan İzzeddin Keykâvus, kardeşinin tahta sahip olmak adına gerçekleştirdiği Kayseri muhasarasını devlet adamlarının yardımı ile kırdıktan sonra Konya'ya giderek güçlenmiş, iktidarını kurup devlet işlerini düzenlemişti. Ancak iktidarı hâlâ Ankara kalesine yerleşen güçlü ve hırslı kardeşi Alâeddin Keykubad'ın tehdidi altında idi. Bu nedenle İzzeddin Keykâvus, tahtı üzerinde tam bir güven ve huzur hissetmeden, iktidarının emniyetini kat'i suretle tesis etmeden, güçlü bir potansiyele sahip kardeşini tamamen etkisiz hale getirmeden başka bir iş yapmak, başka bir işe başlamak istemedi. Bu konuda emirlerine: “Bizim güvenimizin ve huzurumuzun kaynağı Alâeddin Keykubad'ın Ankara'dan atılmasına bağlıdır.” diyordu. Bu fikir ışığında harp hazırlığı başlatan İzzeddin Keykâvus sonunda kuşatma için gerekli donanımlar ile birlikte ordusunun başında Konya'dan Ankara'ya doğru harekete geçti. Alâeddin Keykubad ise kardeşinin büyük bir ordu ile üzerine geldiğini öğrenir öğrenmez şehrin kalesini sağlamlaştırmak, askeri savaş düzenine sokmak, Ankara halkını canı gönülden kuşatmaya hazırlamak için çaba harcadı. Nitekim kısa sürede Ankara'ya ulaşan İzzeddin Keykâvus şehri çepeçevre kuşattı. Buna karşı sarp bir tepe üzerinde kurulmuş Ankara kalesinin fethi kolay değildi. Öyle ki yardım kanalları tamamen kapanmış olduğu halde Alâeddin Keykubad ve şehir halkı mevcut kuşatmaya karşı bir sene direnmeyi başardı (1212 bahar-1213 bahar). Ancak bu merhalenin sonunda zahire kıtlığının da başlamasıyla şehir sakinlerinin direniş kararlılığı kırıldı. Alâeddin Keykubad da yiyecek yardımı ve kuvvet desteği alma yolları kapalı olduğu için daha fazla direnmenin manasız olacağına ikna oldu ve kardeşine gönderdiği elçi vasıtasıyla kendinin ve kale halkının canına dokunulmaması, şehirde müsaderede bulunulmaması, kendisi ve maiyetinin memnun olacağı, Sultan'ın belirlediği bir kaleye gönderilmesi şartıyla teslim olacağını bildirdi. Gurbet yılları içinde her iki kardeşe Atabeylik yapmış olan, ancak o sırada İzzeddin Keykâvus'un safında bulunan Komutan Seyfeddin Ayaba'nın arabuluculuğu sonunda Sultan Keykâvus, kardeşi Melik Alâeddin

¹⁹¹ *İbn Bibi*, I, s. 134-139; *İbn Bibi, Selçuknâme*, s. 41-44.

Keykubad'ın şartlarını kabul etti.¹⁹² Netice itibariyle kaleyi teslim alan Sultan Keykâvus kısa bir süre sonra Seyfeddin Ayaba gözetiminde Alâeddin Keykubad'ı Malatya yakınlarında bulunan Minşar kalesine gönderdi.¹⁹³ Böylece Alâeddin Keykubad'ın ağebeyi tarafından öldürülme endişesi ve korkusu içinde¹⁹⁴ takriben 7 yıl sürecek esaret yaşamı (1213-1220) başladı.¹⁹⁵

3. Alâeddin Keykubad'ın Esaret Yılları Ardından Sultan Olması

1218 yazında, Kuzey Suriye hakimiyeti adına gerçekleştirdiği başarısız Halep seferi ardından manen ve bedenen ciddi şekilde yıpranan Sultan İzzeddin Keykâvus'un, 1219 yılının sonunda, Yukarı Mezopotamya ve Kuzey Suriye sahasına yönelik yeni bir sefer hedefiyle geldiği Malatya tarafında vücut direncinin kırılıp yaşadığı sağlık probleminin had safhaya ulaşması sonucunda Ocak 1220'de vefat etmesi ile kıdemli Selçuklu devlet adamları ve komutanları Sivas'ta bir araya gelip ülke tahtını hangi Selçuklu hanedan üyesine teslim edecekleri hususunda görüş alışverişinde bulundular. Bu sırada iç karışıklık ile dış mihraklara koz oluşmasını diye Sultan Keykâvus'un vefatını gizli tutan devlet büyükleri, söz konusu görüş alışverişi sırasında üç ismi gündeme getirdiler. Bunlar; merhum Sultan Keykâvus'un amcası Erzurum Meliki Mugiseddin Tuğrulşah, Malatya'nın Kezirpert kalesinde mahkum kardeşi Alâeddin Keykubad ve Koyluhisar'da tutuklu bulunan diğer kardeşi Celaledin Keyferidun idi.¹⁹⁶

¹⁹² Alâeddin Keykubad saltanat iddiası içinde olduğu halde Ankara'da bastırıldığı sikkeler üzerinde el-Melik el-Mansur unvanı ile yetinmekte, saltanat hukuku an'anesine bağlı kalarak tahtı fiilen ve hukuken elinde bulundurmadığı için Sultan unvanını uygun görmemektedir. Osman Turan, "I. Keykubad", *İA*, VI, s. 646.

¹⁹³ Saltanatı kazanma ihtirası başarısızlıkla sonuçlanan Alâeddin Keykubad'ın yaklaşık 7 yıl sürecek olan esaret yaşamı Malatya'daki Minşar kalesinde başlamakla birlikte daha sonra aynı ildeki Kezirpert kalesinde sürmüştür. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 160, 223.

¹⁹⁴ Tarihçi İbnü'l-Esir ve Nüveyri, Sultan İzzeddin Keykâvus'un hapse gönderdiği kardeşi Alâeddin Keykubad'ın öldürülmesi yönünde kendisine telkinde bulunan emirleri dinlemediğini kaydeder. Bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 309; Nüveyri, *Nihâyetü'l-Ereb Fi Fünûni'l-Edeb*, XXVI, Vezaretü's-Sekafe, Kahire 1985, s. 101-102. Bununla birlikte Alâeddin Keykubad'ın bu korkuyu hissettiğini istikbalde kendisini tahta çıkarmak için gelen heyeti, katli için gelen cellatlar sanmasından anlıyoruz. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 223-224.

¹⁹⁵ *İbn Bibi*, I, s. 154-160; İbn Bibi, *Selçuknâme*, s. 46- 48; Aksarayı, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 25; Koca, *Keykâvus*, s. 25-27.

¹⁹⁶ Kaynaklarda merhum Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un çocuk veya çocuklarının varlığı hakkında yeterli bilgi yoktur. Yalnız İbnü'l-Esir, Keykâvus vefat ettiğinde çocukları küçük yaşta olup onlardan hiçbirinin babasının yerini alacak durumda olmadığı belirtmiştir. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 308. Abu'l-Farac da muğlak bir ifade ile İzzeddin Keykâvus'un saltanata geçmeye layık bir oğlu olmadığını aktarır. *Abu'l-Farac*, II, s. 505. İzzeddin Keykâvus'un ölümü ile birlikte yeni hükümdarın belirlenmesi mevzusunu tafsilatlı olarak nakleden İbn Bibi ise eserinin hiçbir yerinde İzzeddin Keykâvus'un çocuk ve çocuklarının varlığından söz açmaz. Anonim Selçuknâme ve Aksarayı de bu hususta sessizdir. Bunun yanında

Bu merhalede devlet adamlarının bazısı, Alâeddin Keykubad'ın, ağabeyi Keykâvus'a karşı taht mücadelesinde başarısız olup bedel olarak 7 yıldır esaret yaşamı sürmesinde rol aldıkları için tercihlerini diğer iki adaydan birinin Sultan olması yönünde açıkladılar. Buna karşı özellikle Başkomutan Seyfeddin Ayaba ile Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşah'ın¹⁹⁷, liyakati hususunda şüphe duymadıkları yüksek vasıf ve meziyetlere sahip Alâeddin Keykubad lehinde görüş bildirmeleri meseleyi çözümledi. Böylece Selçuklu devlet adamları ve komutanları söz konusu adaylar hakkında yaptıkları değerlendirmeler sonunda Alâeddin Keykubad'ın saltanat tahtına oturması yönünde görüş birliğine vardılar.¹⁹⁸ Bu sırada Malatya'daki Mişar kalesinden sonra hapsedildiği ikinci yer olan Kezirpert kalesinde tutuklu bulunan Alâeddin Keykubad'a bu mutlu haberi Başkomutan Seyfeddin Ayaba götürmek istedi. Bu husustaki gerekçesini şu şekilde açıkladı: "Ankara'dan Malatya'ya hapse götürürken Melik Alâeddin Keykubad benden incindi. Bu nedenle şimdi huzuruna gidip gönlünü alarak canımı kurtarmam gerekir." Nitekim Seyfeddin Ayaba, Sultan Keykâvus'un öldüğünü gösteren yüzüğü ve mendili alarak söz konusu haberi ulaştırmak için birkaç süvari ile birlikte Malatya'ya, Kezirpert kalesine ulaştı. Ancak bir sabah namazının ardından odasının pencere kenarında dışarıyı seyretmekte iken, kaleye yaklaşan bu süvarileri gören Alâeddin Keykubad, bu durumu hayra yormayarak öldürüleceğine dair derin bir üzüntü ve korkuya kapıldı. Gelenlerin ağabeyi Sultan Keykâvus tarafından canını almak için gönderilmiş cellatlar olduğunu zannederek, yıllardır kendisinden uzak duran bahtının kapısına geldiğini hissedemedi. Hatta ümitsiz bir halde kale muhafızına gitti ve ona:

İzzeddin Keykâvus'un oğlu olmadığı yönünde ifade ve kanı sahibi olanlar bulunmaktadır. Bkz. *Ahmed b. Mahmud*, II, s. 151; Kaymaz, *a.g.m.*, s. 147; Salim Koca, "Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubad'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı", *Gazi Türkiyat*, sayı 1, Güz 2007, s. 5. Sonuç ise; merhum İzzeddin Keykâvus, geride tahta namzet bir erkek evlat bırakmamıştır.

¹⁹⁷ Emir-i Meclis, Türkiye Selçuklu Devletinde hükümdarın toplantılarında ve eğlence meclislerinde oturumu düzenlemek ve hizmetleri kontrol etmekle görevli yüksek rütbeli emirdir. Mübarizeddin Behramşah da, Sultan I. İzzeddin Keykâvus zamanından itibaren bu yüksek saray makamının sahibi olmuş son derece güçlü devlet adamı ve komutanıdır. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, Ankara 1988, s. 82; Kaymaz, *a.g.m.*, s. 142, 143, 151.

¹⁹⁸ Alâeddin Keykubad'ın, Türkiye Selçuklu devlet adamları ve komutanlarının seçimi ve tercihiyle Sultan olduğu hakkında İbn Bibi'de nakledilen bilgi, İbnü'l-Esir ve Abu'l-Farac tarafından da kat'i suretle kaydedilmiştir. Ancak son iki eser sahibi konu hakkında farklı bir rivayetin olduğunu da bir cümle ile belirtmektedir. Bu rivayete göre; Sultan I. İzzeddin Keykâvus, hastalığının şiddetlendiği süreçte, kardeşi Alâeddin Keykubad'ı tutuklu olduğu kaleden çıkartıp, onun kendisinden sonra hükümdar olması adına ilgililerden yemin almıştır. Bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 308-309; *Abu'l-Farac*, II, s. 504-505. Ancak bu eserlerin kronoloji cetvelinde Alâeddin Keykubad'ın Sultan olması iki cümleden ibarettir. Bu hususta, fazlasıyla tafsilatlı olarak arzettiği bilgiler ile tek kaynak görülen İbn Bibi'nin eserinde, İzzeddin Keykâvus'un ölümü ile birlikte yeni hükümdarın tayininin doğrudan doğruya merkez ümerâsının inisiyatifi ve iradesi altında meydana geldiği görülmektedir. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 218-222.

“Bu gelenleri biraz eğle de abdestimi tazeleyeyim. Bir an kendimle başbaşa kalayım. Sonra onlar gelip işimi bitirir.” dedi. Ancak işin aslı düşündüğü gibi değildi. Sultandı artık. Nitekim çok geçmeden bunu anladı. Huzuruna çıkan Seyfeddin Ayaba: “Kardeşiniz vefat etti. Devlet büyükleri ve ülke ileri gelenleri sizin lehinize seçim yaptılar” diyerek ona Sultan olduğunun müjdesini ilettiler. Böylece Alâeddin Keykubad’ın ölümü değil hayalleri gerçekleşiyordu. Arzuladığı, uğrunda savaştığı taht artık onundu. Allaha şükretti. Müjdeyi veren Seyfeddin Ayaba’yı bağışladı ve derhal Sivas’a doğru hareket etti. Sivas’a geldiği zaman ise ağabeyinin tabutunu ziyaret ettikten sonra tahta çıktı. Bu sırada devlet adamları ona biat edip itaat edeceklerine dair yeminlerini sundular. Ardından ağabeyini defnedip onun için üç gün yas tutan ve baş sağlığı dileklerini kabul etme merasimleri düzenleyen Alâeddin Keykubad dördüncü gün artık hükümetini tanzim etmeye başladı. Sonunda ise bütün şehirlere Sultan Keykâvus’un ölüm ve yeni Sultanın tahta çıkışı haberi aynı anda bildirilecekti.¹⁹⁹

Alâeddin Keykubad, Sivas’taki işlerini tamamladıktan sonra, merkez teşkilâtında görevli beyler ve komutanlarla birlikte Konya’ya hareket etti. Bu süreçte Kayseri ve Aksaray’da halk tarafından sevgi gösterileri ile karşılandı ve her iki şehirde birkaç gün dinlendi. Konya’ya yaklaştığı zaman ise en görkemli karşılama töreni Konya ileri gelenleri ve halkı tarafından Obruk mevkinde başladı. Konyalılar Sultanın gelişi şerefine süslenmiş koçlar ve sığırlar kurban ettiler. Türk âdeti gereğince Sultanın üzerine altın ve gümüş paralar saçtılar. Sultana her çeşitten değerli hediyeler sundular. Nihayet Obruk’daki bu karşılamadan sonra saltanat alayı iki menzil daha yol giderek, Konya’nın Ruzbe düzlüğünde konakladı. Ruzbe ovasında keyifli bir gün geçiren Sultan ertesi gün pek az mesafede bulunan Konya şehrine varınca müthiş güvenlik önlemleri dahilinde kurulan muhteşem bir törene doğru saltanat alayının tam ortasında, atının üzerinde başında tacı, üzerinde kartal armalı siyah çetri açılmış olarak ilerledi ve bugünkü Alâeddin tepesinin yanında bulunan saltanat sarayına geldi. Burada tekrar tahta çıkarak resmen Sultan olan Alâeddin Keykubad için Sivas, Kayseri, Aksaray ve Konya’da yapılan karşılama, uğurlama, kutlama, başsağlığı dileme ve biat törenlerinin ardından halka adalet ve refah dağıtma, hayır işlerini uygulama, büyüklük ve yöneticiliğin gereklerini yerine getirme dönemi başladı²⁰⁰ (Şubat 1220).

¹⁹⁹ *İbn Bibi*, I, s. 218- 228; *İbn Bibi*, *Selçuknâme*, s. 70-73.

²⁰⁰ *İbn Bibi*, I, s. 228-238; *İbn Bibi*, *Selçuknâme*, s. 73- 74; Koca, “Alâeddin Keykubad’ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı”, s. 12-15.

Görüldüğü üzere Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın saltanata giden yolu gurbet, mağlubiyet ve esaret merhalesinden geçmiştir. Bu sürecin en dramatik hikayesi ise Alâeddin Keykubad'ın ölüm endişesine kapıldığı sırada Sultan olduğunu öğrenmesidir. Sonuç olarak Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın yaklaşık 7 yıl süren esaret yaşamı ardından başlayan Sultanlık zamanı (1220-1237) tarihte Türkiye Selçuklu Devleti için adalet, emniyet, refah, barış, huzur açısından en yüksek merhalede görülecektir.²⁰¹

4. Alâeddin Keykubad'ın Şahsiyeti

Sultan Alâeddin Keykubad gerçekçi ve uzak görüşlü bir politik zekaya sahipti. Devlet ve memleket işlerinde yüksek feraseti ile ilerisini düşünerek davranır, bu cihette ülkesinin emniyeti ve menfaati adına önlemler alırdı. Halkını ve devletini ilgilendiren meselelerde istişareye başvurur, sonunda tevekkül inancı ile hareket ederdi. Barıştan yana tavır alır, lakin hudutlarının güvenliği söz konusu ise savaştan kaçınmazdı. Zulümden kaçıp ülkesine sığınanları himaye ederdi. İlim ve sanat ehline saygı gösterir ve desteklerdi. Ayrıca sahip olduğu mülkü ve kudreti Allah'ın ihsanı bilirdi.

Yüksek karakter vasıfları ve başarılarına bina'en "Uluğ", "Sultanü'l-Muazzam", "Sultanü'l-Alem" unvanlarına sahip olan Alâeddin Keykubad'ın akıllı, zeki, kuvvetli, adaletli, isabetli görüş ve tedbir sahibi olduğu hususunda kaynaklar hem fikirdir. Tarihçi Zehebi: "Sultan Alâeddin Keykubad, şerefli, değerli, keskin zekalı, gözü pek, yürekli, aşırı akıllı ve ülkesi çok geniş bir hükümdardı. Onda büyük adalet ve hayırlar vardı."²⁰² Malatya'lı Süryani yazar Abu'l-Farac: "Sultan Alâeddin Keykubad devrinin hükümdarları arasında farklı ve özel bir zat idi, çevik bir adamdı, sağlam kafalı ve temiz varlıklı idi. Çirkin ihtiraslardan uzak bir kimse idi. Suçlulara karşı sert davranır ve hükümlerinde adaleti gözetirdi. Birçok şehirleri ve sağlam mevkileri zaptederek saltanatına katmış ve kuvvetini yaymada başarılı olmuştu."²⁰³ Selçuklu Saray tarihçisi İbn Bibi: "Sultan Alâeddin Keykubad müslümanlık sancağını koruyan, bilgimizi ve

²⁰¹ Sultan I. Alâeddin Keykubad tahta çıktığında Türkiye Selçuklu Devleti'nin idaresinde bulunan başlıca merkezler; Konya, Aksaray, Nevşehir, Kayseri, Niğde, Maraş, Elbistan, Malatya, Sivas, Tokat, Amasya, Yozgat, Kırşehir, Ankara, Çankırı, Kastamonu, Sinop, Eskişehir, Kütahya, Isparta, Uluborlu, Burdur, Denizli, Antalya idi. Bu hususta yakın telakkide bulunan araştırma eserler için bkz. Herbert Jansky, Selçuklu Sultanlarından Birinci Alâeddin Keykubad'ın Emniyet Politikası, *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, Ankara 2010, s. 119; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 22; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 401; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 242. Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 118-119. Aynı zamanda Trabzon Rum Devleti, Kilikya Ermeni Krallığı ve Doğu Anadolu'daki Türk beylikleri, Türkiye Selçuklu Devletine tabi statüde yer alıyordu.

²⁰² Zehebi, *a.g.e.*, s. 139.

²⁰³ *Abu'l-Farac*, II, s. 536-537.

kuvvetimizi genişleten, refahımızı artıran, şerefimizi yücelten bir sultan idi. Korku ve istek sahipleri ülkesine gelince onları korkudan güvenli kılar isteklerine cevap verirdi. Yabancı ülkelerden gelen misafir ve elçilere -umumiyetle- iyi davranır, onlara ilgi gösterirdi. İşinde aşırıya kaçmaktan sakındığı gibi olması icap eden halin aşağısında kalmaktan da kaçınırdı. Yalanı sevmezdi. Sevmediği gibi söyleyeni cezalandırırdı. Hazine konusunda büyük bir titizlikle araştırma ve incelemede bulunur, elini boynuna bağlayıp cimri kesilme, büsbütün de açıp tutumsuz olma tavsiyesine uyardı. Şahsi servet edinmede aşırıya kaçan ülke naiblerine hesap sorardı. Saltanatı zamanında Hanefî mezhebinin gücü en yüksek noktasına çıkmış, ülkenin her yanı, yollarının her karışı mutluluk bağı olmuştu. Namı Gürcistan hudutlarından Hicaz'a, Kilikya Ermeni vilayetinin başından Kıpçak diyarına, Antalya'dan Irak sonlarına kadar uzanmıştı. Şam melikleri kendilerini onun kölesi sayarlar, onun divanından ve dergahından emir alırlardı. Hutbe onun adına okunur, para onun adına basılırdı. Sanatkârları, erdemli insanları, alimleri, tasavvuf ehlini ve ihtiyaç sahiplerini korur ve onlara büyük ihsanlarda bulunurdu. Ahlaklı ve adaletli bir hükümdardı. Zekası, fazileti, cömertliği, maneviyatı çok büyüktü. Suriye, Diyarbakır, Musul, Cezire, Yemen, Şam ve Sis (Kilikya Ermeni Krallığı) beldelerinin hükümdarları makamlarını emniyete almak için her yıl durumları ve memleketleri hakkında makamına bilgi gönderir, ferman ve menşurlarının yenilenmesi için çaba sarfederlerdi.”²⁰⁴ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî: “Sultan Alâeddin Keykubad iyi huylu, isabetli görüş ve tedbir sahibi birisiydi. Ülkeyi adalet ve insafla donattı. Şam ve Diyarbakır melikleri onun itaati altına girdiler. Ülkesi büyük bir genişleme gösterdi.”²⁰⁵ Sibte b. el-Cevzi: “Sultan Alâeddin Keykubad mazlumun hakkını alıncaya kadar uğraşır.”²⁰⁶ Ahmed b. Mahmud: “Sultan Alâeddin Keykubad akıllı bir hükümdardı. Ülkesini genişletti. Ona Sultan-ı Alem” derlerdi.”²⁰⁷ demektedir.

Sultan Alâeddin Keykubad, hususi ilgi ve uğraşı noktasında ise tarihi severdi. Gazneli Mahmud gibi büyük Sultanlardan söz açardı. Nizamü'l-Mülk'ün Siyasetnamesi ile Gazâlî'nin Kimya-yı Saâdet adlı eserlerini okurdu. Şiirin musikisi ile ilgili idi. Tavlâ ve santrancı iyi oynar, ciritte ve okta rakiplerini geride bırakırdı. Mimarlıkta,

²⁰⁴ *İbn Bibi*, I, s. 239-247.

²⁰⁵ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 25.

²⁰⁶ Turan, “I. Keykubad”, s. 658.

²⁰⁷ *Ahmed b. Mahmud*, II, s. 152-153.

kuyumculukta, bıçak yapmada, bakırcılıkta, ressamlıkta ve dericilikte bilgi ve beceriye sahipti.²⁰⁸

Sonuç olarak yüksek karakter vasıflarına sahip Sultan Alâeddin Keykubad'ın zamanında Türkiye Selçuklu Devleti, Anadolu'da rakipsiz bir konuma yükselip, Moğollar hariç, komşu hükümetlerin hepsinden güçlü bir mevkiye erişmişti.

²⁰⁸ *İbn Bibi*, I, s. 246-247.

I. BÖLÜM

SULTAN I. ALÂEDDİN KEYKUBAD'IN MÜSLÜMAN KOMŞU DEVLETLERLE İLİŞKİLERİ

A. Eyyubiler ile İlişkiler

1. Alâeddin Keykubad'ın Eyyubi Devletine Mensup Melik Eşref İle Dostluk Kurması

Alâeddin Keykubad, 17 yıl süren hakimiyeti boyunca genelde Eyyubiler ile ilişkilerini dostane ve barışçıl bir zemin üzerinde gerçekleştirmeye çalışmıştır.²⁰⁹ Ne var ki çeşitli nedenler bu süreçte iki taraf için ilişkileri bir düşman bir müttefik haline getirmiştir.²¹⁰ Elbette ilk önce Alâeddin Keykubad'ın Eyyubiler ile ilk diyalogu ne şekilde kurduğuna, iki taraf arasında ilişkilere konu olan meselelerin nasıl başladığına bakılmalıdır.

Alâeddin Keykubad, kardeşi İzzeddin Keykâvus'un ölümü üzerine devlet ileri gelenlerinin kararı ile 1220 yılında tahta geçmiştir. Esaret yılları ardından gelen sultanlık karşısında rehavete kapılmayan Alâeddin Keykubad vakit kaybetmeden harice karşı takip edeceği siyaseti yürütmeye başlamıştır. Öncelikli faaliyetleri arasında, ülkesine doğudan ve güneyden komşu Eyyubi Devletinin, güçlü bir üyesi olan Melik Eşref²¹¹ ile barış ve dostluk anlaşması yapmak yer almıştır. Çünkü Alâeddin Keykubad, ağabeyi İzzeddin Keykâvus'un Kuzey Suriye hakimiyeti adına 1218 yılında gerçekleştirdiği Halep seferinde, bu kente yardıma gelen Melik Eşref'in oyununa gelerek hüsrana uğraması nedeni ile ona karşı büyüttüğü düşmanlığa kendi döneminde son vermek istemiştir. Alâeddin Keykubad'ın bu isteğinin ve politikasının temel nedeni hakkında haber veren kaynaklar konunun ülke güvenliğine yönelik muhtemel dış tehditlerin varlığı ile ilgili olduğunda hem fikirdirler.²¹² Fakat yönü ve temsilcisi

²⁰⁹ Bu çabanın en temel nedeni Eyyubilerin, Moğol tehdidine karşı doğal bir müttefik konumunda yer almasıdır.

²¹⁰ En temel nedeni menfaate, yani fayda-zarar ilişkisine dayanmaktadır.

²¹¹ Melik Eşref, Selahaddin Eyyubi'nin yeğeni, Sultan Adil'in (1200-1218) oğludur. Genel çerçevede Yukarı Mezopotamya bölgelerinde hüküm sürmektedir. Sahip olduğu kentler arasında: Harran, Urfa, Rakka, Suruc, Rasul-'ayn (Ceylanpınar)'nın dışında Doğu Anadolu bölgesinde Ahlat, Silvan ve yakın çevresi bulunmaktadır. Bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 290, 306.

²¹² İbnü'l-Esir'e göre Alâeddin Keykubad, özellikle amcası Erzurum hükümdarı Mugiseddin Tuğrulşah'ın (1202-1225) muhalefetinden çekinerek doğuda ona karşı caydırıcı bir kuvvet olarak duran

hakkında gösterilen odakların tek başına kritik teşkil edecek büyüklükte tehditler olmadığı Alâeddin Keykubad'ın saltanat sürecine bakıldığında anlaşılacaktır. Gerçekçi ve uzak görüşlü bir politik zekaya sahip olduğuna şahit olacağımız Alâeddin Keykubad Melik Eşref'i tehdit değil pekala dost görmeyi iç ve dış siyasette takip edeceği politikaya uygun görmüştür.²¹³ Fakat dipnot olarak ifade edilen dış tehditlerin²¹⁴ haricinde dönemin büyük, feci, sarsıcı gerçeği ve tehdidi Moğol istilasıdır. Alâeddin Keykubad'ın tahta çıktığı zaman Moğol istila hareketinin Orta Asya'yı tüm dehşeti ile kapladığı ve süratle batıya doğru ilerleyerek Ön Asya İslam ülkelerini tehdit ettiği bir zamana denk gelmiştir. Bu yüzden Alâeddin Keykubad'ın Melik Eşref ile ittifak anlaşması yapmasının birinci nedeni olarak büyük Moğol tehdidini gösterebiliriz. Delil olarak, Alâeddin Keykubad'ın tahta geçer geçmez ilerisini düşünerek ülke emniyeti için

Melik Eşref ile müttefik olmak istemiştir. Bununla birlikte aynı yazarın, “komşu diğer hükümdarların olası bir muhalefetine karşı” ifadesi, muhtemel dış tehditler arasına Bizans, Trabzon Rum devleti, Ermeniler, hatta Kıbrıs Haçlı krallığını dahî katacaktır. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 309. Bu konuda Abu'l-Farac'da tıpkı İbnü'l-Esir gibi muhtemel tehdidin istikametini ve temsilcilerini yakın civarda aramış, açıkçası yalnız Rumları ve Ermenileri hedef göstermiştir. Bkz. *Abu'l-Farac*, II, s. 505. —13.yüzyıl Selçuklu tarihçisi İbn Bibi ise Alâeddin Keykubad'ın Melik Eşref ile gerçekleştirdiği ittifak anlaşmasından bahsetmemiştir.— Geriye gidip İbnü'l-Esir'in hedef olarak gösterdiği Erzurum hükümdarı ile Alâeddin Keykubad arasında mevcut bir siyasi kesişmeye ve akabinde gelen ayrılığa bu noktada bakılmalıdır. Alâeddin Keykubad, 1211 yılında, babası I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Alaşehir'de İznik Rum Devleti ile yaptığı savaşta şehit düşmesinin ardından devlet ileri gelenlerinin tercihi ile sultan olan ağabeyi İzzeddin Keykâvus'a karşı taht mücadelesi vermek adına, amcası Mugiseddin Tuğrulşah'ın desteğini almış ve ağabeyini Kayseri kalesinde kuşatmıştır. Fakat bir müddet sonra amcası verdiği desteği geri çekerek kendisine ihanet etmiş, bu durum Keykubad'ın Kayseri kalesi önünden ayrılmasına neden teşkil edici bir gelişme olarak tarihe geçmiştir. Öyle ki tahtı alamayan Alâeddin Keykubad, bir süre sonra ağabeyi tarafından yaklaşık 7,5 sene sürecek bir esarete mahkum edilecektir. Bu hususta bkz. Koca, *Keykâvus*, s. 22-25. Fakat aradan yıllar geçip İzzeddin Keykâvus ölünce, tahta geçecek kişi hakkında karar vermek adına toplanan devlet meclisi, adaylar arasından bu kez Alâeddin Keykubad'ı tercih etmişti. Fakat istişare sırasında Mugiseddin Tuğrulşah'ın ismi de adaylar arasında yer alacaktı. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 221. Eski Türk devletlerinde olduğu gibi Türkiye Selçuklularında da devlet hükümdar ailesinin ortak malı idi. Bkz. Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 59. Bu anlayış gereği Erzurum meliki Tuğrulşah'ın muhalefet etmesi doğal karşılanabilir. Fakat kıdemli devlet emirlerinin kararı ve desteği ile tahta çıkan Alâeddin Keykubad'ın geniş imkanlara sahip bir hükümdar olarak bu potansiyel tehdidin üzerine yönelmediği, Türkiye Selçuklu tarihinin en önemli yerli kaynak yazarı İbn Bibi'nin en ufak bir imada dahi bulunmadığı düşünüldürse İbnü'l-Esir'in ifade ettiği fikir, Alâeddin Keykubad ile Melik Eşref arasındaki ittifakın temel sebebi olmaktan uzaklaşır. Çünkü, bir hükümdarın tahtı üzerinde tam bir güven ve huzuru temin etmeden, geride potansiyel bir tehdit görüpte onu etkisiz hale getirmeden başka konulara odaklanması beklenemez. —Bu konuda Turan, İbnü'l-Esir'de söz konusu edilen muhalefetin, yukarıda ifade ettiğimiz kardeşler arasında ortaya çıkan taht mücadelesi esnasında Alâeddin Keykubad ile Mugiseddin Tuğrulşah arasında yaşanan tatsızlık ile karıştırıldığını ifade etmiştir. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 348.— Ayrıca Alâeddin Keykubad'ın amcası Erzurum hükümdarı Mugiseddin Tuğrulşah'ın muhtemel saldırısını önlemek için Melik Eşref'in dostluğuna ihtiyacı var mıdır bu kesinlikle tartışma konusudur.

²¹³ Alâeddin Keykubad'ın ilk faaliyetlerinin ekseni üç noktaya odaklanmıştır. İç ve dış siyasete tesiri dokunan bu faaliyetlerin birincisi, ülke emniyeti ile ilgili askeri ve lojistik tedbirler almaktır. İkincisi, Akdeniz ticaretinin kazanç ve emniyetine yönelmektir. Üçüncüsü ise kendisini tahta çıkararak kıdemli emirlerin otoritesinden rahatsız olup onlarla mücadele etmektir.

²¹⁴ Bu hususta dipnot 212'ye bkz.

Konya başta olmak üzere önemli kentlere yönelik savunma tedbirleri almasını²¹⁵, Halifenin Moğol tehlikesine karşı askeri yardım istemesi karşısında sahip olduğu fikirleri²¹⁶ ile bu tehdidi çoktan fark edip, anladığını ortaya koyabiliriz. Ayrıca Moğolların Semerkand'ı aldıktan sonra Horasan'a geçerek Sultan Harezmşah Muhammed'in izini sürdükleri, İran ve Azerbaycan topraklarına yayıldıkları bilinmektedir.²¹⁷ Harizmşahlar İmparatorluğunun doğu hudutlarında birdenbire Moğol tehlikesinin belirmesi ve istilanın başlaması Buhara, Semerkand gibi buralardaki şehirlerden birçok alim ve sanatkarların, zengin tacirlerin, sofilerin Anadolu'ya hicret etmelerini de beraberinde getirmiştir.²¹⁸ Bu gruplar muhtemel tehdidin habercileridir. Keza Osman Turan ve Nejat Kaymaz da Alâeddin Keykubad'ın tahta çıktıktan biraz sonra selefinin anlaşmazlık içinde olduğu Urfa, Harran, Silvan ve Ahlat Eyyubi hükümdarı Melik Eşref ile ittifak anlaşması yapmasını bu tehdide bağlamıştır.²¹⁹ Netice itibari ile Alâeddin Keykubad'ın ülke emniyeti ile ilgili önemli kentler için aldığı savunma tedbirleri ve Melik Eşref ile yapılan ittifak anlaşması çığ gibi büyüyen Moğol istilasına karşı askeri ve siyasi tedbirler olarak açıklanabilir.

Alâeddin Keykubad ile Melik Eşref karşılıklı iyi niyet, destek ve dayanışma üzerine kurulu bir ittifak anlaşması gerçekleşmişti.²²⁰ Bu anlaşmayı her iki taraf için değerlendirmek gerekirse Melik Eşref adına, geçmiş tecrübeler ile sabit olduğu için, kuzeyinde ve batısında komşu Türkiye Selçuklu devletinin aktif ve psikolojik baskısından kurtulmak, Yukarı Mezopotamya'daki hakimiyet sahasını ve tümüyle hanedanını meşgul eden konulara odaklanmak hususunda faydalı idi.²²¹ Çünkü anlaşma Alâeddin Keykubad'ın Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Suriye politikasına karşı selefinin aksine tarafsız kalmasını sağlıyordu. Bununla birlikte tıpkı Alâeddin

²¹⁵ Bu hususta bkz. *İbn Bibi*, I, s. 271-274.

²¹⁶ Abbasi Hilafeti ile ilişkiler kısmında, Moğollarla iyi geçinmeyi temel alan bu fikir ifade edilmiştir.

²¹⁷ Cüveyni, *Tarih-i Cihangüşa*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1998, s. 325; İbnü'l-Esir, XII, s. 323-324, 328-331; Nesevi, *Celalü'ttin Harezmşah*, çev. Necip Asım, İstanbul 1934, s. 36, 40; İbrahim Kafesoğlu, *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, Ankara 2000, s. 282.

²¹⁸ Fuat Köprülü, *Tarih Araştırmaları*, I, Ankara 2006, s. 79

²¹⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 352-354; Kaymaz, *a.g.e.*, s. 14-15.

²²⁰ *İbnü'l-Esir*, XII, s. 309; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 70. Tarafların aralarında akrabalık bağı kuracaklarına dair prensip anlaşması yaptıkları ayrıca bildirilmektedir. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 309; *Abu'l-Farac*, II, s. 505. Abu'l-Farac bu evliliğin Melik Eşref'in hemşiresi ile ittifak anlaşmasından üç yıl sonra meydana geldiğini belirtmiştir.

²²¹ Melik Eşref Kuzey Suriye ve Irak sahasında nüfuzunu genişletmeye yönelik politikasının karşısında duran bilhassa Erbil Atabeyliğine karşı mücadelenin yanısıra Mısır'ı hedef alan V. Haçlı seferinin (1217-1221) Eyyubi hanedanının geleceğini tehdit etmesi üzerine ağabeyi Mısır Sultanı Kamil'e yardım etmesi için tarafına gönderilen tebligatları değerlendirmek ile meşgul olmakta idi. Bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 279-280, 354.

Keykubad gibi Melik Eşref de Moğol tehlikesinin farkında idi. Fakat daha kısa vadede daha önemli bir tehdit hanedanının kalbini zorluyordu. Haçlılar Mısır'ı hedef almıştı. Bu yüzden Melik Eşref, Mısır'ın yardımına gitmeyi seçti. Zaten Moğol istilası korkulduğu gibi Azerbaycan'dan sonra çok ilerlemeyerek Kuzey Irak kapısından dönüp Kafkaslara yöneldi. Eyyubi bölgesine yönelik bir saldırı gerçekleşmedi. Melik Eşref'in Moğol istilasını henüz gelgit etkisinde bir dalga olarak algılayıp, Ahlat ve çevresini kardeşine emanet ederek, koloni fikrine sahip Haçlıların üzerine gitmesi doğru bir karar oldu. Sonucu vurgulamak gerekirse Melik Eşref'in Haçlıları, dehşetli fakat henüz gelgit özellikli, bir yerde fazla takılmayan, yer etmekten uzak, yağma vasıflı Moğol birliğine tercih ettiğini söyleyebiliriz.²²² Zaten Alâeddin Keykubad da Melik Eşref ile barış yaptıktan, Konya surlarını ikmal ettikten kısaca ülkesinde gerekli güvenlik tedbirlerini aldıktan sonra Moğol tehlikesinin henüz Ön Asya için gelgit özellikli bir dalga boyutunda olduğunu ve Türkiye'ye karşı bir taarruz ve istila söz konusu olmadığını anlayarak siyasi, askeri ve ekonomik hedeflerine uygun şehirleri fethetmek için harekete geçmiştir (1221).²²³

Alâeddin Keykubad'ın saltanatı boyunca dış politika beş esas üzerinde şekillenmiştir. Bu esaslar sırası ile: Ülke güvenliği, huzuru ve refahı; seleflerinin açtığı yolu takip ederek devlet ekonomisinin uluslar arası ticaret payını geliştirmek ve ticaret faaliyetlerini korumak; ülke güvenliği ve menfaatine bağlı olarak güçlü komşu devletler ile barış kurmak; doğru zaman ve koşulda siyasi, askeri ve ekonomik hedeflerine uygun şehirleri fethetmek; ülke güvenliği, menfaati ve idealine bağlı olarak Anadolu'da siyasi birliği sağlamaktır. Yakın yada uzak, yönü ve temsilcisi farklı veya değil Melik Eşref ile gerçekleştirilen ittifak anlaşması, ülke güvenliği ve menfaatine bağlı olarak güçlü komşu devletler ile barış kurmaya yönelik esasta aranmıştır. Buna rağmen zaman bu esasın karşısındaki gücün Moğollar olduğunu gösterecektir. Alâeddin Keykubad'ın bu taze, büyük ve gelişen tehdide karşı güneyde olduğu gibi doğuda da komşu konumda yer alan dönemin kuvvetli devleti Eyyubiler ile dayanışma içinde olmak istemesi

²²² V. Haçlı seferinin liderleri III. Haçlı seferi sırasında İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard'ın hedef gösterdiği Mısır'ı ele geçirip Eyyubi hanedanının kalbini sökmek ve böylelikle tüm Orta Doğu topraklarına yayılma şansını yakalamak istiyorlardı. Yani amaçları temelli yerleşmekti. Bkz. Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, III, Ankara 2008, s. 132.

²²³ Alâeddin Keykubad, ilk seferini Alâiye üzerine gerçekleştirmiştir. Başarılı bir seferin sonunda Akdeniz'de askeri ve ticari bakımdan önemli bir mevki kazanılmıştır. Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. *İbn Bibi*, I, s. 253-270; Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye*, s. 356-360; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 22-25; Seton Lloyd-D.Storm Rice, *Alanya (Ala'yya)*, çev. Nermin Sinemoğlu, Ankara 1989, s. 3-5.

kuşkusuz siyasi ihtiyatkârlık ile açıklanabilir. Diğer taraftan barış temeli üzerine kurulu bir münasebet uluslar arası ticaretin akışını kesintisiz ve hızlı kılacaktır. Sonuç itibariyle ilk dört esası tutmak ve ülkede yönetimi tam manası ile ele almak²²⁴ için Melik Eşref ile anlaşılan Alâeddin Keykubad, böylece hem devletin sınırlarını güvenlik altına almayı hem de seleflerinin açtığı ticari siyasete²²⁵ ve ülke yönetimi ile ilgili konulara odaklanmayı istemiştir.

2. Alâeddin Keykubad ile Melik Eşref Arasındaki Dostluk Akdinin Güneydoğu Anadolu'da Çatışmaya Dönüşmesi

Sultan Alâeddin Keykubad'ın saltanatı İslam dünyasının Moğol istilası ve tehdidi karşısında ıstırap ve kaygı içinde bulunduğu bir zamana denk gelmiştir. Selçuklu sultanı da bu tehdiye karşı ülkesini korumak adına çeşitli siyasi ve askeri önlemler almak zorunda kalmıştır. Nitekim bu durum özellikle 1226 yılından itibaren şahsının izlediği siyaseti neredeyse tamamen doğuya çevirmesine neden olmuştur. Bununla birlikte Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da hüküm süren vassal Türk beyliklerin aleyhte oluşum ve girişimlere katılması, buna ve Eyyubi hanedan üyeleri arasında yaşanan tefrika ve ayrılıkların bölge coğrafyasına karışması, Türkiye Selçuklu Devleti

²²⁴ Alâeddin Keykubad ifade edildiği üzere devlet ileri gelenlerinin kararı ile esaret yılları ardından tahta geçmişti. Kuşkusuz tahta geçmesinde babası ve kardeşi zamanından gelen kıdemli emirler başrol oynadı. Bu emirler aynı zamanda esaret yıllarını inşa eden mimarlardı. Bu iki konu taraflar arasında kısa sürede otorite mücadelesini hazırladı. Alâeddin Keykubad kendisini tahta çıkaran emirlerin, debdebeli yaşamları, yüksek mevki ve otoriteleriyle devlet işlerinde hakim ve belirleyici olma yönünde tutum ve temayül içinde bulunmalarını, hükümlerlik haklarının ve saygınlığının tahdit ve tehdit edilmesi olarak görüp, mutlak suretle otoritesini tesis etmek adına onlarla örtülü bir mücadeleye yönelmiş ve devletin kalbine kuvvetle yer etmiş bu rakiplerini 3 yıl içinde bertaraf edip devletin dizginlerini tamamen kontrol altına alarak her alanda mutlak ve benzerlerinden çok üstün bir siyaset izlemeye başlamıştır (1223). Bu konuda detaylı bilgi için bkz. *İbn Bibi*, I, s. 283-292. Bu hususta Nejat Kaymaz'ın da bir cümlesi ifade edilmelidir: "Alâeddin Keykubad bu olayın sonunda şahsi huzursuzluğu gidermenin yanında içeride ve dışarıda tesirli ve mutlak bir siyaset takip edebilmek için gereken serbestliğe kavuşmuştur." Bkz. Kaymaz, *a.g.e.*, s. 13.

²²⁵ Türkiye Selçuklu Devleti II.Kılıç Arslan döneminin (1155-1192) son yıllarından itibaren dünya ticaretinin Anadolu'daki temel kavşaklarını ele geçirmek için çaba sarf etmiştir. Alâeddin Keykubad da tıpkı selefleri gibi iktisadi siyaseti genişletip ülkesinin ilerlemesi adına bu yola başvurmuştur. Melik Eşref ile anlaşarak güney ve doğu hududunda barış ve barışın sonucu olan istikrarı sağlayarak ülke güvenliğine yönelik tedbirlere konu olan durumu pekiştirip, Konya surlarını ikmal ederek ekonomik temellere dayalı içselleşmiş askeri seferlere açılmış, Antalya'yı fetheden (1207) babası II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Sinop'u fetheden (1214) abisi İzzeddin Keykâvus gibi o da Alanya'yı fethedip kuzey-Güneydoğu-batı ülkeleri arasında Anadolu'nun ticari faaliyetlere odak, geçiş ve pazar olma hüviyetini geliştirmek istemiştir. Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran, Ankara 1988, s. 208-225; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 356-360, 415-419; Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Sultanlarının İzledikleri Ekonomik Politikalar", *GTT*, IV, s. 485-493; Mehmet Altay Köymen, "Türkiye Selçuklu Devletinin Ekonomik Politikası", *Bellekten*, L/198, 1986, s. 613-620.

ve Eyyubi Devletine mensup üyeler arasında kökleri 12. yüzyılın son çeyreğine dayanan hakimiyet mücadelesi, Moğollar önünden kaçan Celaleddin Harezşah'ın Batı İran ve Azerbaycan'a hakim olarak Anadolu sınırlarında yeni bir devlet kurması ile akabinde Anadolu sınırlarında siyasi ve askeri bakımdan faal pozisyon alması ve arkasında büyük husumet içinde olduğu Moğol tehlikesini barındırmasının sebep olduğu endişe gibi nedenlerle ülke hakimiyeti ve güvenliğine yönelik sakıncalar doğması bu politikayı tetiklemiştir.

1225 yılından itibaren Doğu Anadolu Türk beylikleri ve Eyyubi hanedanına mensup Suriye melikleri arasında siyasi duruma ve menfaatlere göre cephe ve metbu değiştirmek sıkça rastlanılan bir durum haline gelmişti.²²⁶ Celaleddin Harezşah'ın varlığı, Eyyubi ailesi arasında yaşanan ihtilaf, bölgede var olan küçük hükümetleri doğrudan etkiliyordu. Kimisi hükümetini korumak adına, kimisi ülke menfaatini yükseltmek adına taraf değiştirmeye başladı.²²⁷ Nitekim Amid (Diyarbakır) Artuklu hükümdarı Mesud, Türkiye Selçuklu Devletine tabi iken önce ülkesine uzak ve henüz tehlikesiz Mısır sultanı Kamil'i metbu tanıyarak onun namına sikke ve hutbeyi değiştirdi²²⁸; sonra sınırlarına yakın yerlerde faaliyet gösteren Melik Eşref'e karşı Celaleddin Harezşah, Dimaşk hakimi Muazzam, Erbil hükümdarı Muzaffereddin Gökbörü arasında 1225 yılında kurulan ittifaka katıldı.²²⁹ Bu durum tamamen aktif ve psikolojik baskı ve menfaatlerin gözetilmesi ile ilgili idi. Sonuç olarak Amid Artuklu hükümdarı Mesud ülke menfaatlerinin icap ettirdiği bir yola başvurdu. İşte tam bu nokta hala müttefik olan Alâeddin Keykubad ve Melik Eşref arasında iletişim kurulmasını sağladı.²³⁰ Taraflar arasında karşılıklı iyi niyet, destek ve dayanışma üzerine kurulu ittifak anlaşması harekete geçecekti. Alâeddin Keykubad, Güneydoğu Anadolu

²²⁶ Turan, "I. Keykubad", s. 650; Aydın Taneri, *Harezşahlar*, Ankara 1993, s. 74.

²²⁷ Eyyubi Devleti'nin (1171-1250) en temel problemi feodal sistemidir. Özellikle hanedanın son otuz yılında bu sistem içinde hükümet sahibi olanların en güçlüleri her şeye sahip olmak, en zayıfları ise teslim olmamak için yaşamıştır. 1218 yılında Sultan Adil'in ölmesi ile oğulları Kamil Mısır'da, Muazzam Dimaşk'ta, Eşref ise el-Cezire toprakları üzerinde hanedanın güçlü üç mensubu olarak ortaya çıkmışlardı. Onlar V. Haçlı seferi sırasında bir araya gelme basiretini göstererek Haçlıları Mısır'dan kovmayı başardılar. Fakat çok geçmeden bu kardeşler arasında nüfuz mücadelesi başladı. Öyle ki bu konu da fazlası ile ciddi idiler. Dimaşk hakimi sırf bu yüzden Celahaddin Harezşah ile kardeşlerine karşı ittifak anlaşması yapmaktan kaçınmadı. Böylece güçlü bir savaşının Doğu Anadolu siyasetine karışmasına da yardımcı oldu. Bu durum özellikle kardeşi Melik Eşref'i çok rahatsız edecekti. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 411-412, 420-422; Önder Kaya, *Selahaddin Sonrası Dönemde Anadolu'da Eyyubiler*, İstanbul 2007, s. 171-174; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 38; *Runciman*, III, s. 161.

²²⁸ *İbn Bibi*, I, s. 292.

²²⁹ *İbnü'l-Esir*, XII, s. 416-417; Nüveyri, *a.g.e.*, s. 102.

²³⁰ Taraflar arasında var olan mevcut dostluk anlaşmasını harekete geçirecek bir olay bu ana kadar yaşanmamıştı.

bölgesinde devletinin sahip olduğu nüfuzu, Melik Eşref ise aleyhine kurulan ittifaka karşı bölgede toprak ve prestij kaybetmeyi istemedi. Nitekim Melik Eşref, Alâeddin Keykubad ile diyalog kurarak onu, Güneydoğu'da Amid Artuklu hükümetine ait topraklara karşı sefer düzenlemesi için teşvik etti.²³¹

Alâeddin Keykubad, nitekim kış boyunca hazırladığı ordusu ile birlikte 1226 yazında Güneydoğu Anadolu'ya yönelik askeri harekât başlattı (Ağustos 1226).²³² Bu Alâeddin Keykubad'ın ülke güvenliği, menfaati ve idealine bağlı olarak Anadolu'da siyasi birliği sağlamak adına attığı ilk adım olacaktı. Fakat bu adım son derece titiz bir şekilde zamana yayılarak ilerleyecekti. Çünkü Alâeddin Keykubad, Moğol tehdidini düşünerek, Eyyubiler ve Harezşahlar ile ilişkileri gerginleştirecek çok keskin adımlar atmayacak, Moğol tehdidine karşı doğal müttefik ve set durumunda olan bu devletlerle mümkün mertebe iyi geçinmeye çalışacaktı. Buna rağmen bölgedeki küçük hükümetlerin varlığı tarafları karşı karşıya getirebilirdi. Sonuçta hakim olan duygu üstünlük ve hakimiyete çok yakındı. Bu duygu Moğol tehdidinin önüne geçebilirdi. Bölgedeki küçük hükümetler ister istemez taraflar arasında bu duyguyu kaşıyordu. Bununla birlikte Alâeddin Keykubad için her şeyden önemli husus topraklarının emniyeti ile halkının huzur ve refahının daim olması idi ve hakimiyetine karşı girişim ve oluşumlara da izin veremezdi. Böylece Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde iç işlerinde bağımsız hareket eden beylikleri sırası geldikçe tek tek kontrolü altına almalıydı: Ya doğrudan topraklarını ilhak ederek yada koşulsuz şartsız hakimiyetini kabul ettirerek.

Alâeddin Keykubad, nihayet ordusunun başında Malatya'ya geldi. Burada, Amid ülkesine ait Kahta'nın²³³ Çaşnigir²³⁴ Mübarizeddin Çavlı, Çemişgezek²³⁵ ve

²³¹ İbn Bibi bu diyalog konusunda sessiz kalmıştır. Konuya ışık tutan bilgiyi İbnü'l-Esir verir. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 417. Melik Eşref'in Alâeddin Keykubad'ı Güneydoğu'da Amid Artuklu hükümetine ait topraklara karşı sefer düzenlemesi için teşvik etmesinin nedeni yukarıdaki satırlarda geçmektedir. Fakat açıkça ifade etmek gerekirse Melik Eşref aleyhine kurulan ittifakı parçalamak istemektedir.

²³² Alâeddin Keykubad'ın askeri hazırlık ve harekât merkezi Kayseri'dir. Bu yüzden Kayseri Darül-Feth (Fetih yeri) unvanı almıştır. Kent Konya'dan sonra ikinci devlet merkezi olması nedeni ile ayrıca Darül-Mülk (Başkent) unvanına sahiptir. Bkz. Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye*, s. 697. Bununla birlikte mahrose-i Kayseriye (ulu,büyük kent) adlı bir namıda bulunmaktadır. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 231.

²³³ Kahta, Adıyaman kentinin doğu yakasında merkeze yaklaşık 35 km uzaklıkta yer almaktadır. Malatya'ya 165 km.'lik bir yol ile bağlı bulunur. J. H. Mortdmann, "Kahta", *İA*, VI, s. 89.

²³⁴ Çaşnigir: Kelimenin lugat manası, yemek tadına, çeşnisine bakan kimse demektir. Çaşnigir'in esas görevi, hükümdar yemek yemeden önce onun yemeğini tatmaktır. Bu yemeye zehir katılıp katılmadığını anlamak ve hükümdarın zehirlenerek cinayete kurban gitmesine engel olmak için uygulanırdı. Bu nedenle bu makamı işgal eden beyler hükümdarın en güvenilir emirleri arasından seçilirdi. Bkz. Uzunçarşılı,

Adıyaman'ın ise Malatya Beylerbeyi Esedüddin Ayaz komutasında ele geçirilmesi için talimat verdi. Nitekim bu şahısların komutasında Selçuklu kuvvetleri emri yerine getirmek adına harekete geçti.²³⁶ Bu noktada, Türkiye Selçuklu devletine bağlılığı terk eden Amid Artuklu hükümdarı Mesud siyaset değiştirerek Melik Eşref'e başvurdu.²³⁷ Böylece Alâeddin Keykubad'ın ülkesine ait topraklara müdahalesini durdurmak istedi. O ana kadar Alâeddin Keykubad'ın müttefiki, dostu, muhatabı Melik Eşref'te konu bölgede nüfuzunu derinleştirmek olunca Amid hükümdarı Mesud'un koruyucusu sıfatını almaktan kaçınmadı ve metbu olarak mesuliyet aldığı için Alâeddin Keykubad'a elçi gönderip ondan askeri harekâtı durdurmasını istedi. Oysa aynı Melik Eşref, Alâeddin Keykubad'ı Güneydoğu Anadolu'ya sefer için teşvik etmişti. Bu çelişkiyi meydana çıkaran husus; Celaleddin Harezşah'ın bölgeden uzaklaşması, Amid Artuklu hükümdarının ittifaktan çekilmesi ile Melik Eşref'in kardeşi Dımaşk hükümdarı Muazzam'ın oluşturduğu muhalefeti çözmesiydi. Melik Eşref'in Alâeddin Keykubad ile ittifak anlaşmasını bozarak Amid Artuklu Meliki Mesud'un himayesini üzerine alması ve takındığı tavır, siyasetin net suretle menfaate bağlı olduğuna delildir. Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubad ise Melik Eşref'in dostluk ittifakını bozarak, üstelik kabulü imkansız bir talepte bulunması karşısında hiddetlenerek: "Ben Melik Eşref'in temsilcisi miyim ki bana emir verecek ve yaptıklarından alıkoyacak." diyerek bu tavrı hoş karşılamamış ve Selçuklu askeri harekâtı kararlılıkla sürmüştür.²³⁸

Alâeddin Keykubad ile Melik Eşref arasında yaşanan bu durum dayanışma ve iyi niyete dayalı ittifakın sona ermesine neden oldu. Melik Eşref, Alâeddin Keykubad'ın askeri harekâtı durdurulmasına karşılık olarak emir İbnü'l-Bedir komutasında Kürt ve

Medhal, s. 36; Aydın Taneri, "Çaşnigir", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s. 232; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi -Alp Arslan ve Zamanı-*, III, Ankara 2001, s. 95.

²³⁵ Çemişgezek, Tunceli kentinin batı yakasında Keban barajının yanında yer almaktadır.

²³⁶ *İbn Bibi*, I, s. 292-293.

²³⁷ Bunun nedeni Amid hükümdarı Mesud'un Celaleddin Harezşah'tan beklediği desteğini görememesidir. Bunun ise iki nedeni vardır; birincisi Celaleddin Harezşah, Kirman naibi Burak Hacib'in isyanı nedeniyle bölgeden uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Cüveyni, *a.g.e.*, s. 358; Nesevi, *a.g.e.*, s. 76-77; Taneri, *Harezşahlar*, s. 56. İkincisi ise Celaleddin Harezşah'ın katıldığı ittifak yalnızca Melik Eşref'e karşı bir koalisyon olduğu için Alâeddin Keykubad ile ilgili bir bağlayıcılığı yoktur. Zaten Celaleddin Harezşah'ın Moğollara karşı güçlü bir müttefik saydığı Alâeddin Keykubad ile dostluk ve barış çerçevesinde bir diyalog kurduğu esnada bu durumun gereklerini zedeleyici, tahrip edici bir eyleme başvurması da o an için muhtemel değildi. Keykubad ve Harezşah arasında kurulan ilk münasebet için bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 69; *İbn Bibi*, I, s. 374-379.

²³⁸ *İbnü'l-Esir*, XII, s. 417; *Müneccimbaşı*, II, s. 65; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 172-173; Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye*, s. 369; Turan, *Doğu Anadolu Türk*, s. 179; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 39; Merçil, *Müslüman Türk*, s. 142-143; Önder Kaya, *a.g.e.*, s. 169; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Erol Üyepazarıcı, İstanbul 2002, s. 76.

Arap kabilelerinden oluşan 10 bin süvariye Kahta'yı kuşatmakta olan Selçuklu kuvvetleri üzerine gönderdi.²³⁹ Bu gruba ayrıca 6 bin Amid süvari birliği katıldı. Toplamda 16 bin asker İbnü'l-Bedir komutasında Kahta kalesini kuşatmakta olan Selçuklu kuvvetlerinin karşısına çıktı. Fakat onlar Kahta kalesinin biraz dışındaki boş sahada Selçuklu kuvvetleri karşısında büyük bir yenilgi aldılar. Diğer bir deyişle Emir Çaşnigir Mübarizeddin Çavlı komutasında Selçuklu kuvvetleri Melik Eşref'in askerlerini hezimete uğrattı. Melik Eşref'in komutanı İzzeddin İbn Bedir birçok askeri ile birlikte esir düştü.²⁴⁰ Bu olaydan biraz sonra Kahta kalesi savunmayı bırakarak amanla Selçuklu askerlerine teslim oldu. Alâeddin Keykubad'ın siyah sancağı büyük bir törenle Kahta kalesinin üzerine dikildi (Ağustos 1226). Emir Mübarizeddin Çavlı, Emir İzzeddin İbn Bedir komutasındaki Eyyubilerin mağlup edildiğini, akabinde Kahta kalesinin ele geçirildiğini bildiren bir mektup ile birlikte esir İzzeddin İbnü'l-Bedir'i Malatya'da beklemekte olan Sultan Alâeddin Keykubad'a gönderdi.²⁴¹

Sonuç olarak Alâeddin Keykubad, düzenlediği askeri harekât ile Kahta ve Çemişkezek kalelerini ele geçirdi.²⁴² Kahta ve Çemişkezek kalelerinin fethi, Alâeddin Keykubad'ın, tabiiyeti terk ederek bölge üzerinde takındığı siyasete karşı Amid hükümetine yönelik şiddetli bir tepkisi olarak tarihe geçmiştir. Melik Eşref'in bu siyasete dahil olduğu için onun askerleri de bu tepkiden nasibini almıştır.²⁴³ Bu noktada

²³⁹ Melik Eşref'in Alâeddin Keykubad ile ilişkileri bu noktaya taşınması onun geçmişte İzzeddin Keykâvus ile Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye bölgesinde yaşadığı nüfuz mücadelesinin, Alâeddin Keykubad'ın bölgedeki askeri müdahalesi sonucu yeniden ortaya çıkacağına dair duyduğu kuşku ile alakalıdır. Fakat bu kuşkunun, aleyhine kurulan ittifakın dağılmasından sonra içine doğması son derece manidardır.

²⁴⁰ Kahta kalesi yakınında meydana gelen taraflar arasındaki savaşta İbnü'l-Bedir komutasındaki Eyyubiler Selçuklu kuvvetlerine yönelik arka arkaya 3 kez hücum gerçekleştirmiş, buna rağmen Selçuklu kuvvetleri sarsılmayarak son çarpışmada İbnü'l-Bedir ve birçok askerini esir alarak Eyyubi ordusunu dağıtmıştır. Savaşın seyri hakkında daha detaylı bilgi için bkz. *İbn Bibi*, I, s. 293-296.

²⁴¹ *İbn Bibi*, I, s. 296-299; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 417; Nüveyri, *a.g.e.*, s. 102; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 369-370.

²⁴² Çemişkezek kuşatmasının seyri hakkında bilgi almak için bkz. *İbn Bibi*, I, s. 299-305. İbn Bibi Adıyaman kuşatması ve fethi ile ilgili olarak konu açmamıştır.

²⁴³ İbnü'l-Esir'in, Melik Eşref'in Alâeddin Keykubad'ı Güneydoğu'da Amid Artuklu hükümetine ait topraklara karşı sefer düzenlemesi için teşvik ettiğine dair verdiği bilgiye dayanarak, Melik Eşref'in sonradan siyaset değiştirmesi iyi niyete dayalı ittifakın sona ermesine neden olduğu gibi, Alâeddin Keykubad'ın sitemini ve öfkesini haklı kılmıştır. Bu öfkenin Alâeddin Keykubad'ı Celaleddin Harezmşah ile Melik Eşref'e karşı ittifak kurmaya meylettiğine dair bilgi vardır. Bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 96-97, 106. Nesevi'ye dayanarak konu hakkında tespit sunan araştırma eserler, Nesevi'nin kaydettiği, Alâeddin Keykubad'a ait söz konusu ittifak teklifinin 1226 yılı sonunda, Celaleddin Harezmşah'ın Ahlat kuşatması esnasında geldiğini bildirmektedir. Bkz. Turan, *Vesikalar*, s. 92; Taneri, *Harezmşahlar*, s. 77-78; Cahen, *a.g.e.*, s. 80. Nesevi'nin, Alâeddin Keykubad'ın Celaleddin Harezmşah'a gönderdiği mektup ile Eyyubilere karşı ittifak ve yardım teklifinde bulunduğu dair verdiği bilginin sırasına bakıldığında tarih 1228 yılının son aylarını göstermektedir. Fakat ifade ettiğim araştırma eserler Nesevi'nin mektup sırasını

Amid Artuklu hükümdarı Mesud daha fazla toprak kaybetmemek adına Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubad'a elçi gönderip hediyeler sunarak sulh yapmayı, tekrar tabiiyete katılmayı ve suçlarından dolayı af edilmeyi istemiştir. Alâeddin Keykubad ise Melik Mesud'un başka bir makama bağlanarak Türkiye Selçuklu Devletine tabiliği bir daha terk etmemesi, başka Meliklerden yardım istememesi ve koşulsuz şartsız hakimiyetini kabul etmesi karşılığında bu isteği kabul etmiştir.²⁴⁴

Alâeddin Keykubad'ın bu isteği kabul etmesinde etkili en önemli rol olarak Eyyubiler ile ilişkileri daha fazla kötüleştirmeme isteği olduğuna yönelik genel bir kanaat vardır.²⁴⁵ Bunun nedenlerini Alâeddin Keykubad'ın, henüz Celaleddin Harezşah ile ittifak müzakerelerini sürdürmesinde, Celaleddin Harezşah'ın büyük husumet içinde olduğu Moğol tehdidine karşı riskli bir müttefik olmasında, Celaleddin Harezşah'ın doğu Anadolu toprakları üzerinde aktif olarak izlemeye başladığı siyasetin doğuracağı negatif sonuçları tasavvur etmesinde arayabiliriz.²⁴⁶ Bu endişeler, Alâeddin Keykubad'ın, Melik Eşref'in dostluk ittifakını bozmasına rağmen Eyyubiler ile aranın açık olmasını ülke menfaatlerine uygun görmemesine ve ilişkileri temelden kurtarmak istemesine yol açmıştır.

3. Alâeddin Keykubad'ın Eyyubiler ile Yakınlık Kurması

Sultan Alâeddin Keykubad, Melik Eşref'in dostluk ittifakını bozmasına rağmen, ilerisini düşünerek, Celaleddin Harezşah ve onun peşindeki Moğolların varlığını hesap ederek, Eyyubiler Devleti, Adil oğulları hanedanı ile ilişkileri kurtarmak istedi ve

karıştırmış olabileceğini düşünüp haklı olarak bu teklifin 1226 yılının son aylarına denk geldiğini yazmaktadır. Fakat Celaleddin Harezşah'ın üst üste gelen isyanlar ve Moğollar ile 1227 ve 1228 yılları içinde karşılaşmak zorunda kalması ittifak müzakerelerini etkilemiş olmalıdır. Bununla birlikte Alâeddin Keykubad'ın gelişmeleri takip edip, öfkesine yenilmeyerek bir süre sonra Eyyubiler ile ilişkileri kurtarmak için adım atacağı görülecektir. Bu ifade ettiğim kelimeler Nesevi'ye ve Osman Turan'ın neşrettiği Alâeddin Keykubad'a gönderilmiş Celaleddin Harezşah'a ait elimizde bulunan ikinci mektuba dayanmıştır. Bu mektubun tamamı için bkz. Turan, *Vesikalar*, s. 84-85. Celaleddin Harezşah bu mektupta sözü büyük işlerin temeli atılsın artık demeye getirmiştir. Düşündüklerimiz ve kanaatimiz birdir ifadesini ayrıca kullanmıştır. Fakat günümüze ulaşmayan mektupların olduğunu ve İbn Bibi'nin bu ittifak müzakereleri konusunda sessiz kaldığını düşünürsek sadece Harezşahlar cephesinden bakarak bu ittifak arzularını netleştiremeyiz.

²⁴⁴ *İbn Bibi*, I, s. 306-308.

²⁴⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 370; Merçil, *Müslüman Türk*, s. 143; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 173; Kaymaz, *a.g.e.*, s. 11; Önder Kaya, *a.g.e.*, s. 167; Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasına Vuran Menfur Bir Cinayet: Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Zehirlenmesi", *SÜ, TAD*, 27, 2010, s. 352-353. İbn Bibi'nin savaştan bir müddet sonra Sultan Alâeddin Keykubad'ın kırgınlığı gidermek adına Eyyubiler ile akrabalık münasebeti tesis etmek istediğine dair verdiği bilgi bu düşüncüyü desteklemektedir. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 309.

²⁴⁶ Bu nedenler hem konu boyunca, hem de Harezşahlar ile ilişkiler kısmında tafsilatlı olarak görülecektir.

Doğu Anadolu bölgesinde Amid Artuklu hükümdarı Mesud'un neden olduğu gerginliği bitirmek, taraflar arasında dostluk ve ittifak bağına kökleştirmek, kırgınlığı gidermek adına Eyyubiler ile akrabalık bağı kurmaya karar verdi. Bu yüzden öncelikle Kahta savaşı sırasında esir düşerek Kayseri kalesine hapsedilen Melik Eşref'in komutanı İzzeddin b. Bedir hapisten çıkarıldı ve ona yakınlık ve ilgi gösterilerek akabinde özgürlüğü iade edildi. Nitekim Alâeddin Keykubad'ın muhataplarına vermek istediği mesaj yerini buldu. İzzeddin b. Bedir ve bırakılan diğer esirler kendilerine gösterilen güzel muameleyi ve ihsanları Eyyubi hükümdarlarına anlattılar.²⁴⁷ Böylece taraflar arasındaki soğukluk geçmeye başladı. Daha sonra Alâeddin Keykubad değerli hediyeler ile birlikte Hokkabaz oğlu Naib Seyfeddin'i Eyyubiler ile akrabalık temelleri atılması için Şam'a gönderdi. Seyfeddin burada Melik Adil'in kızı Gaziye Hatun'u kardeşleri Eyyubi hükümdarlarından bizzat isteyecekti. Fakat Seyfeddin'in Malatya'da hastalanıp vefat etmesi üzerine Alâeddin Keykubad, onun yerine Çaşnigir Şemseddin Altunaba'yı görevlendirdi. Emir Şemseddin Altunaba Malatya'ya varınca hazineleri ve eşyaları teslim alarak Şam'a yürüdü. Eyyubi melikleri İzzeddin b. Bedir vasıtası ile Alâeddin Keykubad'ın bir elçi gönderdiğini biliyorlardı. Bu yüzden Şemseddin Altunaba Şam ülkesinin sınırlarına girince saygı ile karşılandı ve ertesi gün Şam'da toplanmış olan Melik Eşref, Melik Gazi, Melik Muazzam, Melik Fahreddin'in yanına çağrıldı. O vakit Emir Şemseddin getirdiği hediyeleri takdim etti. O gün sonunda Sultan Adil'in kızı Gaziye Hatun ile Alâeddin Keykubad'ın gıyabında bir nikah ahdi yapıldı. Böylelikle taraflar arasında ilişkiler tamamen akrabalık ve yakınlığa dönüştü. Eyyubi Melikleri, Emir Şemseddin'e: "Gelin alayı için gerekli hazırlıkları tamamlayana kadar yanımızda kalınız" diyerek yolculuk için bir süre istediler. Bu arada Emir Şemseddin Altunaba, Alâeddin Keykubad'a Şam'da işlerin arzusuna uygun şekilde yürüdüğünü haber veren bir mektup gönderdi. Şemseddin Altunaba'nın Sultan'a gelişmeleri aktardığı mektupta: "Sultanımız eğer Eyyubi meliklerini Malatya'da karşılayarak alaka gösterirseniz bu onların kalplerinin rahatlamasına ve sevinmesine vesile olacaktır" tavsiyesi de yer aldı.²⁴⁸

²⁴⁷ *İbn Bibi*, I, s. 309-310; Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye*, s. 371; Önder Kaya, *a.g.e.*, s. 169.170; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 71.

²⁴⁸ *İbn Bibi*, I, s. 310-311.

Alâeddin Keykubad, durumdan memnun olarak gelin alayını karşılamak üzere Kayseri'den Malatya tarafına yöneldi. Fakat yolculuk sırasında aniden rahatsızlandı.²⁴⁹ Bu yüzden Malatya'ya ulaşması gecikti. Sonuçta Alâeddin Keykubad umduğunun aksine gelin alayını ve Şam emirlerini Malatya'da karşılayamadı. Bununla birlikte sağlığına kavuşur kavuşmaz soluğu Malatya'da aldı ve düğün süreci hemen başlatıldı. Alâeddin Keykubad ile Gaziye Hatun'un evlilik münasebeti ile Malatya'da gerçekleştirilen görkemli düğün bir hafta sürdü. Düğünün ardından Alâeddin Keykubad umumi bir ziyafet verdi. Bu şölende Alâeddin Keykubad, Eyyubi emirlerinden hastalığı nedeniyle yaşadığı sıkıntıdan ötürü nezaketen özür diledi. Ertesi gün Şam emirleri ülkelerine dönmek için müsaade istediler. Alâeddin Keykubad, değerli hediyeler katarak onları sınıra kadar Selçuklu emirlerinin eşliğinde ülkelerine uğurladı. Uğurlamaya giden emirler geri dönünce Sultan Alâeddin Keykubad düğün alayı ile önce Kayseri'ye sonra kışı geçirmek üzere Antalya'ya oradan da Alâiye'ye geçti (1227).²⁵⁰

Alâeddin Keykubad ile Eyyubi hanedanı arasında kurulan akrabalık münasebeti gerilen ilişkileri an için düzeltti. Ancak bu münasebet ileride görüleceği üzere Doğu Anadolu bölgesinde yaşanacak hakimiyet mücadelesi, ve tabii devletlerin ikircikli siyaseti yüzünden çok zaman kifayetsiz kalacaktı. Diğer açıdan dikkat çekici bir husus gergin olan ilişkilerin iyileştirilmesi için ilk adım atan tarafın daha önce olduğu gibi Alâeddin Keykubad olmasıdır. Bu noktada Alâeddin Keykubad, ülke güvenliği ve menfaatine bağlı olarak güçlü komşu devletler ile barış kurmak esasını uygulamıştır. Bunun bir çok nedeni vardır. Birincisi daha önce ifade edildiği gibi doğuda bekleyen Moğol tehdidi ve bu tehdit ile yaşayan Celaleddin Harezmşah'ın Doğu Anadolu siyasetine aktif olarak katılması, doğu bölgesini hassas ve karmaşık kılmış, bu durumda doğal müttefik konumunda ki Eyyubiler ile ilişkileri normalleştirmek hatta iyileştirmek gerekmiştir. Bu nedene bağlı olarak ikincisi Eyyubiler ile akraba ve dost olmak

²⁴⁹ Rahatsızlık süreci hakkında bilgi için bkz. *İbn Bibi*, I, s. 312-313.

²⁵⁰ *İbn Bibi*, I, s. 313-315; *Müneccimbaşı*, II, s. 65; Arap tarih yazarları bu evliliğe ilgi göstermemiştir. Bununla birlikte Zehebi, Alâeddin Keykubad'ın şahsiyetinden bahsederken Melik Adil'in kızı ile evlenmiştir diye not düşmüştür. Bkz. Zehebi, *a.g.e.*, s. 139. İbnü'l-Esir'de evlilik konusunda bir kelime bile geçmemektedir. Müneccimbaşı evliliğin tarihini 1227 olarak kaydetmiştir. Kahta ve Çemişkezek'in fethinin arkasından bu izdivacın gerçekleştiği hususu kabul edilir. İbn Bibi, genelde konulara tarih atmakta unutkanlıdır. Bu yüzden tarih vermemektedir. Fakat Kahta olayının bir süreci olarak bahsetmiştir. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 309-315. Araştırma eserlerde ittifakla kaydedilen tarih Müneccimbaşı'nın kaydettiği 1227 yılıdır. Bu konu ve evlilik hakkında bkz. Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye*, s. 371-372; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 70-72; Merçil, *Müslüman Türk*, s. 142; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 173.

Alâeddin Keykubad için Doğu Anadolu'daki harekâtını daha kolay takip etmek ve emniyet planlarını daha süratli gerçekleştirme imkanını sağlaması bakımından fırsat olarak görülmüştür. Üçüncüsü Alâeddin Keykubad sistemli ve esaslı şekilde işleyen iktisadi politikayı korumak için savaşmayı bildiği gibi barışmayı da biliyordur. Dördüncüsü ise ülkesine yönelik tehdit algılamadığı takdirde Alâeddin Keykubad barıştan yana tavır koyan bir liderdir.

Alâeddin Keykubad, Eyyubiler ile akrabalık ve yakınlık kurduktan sonra dikkatini doğrudan doğruya Harezmsah ve Moğol tehlikesinin geldiği istikamete, yani Gürcistan ve Ermenistan'dan geçerek, Yukarı Fırat sahasını takiben batıya gelen tarihi istila yoluna çevirmek istemiştir. Fakat bu noktada biz Melik Eşref'in Alâeddin Keykubad'ın bölgedeki faaliyetlerini yakinen takip etmesine, kurulan akrabalık münasebetinin ümit edilen köklü dostluğun aleyhine gelişmesine, Melik Eşref'in akrabalık aleyhine tavır almayı siyasi menfaat ve endişelerine uygun göreceğine, sonunda Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezmsah arasında Melik Eşref ve Eyyubi hanedanına karşı bir anlaşma noktasına gelineceğine şahit olacağız. Buna rağmen bu anlaşma gerçekleşemeyecek, Alâeddin Keykubad ile Gaziye Hatun arasındaki siyasi evliliğin tek ve en önemli yararı bu iki devletin Yassıçemen savaşında ortak hareket etmesi olacaktır. Böylece bu akrabalık münasebetinin vasfı tek sıkımlık fakat oldukça öldürücü bir silaha dönüşebilecektir.

4. Erzincan'ın İlhakı, Melik Eşref ile İlişkilerine Etkisi

Alâeddin Keykubad, Eyyubiler ile dostane münasebetler kurduktan sonra askeri ve siyasi faaliyetlerini yine doğuya çevirdi. Fakat bu sefer Fırat'ın yukarı tarafına doğru istikamet aldı.²⁵¹Bunun açık nedeni Erzincan Mengücek Beyliğinin son temsilcisi Davudşah'ın tabilik şartlarına ihanet etmesidir. Aslında Alâeddin Keykubad, Celaleddin Harezmsah'ın Doğu Anadolu hudutlarına gelmesi ve arkasında Moğol tehdidini barındırması sonucu Erzincan ile Erzurum idaresinden sorumlu meliklerin kendisini metbu tanımasına rağmen böyle bir tehlikeyi önleyecek, Harezmsahlar ve Moğol tehlikesinin gelme istikametini, yani Gürcistan, Azerbaycan üzerinden geçerek, yukarı Fırat sahasını takiben batıya gelen tarihi istila yolunu kapatabilecek güçte bulunmamaları, hatta istilacı güçler ile işbirliği yapmaları ihtimali üzerine, bu yöne

²⁵¹ Turan, "I. Keykubad", s. 651.

doğru genişleme siyasetine ve b6lgeyi doğrudan y6netmek d6şüncesine sahipti.²⁵²Bu y6zden ilk kez 6nemli bir stratejik b6lgeye sağlamca ve doğrudan sahip olmanın gerekliliğini hissediyordu.²⁵³ 6stelik Erzincan Meng6cek Beyi Davudşah'ın tabiiyet şartlarını ihlal ile h6k6metine karşı komşu devletleri tahrik ederek, bağlılık s6z6ne sadakat g6stermemesi Erzincan'ın ilhakını kaçınlmaz hale getirdi.

Erzincan Meng6cek beyi Davudşah, 1225 yılında babası Behramşah'ın 6l6m6 ile devraldığı h6k6meti idare etmekte zaafiyet g6stererek kısa s6rede taraftar kaybetti. Babası devrinden gelen tecr6beli y6neticilere sırtını d6nerek, muhalefet edenlere karşı şiddeti, esareti, baskıyı layık g6rd6. Bu şartlar altında can g6venliğini tehlikede g6ren saklı h6r muhalifler Alâeddin Keykubad'ın huzuruna sığınmak yoluna başvurdular. Alâeddin Keykubad, konu hakkında bilgi sahibi olduktan sonra Davudşah adına bir mektup kaleme alarak esarete mahkum edilen emirlerin serbest bırakılmasını ve huzuruna g6nderilmesini metbu h6k6mdar sıfatı ile emretti. Nitekim Davudşah, Alâeddin Keykubad'ın h6km6ne uymak zorunda kalıp hapisteki emirleri serbest bırakarak onları Kayseri'ye g6nderdi. Biraz sonra kendisi de Alâeddin Keykubad'ın Erzincan hakkındaki d6ř6nce ve siyasetinden endişe ederek h6k6metini korumak adına değerli hediyelerle birlikte soluğu Kayseri'de aldı. Alâeddin Keykubad, Davudşah'ı iyi karşıladı. Bu buluşmanın sonunda Davudşah, tabiiyet şartlarına uyacağına, bağlılığını koruyacağına dair s6z verdi. S6z6ne sadık kaldığı takdirde yardım, destek, makam konusunda endişeye d6şmesine gerek olmayacağı ifade edildi. Buna rağmen Erzincan'a d6nd6kten sonra Davudşah huzura kavuşmadı. Erzurum meliki Cihanşah'a mektup yazarak: “Sultandan 6ok g6zel muamele g6rd6mse de hanedanıma mensup b6y6k emirler onun hizmetine girip aleyhimde bulunmaktadır. Sen onun amcazadesi olmakla beraber, senin devletine de saygı g6stermeyecektir. Bu sebeple ben bu kiş gizlice asker toplayacağım. Sen de memleketini korumak istersen birlikte hareket edelim” dedi. 6stelik hazırlattığı değerli hediyeler ile kaleme aldığı farklı bir mektubu Melik Eşref'e g6ndererek ondan da yardım istedi. Aynı şekilde Celaleddin Harezmsah'a başvurdu. Yardımlarına karşılık onlara 6nemli ve sağlam bir kale olan Kemah kalesini teklif etti.²⁵⁴ B6ylece Davudşah bilmeden h6k6metinin sonunu hazırlayan bir politika izlemiş oluyor, Alâeddin Keykubad'ın d6ř6ncelerini harekete d6n6řt6r6yordu. 66nk6 Alâeddin

²⁵² *a.g.y*; Kaymaz, *a.g.e.*, s. 16-17.

²⁵³ Cahen, *a.g.e.*, s. 77.

²⁵⁴ *İbn Bibi*, I, s. 355-365.

Keykubad, Davudşah'ın arkasından iş çevirdiğini, bağlılık sözüne ihanet ettiğini, Melik Eşref ve Celaleddin Harezşah'ı şahsına karşı kışkırtmak istediğini, siyasi ihtiraslara kapılarak ikircikli bir siyaset izlediğini öğrenir öğrenmez sahilleri terk ederek Kayseri'ye geldi. Ordunun hazır hale gelmesi ile yukarı Fırat askeri müdahale harekâtını başlattı.²⁵⁵

Celaleddin Harezşah, Erzincan Mengücek Beyi Davudşah'ın teklifi ile ilgilenmedi.²⁵⁶ Melik Eşref ise duruma ilgisiz kalamayarak Ahlat naibi Hacı Ali ve birkaç emiri Erzincan'a gönderdi. Erzincan'a gelen Hacı Ali, Davudşah ile görüştü. Bir süre Erzincan'da kalarak durumu analiz eden Hacı Ali²⁵⁷ ve maiyeti taraflar arasındaki ilişkilerin düzelmesi adına arabuluculuk rolünü üstlenmek istediler. Fakat Alâeddin Keykubad'ın kararlılığı karşısında Erzincan'ı terk etmek zorunda kaldılar.²⁵⁸ Sonuçta Davudşah yardımsız ve desteksiz kaldı. Makam ve mevkiini kaybetme korkusuna kapıldı. Nitekim Selçuklu kuvvetleri tarafından Erzincan ve Kemah kaleleri fethedildi.²⁵⁹ Böylece Divriği kolu müstesna Mengücek Beyliği tarihe karıştı (1228).²⁶⁰

²⁵⁵ Alâeddin Keykubad'ın Erzincan seferinin tarihi hakkında İbn Bibi not düşmemektedir. Fakat İbn Bibi hariç diğer kaynaklar 1228 tarihini işaret etmektedir. Bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 437; *Abu'l-Farac*, II, s. 525; *Müneccimbaşı*, II, s. 69; Nüveyri, *a.g.e.*, s. 103. 1228 yılı sonbahar mevsimi içinde seferin nihayete erdiği kanısı ayrıca bulunmaktadır. Bkz. Sümer, *Türk Beylikleri*, s. 9; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 376; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 44.

²⁵⁶ Celaleddin Harizmşah, Alâeddin Keykubad'a gönderdiği 10 Kasım 1228 tarihli mektubunda, Davudşah'a yüz vermediğini bildiriyordu. Turan, *Vesikalar*, s. 85, 93.

²⁵⁷ Hacı Ali, Melik Eşref'in Ahlat naibi (1224-1229) olarak Doğu Anadolu bölgesinde Melik Eşref'in ruhu olmuştur. Bölgedeki hareketleri, müdahaleleri kuşkusuz Melik Eşref'i bağlamaktadır. Hacı Ali vekil sıfatı ile aldığı yetki, onay ve talimat ile hareket etmiş, ne olursa olsun attığı her adım Melik Eşref'i temsil etmiştir. İbnü'l-Esir, Hacı Ali'nin cesareti, akli, kalbi ile bu konuda başarılı olduğu kanısındadır. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 444. 1228 yılında Melik Eşref bölgeye bedenen yakın değilse de Hacı Ali onun ruhunu temsil ettiği için Melik Eşref'e ve onun izlediği siyasete doğrudan göndermede bulundu.

²⁵⁸ *İbn Bibi*, I, s. 366; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 376; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 174; Cahen, *a.g.e.*, s. 76.

²⁵⁹ Alâeddin Keykubad'ın Erzincan seferini konu alan İbnü'l-Esir Erzincan'ın ilhak edilmesi hakkında farklı bilgi vermektedir. İfade ettiği duruma göre Alâeddin Keykubad Erzincan'ı hileye başvurarak kolaylıkla ele geçirmiştir. Şöyle ki: Alâeddin Keykubad, Davudşah'a Erzurum'a yönelik bir sefer icra edileceğini ve bu sefere bizzat iştirak etmesini bildirmiş, Davudşah da emri yerine getirerek Selçuklu kuvvetlerine katılmıştır. İbnü'l-Esir tam bu noktada Davudşah'ın tutuklanarak ülkesinin ilhak edildiğine nakletmiştir. Yukarıda İbn Bibi'nin kaydettiği bilgiler ışığında Davudşah'ın Alâeddin Keykubad'ın siyasetinden kuşku duyarak Erzurum hükümdarı Rükneddin Cihanşah'ı kışkırttığına, Alâeddin Keykubad'a karşı Melik Eşref ve Celaleddin Harezşah'a başvurarak yardım ve himaye isteğinde bulunduğuna değinmiştik. Bu noktada Davudşah'ın bu oyuna gelmesi onun gibi kuşkucu bir yönetici için düşündürücüdür. Fakat İbn Bibi'nin kaydettiği bir bilgiye göre Alâeddin Keykubad'ın askerlerine Davudşah'ın haberi olmadan Erzincan üzerinde bulunan kalelerin yollarını kontrol altına aldırması İbnü'l-Esir'in ifade ettiği bilgiyi desteklemektedir. Çünkü bir hükümdarın sınırları içinde gerçekleşen faaliyetlerden habersiz olması mantıklı gelmemektedir. Bu yüzden Davudşah'ın bu noktada bir kaleye sığınarak savunma tedbirlerine başvurmaması, yanıltıldığını ve yanıltıldığını düşündürmektedir. Bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 437; *İbn Bibi*, I, s. 366. Bununla birlikte Davudşah'ın yardımsız ve desteksiz kalmasını ve içte kazandığı muhalefeti göz önüne alırsak onun bu durumu kabullenmek zorunda kaldığını da düşünebiliriz. Tek yapabileceği ülkesinin bağışlanması için İbnü'l-Esir'in anlattığından

Melik Eşref'in, Davudşah'ın nifak tohumları saçan, ikircikli siyasetine dahil olarak adamları vasıtası ile diplomatik yolla Alâeddin Keykubad'ın askeri harekâtını durdurmak istemesi, yukarı Fırat sahasına nüfuz ederek, ülkesine inen yolları kapatmak amacı ile ilgilidir. Bu girişim akrabalık ve dostluk bağına rağmen Melik Eşref'in Alâeddin Keykubad'a güvenmediğini göstermektedir. Alâeddin Keykubad'ın ülke hudutlarını hangi sebeple olursa olsun doğruya doğru genişletme düşünce ve eylemleri Melik Eşref cephesinde kuşku uyandırıcı bir konu olmuştur. Çünkü Melik Eşref, Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezmsah arasında kurulan diyalogun dostluğa erdiğine inanıyor ve bunun doğuracağı etkiye karşı tepki koymak gereği duyuyordu. Üstelik Celaleddin Harizmşah'ın faaliyetleri kendi hakimiyet sahasını tehdit etmeye başlamıştı. Bir de Alâeddin Keykubad'ın doğu siyasetine doğru yönelmesi iyice aleyhine göründü.

Alâeddin Keykubad, 1227 yılında Gaziye Hatun ile evlendi ve çok geçmeden bir erkek evlat sahibi oldular. Gaziye Hatun'un kardeşleri Melik Eşref, Muazzam ve Sultan Kamil dolayısıyla yeni bebeğin dayısı idiler. Fakat hiçbir şey gelişen siyasi şartların, olayların ve menfaatlerin karşısında duramaz. Bu çocukta duramadı. Alâeddin Keykubad, Eyyubiler ile akrabalık münasebetleri kurarak yakınlık ve samimiyeti artırmayı, Moğol tehdidine karşı Doğu Anadolu hudutlarında doğal bir müttefik ve bir dost edinmeyi ümit etmişti. Şarka yönelmesinin nedeni kökleri geçmişe dayanan, Eyyubiler ile bölge üzerindeki beylikler ve topraklar konusunda çatışmak, hakimiyet kurmak ve genişletmek adına değil, Celaleddin Harezmsah'ın Doğu Anadolu hudutlarında var olması ile peşinden gelen Moğol istila tehdidi olmuştu. Bu yüzden Moğol istila tehdidinin önünde set görevi gören Celaleddin Harezmsah ile mümkün merteye dost geçinmeye çalışıyordu. Keza Eyyubiler ile akraba ve dost olmakta Doğu Anadolu'daki harekâtı daha kolay takip etmek ve muhtemel Moğol tehdidine karşı emniyet planlarını daha süratli gerçekleştirmek için önemli idi. Nitekim Yukarı Fırat sahasını doğrudan hakimiyeti altına alarak hem tarihi istila yolunu doğrudan kapatmak, hem de bu bölgede var olan beyliklerin nifak tohumları saçarak bölge huzuru ve

yola çıkararak ya verilen talimata inanacak ve bunu yerine getirecekti ya da İbn Bibi'nin anlattıklarından yola çıkararak huzurda af dilenecekti. Her açıdan bakıldığında Davudşah'ın teslim olmaya mecbur kaldığı anlaşılmaktadır.

²⁶⁰ *İbn Bibi*, I, s. 366-367; *Müneccimbaşı*, II, s. 70; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 437; Nüveyri, *a.g.e.*, s. 103; Cahen, *a.g.e.*, s. 77; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 44; Merçil, *Müslüman Türk*, s. 143; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 376; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 174; Kaymaz, *a.g.e.*, s. 17.

emniyetine zarar vermelerini engellemek istedi. Fakat bu noktada Alâeddin Keykubad'ın karşısına Melik Eşref çıktı. Melik Eşref, Alâeddin Keykubad'ın doğuya doğru yönelerek ülke hudutlarını genişletmesini hakimiyet sahasına yönelik bir risk olarak algıladı. Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezşah arasındaki dostane ilişkinin aleyhine bir oluşuma dönüşeceğini zannetti. Celaleddin Harezşah'ın varlığı hakimiyet sahası için cidden bir riskti. Fakat takip ettiği siyaset ile akraba, dost, müttefik gibi değil muhalif ve kıskanç bir şekilde davranarak Alâeddin Keykubad'ı da bu ittifak için kasten tetikliyordu. Alâeddin Keykubad için daha önce ifade edildiği üzere en önemli konu özellikle Moğol tehdidi nedeni ile doğuda ülke güvenliğini pekiştirmek, sağlamlaştırmaktı. Fakat Melik Eşref'in bir kez daha dostluk bağlarını hiçe sayarak Davudşah'ın ikircikli siyasetine dahil olması karşısında Alâeddin Keykubad'ın Celaleddin Harezşah ile hala süren ittifak müzakerelerini Melik Eşref'e karşı bir oluşum ile karara bağlamayı düşünmediğini söyleyemeyiz. Bu olaya atıfta bulunan İbn Bibi'nin konu hakkındaki ifadeleri son derece dikkat çekici: "Sultan, Adil oğullarına karşı aklına kin tozu yerleştirdi. Daima çabalarını Şam'a saldırmaya, Selahaddin ve Adil oğullarının hasadını, azap orağı ile biçmeye harcadı. Erzincan'ı büyük oğlu Melik Gıyaseddin'e verirken, veliaht olarak Sultan Adil'in torunu diğer oğlu Melik İzzeddin'e bıraktı."²⁶¹ Hakikaten bu ifadelerden yola çıkarak Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezşah arasında Eyyubilere karşı bir oluşumun doğması şaşkıncı olmazdı. Buna rağmen Alâeddin Keykubad, bekledi. Siyasi ihtiyatkârlık göstermekten vazgeçmedi. Celaleddin Harezşah ile Eyyubilere karşı kuracağı bir oluşumun geleceği şüpheliydi. Üstelik bu durum Celaleddin Harezşah'ın ezeli düşmanı Moğolları düşman olarak kabul etmek, Celaleddin Harezşah'ın batıya yaklaşmasına ve eşittir Moğol tehdidinin yaklaşmasına şans tanımak demektir. Hem Celaleddin Harezşah'a ne kadar güvenebilirdi. Moğol siyasetleri taban tabana zıttı. Celaleddin Harezşah savaştan, kendisi istikrardan yanaydı. Celaleddin Harezşah'ın sahip olduğu ülkede huzursuzluk, yönetim zaafı, bir hengame vardı. Halk askeri ve idari sınıftan memnun değildi. Celaleddin Harezşah, henüz yeni kurduğu devletini yapılandıramamış, bir savaştan bir savaşa sürükleniyordu.²⁶² Alâeddin Keykubad'ın yönettiği ülke ise huzur, refah, emniyet, düzen içinde sistemli bir yapıya sahipti. Celaleddin Harezşah ile kuracağı oluşum hem Eyyubilere hem Moğollara karşı olacaktı. Ülkesinin sahip olduğu öğeler

²⁶¹ *İbn Bibi*, I, s. 368.

²⁶² Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 76 vd.

kolay elde edilebilecek vasıflar değildi. Bunu riske atmak değil korumak gerekiyordu. İşte bu yüzden bekledi.

Alâeddin Keykubad, Erzincan'dan sonra kuzeni Rükneddin Cihanşah'ın²⁶³ idare ettiği Erzurum'u almaları için ordusuna talimat verdi. Nitekim Selçuklu ordusu emri yerine getirmek amacı ile Erzurum sınırına geçti. Bu noktada İbn Bibi'ye göre Erzurum meliki Rükneddin Cihanşah, değerli hediyeler ile birlikte kaleme aldığı mektubu elçi aracılığıyla Alâeddin Keykubad'a göndererek, tabiiyet şartlarına sadık kaldığını ifade etti ve aman dileyip ülkesinin kendisine bırakılmasını rica etti. Bu nedenle Alâeddin Keykubad'ın kuvvetlerini Erzurum'dan çektiği ve Sivas'a döndüğü İbn Bibi'nin eserinde kayıtlıdır.²⁶⁴ Fakat bu dönüşün, vazgeçişin altında yatan bir takım dış etkenler vardır. Alâeddin Keykubad, Kayseri'den yukarı Fırat istikametine sefere çıkarken aklında Erzurum'u da almak vardı.²⁶⁵ Erzincan'ın ilhak edilmesi ise Rükneddin Cihanşah için sıranın ülkesine geldiğini düşündürdü ve Melik Eşref'in Ahlat'taki naibi Hacib Ali'ye haber göndererek ondan Alâeddin Keykubad'a karşı yardım istedi. Bununla birlikte Melik Eşref'e itaat ettiğini ve onun emrine girdiğini bildirdi. Nitekim durumu öğrenen Melik Eşref'in Erzurum'un Ahlat'a çıkan konumunu düşünerek Ahlat naibi Hacip Ali'ye bu konuda yetki verdiği, Hacip Ali'nin de el-Cezire ve çevresinden topladığı askerler ile Erzurum'un himayesi için bölgeye hareket ettiği görülmektedir.²⁶⁶ Açıkçası bu müdahale Melik Eşref'in, Alâeddin Keykubad'ı Ahlat kenti için potansiyel tehdit olarak algıladığını, Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harizmşah arasında gelişen dostluğun Erzurum'un²⁶⁷ ilhakı ile bütünleşeceğini, Celaleddin Harezşah'ın ilerlemesinin yalnız kendi hakimiyet sahası adına bir tehlike teşkil ettiğini düşündüğünü göstermektedir. Nitekim Eyyubi ordusu Erzurum'a gelerek Alâeddin Keykubad'a karşı

²⁶³ Erzurum'da 1225 yılında ölen Mugiseddin Tuğrulşah'ın yerine oğlu Cihanşah hükümdar olmuştu. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 384.

²⁶⁴ *İbn Bibi*, I, s. 369

²⁶⁵ Bu kanaate dayanak teşkil eden kaynaklar şunlardır: Alâeddin Keykubad'ın Erzincan seferi konu alan *İbnü'l-Esir*, XII, s. 438; Erzurum hükümdarı Rükneddin Cihanşah'ın ikircikli siyasetini konu alan Nesevi, *a.g.e.*, s. 117; Erzincan hükümdarı Davudşah ile Erzurum hükümdarı Rükneddin Cihanşah arasında kurulan iletişim ile Alâeddin Keykubad'ın Rükneddin Cihanşah'ın izlediği siyasete duyduğu kuşkudan bahseden *İbn Bibi*, I, s. 364.

²⁶⁶ *İbnü'l-Esir*, XII, s. 437.

²⁶⁷ Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezşah arasında elçiler vasıtasıyla karşılıklı mektuplaşma ve hediyeleşme sonucu gelişen dostluğun önünde Erzurum hükümdarı Rükneddin Cihanşah engel teşkil edici müdahaleler gerçekleştirmiştir. Bu konuda bilgi veren Nesevi, Rükneddin Cihanşah'ın Alâeddin Keykubad ve Celaleddin Harezşah'a karşı düşmanlığından ötürü Melik Eşref'i metbu olarak tanıdığına, Celaleddin Harezşah'ın düşmanı Ahlat naibi Hacip Ali'ye yardım ettiğine, Anadolu'dan gelmekte olan Celaleddin Harezşah'ın elçisini öldürttüğüne, taraflar arasında gidip gelen tüccarların ulaşımına engel olduğuna dikkat çekmiştir. Bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 117.

beklemeye geçti. Bu sırada Alâeddin Keykubad'ın kuvvetleri Erzurum sınırında Cihanşah'a ait bir kısım beldeleri ele geçirmişti fakat sonra gelen emirle Erzurum'u boşalttılar. Çünkü Ahlat askerlerinin Erzurum'a geldiğini öğrenen Alâeddin Keykubad yukarıda açıkça ifade ettiğimiz nedenlerden ötürü, kısaca ifade edilmesi gerekirse şarkta bekleyen Moğol tehdidi ve Celaleddin Harezmsah'ın takip ettiği genelde ülke²⁶⁸, özelde Moğol siyasetinin bu tehdidi uyandıracığı kuşkusu ve Celaleddin Harezmsah ile henüz dostluk müzakerelerinin sürmesi ve Moğol tehdidi gibi hayati konularda mutabakatın gerçekleşmemesi nedeni ile akraba ve komşusu konumundaki etkili ve doğal bir müttefik adayı olan Melik Eşref ile köprüleri tamamen yıkmamak, dolayısıyla Eyyubi hanedanı ile düşman olmamak adına tasarladığı seferi iptal ederek Erzincan'dan kendi memleketine döndü.²⁶⁹ Ayrıca bu sırada Rumlar'ın Sinop'u işgal etmesi seferin tehir edilmesinin diğer bir nedeni olarak belirlemektedir.²⁷⁰ Fakat bu neden görmezlikten gelinir ve yalnız Eyyubiler ile bozuşmak istememek nedeni göz önüne alınırsa yukarıda ifade ettiğim fikirlerden ötürü bu sebep tek başına yeterli olacaktır.

Sonuç olarak Alâeddin Keykubad, muhtemel Moğol tehlikesini göz önüne alarak, Harezm ve Eyyubi Devletleri arasında, tabi beyliklerin ikircikli siyasete karışmasını ülke menfaatleri ve emniyeti adına uygun görmeyerek Doğu Anadolu bölgesinin yukarı Fırat sahasına bir sefer düzenledi. Bu sefer Melik Eşref için kuşku uyandırıcı bir konu oldu. Bu yüzden Melik Eşref'in dostluk bağlarını zedeleyici müdahaleleri ortaya çıktı. Buna rağmen Alâeddin Keykubad, bir çatışmadan kaçınarak Erzincan'ın ilhakı ile yetindi. Çünkü seferin amacı doğudan gelen istilacı güçlere karşı bir sınır güvenliğini tamamen sağlamaktı. Bu yüzden sahip olduğu güce rağmen istikbali düşünerek daha fazla ilerlemedi. Erzurum'a darbe indirerek tehlikesiz duruma getirmek istemişti. Melik Eşref bunu göremedi. Fakat yakında çok iyi anlayacaktı. Celaleddin Harezmsah'ın Ahlat kuşatması yaklaşıyordu...

²⁶⁸ Celaleddin Harezmsah'ın 1225 yılında Azerbaycan merkezli kurduğu hükümet savaşa endekli idi. Moğollar ile ilişkiler savaştan başka bir mevzu adına gelişemezdi. Yaşadıkları Celaleddin Harezmsah'ı hanedanı, devleti ve dini üzerinde tehdit olan Moğolları durdurmak adına tek yolun savaşmak olduğuna inandırmıştı. Ayrıca Eyyubi ailesi arasında yaşanan tefrika ve ayrılıklar hakimiyetini genişletmek adına bir yol açıyor ve bu yolda savaştan geçiyordu. Dimaşk hakimi Muazzam'ın (1218-1227) tetiklemesi ile onun kardeşi olan el-Cezire hakimi Melik Eşref'in sahasına odaklanmıştı. Ayrıca bu konuda Alâeddin Keykubad'ın tarafsızlığını da kazanmıştı. Lakin Alâeddin Keykubad Moğol tehlikesine karşı set teşkil etmekle birlikte Celaleddin Harezmsah'ın sürekli savaş halinde olmasından ötürü bölge coğrafyasında meydana gelen istikrarsızlığı kısa süre sonra tenkit etmeye başlayacaktı. Zira doğu cephesindeki istikrarsızlık ülkesinin güvenlik ve iktisadi çıkarları için handikap teşkil edebilirdi.

²⁶⁹ *İbnü'l-Esir*, XII, s. 438; Nüveyri, *a.g.e.*, s. 103.

²⁷⁰ *İbnü'l-Esir*, XII, s. 438; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 377-378.

5. Alâeddin Keykubad ile Eyyubiler Arasında Celaleddin Harezmsah'a Karşı Kurulan İttifak

Asya'yı felakete sürükleyen Moğol istilası sebebiyle dağılan Harezmliileri bir müddet içinde kendi etrafında tekrar biraraya getiren Celaleddin Harezmsah, Harezmsahların son hükümdarıdır. Babası Kutbeddin Muhammed (1200-1220) devrin en büyük İslam devletine sahipken, siyasi ve askeri anlamda aldığı basiretsiz kararlar sonucu Moğol istilası haşmetli devletini silip süpürmüş, kendisi Moğolların takibatına uğrayarak kaçtığı Hazar denizinde bir adada pişmanlık ve kahır içinde ölmeden önce tahtı ona emenet etmişti.²⁷¹ Buna rağmen Celaleddin Harezmsah, Moğol tehdidi nedeni ile bir süre tahttan uzak kalmak ve Hindistan'a kaçmak zorunda kaldı. 3 sene Hindistan'da kalan Celaleddin Harizmşah 1224'de babasının vasiyet ettiği tahtı almak için Hindistan'dan ayrılarak İran'a geçti. Nitekim kısa sürede, Harizmliler onun liderliğinde bir araya geldi ve bugünkü Azerbaycan ve İran'ın batı ile kuzey bölgelerinde Harizmşahlar Devleti küllerinden yeniden doğdu. 1225 yazında Azerbaycan'a gelip Meraga şehrini kendisine payitaht yapan Celaleddin Harizmşah bu merhaleye Moğollar ile ölüm kalım savaşları yaparak ulaşmıştı.²⁷²

Batı Asya politikasında kısa sürede önemli bir unsur haline gelmeye başlayan Celaleddin Harezmsah, bir asırdan beri Azerbaycan ve Doğu Anadolu memleketlerini tehdit eden Gürcüleri ezerek,²⁷³ kudret ve cesaret gösterip Moğollarla Batı İslam ülkeleri arasında bir set örerek, Eyyubi hükümdarları içindeki tefrika ve ayrılıkların da körüklemesi²⁷⁴ ile Doğu Anadolu siyasetinde güçlü bir aktör haline gelerek şöhreti ile İslam alemini kuşatmıştır. Öyle bir noktaya gelmiştir ki hanedanını eski haşmetli günlerine yeniden kavuşturmak arzusu ile hareket etmeye başlamıştır. Bunun için ilk

²⁷¹ Nesevi, *a.g.e.*, s. 40-41; Cüveyni, *a.g.e.*, s. 325-326, 334-335.

²⁷² Nesevi, *a.g.e.*, s. 69; Cüveyni, *a.g.e.*, s. 349-353; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 387-389; *İbn Bibi*, I, s. 374.

²⁷³ Celaleddin Harezmsah'ın Gürcistan üzerine yönelik başarılı seferleri hakkında bilgi için bkz. Cüveyni, *a.g.e.*, s. 354-365; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 408-411.

²⁷⁴ Eyyubi Devleti Sultan Adil'in ölmesi (1218) ile birlikte Mısır, Dimaşk ve el-Cezire olmak üzere resmen üç esas parçaya ayrıldı: Mısır'da Kamil b. Adil, Dimaşk'ta Muazzam b. Adil, el-Cezire'de Eşref b. Adil. Bu üç kardeş arasında kısa sürede büyük ihtilaflar ortaya çıktı. Öyle ki birbirlerini etkisizleştirmek temelli, ölmesin de olmasında anlayışında hareket etmeye başladılar. Dimaşk hakimi Muazzam, kardeşi Melik Eşref'in, ağabeyi Mısır sultanı Kamil ile hareket ederek Suriye'de ki genişlemesine muhalif olması sonucu, hanedanın temellerini tehlikeye atmak pahasına kardeşine karşı Celaleddin Harezmsah ile bir ittifak kurmuştu ve biz daha önce bunu ifade etmiştik.

önce Eyyubileri karşısına alan ve arzu ettiği ideali batıda gören Celaleddin Harezmsah için ilk hedef ise Ahlat²⁷⁵ olmuştur.²⁷⁶

Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezmsah arasında ilk kez 1225 yılında başlayan münasebet ilk etapta iki tarafın menfaatlerine uygun olarak dostça gelişmiştir.²⁷⁷ Alâeddin Keykubad, Celaleddin Harezmsah'ın Moğol tehdidine karşı doğal bir set görevi görmesi ve doğuda almak istediği güvenlik tedbirlerine karşı güçlü bir müttefik olması nedeni ile bu dostluğu desteklemiştir. Celaleddin Harizmşah ise, Moğollara karşı güçlü bir müttefik sağlamak ve bölgedeki hamlelerine karşı desteğini yada tarafsızlığını elde etmek adına Alâeddin Keykubad'ın dostluğunu kazanmak istemiştir. Hatta karşılıklı mektuplaşma ve hediyeleşme ile gelişen dostluk 1226 yılı sonları ile 1228 yılı sonları arasında iki kez Eyyubilere karşı büyük bir ittifak kurmaya meyletmiştir.²⁷⁸ Çünkü Melik Eşref'in Ahlat merkezli yürüttüğü siyasi ve askeri müdahaleler iki büyük Türk sultanını kızdırmaya yetmiştir. Fakat Alâeddin Keykubad, öfkesinin sabrını yenmesine izin vermeyerek, sitemde bulunduğu Eyyubiler ile, doğudaki isteklerine engel olmalarına rağmen yukarıda nedenlerini açıkça ifade ettiğimiz üzere hassasiyetle barışı korumuştur.

1229 yılına gelindiğinde dengeler değişmiş, koşullar Alâeddin Keykubad ile Eyyubiler arasında gerginliklerin unutulmasına, akrabalık ve dostluk bağlarının tamamen ön plana çıkmasına, siyasi ve askeri sahada ortak hareket etmeye zemin hazırlamıştır. Bunun görünürde ki nedeni Celaleddin Harezmsah'ın şiddetli Ahlat

²⁷⁵ Ahlat, Doğu Anadolu bölgesinin yukarı Murat-Van bölümünde, Van gölünün kuzey batı kıyısında tarihi bir şehir olarak bugün Bitlis iline bağlı bir kazadır. Kent 12.yüzyıl içinde, Ahlatşahlar zamanında (1100-1207) İslam aleminin en büyük şehirlerinden biri haline gelmiştir. Ticaret, sanat, ilim ve kültür merkezi olarak tasvir edilmektedir. Bu yapısı ile alim, zahid ve sanatkarların vatanı olarak kabul edilmiş, Kubbet ül-islam ünvanına sahip olmuştur. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 382; Sümer, *Türk Beylikleri*, s. 53-54; Turan, *Doğu Anadolu Türk*, s. 120 Kent ayrıca coğrafi konumu gereği gücü simgeliyor, doğu-batı, kuzey-güney istikametine hareketi kolaylaştıran önemli bir askeri üs/kilit olarak dikkat çekiyor, sahip olduğu bu değerler ile kent bir hedef, bir tutku haline geliyordu.

²⁷⁶ 1207 yılında Ahlatşahların hakimiyetine tamamen son vererek Eyyubiler Ahlat'ı ele geçirmişti. 1210 yılında ise Melik Eşref, Eyyubi devletine mensup bir üye olarak kente hakim oldu. Bkz. Sümer, *Türk Beylikleri*, s. 55; Turan, *Doğu Anadolu Türk*, s. 106-108; Önder Kaya, *a.g.e.*, s. 86. Celaleddin Harezmsah'ın Kasım/Aralık 1226'da gerçekleşen ilk Ahlat kuşatması sırasında, kent Melik Eşref'in valisi Hacıp Ali (1224-1229) tarafından savunuluyordu. Celaleddin Harezmsah'ın sonuç alamadığı bu kuşatma hakkında detaylı bilgi için bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 418-419; Cüveyni, *a.g.e.*, s. 359-360; Sümer, *Türk Beylikleri*, s. 55; Taneri, *Harezmsahlar*, s. 77; Önder Kaya, *a.g.e.*, s. 159-160.

²⁷⁷ Harezmsahlar ile İlişkiler bölümünde "Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezmsah'ın Arasında Kurulan İlk Münasebet" başlığı altında bu konu geniş olarak incelenmiştir. Bu noktada detaylı bilgiye başvurmak için bkz. *İbn Bibi*, I, s. 374-379; Nesevi, *a.g.e.*, s. 69-70.

²⁷⁸ *İbn Bibi*, I, s. 400; Nesevi, *a.g.e.*, s. 100; Turan, *Vesikalar*, s. 82, Uyumaz, *a.g.e.*, s. 50; Cahen, *a.g.e.*, s. 80.

kuşatmasıdır.²⁷⁹ Fakat Alâeddin Keykubad'ı Eyyubiler ile Celaleddin Harezmsah'a karşı ittifak kurmaya mecbur eden türlü nedenler bulunmaktadır. Bu nedenlerin en büyüğü Celaleddin Harezmsah'ın artık ülkesi için açıkça tehdit unsuru haline gelmesi olmuştur. Bununla birlikte Alâeddin Keykubad'ın Eyyubiler ile ilişkilerine her şeye rağmen ivme kazandırmasının, akrabalık ve dostluk bağlarına tutunmasının ilk nedeni Celaleddin Harizmşah'ın Moğol tehdidine karşı bir set görevi görmekten uzaklaşması olmuştur. Hatta Alâeddin Keykubad için Celaleddin Harezmsah aksine bu tehdidi takip ettiği siyaset ile yakınlaştırmaya başlamıştır. Çünkü Celaleddin Harezmsah'ın Gürcüleri ezmesi ile odaklandığı husus batıya doğru yönelmek, Eyyubi hakimiyeti altındaki Doğu Anadolu topraklarında hakimiyet kurmak, dolayısıyla bölgeye kaçınılmaz olarak savaş tohumlarını ekmek haline gelmiştir. Üstelik Moğol devletine karşı haklı nedenleri olmakla birlikte düşmanlık beslemesi, iyi geçinmemesi ile bu tehdidi üzerine çekmesi ve dolayısıyla batı İslam alemine taşınması Alâeddin Keykubad'ın şark siyasetinin yapı taşı Moğol tehdidine karşı emniyet planlarına, ülke emniyetinin çıkarlarına, bu sebeple bölgede istediği istikrar ve huzurun korunmasına zarar verecekti. Buna bağlı olarak ikinci neden Celaleddin Harizmşah'ın şiddetli Ahlat kuşatmasıdır. Alâeddin Keykubad, ısrarla Celaleddin Harizmşah'dan bu kuşatmayı terk edip müşrik ülkelere yönelmesini tavsiye etmiştir.²⁸⁰ Bu şu demektir: batıda sana yer yok. Çünkü müşrik ülkeler olarak nitelendirilen ülkeler Celaleddin Harizmşah'ın bulunduğu yerden kuzey ve doğu istikametinde kalmaktadır. Alâeddin Keykubad, devletinin sınırlarına yakın bölgelerde sürekli hareket halinde bulunan dolayısıyla Selçuklu siyasi istikrarına, ticaret ve ticaret yollarının güvenliğine engel olmaya başlayan Celaleddin Harizmşah'ı önce diplomatik yolla durdurmak istemiştir. Diğer taraftan Ahlat'ın zapt edilmesi, onu takip eden ebedi düşmanı Moğolları Anadolu içerisine davet etmektir.²⁸¹ Ayrıca Ahlat gibi Anadolu'ya giden istila yollarından birini koruyan bir kalenin Celaleddin Harezmsah'ın eline geçmesi Türkiye Selçuklu Devleti için tehlikeli olabilirdi. Fakat Alâeddin Keykubad için bu konu özellikle amcazadesi Erzurum beyi Rükneddin Cihanşah'ın Melik Eşref'i bırakıp Ahlat'ı şiddetle kuşatan Celaleddin Harezmsah'ı metbu kabul etmesi ve şahsına

²⁷⁹ Celaleddin Harezmsah, Melik Eşref'e ait Ahlat'ı Ağustos 1229'da ikinci kez kuşatma altına almıştır. Bu kuşatma hakkında detaylı bilgi için bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 115-127; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 446-447; *Abu'l-Farac*, II, s. 527; Cüveyni, *a.g.e.*, s. 365-367.; Zehebi, *a.g.e.*, s. 107.

²⁸⁰ *İbn Bibi*, I, s. 382; Cüveyni, *a.g.e.*, s. 366; *Abu'l-Farac*, II, s. 527.

²⁸¹ Bu kanaat hakkında bkz. Salim Koca, "Moğol İstilasına Karşı Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Güvenlik Politikası", *Gazi Türkiyat*, sayı 5, 2009, s. 197; Jansky, *a.g.m.*, s. 121; Kaymaz, *a.g.e.*, s. 18; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 388.

olan husumeti nedeniyle Celaleddin Harizmşah'ı aleyhine kışkırtarak, Erzurum'un imkanlarını tabi hükümdar olarak Celaleddin Harizmşah'ın hizmete açmasından sonra gündeme gelmiştir.²⁸² Hakikaten Celaleddin Harezşah Rükneddin Cihanşah'ı affedip himayesine alarak onu Alâeddin Keykubad'ın dostluğuna tercih etmiştir. Üstelik Celaleddin Harizmşah'ın giderek hanedanını yüceltme idealini ön plana çıkartıp mevcut İslam hükümdarları üzerinde kendini görmeye başlaması ile Alâeddin Keykubad'la bağları tamamen kopmuştur.

Alâeddin Keykubad ise henüz Ahlat kuşatması sürerken her şeye rağmen Celaleddin Harezşah ile arasında yaşanan ayrılıkların sona ermesi için değerli hediyelerle birlikte elçilerini Ahlat'a göndermiştir. Fakat bütün çabalarına rağmen Celaleddin Harezşah, Ahlat'ı kuşatmadan, Rükneddin Cihanşah'ı korumaktan vazgeçmeyerek şahsını temsil eden elçilere soğuk ve uzak durmuştur.²⁸³ Bunun üzerine Alâeddin Keykubad artık Celaleddin Harizmşah'ın Rükneddin Cihanşah ile birlikte ülkesine karşı birleştiğine kanaat getirerek tedbirler almaya yönelmiştir. İşte Alâeddin Keykubad'ı Eyyubiler ile Celaleddin Harezşah'a karşı ittifak kurmaya mecbur eden en önemli neden budur. Alâeddin Keykubad artık Celaleddin Harezşah'ı şahsı ve ülkesi adına tehdit olarak görmeye başlamıştır. Celaleddin Harizmşah'ın Ahlat kuşatması ile durmayacağına, Rükneddin Cihanşah ile birlikte batıya yöneleceğini düşünerek aynı tehlide maruz kalan akrabası ve komşusu Eyyubiler ile ortak hareket etmeye karar vermiştir. Sonuç olarak Celaleddin Harizmşah'ın Moğol siyaseti kendi siyasi programı ile örtüşmemiş, onun batıya doğru yayılma siyasetinin ürünü olan Ahlat kuşatması ve Erzurum meliki Rükneddin Cihanşah'ın mesuliyetini üstüne alması sonucu dengeler değişmiş ve Türkiye Selçuklu Devleti ile Eyyubiler arasında Celaleddin Harizmşah'a karşı ittifak müzakereleri başlamıştır.

Alâeddin Keykubad, Celaleddin Harezşah'ın ülke menfaati ve emniyeti açısından tehdit haline gelmesi sonucu sınır güvenliğini sağlamak adına 12 bin kuvveti

²⁸² Aynı Rükneddin Cihanşah, daha önce Alâeddin Keykubad ve Celaleddin Harezşah'a husumetinden dolayı Melik Eşref'i metbu olarak tanımış, Melik Eşref'in Ahlat naibi Hacıp Ali'ye Celaleddin Harezşah aleyhine yardım etmiş, Celaleddin Harezşah ordugahına tüccarların gitmesine mani olmuş, Anadolu'dan gelmekte olan Celaleddin Harezşah'ın elçisini öldürtmüştür. Buna rağmen Celaleddin Harezşah onu affederek himayesine almıştır. Nesevi, Rükneddin Cihanşah'ın, Celaleddin Harezşah'a verdiği telkinlerden biri hakkında: "Sultan bu uğursuz fikirde sebat etti." diyerek ortada bir teşvik/kışkırtma olduğuna işaret etmiştir. Nesevi, *a.g.e.*, s. 131-132; Kışkırtmanın olduğu konusunda ayrıca bkz. *İbn Bibi*, I, s. 387; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 449; *Müneccimbaşı*, II, s. 71; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 387; Cahen, *a.g.e.*, s. 80.

²⁸³ Nesevi, *a.g.e.*, s. 125-126 ; *İbn Bibi*, I, s. 386-387.

Erzincan'a göndermiş, aynı zamanda beylerbeyi Kemaleddin Kamyar'ı Eyyubi hükümdarları, özellikle Melik Eşref ile Celaleddin Harezşah'a karşı ittifak anlaşması gerçekleştirmesi için görevlendirmiştir.²⁸⁴ Aslında Ahlat kuşatması esnasında Alâeddin Keykubad ile Melik Eşref arasında konu hakkında bir iletişim sağlanmıştır. Fakat bu iletişim birbirlerini Celaleddin Harezşah'a karşı teşvik edecek kadar etkili olmamıştır.²⁸⁵ Fakat ne zaman ki Alâeddin Keykubad'ın Celaleddin Harizmşah ile ilgili kanaati yerini tam olarak bulmuş, ve Eyyubiler Ahlat kentinin düşmesi sonucu yaşadığı dehşeti²⁸⁶ görmüş işte o zaman bu ortak tehdit hususunda bir yerde buluşulmuştur. Bu noktada Ahlat'ın hükümdarı Melik Eşref'in kenti yardımsız bırakması ise tamamen Eyyubi ailesi içindeki koşulların sonucudur. Söz konusu dış tehdit olduğunda bir araya gelme basireti gösterebilen Eyyubiler Ahlat'a yetişmemiştir. Ahlat kuşatmasının olduğu 1229 yılı Eyyubilerin Suriye'ye odaklandığı bir zamandır. Dımaşk ve çevresine hakim olan Muazzam'ın Kasım 1227'de gelen ölümü bu durumun tetikleyicisi olmuştur. Mısır sultanı Kamil, tıpkı amcası Selahaddin Eyyubi ve babası sultan Adil gibi Eyyubi topraklarını kendi hakimiyeti altında birleştirmek düşüncesini Filistin ve Suriye'de ortaya çıkarınca ihtilaf ve tefrika alevlenmiştir.²⁸⁷ Nitekim bu Ahlat'ın yardım çığlıklarının havaya karışmasına ve sonunda Ahlat'ın Celaleddin Harizmşah tarafından 8 ay sonunda 14 Nisan 1230'da kılıç zoruyla ele geçirilmesine yol açmıştır.

²⁸⁴ *İbn Bibi*, I, s. 388; Nesevi, *a.g.e.*, s. 126.

²⁸⁵ Alâeddin Keykubad, Melik Eşref adına kaleme aldığı mektupta ondan bizzat Ahlat'a giderek bölgeye sahip çıkmasını ve Celaleddin Harezşah ile karşılaşmasını istemiştir. *Abu'l-Farac*, II, s. 528. Keza Melik Eşref de sürekli olarak Alâeddin Keykubad'ı Celaleddin Harizmşah'a karşı teşvik etmiştir. İbn Tağriberdi, Celaleddin Harizmşah Ahlat şehrini aldıktan sonra Melik Eşref'in Alâeddin Keykubad'dan yardım istediğini yazıyor. İbn Tağriberdi, *el-Nucümü'l-Zahira fi Mulük-i Misr ve'l-Kâhira*, Vezeratü's Safakiyye ve'l-İrşad, VI, Kahire 1963, s. 273.

²⁸⁶ Ahlat Kenti, kuşatma imtihanına 8 ay direnebilmiş, Harezmliler Nisan 1230'da kenti ele geçirmiştir. Ahlat'ı fetheden Celaleddin Harezşah bir kez daha sakat bir telkine kapılarak askerlerine 3 gün sürecek bir yağma izni çıkarmış, bu basiretsiz karar Ahlat'ın canına okumuştur. Celaleddin Harezşah'ın emrinde vezir, diplomat, münşi olarak çalışan ve olaya tanık olan Nesevi dahil herkes Ahlat'ın acımasızca yağmalandığını, insanların zulm ve işkenceye maruz kaldığını, çok sayıda insanın hayatını kaybettiğini ifade ederler. Nesevi, *a.g.e.*, s. 126-127; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 447; Cüveyni, *a.g.e.*, s. 366; Zehebi, *a.g.e.*, s. 107.

²⁸⁷ Bu arada Mart 1229'da Kudüs gerçekleşen müzakerelerin ardından diplomatik yol ile Haçlılara, Alman imparatoru II. Friedrich'e teslim edilmiştir. Bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 441; Zehebi, *a.g.e.*, s. 104; *Runciman*, III, s. 163-165. 1229 yılı hakkında Eyyubilerin iç vaziyeti hakkında İbnü'l-Kesir şunları söylemektedir: "Eyyubi oğulları tefrika ve ihtilaf içindeydi. Ordulara ve gruplara ayrıldılar. Şam hükümdarı Muazzam'ın ölümünden sonra hükümdarlar arasında ihtilaf oluştu. Kudüs Franklara teslim edildi. Yine bu yıl Sultan Kamil Dımaşk'ı kuşatma altına aldı. Dımaşk halkı sıkıntıya girdi. Kamil, Muazzam'ın oğlu Selahaddin Nasır'dan Dımaşk'ı aldı. Daha sonra burayı kardeşi Melik Eşref'e bıraktı. Eşref ise abisine karşılık olarak Harran, Urfâ, Rakka, Ra'sul-Ayn, ve Suruc'u verdi." Bkz. İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Matbaatü's-Saâde, XIII, Mısır, s. 123-124. Konu hakkında ayrıca bkz. *Abu'l-Farac*, II, s. 523-525.

Alâeddin Keykubad ile Eyyubiler arasında Celahaddin Harezşah'a karşı ittifak kurulmasına yönelik gerçekleşen müzakerelerde Alâeddin Keykubad, temsilcisi Kemaleddin Kamyar aracılığıyla, ittifak anlaşmasının süratle gerçekleşmesini ve birlikte harekete geçilmesini talep etmiştir. Bununla birlikte hem Selçuklu tarihçisi İbn Bibi, hem de Eyyubi tarihçileri, başta Melik Eşref olmak üzere Eyyubi hükümdarlarının ittifak konusunda çekingenlik gösterdikleri ve ikna edilen taraf oldukları hususunda hem fikirdirler.²⁸⁸ Bu durum Celaleddin Harezşah'ın müttefiki Rükneddin Cihanşah ile Erzurum üssünü kullanarak Anadolu ülkesine yürümesi ihtimalinin daha yakın olması ile, Melik Eşref'in Alâeddin Keykubad ile yakın geçmişte yaşadığı anlaşmazlıkları unutup bu ittifakın geleceği konusunda emin olmak istemesi ile, Eyyubilerin kendi içinde bir bütün olarak karara varmadan hareket edecek durumda olmamaları ile açıklanabilir. Hakikaten Eyyubiler kendi iç meselelerini görüşmeden, olayı bütün olarak sahiplenmeden ve herkes geride bırakacağı toprağı garanti altına almadan karara varmamıştır. Sultan Kamil'in bu ittifakın başında olması Melik Eşref'i kuvvetle muhtemel tetiklemiştir. Her ne kadar Sultan Kamil Haçlı seferi nedeni ile Harran'dan Mısır'a dönmek zorunda kalsa da Eyyubiler ittifak konusunda birleşmiş ve harekete geçmiştir. Çünkü onlar da Harezmlilerin Ahlat kentini ele geçirmesinden dolayı bir harekâtı kaçınılmaz olarak görüyor, Harezmlilerin Ahlat'ı kontrol altında tutması ile ülkelerinin açık bir tehdit haline geldiğine inanıyorlardı. Üstelik Ahlat'ta Harezim ordusunun kente yaşattığı felakete karşı hissiz kalamazlardı. Alâeddin Keykubad'ın Eyyubiler ile Celaleddin Harezşah'a karşı ittifak kurması hakkında konu açan Selçuklu tarihçisi İbn Bibi'ye göre Eyyubileri bu harekete teşvik eden bir diğer husus akrabalık bağlarının Kemaleddin Kamyar tarafından hatırlatılmasıdır. Kemaleddin Kamyar, Sultan Kamil ve Melik Eşref ile görüşerek Alâeddin Keykubad'ın ittifak teklifini sunmuş, bu teklif karşısında çekingen davranan ve kesin bir cevap vermeyen muhatapların yüzüne iki devlet arasındaki akrabalığa göndermede bulunarak: "Eğer bu yardım çağrısına uymazsanız, yarın Allah korusun, bir tehlike meydana gelir, Sultan'ın hareminin yabancı ellere düştüğünü görürseniz, o zaman pişmanlık duymanız

²⁸⁸ İbnü'l-Esir'e göre Alâeddin Keykubad Melik Eşref'e şahsını temsil eden elçiler aracılığıyla birçok kez kendisine katılması için müracaatta bulunmuştur. Hatta o ara Harran'da bulunan Sultan Kamil'den Şam'da bulunan Melik Eşref'i tek başına dahi olsa Anadolu'ya gelmesi için çağırmasını istemiştir. Bu ısrarın nedenini İbnü'l-Esir, Celaleddin Harezşah'a karşı duyulan endişeye bağlamaktadır. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 449. Bu konu için ayrıca bkz. İbn Kesir, *a.g.e.*, s. 127; Nüveyri, *a.g.e.*, s. 103; *İbn Bibi*, I, s. 388. Nesevi ise sadece ikna edilen tarafın Melik Eşref olduğunu yazmaktadır. Nesevi, *a.g.e.*, s. 126.

bir işe yaramaz” demiştir.²⁸⁹ Açıkçası Alâeddin Keykubad, Celaleddin Harezmsâh tehdidini muazzam derecede ciddiye alarak tüm imkanlarını kullanmak istemiştir. Bu noktada Eyyubiler ile arasında olan akrabalık bağlarını göz ardı ettiği söylenemez.²⁹⁰ Keza Celaleddin Harezmsâh ile dostluğu düşmanlıkla sonuçlanmaya yaklaştığı sırada ona gönderdiği mektupta Eyyubiler gıyabında şunları söylemiştir: “Eyyüb’ün ailesine düşmanlık ediyorsun. Onlar büyük bir ailedir... Onların mal, mülk, şehir, adam, evlat ve gücü çoktur... Beni onların düşmanı sanma, yemin olsun düşmanları değilim. Aksine dostlarıyım. Akrabalarıyım, çünkü aramızda aile ve kan bağı vardır. Benim onlardan çocuklarım var. Gerçekten aramızda bazı durumlar olmuş ve ben onlara bu yüzden sitemde bulunmuştum. Ancak daha sonra her şey yoluna girmiştir. Sana şunu tavsiye ederim; onlarla barış yaparak dost olmaya bak. Çünkü düşmanlarına karşı yardımcı olurlar. Birleşmeye bak. Yemin ederim, aklımın ve kanunun gereğini sana söylüyorum.”²⁹¹ Nitekim Eyyubiler akrabalık bağlarına dayandırılan ittifaktan etkilenmiştir. Kanaatime göre bu his özellikle Melik Eşref’in Alâeddin Keykubad ile yakın geçmişte yaşadığı anlaşmazlıkları unutup bu ittifakın geleceği konusunda emin olmasına yardımcı olmuştur. Diğer taraftan tıpkı Alâeddin Keykubad’ın düşündüğü gibi hanedanları ve sancakları için tehdit unsuru haline gelen Celaleddin Harezmsâh’a karşı, imkanları zengin ve kuvvetli bir müttefik ile hareket etmek Eyyubilere her koşulda daha mantıklı gelmiştir. Şüphesiz iç ve dış etkenli çekincelerin kaybolması ile bu daha açık bir şekilde görülmüştür.

Sonuç olarak Melik Eşref önderliğinde²⁹² bütün kardeşler bir araya geldi. Harezmliilere karşı durmak adına seferber oldular. Etrafa dağılan askerleri toplayarak, teçhizatla donatılmış bir takım olarak Alâeddin Keykubad’ın ordusu ile birleşmek adına

²⁸⁹ *İbn Bibi*, I, s. 388

²⁹⁰ İbn Vasıl’a göre Alâeddin Keykubad, Sultan Kamil ve Melik Eşref’ten yardım isteyerek Celaleddin’e karşı güçlenmek istemiştir. Uyumaz, a.g.e., s. 57. Alâeddin Keykubad’ın Celaleddin Harezmsâh tehdidine yönelik tüm imkanlarını kullanmak istediği anlaşılmaktadır. Ermeni müellif Genceli Kiragos, Alâeddin Keykubad’ın, tabiiyeti altında olan Kilikya Ermenilerinden başka, Suriye’deki Haçlılara bile başvurduğunu kaydetmiştir. Hasan Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, İstanbul 2007, s. 28.

²⁹¹ *Abu’l-Farac*, II, s. 527. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 389; İbn Nazif el-Hamevi mektubun içeriğini eserinde yayınlamıştır. Buna göre Alâeddin Keykubad tarafından Celaleddin Harezmsâh’a yazılan mektubun bir kopyası Kemaleddin Kamyar tarafından Sultan Kamil, Melik Eşref’in huzurunda okunmuş, bu olay ittifak sağlanmasında etkili olmuştur. Önder Kaya, a.g.e., s. 208-209; Uyumaz, a.g.e., s. 56.

²⁹² Daha önce ifade edildiği üzere Sultan Kamil, Mısır’a yönelik denizden bir taarruz olduğuna dair bir haber aldıktan sonra, Alâeddin Keykubad’a bir mektup ile özrünü bildirip Haçlıların üzerine, Mısır’a yürümüştür. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 388.

yürüyüşe geçtiler. Melik Eşref, Harran'da asker sayısını takviye edici destek aldıktan sonra tekrar harekete geçti. Alâeddin Keykubad, Melik Eşref'in Harran'ı geçtiği haber aldıktan sonra Kayseri'den ayrılarak buluşma noktası Sivas'a ulaştı. Hülâsaten Alâeddin Keykubad ile Melik Eşref, hanedanları ve sancakları için tehdit unsuru haline gelen Celaleddin Harezşah'a karşı ittifak kurup güçlerini birleştirdiler. Bu duruma mani olamayan Celaleddin Harezşah ve körükçüsü Rükneddin Cihanşah ise kararlılıkla onları karşılamak üzere yola çıktılar. Böylece taraflar arasında tarihe Yassıçemen savaşı olarak geçecek bir buluşmaya doğru yüründü.²⁹³

10 Ağustos 1230 tarihinde meydana gelen Yassıçemen savaşında ise, Alâeddin Keykubad, Melik Eşref'in desteği ile Celaleddin Harezşah'a karşı ölüm kalım savaşından galip olarak ayrılan taraf oldu. Bu suretle, ülkesine karşı tehditkâr bir konuma ulaşan Celaleddin Harezşah'ın yarattığı endişeden kurtuldu. Celaleddin Harezşah ise, darmadağın olan ordusunu görünce savaş alanını terk ederek, önce Malazgirt kuşatmasını kaldırıp, sonra Ahlat'ı bırakarak Azerbaycan'ın Hoy kentine çekildi.²⁹⁴ Sonuçta, Alâeddin Keykubad ve Melik Eşref, ülkeleri aleyhine tehdit, baskı, endişe kaynağı haline gelen Celahaddin Harezşah'ın genişlemesini durdurup onu Doğu Anadolu'dan çıkardılar.

6. Alâeddin Keykubad'ın Doğu Anadolu Bölgesinde Gerçekleştirdiği Fetihlerin Eyyubiler İle İlişkilerine Tesiri

Yassıçemen galibi, Erzurum'un fatihi Alâeddin Keykubad halkın kutlamaları eşliğinde Kayseri'ye geri geldi. Devletin iç işleri ile ilgili konulara bir süre odaklanan Alâeddin Keykubad daha sonra kışı geçirmek üzere Alanya'ya gitti. Müttefiki Melik Eşref ise Erzurum'dan Ahlat'a geçmişti. Ahlat'ı ıssız ve harap gören Melik Eşref kentin güvenliği ve ıslahı ile bir süre ilgilendi.²⁹⁵ Aynı zamanda Yassıçemen savaşını kaybederek Azerbaycan'a çekilen Celaleddin Harezşah ile sulh adına görüşmeler başlattı. Bu konuda başarılı olan Melik Eşref, Yassıçemen savaşının tarafları arasında bir nevi saldırmazlık anlaşması ortaya çıkardı. Buna göre Celaleddin Harezşah bir daha Ahlat işlerine karışmayacak, Türkiye Selçuklu ve Eyyubi devletinin topraklarına

²⁹³ Yassıçemen Savaşı ayrıntılı olarak Harezşahlar ile İlişkiler bölümünde nakledilecektir.

²⁹⁴ *İbnü'l-Esir*, XII, s. 450; Nesevi, *a.g.e.*, s. 132; Cüveyni, *a.g.e.*, s. 370; *Abu'l-Farac*, II, s. 529; Zehebi, *a.g.e.*, s. 107.

²⁹⁵ Zehebi, *a.g.e.*, s. 107; İbn Kesir, *a.g.e.*, s. 127.

saldırma teşebbüsünde bulunmayacaktı.²⁹⁶ Celaleddin Harezmsah'ın bu şartları kabul etmesinde Moğolların İran'a girdiğine dair gelen haberlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Barış anlaşması gerçekleşip gerekli yeminleri alan Melik Eşref ardından Ahlat'tan ayrılarak 1228 yılından itibaren hükümet merkezi olan Dimaşk'a geri döndü.²⁹⁷ Yassıçemen mağlubu Celaleddin Harezmsah ise yaralarını sarmak adına çekildiği Azerbaycan'da, tüm hatları ile devletini tekrar canlandırmak adına bulunmakta idi. Ne var ki bu fırsatı elde edemedi. Kuvvetten düştüğünü öğrenen Moğollar peşine düşmüştü. Bu durumda Azerbaycan'ı terk etmek zorunda kalan Celaleddin Harezmsah Diyarbakır tarafına giderek destek aradı. Ancak sorumlusu olduğu olaylar nedeni ile Moğol tehlikesine karşı kendisine yardım edecek hiç kimse bulamayacaktı. Bu arada Moğolların takibatı kararlılıkla sürdü ve sonunda Diyarbakır yakınlarında Moğol takibatı ve baskını ile yüzleşen Celaleddin Harezmsah hayatta kalma refleksi ile son kaçışını gerçekleştirdi. Zira yalnız olduğu bu kaçış seyahati ölümüne çıktı.²⁹⁸

Celaleddin Harezmsah'ın kaybolup tarih sahnesinden ayrılması, Moğol askerleri ile Batı İslam alemi arasında set vazifesi gören bir gücün yok olmasıdır. Bu yok oluş İslam aleminde yeniden kuvvetle duyulacak çığlıkların başlangıcıdır. Zira ikinci Moğol istilası menfur karakterini Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da şiddetle tanıtmaya başlamıştır.

Alâeddin Keykubad, Yassıçemen savaşına müteakip Erzurum'da bulunduğu sırada Doğu Anadolu'nun statüsü ve durumunu planlamış, hiçbir hak iddia etmeksizin Erzurum'un ötesini, Doğu Anadolu bölgesini Melik Eşref'in yönetimine ve sorumluluğuna bırakmıştı. Fakat istediği ve planladığı üzere bu statü olgunlaşmadı. Melik Eşref, Doğu Anadolu bölgesinden kısa sürede ayrılarak hükümet merkezi olan Dimaşk'a çekildi ve bölgeyi özellikle askeri güç konusunda ihmal etti. Nitekim Celaleddin Harezmsah'ın izini süren Moğollar Bargit-Ahlat yolundan inerek ulaştıkları Dicle kıyılarında 1231 Ağustosunda başlattıkları baskın, yağma, yıkım, katliam

²⁹⁶ Celaleddin Harezmsah bir süre sonra bu anlaşmayı göz ardı edecek, Moğol takibatı nedeni ile Azerbaycan'ı terk ederek Doğu Anadolu'ya geçtiği zaman akıncılarını Erzincan ve Malatya'ya gönderip yağma ve tahribat yaptırarak, Alâeddin Keykubad'a karşı Yassıçemen savaşında aldığı mağlubiyetin kızgınlığını çıkaracaktı. Bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 152.

²⁹⁷ *İbnü'l-Esir*, XII, s. 451; Nesevi, *a.g.e.*, s. 132-133; *Abu'l-Farac*, II, s. 529; Zehebi, *a.g.e.*, s. 107; İbn Kesir, *a.g.e.*, s. 127.

²⁹⁸ Celaleddin Harezmsah'ın son Moğol takibatı ile birlikte tarih sahnesinden ayrılış süreci hakkında detaylı bilgi için bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 139-142, 150-157; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 454-458; Cüveyni, *a.g.e.*, s. 371-377; İbn Kesir, *a.g.e.*, s. 128-129; Zehebi, *a.g.e.*, s. 110.

harekâtlarının karşında engelleyici bir güç bulmadılar.²⁹⁹ Diyarbakır ve Mardin Artuklu hükümeti zaten bu harekâtı durduracak bir güce sahip değildi. Melik Eşref'in de bölgeye ilgisiz kalması sonucu Moğol istilası el-Cezire yakasına tüm şiddeti ile geçti. Moğollar, Diyarbakır ve Mardin çevresinde, Erzen ve Silvan kentinde, Nusaybin, Sincar, Habur kentlerinin etrafında, Harran tarafında öldürdüler, esirler aldılar ve yağmada bulundular. Celaleddin Harezmsah'ı arama-bulma harekâtı el-Cezire bölgesine dehşet saçtı. Cezire bölgesi o yıl zaten şiddetli kıtlık içindeydi. Su ve yiyecek sıkıntısı yaşıyordu.³⁰⁰ Moğolların sebep olduğu korku ve endişe durumu çok daha kötüleştirdi. Bu durumda ne üretim ne ticaret ne de yaşam sürebilirdi. Moğollara dur diyecek bir güç bölgeden çıkmıyordu. Bölgede askeri kıtlık, tedbirsizlik mevcuttu. Bölge sahipsiz bir görüntü ortaya koyuyordu. Ekim 1231'de Moğollar Ahlat'ın çevre şehirlerinin en büyüklerinden Erçiş'e gelerek burada zulümlerini sürdürdüler. Net şekilde ifade edilirse 1231 yılında Moğol istila hareketi Doğu Anadolu'da Eyyubi ve Artuklu kentlerini kuşattı. Bu durumda Celaleddin Harezmsah'ın düşüşü ve kayboluşu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi için güneşin saçtığı ışıkları daha parlak kılmadı, aksine bölgeye yansıyan ışık iyice kısık ve kör bir hale geldi. Yaşanan kıtlık, yönetim zafiyeti, Moğol vahşeti ve Celaleddin Harezmsah'ın kaybolması ile dağılan ve yurtsuz kalan Harezmi bakiyelerinin başı boşluğu bölgeyi sosyal ve ekonomik anlamda mahvetti. Doğu Anadolu memleketlerinin bu denli tehlikeli bir hale bürnmesi ise Alâeddin Keykubad'ın dikkatinden kaçmayacaktı.

Moğollar, Celaleddin Harezmsah'ın ülkesini alarak bütün İran ve Azerbaycan'a yerleşmişti. Mugan³⁰¹ çıkışlı istila hareketleri ile Batı İslam dünyasını önemli bir süre göz altına alacaklardı. Açıkçası Batı İslam dünyası hiçte iyi bir komşu kazanmamıştı. Bu durumda tabi ki Türkiye Selçuklu ülkesi de risk altındaydı. 1231 yılında meydana gelen olaylar Selçuklu hudutlarının yanında vuku buluyordu. Alâeddin Keykubad'ın uzun zamandan beri endişe ile takip ettiği, izlediği dış politikaya doğrudan tesir eden, siyasi ve askeri hareketlerini kısıtlayan, ülke güvenliği ile ilgili aldığı tedbirlerin ilk nedeni olan Moğollar Anadolu sınırına gelmişti. Alâeddin Keykubad, Moğolların Celaleddin Harezmsah'ın peşine düşeceğini ve batıya açılacağını zaten öngörmüştü. Bu

²⁹⁹ Moğolların Doğu Anadolu ve El-cezire bölgesinde Eyyubi ve Artuklu vilayetlerini istila etmesi hakkında bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 458-460.

³⁰⁰ İbn Kesir, *a.g.e.*, s. 128-129.

³⁰¹ Mugan: Aras ırmağının aşağı mecrasının güney tarafında bir bozkır olup, bunun bir kısmı Rusya ve bir kısmı İran hakimiyeti altında bulunmaktadır. V. Minorsky, "Mugan", *İA*, VIII, s. 446.

nedenle Yassıçemen zaferinden sonra olası Moğol tehdidini ülke sınırından uzak tutmak adına bir plan tasarlamıştı. Fakat bu plan tutmadı. Çünkü Melik Eşref, Moğolların Anadolu topraklarına geçiş noktası Doğu Anadolu bölgesini tümüyle sahiplenmedi. Bölgeye sarılmadı, bölgede tutunmadı. Üstelik hükümet merkezi Dımaşk'a çekilirken geride yeterli sayıda askeri güçte bırakmamıştı. Sahipsiz kalmış coğrafya Moğolların bölgeye girişine kolayca müsaade etti. Bu durumda Alâeddin Keykubad'ın Celaleddin Harezmşah'ın misyonunu üstlenecek yeni bir tampon yönetimi konusundaki planı sonuçsuz kaldı. Moğollar ile Türkiye Selçuklu ülkesi arasında canlı barikat olması düşünülen Melik Eşref oralı olmadı. Böylece Alâeddin Keykubad'ın bölge hakkındaki düşüncesi, Moğolları karşılayacak ve durduracak yapısal bir yönetim projesi hayata geçmedi.

1231 yılında Doğu Anadolu'da Eyyubi ve Artuklu kentlerini saran ve Türkiye Selçuklu hudutlarında vuku bulan Moğol istila hareketi 1232'de Türkiye Selçuklu ülkesine geçti. Noyan Cormagon emir ve komutasında bir Moğol birliği Sivas çevresinde bulunan bir kervansarayına kadar ulaşarak bir saldırı düzenledi. Bu saldırıda çok sayıda insan ve hayvanı öldüren Moğollar, Sivas'a kadar geçtikleri tüm güzergahları da yıkıp yağmaladılar.³⁰² Yaşanan bu olay Alâeddin Keykubad'ın Yassıçemen savaşından sonra Doğu Anadolu'da tasarladığı projeyi tamamen çürüttü. Doğu Anadolu memleketlerinin tehlikeli bir hal alması, sahipsiz kalmış coğrafyanın Moğolların bölgeye girişini kolaylaştırması Türkiye Selçuklu ülkesine açıkça zarar vermişti. Bu noktadan sonra Alâeddin Keykubad ülke güvenliği, menfaati hatta ideale bağlı olarak Doğu Anadolu'ya sahip çıkma gereğini hissetti. Yunus derbendini aşarak Mugan'a geri dönen az sayıda Moğol birliğinin sebep olduğu bu olayın tekrarlanmaması için bölgede gerekli güvenlik önlemleri alınmalıydı. Alâeddin Keykubad bu nedenle Doğu Anadolu'nun Türkiye Selçuklu sancağı altına girmesi için düğmeye bastı. İşte bu durum Eyyubiler ile ilişkileri farklı bir boyuta taşıyacaktı.

Sonuç olarak Harezm ve Moğol istilasını, Harezm bakiyelerinin baskınları, kıtlık sorunu, Melik Eşref'in ilgisizliği ile yaşanan iktidar boşluğu ile bölgede ortaya çıkan güvenlik, imar, iaşe, yönetim problemleri Türkiye Selçuklu Devletini doğrudan etkiledi. Bu nedenle 1232'de Alâeddin Keykubad'ın emri ile Emir Kemaleddin Kamyar tarafından Ahlat olmak üzere Van ve Bitlis bölgeleri İran hududuna kadar Selçuklu

³⁰² *İbn Bibi*, I, s. 420; *Müneccimbaşı*, II, s. 72; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 397; Cahen, *a.g.e.*, s. 83.

hakimiyeti altına alındı.³⁰³ Harap bir halde bulunan bölgeye sahip çıkılarak emniyet, imar, iaşe, yönetim problemleri çözüme kavuşturuldu. Gerektiği ve uygun olduğu şekilde beldeler, bölgeler ve kaleler için ihtiyat tedbirleri alındı, imar ve tamir işleri yapıldı, depolara zahireler yığıldı, cephaneler silahla dolduruldu, güvenilir yöneticilerin atanması gerçekleşti. Bu fetihler, birbirini izleyen yağma ve savaşlardan ötürü nüfusu az olan bölge halkının gönlü alınarak yapılmıştı.³⁰⁴ Doğu Anadolu'nun Selçuklu sancağı altına girmesi halkı için emniyet, imar ve iaşe, adalet noktasında sıkıntıları karşıladı. Türkiye Selçuklu Devleti içinse bölgenin kalkınması Moğol istila hareketini uzakta ve sağlam bir şekilde karşılama bakımından anlamlıydı. Ayrıca bölgede üretimin teşvik edilmesi, nüfusun geri kazanılması, ticari faaliyetlerin güven ortamı sağlandıktan sonra yeniden hızlı bir şekilde gerçekleşmesi Alâeddin Keykubad'ın seleflerinin açtığı yolu takip ederek devlet ekonomisinin uluslar arası ticaret payını geliştirmek ve ticaret faaliyetlerini korumak ilkesine de uygundu. Bu noktada özellikle Ahlat kentsel ve yönetsel anlamda geri dönüşümünü sağlamış tekrar huzur ortamına kavuşmuştu. Bununla birlikte maalesef İslam ülkelerinin arasını istemeden açıyordu. Suçsuz günahsız yere kuvvet odaklarının kıskançlığına maruz kalıyordu. Tam Selçuklu sancağı altında yeni bir başlangıç yapmak istiyor, fakat daha önce kendisi ile ilgilenmeyerek Harezm ve Moğol istilasına karşı yanında durmayan Eyyubilerin paylaşamayacağı bir kent oluveriyordu. Bölgede hükmünü yitiren Melik Eşref ve Eyyubiler ile Alâeddin Keykubad arasında gerek evlilik gerekse Celaledin Harezmşah'a karşı Yassıçemen savaşı öncesi kurulmuş olan dostluk ilişkisi de bozuluyordu. Alâeddin Keykubad için doğal olarak Doğu siyasetinde asıl mesele ülke güvenliği, ekonomisi ve hakimiyetinin çıkarlarını korumaktı. Moğol akınlarının Sivas'a kadar uzanması nedeniyle ülkesini daha güvenli kılmak istemişti. Doğu Anadolu'daki yönetim zaafını, idari boşluğu, huzur ve istikrar yokluğunu, istilaya açık yapıyı görmüştü. Bu yapı Moğol istilasını kolaylaştırıcı ve yakınlaştırıcı bir görüntü oluşturuyordu. Bu yüzden Alâeddin Keykubad istilaya açık Doğu Anadolu bölgesinin en uç noktasına kadar alınması için ferman çıkarmıştı. Selçuklu kuvvetlerinin bölgeye çok kısa sürede sahip olması zaten Melik Eşref'in bölge ile ilgilenmediğini, bölgede askeri, sosyal, idari anlamda hükmünü yitirdiğini göstermiştir. Açıkçası Alâeddin Keykubad da Eyyubiler ile ilişkileri devletin yüksek menfaati neyi gerektiriyorsa o şekilde yürütmüştür. Barışsa barış, müttefik

³⁰³ *İbn Bibi*, I, s. 426-427; *Müneccimbaşı*, II, s. 73.

³⁰⁴ *İbn Bibi*, I, s. 428-429.

olmaksa müttefik, restse rest. Alâeddin Keykubad'ın Yassıçemen savaşının ardından Moğol tehdidinin ve ekonomik kaygıların tetiklemesi, Anadolu üzerinde siyasi ve milli bütünlük fikri ile Doğu Anadolu'da Eyyubilere ait sahalara girmesi sonucu bundan sonra Sultan Kamil'in liderliğini üstlendiği Eyyubi koalisyonu ile karşılaşmak zorunda kaldığına şahit olacağız...

7. Alâeddin Keykubad'ın Ülke Topraklarına Yönelen Eyyubi Birliklerini Bozguna Uğratması

Melik Eşref, Alâeddin Keykubad'ın Ahlat başta olmak üzere Van ve Bitlis bölgelerini sahiplenmiş olması nedeniyle son derece rahatsız, gergin ve kızgındı. Her ne sebep ile olursa olsun kendisine ait bölgenin alınmasını kabullenemiyordu. Bu nedenle karşı bir hamlede bulunmak ve kaybettiklerini geri almak istedi. Bunun için önce Mısır'da bulunan ağabeyi Sultan Kamil'i yardıma çağırırdı. Nitekim Sultan Kamil 631 yılı başlarında (Kasım/Aralık 1233) Mısır ordusunu hazırlayarak, Türkiye Selçuklu ülke topraklarına karşı gerçekleşecek sefer için Dimaşk'a geldi. Bu konuda diğer Eyyubi meliklerine de bilgi verilmişti. Genel olarak bu askeri sefere ilgisiz kalmayan Eyyubiler, Alâeddin Keykubad aleyhine kilitlenmeyi başardılar. Sonuçta Sultan Kamil ve Melik Eşref başta olmak üzere 16 Eyyubi meliki³⁰⁵ büyük bir ordu ile Türkiye Selçuklu ülkesine doğru harekete geçti.³⁰⁶ İbn Bibi bu askeri harekâtın Alâeddin Keykubad cephesinden gizli tutulmaya çalışıldığını, fakat Sultan Kamil ve Melik Eşref'in planını öğrenen Alâeddin Keykubad'ın hazırlıksız yakalanmayacağını aktarmıştır.³⁰⁷ Gerekli tedbirleri alarak Eyyubileri karşılamak isteyen Alâeddin Keykubad önce Emir Kemaleddin Kamyar'ı Akçaderbend³⁰⁸ geçidini tutmakla görevlendirmiştir. Nitekim bölgeye ulaşan Kemaleddin Kamyar geçiş noktalarını ağaçlar, kayalar ve askerler ile

³⁰⁵ Hıms hakimi Melik Mücahid, Hama hakimi Melik Muzaffer, Kerek hakimi Melik Nasır Dimaşk'ta, Halep hakimi Melik Aziz'in yardımcı birlikleri Menbic'te, Birecik hakimi Melik Zahir, Sümeysat hakimi Melik Mufaddal, Ayıntab hakimi Melik Salih, Meyyafarikin (Silvan) hakimi Melik Muzaffer Şihabeddin Gazi, Caber kalesi hakimi Melik Hafız Nureddin Arslanşah ve diğer Eyyubi melikleri Tell-Başir'de katılım sağladı. Uyumaz, *a.g.e.*, s. 75; Önder Kaya, *a.g.e.*, s. 237. Ayrıca Harput, Mardin ve Musul hakimlerinin Eyyubi ordusuna bir miktar askeri kuvvet gönderdiği konusunda bilgi bulunmaktadır. Bkz. *Abu'l-Farac*, II, s. 533.

³⁰⁶ Zehebi, *a.g.e.*, s. 123; İbn Tağriberdi, *a.g.e.*, s. 278.

³⁰⁷ *İbn Bibi*, I, s. 435.

³⁰⁸ Akçaderbend, Kahraman Maraş il sınırları içindedir. Halep-Gaziantep-Elbistan yolu üzerinde Elbistan'ın Derbent köyünde olup Elbistan ile Nurhak ilçesi arasındaki bağlantıyı sağlayan karayolunun yakınındadır. Ortaçağlarda Babü'l-Hadid (Demir Kapı) ve Derbu's-Selame (Esenlikler Kısığı) olarak da bilinir ve Bizans ve Arap kaynaklarında sıklıkla geçer. Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, İstanbul 1985, s. 68; Ernst Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, çev. Fikret Işıltan, İstanbul 1970, s. 85.

kapatarak görevini yerine getirdi. Kısa süre sonrada Alâeddin Keykubad, Anadolu Türk ile Harezm emir ve askerleri³⁰⁹, Gürcü, Frenk, Ermeni, Rus birlikleri ile birlikte bölgeye ulaştı.³¹⁰ Çok sayıda cephane, mal ve hazine de bölgeye taşınmıştı. Kısa sürede Akçaderbend geçidi ve diğer vadileri geçilmez hale getiren Selçuklu ordusu artık bu noktada Eyyubileri beklemeye geçiyordu.

631 (1234) yılında Dımaşk'tan hareket eden büyük çaplı Eyyubi ordusu Menbic³¹¹ ve Tell-başir³¹² mevkiilerini geçerek, Anadolu-Suriye kervan yolunu takip ile Fırat'ın kollarından Gök-su kıyısına geldiler. Makrizi 16 Eyyubi melikinın idaresinde bu ordu hakkında: “Şimdiye kadar Müslüman bir hükümdar için böyle asker toplanmadı” demiştir.³¹³ Fakat Makrizi'nin ifade ettiği bu büyük ordu Gök-su üzerine geldiği zaman bütün yol ve geçitlerin Selçuklu askerleri tarafından muhafaza altına alınmış ve suni engeller ile kapatılmış olduğunu gördü. Bu olumsuzluğa rağmen Eyyubiler derbentleri zorlamaya karar verdi. Bu karar Akçaderbend denilen mevkide taraflar arasında sıcak teması sağladı. Meydana gelen çatışmaların sonunda Selçuklu ordusu derbentleri koruyor, dağların başında duruyor ve yolları kapatmayı sürdürüyordu. Bir adım gerileyen Eyyubi ordusu bu başarısızlığı telafi etmek adına Duzahdere ve Bafnik geçitlerine³¹⁴ yöneldi.³¹⁵ Fakat bu geçitlerde Alâeddin Keykubad'ın emri ile Selçuklu askerleri tarafından tutulmuştu. Eyyubi ordusunun geçitleri aşmak için gösterdiği çaba Selçuklu askerlerinin direncini kırmaya yetmiyordu. Üstelik bu sırada ortaya çıkan iki durum Eyyubileri psikolojik olarak olumsuz yönde etkileyecek ve geçitleri aşmak için daha fazla mücadele etmekten kaçınmalarına neden olacaktı. Bu durumlardan ilki Dımaşk meliki Melik Eşref'in, kardeşi Sultan Kamil'in davranışlardan kuşkulması, Sultan Kamil'in Anadolu seferi ile ilgili gizli planlarının olduğu dair söylentinin Eyyubi Melikleri arasında yayılmasıdır. Bu konuda Melik Eşref kardeşlerine ve akrabalarına: “Kamil, Rum (Anadolu) üzerine hükmederse ve

³⁰⁹ Celaleddin Harezmşah'ın tarih sahnesinden ayrılması ile birlikte lidersiz kalan Harezm bakiyeleri 1232 yılında Alâeddin Keykubad tarafından Türkiye Selçuklu Devletinin hizmetine alınmıştı. Detaylı bilgi için bkz. *İbn Bibi*, I, s. 429-431; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 398-399.

³¹⁰ Abu'l-Farac çeşitli unsurlardan müteşekkil bu ordunun yüz binden fazla olduğu bilgisini aktarmıştır. *Abu'l-Farac*, II, s. 533; *İbn Bibi*'de çeşitli unsurları belirtmekle birlikte ordunun sayısal kapasitesine değinmemiştir. *İbn Bibi*, I, s. 436.

³¹¹ Menbic: Kuzey Suriye'de, Haleb'in kuzey doğusunda, Halep'ten 10 fersah ve Fırat nehrinden 3 fersah mesafede bulunan eski bir şehirdir. Ernst Honigmann, “Menbic”, *İA*, VII, s. 704.

³¹² Tell-Başir hakkında dipnot 73'e bkz.

³¹³ İlyas Gökhan, “XII. Yüzyılda Maraş”, *SÜ, SBED*, sayı:13, 2005, s. 199.

³¹⁴ İki mevkii de Nurhak'tan Elbistan'a doğru ilerleyen ve Akçaderbend'e paralel uzanan geçitlerdir.

³¹⁵ *İbn Bibi*, I, s. 436-437.

ellerimizdekilerin hepsini alırsa geri durmak vaki olur³¹⁶ demişti. Bu sözlerin açılımı; Sultan Kamil'in Anadolu ülkesini alması halinde burayı Eyyubi Melikleri arasından dağıtıp Suriye'yi tek başına sahiplenme isteği ile ilgilidir.³¹⁷ Bu kuşku Eyyubi melikleri arasında seferi sürdürmek konusunda iştah kaybına yol açmıştır. Ortaya çıkan diğer mesele ise Anadolu ürünlerini ithale mecbur Suriye ülkesinin, yaşanan savaştan ötürü bu transferi sağlayamamasıdır. Bu yüzden Eyyubi ordusu işe sorunu ile karşılaşmıştır.³¹⁸ Bahsettiğimiz bu iki durumun katkılarıyla birlikte her defasında Selçuklu askerleri tarafından geri püskürtülen Eyyubi mütrefik ordusu artık tamamen geri çekilmek zorunda kalmıştır. 100 bin kişilik Eyyubi ordusu Halep-Antep-Elbistan-Kayseri kervan yolunun geçtiği Maraş'ın doğusunda bulunan Akçaderbend dışında Duzahdere ve Bafnik geçitlerini de aşamayarak Anadolu'ya girememiş, Eyyubiler arasında kurulan koalisyon da yıkılmıştır.

Eyyubi melikleri arasında yaşanan ihtilafın meydana çıkardığı güvensizlik, Alâeddin Keykubad'ın bu koalisyonu bertaraf etmesine kuşkusuz yardımcı olmuştu. Sultan Kamil içinse bu olay hüsrana ve kızgınlık nedeni oldu. Kendisine duyulan şüpheden rahatsız olarak şahsına ait orduyla Besni'ye³¹⁹ çekilen Sultan Kamil bu hüsrana acısını bir grup askeri vasıtasıyla Adıyaman'ı tahrip ederek almıştı.³²⁰ Daha sonra Besni'den ayrılan Sultan Kamil Fırat'ı geçip Siverek'e indi. Bu esnada yanına gelerek itaat sunan Harput Artuklu meliki kendisine Harput yönünden Türkiye Selçuklu topraklarına çıkılan kolay bir yol olduğunu bildirdi.³²¹ Bu konuyu değerlendiren Sultan Kamil teklifi kabul edecekti. Üstelik Harput ülkesinin koruyucu hükümdarı sıfatını alıyordu. Çünkü Harput meliki kendisine itaat arz edip yardım ederek Alâeddin Keykubad'ın düşmanlığını doğal olarak kazanmıştı. Bu durumda Harput, Selçuklu ordusu tarafından tehdit edilebilirdi. Nitekim Hama ve Hıms melikleri ile birlikte sarayının büyüklerinden Emir Şemseddin Sevab'ı 5 bin atlı³²² ile Harput'a gönderen

³¹⁶ İbn Tağrıberdi, *a.g.e.*, s. 278.

³¹⁷ Detaylı bilgi için bkz. Uyumaz, *a.g.e.*, s. 76; Önder Kaya, *a.g.e.*, s. 238.

³¹⁸ Turan, "I. Keykubad", s. 656; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 76.

³¹⁹ Besni hakkında dipnot 106'ya bkz.

³²⁰ *İbn Bibi*, I, s. 437; *Abu'l-Farac*, II, s. 533.

³²¹ İbn Tağrıberdi, *a.g.e.*, s. 278; Harput Artuklu melikinın daha önceden Sultan Kamil ile yakınlık kurduğu ve Eyyubi koalisyonuna destek gönderdiği yönünde bir bilgide bulunmaktadır. Bkz. *Abu'l-Farac*, II, s. 533.

³²² İbn Bibi, Sultan Kamil tarafından Harput'a sevk edilen bu ordunun 5 bin olduğunu kaydetmiştir. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 437. *Abu'l-Farac* ise 6 bin olarak aktarmıştır. Bkz. *Abu'l-Farac*, II, s. 534. İbn Vasil ise 2,5 bin olduğunu belirtmiştir. Bkz. Önder Kaya, *a.g.e.*, s. 239; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 76.

Sultan Kamil, Siverek'te beklemeye geçti. Kuşkusuz alınacak başarıya göre bir yol takip edecekti. Çünkü 5 bin süvari ile Alâeddin Keykubad'ın askerlerine karşı ancak Harput'u koruyabilirdi. Bu başarılı, Selçuklu ordusu geri püskürtülürse o zaman Harput Artuklu melikinin sunmuş olduğu Türkiye Selçuklu topraklarına çıkılan kolay yol istikameti için Harput üzerine daha geniş askeri imkanlar sarf edilebilirdi.

Alâeddin Keykubad, Sultan Kamil'in Türkiye Selçuklu ülke sınırlarından ayrılması ile birlikte Malatya'ya gelmişti. Yanında güçlü bir ordu vardı. Gelişmeleri takip ediyordu. Bu noktada, el-Cezire bölgesinde bulunan Sultan Kamil'in yanına gelip ona tabi olan, Eyyubi askerlerine yardımcı olmak konusunda istekli davranan Harput Artuklu melikinin ülkesine asker göndermeye karar verdi. Bu karar ile birlikte Selçuklu ordusu köprüler kurup Fırat'ı geçti ve Harput önlerine ulaştı. Bu sırada Eyyubi Hama meliki Muzaffer ile Emir Şemseddin Sevab, Sultan Kamil'in emri ile Artuklu hükümdarıyla birlikte Harput'a gelmiş hazır beklemekteydi. Bu durumda Selçuklu ordusu Çaşnigir Mübarizeddin Çavlı, Çaşnigir Şemseddin Altunaba, Candar Behramşah, Bedreddin Yakut idaresinde sağ, sol, merkez, öncü ve ardçı olmak üzere kollara ayrılarak savaş düzenine geçti. Bir süre Emir Kemaleddin Kamyar'ı bekleyen³²³ Selçuklu emirleri, Kamyar'ın gecikmesi sonucu onu beklemeden savaşa tutuştular. Harput ovasında taraflar arasında gerçekleşen çarpışma çok geçmeden galibi ortaya çıkardı. Selçuklu kuvvetleri sabahtan akşam üstüne kadar süren savaşı kazanan taraftı.³²⁴ Bu durumda Eyyubilerin bütün girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmış oluyordu. Bununla birlikte bir süre daha mücadele sürdü. Selçuklu askerlerinin Harput kalesine doğru hücumla geçtiği an Eyyubiler ve Artuklular Harput kalesine kapanmayı başarmıştı. Malatya'da gelişmeleri takip eden Alâeddin Keykubad bu durumu öğrenince Harput kalesinin kuşatmasında bulunmak üzere Malatya'dan ayrıldı. Selçuklu kuşatma ordugahı 19 mancınık ile 24 gün boyunca kaleyi teslim almak için çalışacaktı. Sultan Kamil'in başkumandanı Şemseddin Sevab ve Hama meliki de kaleye sığınanlar arasındaydı. Buldukları kale taş yağmuruna tutulmakta idi. Bir süre sonra kale içindekiler yiyecek sıkıntısı ile de uğraşmak zorunda kaldı.³²⁵ Bu noktada kale daha

³²³ Emir Kemaleddin Kamyar, Eyyubi kuvvetlerinin Bilecik tarafından Türkiye Selçuklu topraklarına saldıracağı yönünde gelen haberi dikkate alıp o tarafa gitmişti. Fakat haber asılsız çıkmış, Kamyar Harput'a gitmek için Bilecik'ten ayrılmıştı. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 438.

³²⁴ *İbn Bibi*, I, s. 438; İbn Tağrıberdi, *a.g.e.*, s. 278.

³²⁵ Harput kalesinin kuşatmayı kıracak güçten yoksun olması ve yiyecek sıkıntısı ile birlikte savunma dirençlerinin tamamen sona ermesi hakkında bkz. *İbn Bibi*, I, s. 441.

fazla direnemezdi. En iyi yol teslim olmaktan geçiyordu. Nitekim böyle de oldu. Kale amanla 1234 Ağustos’unda (631 Zi’l-kade) Selçuklulara teslim edildi.³²⁶

Harput kalesini teslim alan Alâeddin Keykubad, kaleden çıkan Eyyubi Hama meliki ve Sultan Kamil’in ordu kumandanı Şemseddin Seva’b’ı tutsak almıştı. Buna rağmen onların esaret günleri çok sürmeyecekti. Kısa bir süre sonra Alâeddin Keykubad, Eyyubi melik ve emirleri serbest bıraktı.³²⁷ Harput’u aldıktan sonra kaleyi tahkim ettirip, ihtiyaçlarını temin eden Alâeddin Keykubad Kayseri’ye dönerken arkasında tarihe karışan bir hükümet³²⁸ ile büyük bir azamet ve gururla giriştiği Anadolu seferinin iflas ettiğini gören bir lider bırakıyordu. Sultan Kamil Harput’ta meydana gelen olaylar esnasında bulunduğu Siverek de öncü birliklerinden iyi bir netice beklerken mağlubiyet haberini alarak Mısır’a dönmek zorunda kalmıştı.³²⁹

Alâeddin Keykubad, saltanatı boyunca doğu siyasetine konsantre olma hususunda zorlanmadı. Bunun en temel nedeni muhtemel Moğol istilasına karşı duyduğu endişedir. Bu endişesi 1231 yılında Celaleddin Harezmsah’ın tarih sahnesinden ayrılıp, Moğolların Anadolu ile sınır komşusu olmasından sonra daha da artmıştır. Sultan olduğu andan itibaren Moğol tehdidine karşı çeşitli siyasi ve askeri tedbirlere başvuran Alâeddin Keykubad 1231 yılından sonra tamamen doğu siyasetine odaklanmıştır. Çünkü Moğollar, Doğu Anadolu ve el-Cezire’de istila hareketi gerçekleştirmiş, 1232’de Sivas yakınlarına kadar ulaşarak Türkiye Selçuklu sınırlarına atlamıştır. Bu durumda ülkenin emniyetini artırmak, savunmasını kolaylaştırmak, ticari faaliyetlerini korumak için doğuda siyasi birliği sağlamak isteyen Alâeddin Keykubad fetih politikasına geçmiştir. Devletleri koruyan güçlü bir ekonomi ve savunma sistemidir. Bu sistemleri kurmak, gelişmelere göre güçlendirmek gerekir. Alâeddin Keykubad da ülkesi için büyük bir tehdit olan Moğollara karşı ülkesinin doğusunda güvenlik önlemlerini artırmak, sınırlarında yaşanan kargaşa ve yönetim zaafını giderip aksayan ticari faaliyetleri düzeltmek adına genişleme siyasetini yürütmeye koymuştur.

³²⁶ *İbn Bibi*, I, s. 441; *Abu'l-Farac*, II, s. 534; *Müneccimbaşı*, II, s. 75; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 77; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 179; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 401.

³²⁷ Alâeddin Keykubad’ın bahsi geçen Eyyubilere iyi davrandığı konusunda kaynaklar hem fikirdir. Hatta Alâeddin Keykubad’ın gönüllerini almak adına onlar için bir yemek verdiği İbn Bibi’de geçer. Bununla birlikte bu yemek sırasında Sultan Kamil’in kumandanı Şemseddin Seva’b’ın aksi bir tutum takınıp yemeklere dokunmayıp somurtması Alâeddin Keykubad’ın tepkisine yol açmış, bu nedenle serbest bırakılan Eyyubiler ülkelerine yaya dönmüştür. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 442-443; *Abu'l-Farac*, II, s. 534; İbn Tağriberdi, *a.g.e.*, s. 278.

³²⁸ Takriben yarım asır süren Harput Artuklu hükümeti sona ermiştir. Bkz. Turan, *Doğu Anadolu Türk*, s. 180-181.

³²⁹ Zehebi, *a.g.e.*, s. 123; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 77.

Bu durumda Eyyubiler ile iyi ilişkiler sona erecektir. Tabii olarak her devlet önce kendi güvenliğini ve çıkarını düşünecektir. Aslında Alâeddin Keykubad, Moğollara karşı doğuda Eyyubi yönetimini önce uygun bulmuş, fakat Melik Eşref'in başka bir dünya düşlemesi, daha önce Anadolu topraklarının büyük kısmını abisi Sultan Kamil'e bırakıp, kendisine ait kalan Ahlat ve çevresi ile de ilgilenmemesi ile fikrini değiştirmiştir. Çünkü yaşanan Moğol istilası, lidersiz kalan Harezm bakiyelerinin zararları ve doğudaki idari boşluk Türkiye Selçuklu ülkesine açıkça zarar vermiştir. Halbuki kabul edilmesi gereken en büyük gerçek Moğolların Anadolu ile sınır komşusu olmasıdır. Alâeddin Keykubad, Eyyubileri bu konuda kendisine yardımcı bulamayınca kontrolü eline alarak hareket etmeyi uygun gördü ve Anadolu'nun doğusunu tamamen sahiplenme siyasetini uygulamaya koydu. Bölgede siyasi birliği sağlayarak, emniyeti tesis ederek Moğol istilasını Anadolu'nun en uç noktasında karşılamak istedi. Fakat bu noktada doğal olarak Eyyubilerin muhalefeti ile karşılaştı. Çünkü Ahlat başta olmak üzere Van ve Bitlis bölgeleri ile el-Cezire Eyyubilere aitti. Bu konuda Eyyubiler ile restleşmesi gerekecekti. Nitekim restleşti. Sonuçta da Eyyubilerin oluşturduğu koalisyonu bertaraf edip, Sultan Kamil'in ülkesine yönelik planını yıkmayı başarıp, Anadolu'nun doğusunda tek söz sahibi olmaya çok yaklaştı (1234). Harput'un alınması da Alâeddin Keykubad'ın doğu siyasetinin temellerini oluşturan ülke emniyeti, hakimiyeti ve pürüzsüz ekonomi isteğine katkı sağlayacaktı. Bu durumda Harput Artuklu şubesi sona ermiştir. Böylece Alâeddin Keykubad bölgede yer alan tabii hükümetlerin itaati bırakıp lehlerine olacağını zannederek ikili siyaset takiple bölgedeki siyasi atmosferi germelerini onları ortadan kaldırarak sona erdirmeyi sürdürmüştür. Bunun yanında Alâeddin Keykubad artık Moğol politikasına karşı zararlı, ticari faaliyetleri koruma ve geliştirme konusunda engel, bölgedeki hakimiyetine karşı tehdit yönetimlere gücünü sergilemekten önceki yıllara göre daha cesurdur. Uslu ve çekingen kalacağı tek güç Moğollar olacak; bununla birlikte Moğollar da onun bölgede sergileyeceği her anlamda güçlü yönetime saygı duyup, çok fazla olamayacaktır.

8. Güneydoğu Anadolu'da Eyyubiler ile Yaşanan Hakimiyet Mücadelesi

Alâeddin Keykubad, ülke topraklarına yönelen Eyyubi birliklerini bozguna uğrattıktan yaklaşık bir yıl sonra Anadolu topraklarını bütünleştirmeye yönelik doğu seferlerine tekrar yöneldi. 1235 yılı baharında, kışı geçirdiği Antalya'dan ayrılıp Konya

ve Aksaray yolu ile Kayseri'ye gelen Alâeddin Keykubad, Anadolu'da siyasi birliği sağlamak adına bu kez Güneydoğu Anadolu bölgesine yönelecekti. Hedef Anadolu coğrafyasında Eyyubilere tutunacak bir dal bırakmamaktı. Anadolu'nun doğusunda uzun süredir hakimiyetin çeşitli yönetimlere sahip olma durumu tamamen sona erdirilmeliydi. Nitekim Alâeddin Keykubad, ordusunu Güneydoğu Anadolu'ya yönelik sefer için hazırladı ve askeri harekâtı başlattı. Kayseri'den Malatya'ya geçildiği zaman Alâeddin Keykubad burada kalarak Kemaleddin Kamyar komutasında 50 bin³³⁰ süvariye Harran, Urfa, Rakka ve buralara bağlı yerlerin fethi için Güneydoğu Anadolu'ya sevketti. Nitekim Selçuklu kuvvetleri talimatı yerine getirerek bahsi geçen kaleleri kuşatma altına aldı. Planda Diyarbakır'ın da alınması vardı. Ancak bu müstahkem kenti fethetmek adına girişilecek seferin orduyu uzun süre hareketsiz bırakacağı düşünülerek alınma teşebbüsü ertelendi.

Kemaleddin Kamyar kumandasındaki Selçuklu kuvvetleri Harran kalesini kuşatmıştı. Harran kalesi kuşatmaya karşı iki ay sabredip direndi. Fakat çabalarına rağmen sonuç alamayacaklarını anladıkları an kaleyi Selçuklu askerlerine teslim ettiler.³³¹ Fetih haberi Malatya'da bulunan Alâeddin Keykubad'a ulak yoluyla bildirildi. Bu habere sevinen Alâeddin Keykubad bir tebrik mektubu kaleme alarak fetihte emeği geçen emirlerine teşekkür etti. Bununla birlikte yerine getirilmesini istediği bir takım konular vardı. Buna göre şehirdeki altından, gümüşten meydana gelen hazineler ve cephane malzemelerinin devlet hazinesine alınmasını, kale için gerekli olan malzemelerin orada bırakılmasını, değerli geri kalan eşyanın Malatya'ya gönderilmesini, kalenin onarılıp tamir edilmesini, yiyecek ve zahire ihtiyacının sağlanmasını, kaleyi korumak için devletin himayesinde yetişmiş bir muhafızın atanmasını istiyordu. Nitekim bu talimatları yerine getirmekle sorumlu emirler işleri tamamladıktan sonra Alâeddin Keykubad'ın huzuruna çıkmak için Harran'dan ayrıldı.³³²

Güneydoğu Anadolu bölgesine sevk edilen Selçuklu ordusunun kuşattığı kentler arasında Urfa en ciddi ve en zorlu geçen kuşatma oldu. Urfa kalesini savunanlar şiddetli hücumlara karşı şiddetli bir direniş gösteriyordu. Harran, Siverek ve Rakka'nın fethini

³³⁰ İbn Bibi'ye göre 50 bin Abu'l-Farac'a göre bu sayı 100 bindir. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 444; *Abu'l-Farac*, II, s. 534.

³³¹ *İbn Bibi*, I, s. 444; *Abu'l-Farac*, II, s. 535; *İbn Tağriberdi*, a.g.e., s. 293.

³³² *İbn Bibi*, I, s. 445.

gerçekleştiren Selçuklu ordusu Urfa ile inatlaşma noktasına gelmişti. Urfa'yı savunanlar Selçuklu kuvvetlerine duydukları kızgınlık sonucu ağır sözler kullanıyor, bu ifadeleri işiten Selçuklular ise asap bozucu bu durumun bir an önce sona ermesi için daha da fevrileşiyordu. Nitekim sonunda Urfa kalesi açık verdi; şehrin surlarında delikler açan, kulelerine merdivenler kurmayı başaran Selçuklular şehri hücumla fethetmeyi başardı (Temmuz 1235).³³³ Şehre giren Selçuklu askerleri Sultan Kamil'in burada bıraktığı ganimet ve savaş teçhizatlarına el koydu. Daha sonra Alâeddin Keykubad'ın emri ile Urfa yeniden tahkim edilmeye başlandı. Şiddetli kuşatmanın ortaya çıkardığı hasarı kapatmak adına askerler, marangozlar, mimarlar görevlendirildi. Akabinde kente uygun yöneticinin tayin edilmesi ile Selçuklu birlikleri Urfa'dan ayrıldı.³³⁴

Alâeddin Keykubad'ın Eyyubileri Anadolu'nun doğusundan tümüyle uzaklaştırmak için 1235 yazında gerçekleştirdiği Güneydoğu Anadolu seferi sonunda Urfa, Harran, Siverek ve Rakka ele geçirilmiş, Diyarbakır'ın fethi ise gelecek seneye bırakılmıştı. Bununla birlikte elde edilen bölgeler çok anlamlı ve önemliydi. Çünkü kazanılan bu topraklar Suriye ve Cizre Eyyubilerinin birbirleriyle iletişim kurabilmesini sağlayan hayati öneme sahip bir konumdaydı.³³⁵ Nitekim Sultan Kamil, tepki göstermekte gecikmedi. Mısır'dan hareket ile kaybettiği toprakları almak için Güneydoğu Anadolu'ya yöneldi.³³⁶ Sonuçta kaybettiği toprakları kısa sürede kuşatıp geri almayı da başardı. Bunu sağlarken Selçuklu muhafız ve emirlerine karşı son derece gaddar davranan Sultan Kamil onları çuvallara doldurup develer vasıtası ile Mısır tarafına gönderdi ve hapse attı. Urfa kalesini de tamamen yıktı. Selçuklulara tekrar kuşatacakları bir kale bırakmak istememişti. Sultan Kamil, intikam duygusu ile belki, bilenerек, bölgedeki insanlara insaf dedirten davranışlarda bulunmuştu (1235 yılı sonu/1236 yılı başı).³³⁷

³³³ Amanla teslim olan kalelere nazaran hücumla alınan kalelere karşı muamele değişiklik arz edebilir. Selçuklu askerlerinin de hücumla zaptettikleri Urfa kentine bu farklılığı yaşattığına dair bilgiler bulunmaktadır. Anlaşılacağı üzere bu farklılığın konusu kötü muameledir. Bkz. *Abu'l-Farac*, II, s. 535; Önder Kaya, *a.g.e.*, s. 243; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 403.

³³⁴ *Abu'l-Farac*, II, s. 535.

³³⁵ Cahen, *a.g.e.*, s. 86.

³³⁶ Sultan Kamil'in yanında kardeşi Dımaşk hakimi Melik Eşref ve Meyyafarikin (Silvan) hakimi Melik Muzaffer Şihabeddin Gazi'nin bulunduğuna dair bilgi bulunmaktadır. Bkz. Önder Kaya, *a.g.e.*, s. 244.

³³⁷ *Abu'l-Farac*, II, s. 535; *İbn Bibi*, I, s. 445; Urfa ve Düneysir bölgesinin tahribata uğradığı konusuna kısa bir cümlede olsa İbn Kesir ve İbn Tağriberdi yer ayırmıştır. İbn Kesir, *a.g.e.*, s. 144; İbn Tağriberdi, *a.g.e.*, s. 293. İbn Vasıl ve Ayni ise Sultan Kamil'in zalimce tutumunu konu alırken detayları aktarma konusunda daha cömerttir. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 404; Önder Kaya, *a.g.e.*, s. 244.

Alâeddin Keykubad, Sultan Kamil'in yaptıklarını öğrenince, insaf dışı davranışlarını işitince son derece üzüldü. Fakat öfke uyandırıcı bu gelişmeye rağmen itidalini kaybetmedi. Heyecana kapılıp bir misillemeye gerek duymadı. Buna karşın izlenecek politika hususunda karar aldı. Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Eyyubi hakimiyetini ortadan kaldırmak adına Sultan Kamil'in bölgedeki en kuvvetli kalesi olan Diyarbakır'ın fethedilmesini ilk hedef olarak belirledi. Kısa sürede kaybedilen diğer kentleri almak içinse aceleye gerek duymadı; çünkü onları her zaman geri alınabilecek durumda görüyordu. Bu yüzden Diyarbakır'ın fethini öne çıkarmıştı. Bu konuda kendisine fikir beyan eden kumandan Kemaleddin Kamyar, Diyarbakır'ın kuvvetli bir kaleye sahip olduğunu, kolay alınamayacağını, üç yıl sürecek bir çalışma gerektirdiğini, ilk 2 yıl kentin gıda kanallarını durdurucu tedbirler aldıktan sonra üçüncü yıl çaresiz kalacak kalenin teslim alınabileceğini belirtti. Bu uzun soluklu bir proje olduğu için Alâeddin Keykubad farklı fikir ve projelere kendini kapatmadı. Nitekim Pervane Taceddin, tecrübeli Selçuklu askerleri ve bölgeye aşina Harezmliler ile birlikte 6 ay içinde Diyarbakır'ı fethedebileceğini iddia ederek kendisine başvurdu. Başvurusu kabul edilen Pervane Taceddin nihayet tam donanımlı güçlü bir ordu Diyarbakır kalesini kuşattı. Fakat hiç etkili olmadı. İddiası havada kalmıştı. Bu durumda ister istemez durumu Alâeddin Keykubad'a bildirdi. Diyarbakır'ın fethinde ısrarcı olan Alâeddin Keykubad bölgeye takviye asker ve mühimmat gönderdiyse de fetih yolu yine açılmadı. Kışın gelip çatmasıyla da kuşatma kaldırıldı (1236).³³⁸ Alâeddin Keykubad komutanlarının kuşatıp alamadıkları Diyarbakır'ı fethetmek için gelecek sene bizzat başında olacağı bir kuşatma tasarlayarak konuyu kapattı ve kışı geçirmek üzere Alâiye'ye indi.

Sonuç olarak Alâeddin Keykubad, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki fetihleri tamamlamak, Anadolu'nun doğusunda topraklarını bütünleştirerek siyasi birliği sağlamak, Eyyubileri bölgeden uzaklaştırmak adına 1235 yazında başlattığı askeri harekât sonunda Harran, Urfa, Siverek ve Rakka'nın fethini sağlamıştı. Fakat bu başarı çok kısa sürede Sultan Kamil tarafından sıfırlandı. Bununla birlikte Diyarbakır'da fethedilemedi. Böylece 1235 yılının son ayları ile 1236 yılına kadar Eyyubilere karşı zafer ve fetihlere imza atan, sürekli üstünlük kuran Alâeddin Keykubad ilk kez durdurulmuş oldu. Bununla birlikte Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde

³³⁸ *İbn Bibi*, I, s. 445-447; *Abu'l-Farac*, II, s. 535; *Sevim, Anadolu'nun Fethi*, s. 179; *Uyumaz, a.g.e.*, s. 78-79; *Merçil, Müslüman Türk*, s. 147; *Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 404-405.

fetihlerin tamamlanması için varolan kararlılık Alâeddin Keykubad'ın içinde artarak sürüyordu. Bölgeye yönelik gelecek ilk baharda bizzat başında olacağı bir sefer tasarlamıştı. Bu noktada Sultan Kamil ile ihtilaf içinde olan Melik Eşref ve Halep hükümetinin de desteğini alacaktı.

9. Alâeddin Keykubad'ın Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri İçin Son Teşebbüsleri

1237 yılının Mayıs ayında Alâeddin Keykubad soğuk kış aylarını geçirdiği Alâiye'den ayrılarak Kayseri'ye döndü. Bir önceki yıl beyan ettiği üzere bizzat Diyarbakır'ın fethi ile ilgilenmek niyetinde idi. Bu nedenle bütün askerlerini Kayseri'nin Meşhed ovasında topladı.³³⁹ Oğulları, Devlet adamları, Komutanları ve tüm ordusu bu noktada hazır bulundu. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki fetihleri tamamlamak, Sultan Kamil'i bölgeden tamamen uzaklaştırmak amacıyla gerçekleşecek sefer için Selçuklu ordusu hazırlıklarına vakit kaybetmeden başladı. Bu arada Alâeddin Keykubad devletin iç işleri ve saltanatın geleceği hakkında aldığı kararları açıklamak üzere devlet adamları ve önde gelen komutanları ile bir araya geldi. Aynı zamanda komşu Müslüman ve Hristiyan hükümdarları ile Moğol Hanının elçileri de huzura kabul edilmek için müsaade bekliyorlardı³⁴⁰. Fakat kendisi ilk toplantısını devlet adamları ve komutanları ile yaptı. Burada ele aldığı ilk mesele devletin ve oğullarının³⁴¹ geleceği ile ilgiliydi. Bu konuda aldığı kararları toplantı meclisinde açıkladı. Buna göre Eyyubi melikesi olan eşi Gaziye Hatun'dan dünyaya gelmiş oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliaht ilan etti. Bu hususta devlet adamları ve komutanlarından tek tek onay ve bağlılık yemini aldı. Yine bu toplantıda Hristiyan kökenli diğer eşinden olan oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'e Erzincan melikliğini sundu.³⁴² Üçüncü ve son oğlu olup Gaziye Hatun ile

³³⁹ Çeşitli milletlere mensup bu askerlerin içinde Türk, Uc, Gürcü, Frenk, Rus, Ermeni, Rum, Kıpçak toplulukları yer alıyordu. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 454 ; *Abu'l-Farac*, II, s. 536.

³⁴⁰ Alâeddin Keykubad'a elçi gönderenler arasında Şam hakimi Melik Eşref ile Halep hükümeti de bulunuyordu. Bu az ileride söz konusu edilecektir. Bununla birlikte elçi gönderen diğer ülkelerin ve kavimlerin adları şunlardır: "Karakurum (Moğolistan), Kıpçak, Frank, Magrib (Kuzey Batı Afrika, Fas), İbery (Gürcistan), Rus, Rum (Bizans), Fars, Kirman, Yemen, Taif, Bulgar, Kilikya (Ermeni Krallığı), Maadiler (Kuzey Arapları) Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 450, 453, 455.

³⁴¹ Alâeddin Keykubad'ın üç oğlu vardır. Ortanca oğlu İzzeddin Kılıç Arslan ve küçük oğlu Rükneddin, Eyyubi melikesi Gaziye Hatun tarafından dünyaya getirilmiştir. En büyük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'in ise Rum bir hanım tarafından dünyaya geldiği bilinmektedir. Bkz. Kaymaz, *a.g.e.*, s. 26; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 94; Cahen, *a.g.e.*, s. 88.

³⁴² Aslında Alâeddin Keykubad 1228 yılında almış olduğu bu iki kararı 1237'de kesin bir dille yeniden gündeme getirmiştir. Şöyle ki 1228 yılında Erzincan'ı alan Alâeddin Keykubad aynı dönemde bazı kararlar almış ve 5 yaşında ki büyük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'i Erzincan'a melik tayin ederken, 1

evliliğinden olma Rükneddin'i ise Kuzey Suriye melikliğine aday gösterdi.³⁴³ Özellikle bu husus Sultan Kamil'in topraklarına yönelik sefer arifesinde oldukça manidardır. Veliht ilan edilen 9 yaşındaki İzzeddin Kılıç Arslan ile Kuzey Suriye melikliğine aday gösterilen 8 yaşındaki Rükneddin'in Selçuklu ve Eyyubi kanına mensup olması çarpıcıdır. Hristiyan kökenli bir hanımdan doğan 14 yaşındaki Gıyaseddin Keyhüsrev'in büyük evlat olmasına rağmen veliaht seçilmemesinin altında yatan gerçek sadece belli olan liyakatsizliği³⁴⁴ ise İzzeddin Kılıç Arslan'ın halef seçilmesi normaldir; fakat en küçük oğul Rükneddin'in Kuzey Suriye melikliğine aday gösterilmesi halef seçiminde etkili unsurun sadece liyakat konusu olmadığını düşündürür. Rükneddin'in melik olarak aday gösterildiği saha henüz Eyyubi meliklerinin hakimiyeti altındadır. Alâeddin Keykubad'ın bu tercihi siyasi nüfuzunu Kuzey Suriye'de yaymak istediğini, bu yüzden meşru bir zemin hazırladığını gösterir. İzzeddin Kılıç Arslan'ın veliaht ilan edilmesi ise iki hanedanın geleceğini birbirine sıkıca bağlamakla ilgilidir. Politik ve askeri bakımdan dış destek ve yardım söz konusu olduğu zaman Eyyubilerin desteğini, yardımını ve bağlılığını sağlayıcı hazır bir projedir.³⁴⁵ Kuzey Suriye'nin dışında bırakılması planlanan Eyyubiler, Anadolu Sultanı ve Kuzey Suriye melikinın Eyyubi kanı taşıdığı

yaşındaki ortanca oğlu, Selçuklu ve Eyyubi kanı taşıyan İzzeddin Kılıç Arslan'ı ise tahtın veliahtı ilan etmişti. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 368.

³⁴³ Kaymaz, *a.g.e.*, s. 26; Koca, "Sultan I.Alâeddin Keykubad'ın Zehirlenmesi", s. 350.

³⁴⁴ Osman Turan, Eyyubi melikesi Adiliyye'den (Gaziye Hatun) doğan İzzeddin Kılıç Arslan'ın Alâeddin Keykubad tarafından veliahd gösterilmesini -1237- Gıyaseddin Keyhüsrev'in liyakatsizliğine bağlamaktadır. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 410. Fakat Alâeddin Keykubad'ın aslında bu kararı 1228 yılında aldığı göz önüne getirilirse o zaman meselenin liyakat ile ilgisiz olduğu düşünülebilir. Çünkü 1228 yılında 5 yaşında olan Gıyaseddin Keyhüsrev için liyakatsiz demek, bir engeli ve hastalığı olmadığı halde onu karakter bakımından zayıf ve yetersiz biri olarak damgalamak fazla olacaktır. Hem de sorulacaktır, 1 yaşında veliaht ilan edilen İzzeddin Kılıç Arslan'ın gözlerine bakılarak liyakat mı bulundu, hayır, 1228 yılında alınan karar siyasidir. Eyyubiler ile kurulan akrabalık ilişkilerine dayanmaktadır. Eyyubi meliklerini memnun edecek ve onların duygularını okşayacak bir girişimdir. Müttefik ve dostluk bağlarını gözetmektedir. Fakat 1237'de durum bundan ötedir. Karar sadece siyasi değildir. 1237 yılında artık 14 yaşında olan melik Keyhüsrev hakkında karar verilebilir. Kanaatime göre Alâeddin Keykubad 1237'de tahtı yönetme konusunda büyük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'de büyük bir potansiyel görmüş olsaydı 1228'de henüz 1 yaşında veliaht ilan ettiği oğlu İzzeddin'i tekrar veliaht ilan edecek kadar ileri gitmezdi. Çünkü Alâeddin Keykubad, Eyyubi ve Selçuklu hanedanın geleceğini ve çıkarlarını birbirine sıkıca bağlamak adına, gelecekte saltanatı koruyacak, ince zeka, uyanık şuur, olgun bir maneviyat ve karakter, yüksek anlayış ve beceriye sahip bir insanı gözden çıkarmayacak kadar halkın menfaatlerini gözetten bir liderdi. Açıkçası Keyhüsrev'in belli olan liyakatsizliği Alâeddin Keykubad'ın kararını kesinleştirmiştir ve Selçuklu-Eyyubi kanı taşıyan 9 yaşındaki oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı bu kez kesin bir dille veliaht ilan etmiştir (1237). Bununla birlikte bu karar yine de siyasi hüviyetini korumuştur. Eyyubiler ile ilişkileri gelecek noktada etkileyici ve şekillendirici bir yanı vardır. Tasarlanan faaliyetlere sağlayacağı avantaj mutlaka düşünülmüştür.

³⁴⁵ İzzeddin Kılıç Arslan'ın veliaht tayin edilmesinin belirleyici ilk nedeni Gıyaseddin Keyhüsrev'in artık belli olan liyakatsizliğidir.

gerçeği ile avutulacaktır. Aynı zamanda dayanışma ve yardımlaşma duygu ve düşüncelerini kaybetmeyeceklerdir.

Alâeddin Keykubad, devlet adamları ve önde gelen komutanları ile yaptığı toplantıda saltanatın geleceği konusuna açıklık kazandırdıktan sonra görüşmelerini Moğol Hanı Ögeday'ın gönderdiği elçilik heyeti ile sürdürdü. Bu görüşmede kendisine Moğol Hanı Ögeday'ın il olma (ili:barış içinde olma) teklifi sunuldu. Teklifi değerlendiren Alâeddin Keykubad, Moğollarla doğacak bir ihtilafı engellemek, onların Anadolu'ya yönelik olası bir istila teşebbüsünü durdurmak, Anadolu'nun doğu sınırlarını güvenlik altına almak adına teklifi kabul etmeyi uygun buldu.³⁴⁶ Nitekim Moğollarla barışı korumak ve sürdürmek Sultan Kamil'i Güneydoğu Anadolu'dan uzaklaştırmak için gerçekleştirilecek askeri harekâtın gönül rahatlığı ve başarı ile tamamlanmasına da katkı sağlayabilirdi. Böylece Moğol heyeti ile görüşmeleri noktlayan Alâeddin Keykubad bundan sonra Eyyubi meliklerinin gönderdikleri elçilik heyeti ile görüşmelerini sürdürdü.

Eyyubi hanedanı 1230 yılından sonra iyice tefrikalar ile örülü bir yuva haline gelmişti. İçleri kıskançlık, ihtiras, güvensizlik, hegemonya duyguları ile sarılmıştı. Bu duyguların kaynağı Mısır Sultanı Melik Kamil'in bütün Eyyubi topraklarını birleştirme idealine bağlıydı.³⁴⁷ Eyyubilere ait şehir ve bölgelerde bu hanedana mensup bulunan melikler içinde, bu ideali kabul edilemez görenler iç savaşı göze alarak bu ideale karşı koymak, bu idealin sindirici, yok edici hüviyetini yıkmak istediler. Yassıçemen savaşından sonra ismini az telaffuz ettiğimiz Dımaşk hakimi Melik Eşref, bu direnişin ve isyanın önderidir. Aynı zamanda geçmişini kıskançlıkla arayan biridir. 1228 yılına kadar el-Cezire'ye, Doğu Anadolu'da Ahlat başta olmak üzere Van ve Bitlis bölgelerine hakim olan Melik Eşref aynı yıl el-Cezire'deki tüm topraklarını Dımaşk karşılığında abisi Sultan Kamil'e hibe etmiş, 1232'de ise Ahlat ve çevresine ait tüm sahayı Alâeddin Keykubad'a kaybetmişti. Bir zamanlar uğruna her şeyi geride bıraktığı Dımaşk'a sıkışıp kalmıştı ve o da elinden alınabilirdi. Abisi Sultan Kamil, Mısır ve el-Cezire istikametinden gelip, Suriye'deki bazı hükümetleri de yanına alarak Dımaşk'a yürüyebilirdi. Aslında kendisi bu ihtimali önlemek adına 1232'den itibaren el-Cezire

³⁴⁶ Barış içinde olma teklifinin kaidesi Alâeddin Keykubad'ın Moğol Hanına itaat etmesidir. İtaatin göstergesi ise her yıl bir miktar vergi (hediye) ile il merkezinin itaatini bildirecek bir elçidir. Kısaca Vassalık statüsünü kabul etmektir. Bu konuda bkz. *İbn Bibi*, I, s. 450-451; *Müneccimbaşı*, II, s. 78.

³⁴⁷ *Runciman*, III, s. 182-183.

bölgesinde Rakka ve Hasankeyf gibi birkaç kaleyi elde etmek istedi; fakat abisi Sultan Kamil buna vize vermemiştir. 1237 yılında geldiğinde Sultan Kamil'in Mısır'dan el-Cezire'ye kadar Eyyubi topraklarını tek çatı altında birleştirme fikrine sahip olduğu konusunda hissedilen kuşku zirveye ulaştı. İç savaş noktasına gelmekte idi. Dımaşk meliki Eşref artık abisi Sultan Kamil'e dayanamıyordu. Halep ve Hıms hükümeti ile abisine karşı koymak adına dayanışmaya gitti. Kendileri hükümetlerini koruma ve savunma azmiyle dolup taşarken aynı zamanda kuvvetli bir dış desteğe ihtiyaç duydular. Bu noktada aralarında akrabalık bağı bulunan ve Sultan Kamil ile de problemleri olan Alâeddin Keykubad'dan daha güçlü birini bulamazlardı.

Alâeddin Keykubad, İlk görüşmesi Moğol elçilik heyeti ile gerçekleştirdikten sonra ikinci olarak Eyyubi meliklerinin gönderdikleri elçilik heyetini kabul etti. Bu görüşmede Halep ve Dımaşk Eyyubi hükümetini temsil eden elçiler Alâeddin Keykubad'a, Sultan Kamil'e karşı ittifak teklif ettiler.³⁴⁸ Bu teklifin nedeni yukarıda ifade edildiği üzere bu hükümetlerin Sultan Kamil'in faaliyetlerini Suriye'deki hakimiyetleri için tehdit olarak algılayıp endişeye kapılmalarıydı. Alâeddin Keykubad, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin hakimiyeti yüzünden kuvvetli bir nüfuz mücadelesi içinde olduğu Sultan Kamil'e karşı kendisine yapılan bu teklifi kabul etti. Böylece Sultan Kamil'e muhalif Eyyubi hükümetlerinin garantör devleti olarak, koruma ve savunma sorumluluklarını üzerine alıyordu. Kabul ettiği bu teklifin sağlayacağı avantajları kuşkusuz gözetmişti. Bir kere iki cepheye ayrılan Eyyubilerin Sultan Kamil'e muhalif cephesi ile ittifak kurmak, onların dostluk ve tarafsızlık hislerini kazanmak, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun fethini tamamlama ve Sultan Kamil'i bölgeden tamamen uzaklaştırma konusunda kolaylaştırıcı ve rahatlatıcı bir durum olacaktı. Ayrıca Eyyubi meliklerini himayesine alan bir hükümdar olarak siyasi ve askeri anlamda ne kadar güçlü olduğunu bir kere daha dünyaya gösterecekti. Son olarak bu, Kuzey Suriye'de yaymak istediği siyasi nüfuzda da hizmet ediyordu. Sultan Kamil'e muhalif Eyyubiler ise güçlü bir dış desteğe sahip olmuştu. Bu durumda taraflar arasında kurulan ittifakın her iki tarafında ayrı ayrı menfaatine hizmet ettiğini söyleyebiliriz.

1237 yılının Mayıs ayı kutlu Ramazan günlerine denk gelmişti. Alâeddin Keykubad bu dönemde siyasi ve askeri hazırlıklarını tamamlamak, iç ve dış siyasetin

³⁴⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 408; Merçil, *Müslüman Türk*, s. 147; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 92; Önder Kaya, *a.g.e.*, s. 241; *Runciman*, III, s. 183; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 180; Kaymaz, *a.g.e.*, s. 28; Koca, "Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Zehirlenmesi", s. 354.

yönünü tayin etmek, devletin ve ülkenin geleceği ile ilgili gerekli görüşme ve anlaşmaları sağlamak ile meşgul oldu. Eyyubi hanedanı içinde yaşanan tefrika ve ihtilaf, Sultan Kamil'e karşı kendisine tarafsız ve dost hükümetler kazandırmıştı. Bir önceki yıl kuşatması ile bizzat ilgileneceğini ifade ettiği Diyarbakır ise ilk hedefiydi. Sultan Kamil'e muhalif Eyyubi hükümetleri ile kurmuş olduğu ittifak ile Sultan Kamil'in Kuzey Suriye'den geçişi zor olacağı için işinin kolaylaşacağını haklı olarak öngörmüştü. Seleflerinin mahvına sebep olan Kuzey Suriye bölgesinde Halep'in koruyucusu ve müttefiki olarak siyasi nüfuz tesis etmişti. Sanki kaderin ağırları bu kez çözülecek Selçuklu hakimiyeti Kutalmış silsilesinden gelen Alâeddin Keykubad'ın ellerinde Suriye sınırlarında yükselecekti. Selçuklu-Eyyubi kanı taşıyan 8 yaşındaki Rükneddin'in Kuzey Suriye melikliğine aday gösterilmesi boşuna olamazdı. Bu büyük teşebbüsün ilk adımı Diyarbakır başta olmak üzere Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin fetihlerini tamamlamakla olacaktı. Nitekim çeşitli milletlerden müteşekkil Selçuklu ordusu bu büyük seferi yapmak maksadı ile toplandığı Meşhed ovasında hazır hale gelmişti. Ancak yine olmadı. Alâeddin Keykubad'ın siyasi, ekonomik plan ve projelerine uygun bu büyük ittifak gerçekleşmedi. Alâeddin Keykubad, Eyyubilere karşı kazandığı askeri zaferlerin, siyasi ve diplomatik kazançların sonunu getiremedi. Çünkü bu amaçla hazırlıklarını tamamladığı ve harekete geçeceği sırada zehirlenerek cinayete kurban gitti.³⁴⁹ Kutlu Ramazan bayramının ilk akşamında tertip ettiği, devlet eşrafının ve çevre hükümetlerin elçilerinin katıldığı şölende yediği kızarmış tavuk etinden zehirlenerek vefat etti (30 Mayıs 1237). Anadolu'da siyasi birliği yaratmaya, Kuzey Suriye ve Halep'e tam anlamıyla nüfuz etmeye, ülkenin siyasi, coğrafi ve iktisadi şartlarını tamamlamaya odaklandığı sırada gelen bu ölüm yapacaklarına engel oldu. Nasıl bir tevafuktur ki Dımaşk hakimi Melik Eşref ile Mısır Sultanı Kamil de, Alâeddin Keykubad'ın ölümünden biraz sonra vefat etti.³⁵⁰ Bu üç hükümdarın hayattan ayrılması ise hem Selçuklulara hem de Eyyubilere hiç iyi gelmeyecekti. Selçuklular 1243 yılında Moğollara karşı alacakları ağır yenilgi sonrası bedbaht bir hayata, Eyyubiler ise harekete geçecek iç savaştan ötürü kendini yiyip bitirerek hızlı bir ölüme sürüklenecekti.

³⁴⁹ Alâeddin Keykubad'ın ölüm tarihi: 3 Şevval 634 / 30 Mayıs 1237 Pazartesi. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 455; *İbn Bibi*, *Selçuknâme*, s. 151.

³⁵⁰ Sultan Kamil 22 Recep 635/10 Mart 1238 Perşembe günü vefat etmiştir. Bkz. *İbn Kesir*, *a.g.e.*, s. 144; *İbn Tağriberdi*, *a.g.e.*, s. 287. Dımaşk Meliki Melik Eşref ise 4 Muharrem 635/ 27 Ağustos 1237 Perşembe günü vefat etmiştir. Bkz. *İbn Kesir*, *a.g.e.*, s. 144.

B. Abbasi Hilafeti ile İlişkiler

1. Halife Nasır Lidinillah'ın Sultan Alâeddin Keykubad'a Saltanat Menşuru ve Padişahlık Hil'atı Göndermesi

Abbasi Hilafeti (750-1258) Hz. Peygamberin amcası Abbas'a mensup bir hanedandır. Bu hanedanın kuruluşu, yükselişi, duraklaması, himaye edilmesi dahil her evresinde Türkler askeri ve siyasi anlamda etkilidir.³⁵¹ Abbasi halifelerinin Türkler ile kurdukları dostluk ilişkileri Hilafet kurumunun saygınlığına ve kutsallığına her daim sahip çıkılmasından başka bir sonuç vermemiştir.³⁵² Türkiye Selçuklu sultanları ise İslam dünyasının ruhani lideri olarak gördükleri Abbasi hilafetinin barındırdığı kutsiyete ve sahip olduğu manevi bünyeye her zaman yardımcı ve destekçi olmuştur. Nitekim Alâeddin Keykubad da Abbadi Hilafeti ile saygı, yardım, barış çerçevesinde iyi bir diyalog kuracaktır.

Alâeddin Keykubad, Türkiye Selçuklu tahtına geçtiği zaman Abbasi Hilafetinin başında 65 yaşında bulunan Halife Nasır Lidinillah (1180-1225) bulunmaktaydı.³⁵³ Zümrüt adlı Türk bir hanımın oğlu olan Halife Nasır, Alâeddin Keykubad'ın tahta geçtiğini haber aldıktan sonra, İslam dünyasının dini reisi sıfatıyla, Şeyhü'l-İslam

³⁵¹ Bu konuda bkz. Köymen, *Selçuklu Devri*, s. 8-11.

³⁵² Abbasi halifelerinin Türkler ile dünyevi hakimiyet konusunda bir çok kez çatışma içine girdiğini, her zaman dostluk ilişkisi içinde olmadığı da belirtmeliyiz. Abbasiler için yaralayıcı bu çatışmaların ilki 9. yüzyılın ortasından itibaren bünyesinde görevli Türk komutanlarla yaşanmıştır. Bkz. Hakkı Dursun Yıldız, *İslamiyet ve Türkler*, İstanbul 2000, s. 163. Bunun dışında 11. yüzyılın ortasında Selçuklulara devrettikleri dünyevi hakimiyeti geri almak adına 12. yüzyılda Irak Selçukluları (1118-1194) ile çatışmışlardır. Bkz. Köymen, *Selçuklu Devri*, s. 194-204. Ayrıca Irak Selçuklu Devletine son veren (1194) Harezmşahlar ile Halife Nasır (1180-1225) arasında dozu yüksek çatışmalar olmuştur. Bkz. Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 143, 220. Bu noktada bu çatışmaların Türkiye Selçuklu hükümdarları ile yaşanmadığını belirtelim. Halifeler ile Türkiye Selçuklu hükümdarları arasında ilişkiler olumlu seyretmiştir.

³⁵³ Nasır Lidinillah Halife olduktan sonra Bağdat bölgesi ve Irak'ın küçük bir sahasını kapsayan topraklarının iç ve dış sahada emniyetten yoksun durumunu gidermek ve Hilafetin dini otoritesine yönelik teveccühü artırmak adına toplumsal yaşantı kuralları, bilgi ve terbiye kaideleri bütünü, askeri boyutu, can ve mal güvenliğine yönelik saygılı tutumu, içinde adalet, dayanışma, iyilik barındıran yanı ile İslam dünyasının birçok yerinde yaygın ve beğenilen bir kuruluş olan fütüvvet teşkilatlarını hilafet bünyesinde birleştirdi. Fütüvvetçiliği tekeline alıp bu sayede siyasi varlığını ve dini otoritesini koruyup yaymak istedi. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1997, s. 177-182. Nitekim bu teşkilata katılmaları için davette bulunduğu hükümetler oldu. Onlar arasında olan Türkiye Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykâvus bu teşkilata katılma hususunda memnuniyet bildirince Halife Nasır, Keykâvus'a teşkilatına kabulü bildiren bir Fütüvvet-name (ahlak ve dinsel yaşantı kurallarının bulunduğu bir belge) ile teşkilatın en önemli sembolü olan Fütüvvet-şalvarı ile hırkasını gönderdi. Bkz. Koca, *Keykâvus*, s. 64. Alâeddin Keykubad'ın da bu teşkilat içinde yer alacağına şahit olacağız.

Şihabüddin Ömer b. Muhammed el-Suhreverdi'yi³⁵⁴ saltanat menşuru, bir padişahlık hil'atı, bir sultanlık kılıcı ve mührü ile birlikte Konya'ya gönderdi (617/1220). Nitekim Şeyh Sühreverdi, Bağdat'tan ayrılarak Konya istikametine yöneldi. Bu durumu öğrenen Alâeddin Keykubad Hilafet makamına saygı ve hürmet adına Şeyh Sühreverdi'yi karşılamak üzere hassa askerleri ile birlikte Konya-Aksaray yolu üzerindeki Zincirli Han mevkiine çıktı. Bir süre sonra Şeyh Sühreverdi beklenen yere ulaştı. Şeyh Sühreverdi'yi son derece iyi karşılayan Alâeddin Keykubad, Halife'nin huzurundan kendisi için gönderilen en büyük hediye ve ikramı Şeyh Sühreverdi ile görüşmek addetti. Çünkü karşıladığı kişinin kendisine yabancı olmadığını hissetmişti. Tutuklu bulunduğu günlerden bir gece, rüyasında gördüğü ve kendisine saltanatı müjdeleyen, ayaklarındaki bağı çözen zatın Şeyh Sühreverdi olduğunu anladı. Bu durum doğal olarak onu çok etkiledi. Öyle ki saltanatı bırakıp hırka giyerek Şeyh'in hizmetine girmek isteyecek kadar büyük bir duyguya kapıldığına dair Selçuklu tarihçisi İbn Bibi'nin eserinde hususa dikkat çekici mübalağalı bir beyan bulunur.³⁵⁵ Ancak 17 yıl sürecek saltanat dönemi içinde iyi idaresi sayesinde Anadolu halkına emniyetli ve iktisadi tarafi ileri vatan sınırları temin eden Sultan Alâeddin Keykubad'ın bu isteği Şeyh Sühreverdi tarafından reddedilirken, Şeyh kendisinin adaletli ve insafı bir yönetim sürdürmesini tavsiye eder. Bu noktada Alâeddin Keykubad'ın ne şekilde Sultan olduğunu hatırlamak faydalı olacaktır. Alâeddin Keykubad, zamanında kendisine muhalif tarafta yer alan divan sahipleri ve emirlerin korku ve endişeye galip gelen basireti sayesinde yaklaşık 7,5 yıl süren tutukluluk yıllarını geride bırakarak Sultan olmuştu. Bu yüzden hiç çıkar yolu yok gibi idi. Devlete altın çağını yaşatacak, halkı için emniyet ve iktisat açısından yerine ve vaktine göre ileri bir ülke sağlayacak, adalete muhtaç, zulümden kaçanları savunup, Tanrının baht açıklığı verdiği Sultan olarak tarihe yazılacaktı.

Alâeddin Keykubad, Halifenin elçiliğini yerine getirmek adına Konya'ya gelen Şeyh Sühreverdi ile Zincirli mevkiinde buluştuktan sonra birlikte hoş sohbet halinde

³⁵⁴ Şihabüddin Ömer b. Muhammed el-Suhreverdi (d.1145-ö.1234), 1145 yılında İran'da Cibal eyaletinin Suhraverd kasabasında doğmuş Şafii mezhebine bağlı büyük bir tasavvuf bilginidir. Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah'ın (1180-1225) sarayına kabul edilerek orada sufilerin başkanı olmuştur. 1220 yılında Halife Nasır tarafından elçi olarak Alâeddin Keykubad'ın yanına Konya'ya gönderildiğinde 75 yaşında bulunan Sühreverdi devrin büyük bir filozofu olarak kendi eliyle sufi kurallarından derleyerek ortaya çıkardığı, bir nevi toplumsal yaşantı kuralları olan fütüvvetname (ilmihal) ilkelerini benimseyen Alâeddin Keykubad'ı rızasıyla tasavvuf yoluna bağlayacaktır. Şeyh Sühreverdi hakkında bkz. Çağatay, *a.g.e.*, s. 19-20.

³⁵⁵ *İbn Bibi*, I, s. 249.

Konya şehrine girdiler. Bu noktada yol yorgunu olan Şeyh Sühreverdi dinlenmesi için misafirhaneye götürüldü. Ertesi gün ziyaret Alâeddin Keykubad'ın saltanat makamında sürdü. Burada Şeyh Sühreverdi, Halifenin gönderdiği saltanat hil'atını ve sarığını Alâeddin Keykubad'a giydirdi. Sonra saltanat mevki adetine göre Alâeddin Keykubad'ın arkasına dört defa değnekle vurdu ve ona adaletten ve şeriatten ayrılmayacağına dair yemin ifadelerini tekrarlattı. Akabinde Alâeddin Keykubad'ın tahta oturmasına izin verdi. Merasim Alâeddin Keykubad'ın halifenin gönderdiği kıymetli taşlarla süslenmiş eyerli Arap atına binmesi ve Bağdat'tan gelen tabaklardaki paraların üzerine saçılması ile sürdü. Sonra Halifenin hediye ettiği atıyla Alâeddin Keykubad, Elçi Şeyh Sühreverdi ile yanına saltanatın maddi alametlerinden çetr³⁵⁶, sancak³⁵⁷, mehter takımını (nevbetiyani)³⁵⁸ olarak gezintiye çıktı. Bu gezintinin ardından saraya geri dönen Alâeddin Keykubad, Şeyh ile birlikte yemek yedikten sonra kendi istek ve gönül rızasıyla Şeyh Sühreverdi'nin tasavvuf öğretilerine bağlandı.³⁵⁹

Alâeddin Keykubad, Şeyh Sühreverdi'nin Konya'da kaldığı birkaç günü izzet ve ikram içinde memnuniyetle geçirmesini sağladı. Halifenin elçiliğini yerini getiren Şeyh Sühreverdi'yi kaldığı misafirhanede defalarca ziyaret etti. Aynı zamanda devlet büyükleri, halk ve ahiler tarafından ziyaret edilen Şeyh pek çok insana hırka giydirerek tarikatını yaydı. Ayrılık vakti gelince Sultan önde gelen adamları vasıtasıyla gönül alma ve nafaka geleneğine uyarak Şeyhe, Hristiyan, Ermeni ve Rum memleketleri haracından yüz bin dirhem gümüş, bir kısmı Alâeddin adını taşıyan elli bin altun Sultani dinar, iğdiş (karışık/melez) atlar, Rum köleler, elbise dolu sandıklar gönderdi. Şeyh adına veda

³⁵⁶ Çetr: Maddi hükümdarlık alametlerinden biri olan çetrin lugat manası: “Güneşten muhafaza için baş üzerinde tutulan güneşlik ve şemsiye ile çadır manasındadır” ve kelimenin aslı Sanskritçe'dir. Türkiye Selçuklu hükümdarları savaş için sefere çıkıldığında veya alayla bir yere gidildiğinde, gezinti, karşılama ve uğurlama törenlerinde siyah çetr (saltanat şemsiyesi) kullanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alametleri*, Ankara 2007, s. 103-104, 109-110; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 70-71.

³⁵⁷ Sancak (Bayrak): Maddi hakimiyet alametlerinden biri olan Sancak (Bayrak) Selçukilerde iki tiptir. İlki halifelerin saltanat menşuru ve diğer alametlerle birlikte gönderdiği siyah bayraktır. Diğeri ise Selçuklu hükümdarlarına ait özel sancaktır. Bkz. Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 73. Selçuklu hükümdarlarının kullandıkları özel bayrakların rengi hususunda kesin bilgiler bulunmamaktadır. Bu konudaki birkaç bilgiden biri İbn Bibi'de, Kahta kalesini fetheden (1226) Selçuklu askerlerinin padişahın (Alâeddin Keykubad) siyah sancağını Kahta kalesi üzerine diktiği şeklinde aktarılmıştır. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 298.

³⁵⁸ Mehter takımı (Nevbetiyani): Selçukilerde hükümdarın maddi hakimiyet sembollerinden biridir. Görevleri kös, davul, zurna, nakkare ve nefir gibi borulardan müteşekkil nevbet (bando) çalgıları ile günde beş kere namaz vakitlerinde saltanat kapısı veya çadırı önünde özel bir musiki parçayı çalmaktır. Bunun dışında hükümdarı karşılamada veya hükümdarın çıktığı bir gezinti alayında bulunabilirler. Nitekim Alâeddin Keykubad, Şeyh Sühreverdi ile birlikte gezintiye çıktığında çetr ve sancak gibi hükümdarlık alametleri ile birlikte yanında mehter takımını da bulundurmıştır. Bkz. Uzunçarşılı, *Medhal*, s.74; Merçil, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alametleri*, s. 122.

³⁵⁹ *İbn Bibi*, I, s. 248-251.

toplantısı düzenleyen Sultan, daha sonra Zincirli Hanı'na kadar Suhreverdi'ye refakat etti. Burada kucaklaştıktan sonra üzümlere ayrıldılar. Malatya'ya kadar Sultan'ın büyük emirleri yollarda bir an bile Şeyhi yalnız bırakmayarak ona eşlik ettiler.³⁶⁰ Nihayet Bağdat'a varan Elçi Suhreverdi Halife huzuruna çıkınca ona Sultan'ın kendisine duyduğu saygı ve bağlılık dileklerini aktardı. Halife Nasır elçisine gösterilen ilgi ve saygıdan ötürü ayrıca memnun oldu. O günden sonra Hilafet makamının Sultan'a manevi destekleri günden güne arttı. Her yıl ikram olarak ona rütbe ve makam unvanı gönderildi.³⁶¹

2. Halife Nasır Lidinillah'ın Moğol İstila Tehlikesine Karşı Alâeddin Keykubad'dan Yardım İstemesi

Alâeddin Keykubad, Şeyh Sühreverdi'nin ziyaretinin ardından muhtemel Moğol istilasına karşı ülkenin güvenlik sistemini yenileme ve kuvvetlendirme faaliyetlerini girişti. Çünkü Orta Asya'yı kaplayıp, batıya doğru yayılan, 1220 yılının baharında Horasan'a buradan Batı İran'a kadar ulaşan Moğol kasırgası sesini Anadolu'ya, Irak'a, tüm İslam alemine duyurmuştu. Alâeddin Keykubad da devletinin doğu sınırlarında beliren bu tehlikeyi görüp Konya, Kayseri, Sivas gibi ülkenin merkez kalelerini kuvvetlendirmek istedi. Öncelikle Konya surlarının inşası 618 (1221) yılında tamamlandı.³⁶² Alâeddin Keykubad Konya kalesinin inşasından sonra ülkenin diğer işlerini görmek adına Kayseri'ye yöneldi. Kayseri'ye varınca Malatya beylerinin gönderdiği haberciler Halife Nasır Lidinillah tarafından Muhiyeddin İbnü'l-Cevzi'nin³⁶³ elçi olarak geldiğini bildirdiler. Bunun üzerine Alâeddin Keykubad, elçinin hürmetle

³⁶⁰ Şeyh Sühreverdi Malatya'ya vardığı zaman Bağdat'dan gelen mutasavvıf Şeyh Necmeddin Razi (Daye) ile karşılaştı ve yazdığı bir mektupla bu büyük mutasavvıfı Sultan Keykubad'a gönderdi. Alâeddin Keykubad'ın yanına gelen Necmeddin Razi yazdığı kitabı Sultan'a sundu. Alâeddin Keykubad kendisine sunulan kitaba karşılık cömert bir ödemedede bulduktan sonra Necmeddin Razi'yi hilafet makamına geri gönderdi. *İbn Bibi*, I, s. 253.

³⁶¹ *İbn Bibi*, I, s. 251-253; *Müneccimbaşı*, II, s. 59; Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkabeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, I, İstanbul 1986, s. 110-111; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 351-352; Cahen, *a.g.e.*, s. 72; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 79-80.

³⁶² Konya kalesi surlarının inşa süreci hakkında bkz. *İbn Bibi*, I, s. 271-274; İbrahim Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 133-134.

³⁶³ Muhiyeddin İbnü'l-Cevzi: Bağdat'ın kadısı olarak görev yapmıştır. Halifelerin uluslar arası ilişkilerde hitabeti ve bilgisi ile öne çıkan şahsiyetleri elçi olarak görevlendirmesi doğaldır. İbnü'l-Cevzi'nin Halife Nasır Lidinillah tarafından Alâeddin Keykubad'ın huzuruna elçi olarak gönderilmesi bu liyakate sahip olduğu ispatlar. Aynı İbnü'l-Cevzi 1258 yılında Halife el-Mustasım (1242-1258) tarafından Bağdat'ı kuşatmakta olan Cengiz Han'ın torunu, İlhanlılar'ın kurucusu Hülagu Han'a elçi olarak gönderilmiştir. Bu diplomasi girişiminden netice alamayan Bağdat Moğollar tarafından ele geçirilmiş, İbnü'l-Cevzi'de diğer Hilafet makamının büyükleri ile birlikte katledilmiştir. *İbn Bibi*, I, *not: Mürsel Öztürk*, s. 275.

karşılanması ve merkeze kadar kendilerine eşlik edilmesi için Sivas'a rehberler gönderdi. Nitekim Halifenin elçiliğini yerine getirmek adına Lala kervansarayına ulaşan İbnü'l-Cevzi, Alâeddin Keykubad tarafından karşılandı ve beraber başkent Konya'ya geldiler. Yol yorgunu olması nedeni ile kendisine ayrılan misafirhanede ilk günü dinlenerek geçiren İbnü'l-Cevzi ertesi gün Alâeddin Keykubad tarafından huzura kabul edildi. Bu kabul hususi bir merasimle açıldı. Elçi İbnü'l-Cevzi yardımcılarını vasıtasıyla Halifenin gönderdiği hediyeleri takdim etti. Sonra, Alâeddin Keykubad, hilafet makamına bağlılığı temsil eden hilatı ve sarığı giyerek elçi İbnü'l-Cevzi'nin refakatinde tekrar tahta oturdu. Bu merasim Alâeddin Keykubad'ın üzerine saçılan altınlarla noktalandı ve yemeğe geçildi. Yemekten sonra İbnü'l-Cevzi Halifenin elçilik görevini yerine getirmek adına Sultanla özel bir görüşme talep etti. Halifenin kısa sürede ikinci bir elçi göndermesinin nedeni bu görüşmede ortaya çıktı. Halife, Harezmsahları mağlup ederek batıya doğru ilerleyen ve Bağdat hudutlarına yaklaşan Moğol tehdidine karşı Alâeddin Keykubad'dan ihtiyat ve imdat birliği olarak 2 bin süvari talep ediyordu.³⁶⁴ Bağdat'a yönelik muhtemel Moğol saldırısına karşı diğer İslam meliklerinin de yardımına başvurduğunu ileten Halifenin bu talebini kabul eden Alâeddin Keykubad, elçi İbnü'l-Cevzi'ye kısa sürede askerlerin toplanarak gönderileceğini söyledi. Elçi İbnü'l-Cevzi bu durumdan hoşnut olarak misafir kaldığı ikametgaha çekildi ve beklemeye başladı. Bundan sonra Alâeddin Keykubad, büyük devlet adamları ve kumandanları ile bir araya geldi ve Hilafet makamı ile münasebetlere konu olan Moğol istilasının meydana getirdiği tehdit hakkında şunları söyledi: "Kaynağından çığ gibi büyüyerek ilerleyen ve karşılarına çıkan tüm muhalifleri ezip geçen bir millete karşı savaşmak değil barışmak gerekir. İslam aleminin selameti, devlet ve din işlerinin yolunda gitmesi ve İslam bahçesinin canlı kalması için Moğollar ile barış temeli üzerine kurulu bir diyalog temin edilmelidir. Bu noktada halifenin tüm İslam meliklerini temsil edecek dirayetli ve yetenekli bir elçi heyeti hazırlayıp değerli hediyelerle birlikte Moğol Hanına göndermesi doğru olur." Bu noktada Alâeddin Keykubad, Moğol istilasına karşı barış ve dostluk temeline dayalı bir politikanın izlenmesini uygun buluyordu.³⁶⁵ Fakat

³⁶⁴ 30 Mart 1221'de Azerbaycan'ın Meraga şehrini kılıç zoru ile ele geçiren Moğolların burayı yakıp yıktıktan sonra Irak hudutlarına yönelmesi ile birlikte Halifenin Erbil hakimi Muzaffereddin Gök-Böri, Musul yöneticisi Bedreddin Lulu, el-Cezire hakimi Melik Eşref'den Moğol istila tehlikesine karşı yardım talebinde bulunduğunu aktaran İbnü'l-Esir, aynı yardım talebinin Alâeddin Keykubad'a ulaştırıldığı konusunda İbn Bibi'nin aksine bilgi vermemektedir. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 432-434.

³⁶⁵ Alâeddin Keykubad'ın saltanat dönemi boyunca Moğollara yaklaşımı bu fikir doğrultusunda olacaktır.

emirlerine ifade ettiği bu fikrin Halife nezdinde zayıflık ve korkaklık olarak yorumlanmaması için Halifenin istediği iki bin süvari yerine liyakatli, tecrübeli, tam donanımlı 5 bin süvari hazırlattı. Nitekim bu askeri kafiye vakit kaybetmeksizin Malatya tarafına gitmesi ve Beylerbeyi Bahaeddin Kutluğca'nın yönetimine girip Bağdat'a hareket etmesi konusunda emir veren Alâeddin Keykubad, ertesi gün elçi İbnü'l-Cevzi ile görüştü ve Halifenin talep ettiği askeri yardımın fazlasıyla karşılandığını ifade edip elçiye geri dönüş izni verdi.³⁶⁶

Alâeddin Keykubad'ın emri ile Malatya'ya gelerek Beylerbeyi Bahaeddin Kutluğca'nın komutasına giren 5 bin asker saltanat sancağı ile birlikte organize bir şekilde Bağdat yoluna çıktı. Bahaeddin Kutluğca, daha önce ordunun sağ ve sol kanatları ile öncü ve merkezin kumandanlarını tayin etmişti. Bu seçkin kıta Bağdat yolu üzerinde Harput, Amid (Diyarbakır), Mardin ve Musul gibi yerlerin melikleri tarafından saygıyla karşılanıp, izzet ve ikram ile bir süre misafir edildiler. Bahaeddin Kutluğca'nın başkomutasında ilerleyen Selçuklu kıtasının son durağı Erbil oldu. Erbil Hükümdarı Muzaffereddin Gök-Böri tarafından bizzat karşılanan Selçuklular Erbil'de bir süre ağırlandı. Erbil hükümdarı Halifeye onların gelişini bildirdi. Aradan birkaç gün geçtikten sonra Hilafet makamından bir Emir Erbil'e gelerek Halifeden bir mektup getirdi. Mektupta şunlar yazılıydı: “Moğol ordusu, Sultan Muhammed Harezşah'ın işini bitirdikten sonra bu tarafa yürüyecekti. Onun için biz de ihtiyat olarak Sultan'dan yardım talebinde bulunmuştuk. Şimdi aldığımız habere göre onlar o düşüncelerinden ve niyetlerinden vazgeçmişlerdir. Bu iş için uzak yerlerden buraya gelmiş olan meliklerin yerlerine yurtlarına dönmeleri için izin verdik. Emir Kutluğca da ordusuyla birlikte selamete vatanına dönsün.” Bunun üzerine Bahaeddin Kutluğca Erbil hükümdarı ve Halifenin elçisi ile vedalaşarak, askerlerinin başında Malatya'ya dönüp durumu Sultan Alâeddin Keykubad'a bildirdi. Bu sırada Kayseri'de bulunan Alâeddin Keykubad ise, Moğol tehlikesinin uzaklaştığını öğrenince Alâiye (Alanya) üzerine sefere çıkmıştır.³⁶⁷

³⁶⁶ *İbn Bibi*, I, s. 275-279; *Müneccimbaşı*, II, s. 62.

³⁶⁷ Moğol istila tehlikesine karşı Halifenin Sultan Alâeddin Keykubad'dan askeri yardım talep etmesi hakkında İbn Bibi'den başka bilgi veren bir kaynağa rastlanmamıştır. Bu olayın Konya surlarının inşasından sonra ortaya çıktığını ifade eden İbn Bibi, açık tarih belirtmemektedir. Bununla birlikte Konya surlarının inşasının 1221 yılında tamamlandığı bilinmektedir. Bu nedenle Hilafet makamı ile Sultan Alâeddin Keykubad arasında münasebetlere konu olan Moğol istilasının meydana getirdiği tehdiye karşı yardım olayı 1221 yılında gerçekleşmiş kabul edilmelidir. Müneccimbaşı, İbn Bibi'nin olaylarını takip etme sırasını dikkate alarak yanlışlıkla bu olayın Alanya'nın fethinden sonra 619/1222-1223 yılında gerçekleştiğine ifade etmiştir. Olayın 1221 yılında gerçekleştiğine dair tek delil Konya surlarının o yıl içinde tamamlanmış olması değildir. İbnü'l-Esir, 1221 yazına doğru Irak hudutlarına yaklaşan Moğol

3. Alâeddin Keykubad'ın Halife el-Muntansır İbn üz-Zahir Döneminde Abbasi Hilafetiyle Olan Münasebetinin Esası

Alâeddin Keykubad'ın Hilafet makamı ile bundan sonraki ilişkileri durağan bir minvalde seyretmiştir. Halife Nasır'ın 1225 yılında ölmesi ile³⁶⁸, aynı yıl Azerbaycan ve Batı İran sahasında Celaledin Harezmsah'ın savaşa endeksli güçlü bir devlet kurması, bu noktadan itibaren 1230 yılına kadar Türkiye Selçuklu, Eyyubiler ve Harezmsahlar arasında Doğu Anadolu'da yaşanan değişken özellikli hakimiyet mücadeleleri, Ağustos 1230'da Yassıçemen savaşından mağlup olarak ayrılan Celaledin Harezmsah'ın kuvvetten düşmesi ile bu fırsatı değerlendiren Moğolların Celaledin Harezmsah'ı mağlup ederek Azerbaycan'ı ele geçirdikten sonra kırılan setten geçerek istilalarını Doğu Anadolu ve el-Cezire sahalarına taşıması, Yassıçemen savaşına müttefik giren Türkiye Selçuklu Devleti ile Eyyubiler arasında 1232 yılından itibaren Doğu Anadolu ve el-Cezire bölgesinde başlayan şiddetli hakimiyet mücadeleleri gibi mühim meseleler sürecinde Halife el-Muntansır ibn üz-Zahir'in (1226-1242) Türkiye Selçuklu, Eyyubiler ve Harezmsahlar arasında sıkıştığı, kime hak vereceği konusunda arada kaldığı, 1229 yılından itibaren rekabet halindeki Müslüman Türk devletleri arasında açıkça arabulucu rolünü benimsediğini, fakat bu rolü oynayamadığı, Moğol istila tehdidine karşı bu devletler arasında barışı ve birliği sağlayacak otoriteden uzak bir dini reis olarak Bağdat'ta kaldığı, Moğolları Batı İslam aleminden uzaklaştırmak adına Türkiye Selçuklu ve Eyyubiler arasında barışın tesisi için başarıdan uzak sadece diplomatik bir girişimde bulunduğu görülmüştür.³⁶⁹ Bu bakımdan Halife Muntansır döneminde Hilafet

istila tehlikesine karşı Halifenin Erbil, Musul, el-Cezire hakimlerinden yardım talep ettiği aktarmıştır. Her ne kadar Halifenin yardım talebinde bulunduğu hükümetler arasında Türkiye Selçuklu devletini zikretmeye de anlattığı olay İbn Bibi'nin ifade ettiği olayın giriş ve sonuç bandı ile tıpa tıpa aynıdır. Halifenin Moğol istila tehlikesine karşı çevre meliklerden yardım talep etmesi, Moğolların Irak hudutlarından geri dönmesi ile tehlikenin ortadan kalkması ile ilgili ortak bilgi beyanları konunun 1221 yılının yaz –sonbahar aralığında gerçekleştiği hakkında ikinci delildir. Tüm bu bilgiler için bkz. *İbn Bibi*, I, s. 279-282; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 332-334; *Müneccimbaşı*, II, 62; Konyalı, *a.g.e.*, s. 133-134; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 355-356.

³⁶⁸ Halife Nasır Lidinillah hakkında bkz. *Abu'l-Farac*, II, s. 518-520.

³⁶⁹ Zehebi'ye göre Eylül 1236'da Halife Mustansır'ın isteği ile Alâeddin Keykubad ve Sultan Kamil arasında barış yapılmıştır. İbnü'l-Füvati ise aynı tarih içinde Diyarbakır'ı kuşatan Selçuklu kuvvetlerinin Halife Mustansır'ın ricası ile kuşatmayı durdurduğunu belirtmektedir. Bkz. Uyumaz, *a.g.e.*, s. 84; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 405. Bu durumda söz konusu barış, Selçuklu kuvvetlerinin, Sultan Kamil'e ait Diyarbakır kalesini kuşatma altında tutarken gerçekleşmiş geçici bir ateşkes sayılmalıdır. Çünkü Alâeddin Keykubad'ın Diyarbakır'ı ele geçirmek konusunda kararlılığı sürmüştü. Nitekim 1237 yazında, Güneydoğu Anadolu bölgesine yönelik askeri sefer için Kayseri'nin Meşhed ovasında ordusunu toplayan Alâeddin Keykubad, Sultan Kamil'i bölgeden tamamen uzaklaştırmak için son askeri ve siyasi hazırlıklarını yapıyordu. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 453-455.

makamının siyasi otoritesi Bağdat dışında yok denecek boyuttadır. Halife Nasır'ın ölümünden sonra Alâeddin Keykubad ile Hilafet makamı arasında 1225-1237 dilimindeki ilişkileri bu noktada değerlendirmek gerekir. Bununla birlikte İbn Bibi'de yer alan, Alâeddin Keykubad döneminin tüm saltanat devresini kapsayıcı bir bilgi, Hilafet makamı ile manevi anlamda diyalogun sürdüğü, Halife Nasır ve Mustansır'ın rütbe ve makam unvanları ile Alâeddin Keykubad'ı desteklediği fikrine ulaştırmaktadır.³⁷⁰ Alâeddin Keykubad'a Halife Mustansır tarafından Sultan-ı a'zam (Büyük Sultan), Zillullah fi'l-a'lem (Alemde Allah'ın gölgesi), Kasım-ı muazaam (Büyük bağışlarda bulunan) unvanları verilmiştir.³⁷¹ Anadolu'ya yayılma siyaseti sezilen Celaleddin Harezmşah'ı Yassıçemen'de, büyük bir azamet ve gururla ülke topraklarına yönelen Mısır Sultanı Melik Kamil'i Toros geçitlerinde mağlup eden (1234) ve ülkesinin hudutlarını sürekli genişleten, Eyyubi hanedanı ile yarım asırdır süren rekabeti kazanan, Moğollar hariç tüm komşuları arasında rakipsiz bir hale gelen Alâeddin Keykubad'ın Halife tarafından zamanın mevcut en büyük Sultanı olarak kabul edilmesi normaldir.

1237 yılının mayıs ayında bir önceki sene bizzat ilgileneceğini beyan ettiği Diyarbakır'ın fethi için Kayseri'nin Meşhed ovasında ordusunu toplayan Alâeddin Keykubad, Diyarbakır başta olmak üzere Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin fetihlerini tamamlamak, Mısır Sultanı Melik Kamil'i bölgeden tamamen uzaklaştırmak, bölgede siyasi birliği ve bütünlüğü sağlayıp ileride olası bir Moğol hücumuna karşı kuvvetli ve tek bir vücut halinde çıkabilmek adına Diyarbakır'a harekete geçeceği sırada zehirlenerek cinayete kurban gitmişti. O günlerde Halife Mustansır'ın, Musul taraflarında yeniden baş gösteren Moğol istilasına ve tehdidine karşı Alâeddin Keykubad ile Sultan Kamil arasında barışın sağlanması için Kayseri'ye elçi gönderdiği, fakat elçinin Alâeddin Keykubad'ın ölümünden sonra Kayseri'ye varabildiği bilgisi Abbasi Hilafeti ile Alâeddin Keykubad arasındaki ilişkileri noktalayıcı son meseledir.³⁷²

³⁷⁰ *İbn Bibi*, I, s. 253.

³⁷¹ *İbn Bibi*, I, s. 453.

³⁷² Abbasi halifesinin bu diplomasi atağı ile ilgi olarak bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 408; Kaymaz, *a.g.e.*, s. 36-37; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 92.

C. Harezmsahlar İle İlişkiler

1. Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezmsah Arasında Kurulan İlk Münasebet

Harezmsahlar, 1220 yılında Orta Asya'yı alt üst eden Moğol istilasına kapılarak çok kısa süre içinde Seyhun nehri kıyılarından Irak sınırlarına dayanan ülkelerinin yıkılışını çaresizce izlemek zorunda kaldılar.³⁷³ Moğol hükümdarı Cengiz Han ile yaşadığı siyasi kriz sonucu Türk-İslam camiasına büyük kayıplar yaşatacak Moğol istilasını batıya doğru harekete geçiren Sultan Muhammed Harezmsah (1200-1220) bu sırada düşmanı hiç görmeden, düşmana hiç direnmeden çareyi kaçmakta buldu. Cengiz Han tarafından hakkında yakalama emri çıkarılan Muhammed Harezmsah, Moğol askerleri tarafından kıyasıya takip edilmesine rağmen izini kaybettirmeyi başardı ve ölüm ile yüzleşeceği yere, son durağı Hazar denizinin Güneydoğu sahillerine yakın Abeskun adalarından birine geldi. Burada, devrin en büyük İslam devletinin Sultanı iken siyasi ve askeri anlamda aldığı basiretsiz kararlar sonucu Moğol istilası haşmetli görünen devletini silip süpürmüş, devrik, kaçak bir lider olarak pişmanlık, esef ve kahır içinde son günlerine yaşamaya başladı. İşte bu merhalede son birkaç yıldan beri belki de tek isabetli kararını alarak tahtı büyük oğlu Celaleddin Harezmsah'a emanet etti.³⁷⁴ Celaleddin Harezmsah, Moğol istilası ile darmadağın olan Harezmlilerin arta kalan son direnci ve inadı olacak idi. O, Harezmsah hanedanının son hükümdarı ve Moğollara tüm kısıtlı imkanlara rağmen meydan okumakta cesaret gösteren savaşçı olarak tarihte duyulacaktı.

Celaleddin Harezmsah, babasının ölümünden sonra Aralık 1220'de devraldığı sorumluluğu, aslında yokluğu sahiplenerek hanedanın geleceğini kurtarmak için harekete geçti. Şahsı devletinin her karesine hücum eden, her bireyini katletmeyi fikir edinen Moğollara karşı koymak, kesin bir zafer alamasa dahi eğilmeden ayakta kalmak vizyonuna sahipti. Fakat bu noktada önce Harezmsah'da kardeşini destekleyen Kanklı unsurun oluşturduğu ordunun muhalefeti ile karşılaştı ve Afganistan'a yöneldi. Burada Moğol birliklerine karşı üstünlük ile ayrıldığı iki çatışmanın ardından karşısında Cengiz

³⁷³ Harezmsahlar Devleti Sultan Muhammed Harezmsah zamanında (1200-1220) büyüklüğünün azami derecesine ulaşmış; Harezmsah, Maveraünnehir, Sirderya öteleri, Mankışlag, Horasan, Toharistan, Kuhistan, Afganistan, Sind kenarları, Kirman, Belucistan, Sicistan, Fars, Irak-ı Acem, Azerbaycan, Erzurum, Taberistan gibi İslam ülkelerinde söz sahibi olmuştu. Bkz Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 205.

³⁷⁴ Nesevi, *a.g.e.*, s. 40-41; Cüveyni, *a.g.e.*, s. 334-335.

Han'ın komutasında yırtıcı ve sayıca üstün bir ordu buldu. Bu nedenle sahip olduğu imkanların yetersizliğini de görerek geri çekilmeye mecbur kaldı. Babasının mirasını ve intikamını almayı bir süre erteleyerek soluklanmak adına Pakistan sınırlarında Sint nehrini geçip Hindistan'a gitmeyi düşündü. Ancak bu fikri tatbik etmeye yaklaştığı sırada Moğollar yetişip Sint nehri kenarında etrafını sardı. Buna rağmen cesaretle Moğollarla çatışan Celaleddin Harezmsah, ordusunun sağ ve sol kanatları çöktükten sonra dahi teslimiyet göstermeyerek 700 kadar adamıyla merkezde kılıç salladı. Fakat Cengiz Han'ın çemberi iyice daraltması sonucu atını Sint nehrine sürmekten başka bir yol bulamayacaktı. Bu sırada çocuklarından biri Moğollar tarafından yakalanarak öldürülmüştü. Diğer yandan annesinin ve haremünün Moğol esaretine düşmemesi adına onları Sint nehrine bırakarak boğulup ölmelerine razı oldu (24 Kasım 1221).³⁷⁵ Bu acı olayı canına katarak, talihin yardımı ile nehri geçip Hindistan'a ulaşmayı başaran Celaleddin Harezmsah 1224 yılına kadar Hindistan'da kaldı. 1224'de babasının vasiyet ettiği tahtı almak adına Hindistan serüvenini geride bırakan Celaleddin Harezmsah İran hudutlarına geçti. Moğolların bölgeden ayrılıp yurtlarına dönmesi ile geride bıraktıkları harabenin, hiçliğin, boşluğun yönetimini ele almakta zorlanmayan Celaleddin Harezmsah kısa sürede Harezmlileri biraraya getirdi ve bugünkü Azerbaycan ve İran'ın batı ile kuzey bölgelerinde Harizmşahlar Devletini yeniden canlandırdı. 1225 yazında Azerbaycan'a gelip Meraga³⁷⁶ şehrini kendisine payitaht yapan Celaleddin Harizmşah bu noktaya Moğollar ile ölüm kalım savaşları yaparak ulaşmıştı.³⁷⁷ Aynı zamanda bu yer Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezmsah arasında kurulan ilk münasebetin başlangıç anı olacaktı (Temmuz 1225).

Celaleddin Harezmsah, Anadolu sınırlarında kurduğu yeni devletin geleceği ile ilgili Meraga'da birtakım kararlar aldı. Şahsı Moğolların İran'a geri geleceğini öngörüp, Moğollara karşı güçlü bir müttefik sağlamak, Doğu Anadolu sınırlarında ki mevcudiyetine ve hamlelerine karşı desteğini veya tarafsızlığını kazanmak adına Türkiye Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad ile dostluk ve barış çerçevesinde bir diyalog kurmak istedi. Bu nedenle Harezm imamlarının önde gelenlerinden, alimlerin

³⁷⁵ Celaleddin Harezmsah ile Cengiz Han arasında Sint nehri kıyısında gerçekleşen savaş hakkında bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 55-56; Cüveyni, *a.g.e.*, s. 342-344.

³⁷⁶ Meraga: Sahand dağının güney bölgesi üzerinde 1400 m. yükseklikte bulunmaktadır. Sahand dağı Meraga'yı Tebriz kentinden ayrılmaktadır. Tebriz ile Meraga arası kısa yoldan 78 km'dir. V. Minorsky, "Meraga", *İA*, VII, s. 731.

³⁷⁷ Nesevi, *a.g.e.*, s. 69; Cüveyni, *a.g.e.*, s. 349-353; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 387-389; *İbn Bibi*, I, s. 374.

seçkinlerinden, İmam-ı muazzam, Sadrazam Mucireddin Tahir b. Harezmi dostluk ve barış adına güzel satırlar barındıran bir mektup ile elçi olarak Alâeddin Keykubad'ın huzuruna gönderdi. Nitekim elçi sıfatıyla Mucireddin b. Harezmi Kayseri şehrinde Alâeddin Keykubad'ın huzuruna çıktı ve Celaleddin Harezmsâh'ın kaleme aldığı mektubu takdim etti. Celaleddin Harezmsâh'ın Alâeddin Keykubad'a gönderdiği bu ilk mektup taraflar arasındaki münasebetlerin açılışını sağlıyordu. Alâeddin Keykubad'a hitap eden, günümüze kadar gelen ve Celaleddin Harezmsâh'a ait dostane kelimeler içeren bu mektuptan satırlar: “Büyük Sultan, adil, mücahid, Ala üd-dünya v'ed-din mu'izz ül-İslam vel Müslimin, melik ve sultanların iftiharî, kafir ve müşriklerin kökünü kazıyıcı, harici ve mütemerridleri kahredici, İslam hudutları ve beldelerinin hamî ve koruyucusu, kulların bekçisi, zamanın Cemşidi ve vaktin Zu'l-karneyni, Sultan-ı gazi ve Garp ülkelerinin Şehinşahi, kaderin izni ve zamanın elvermesi ile sizinle biraraya gelme mutluluğunu kazanmak, o şerefe nail olmak isteği o dereceye ulaştı ki en usta kalem bile bunu ifade edemez. Dostların sevinç ve neşesi mektuplaşmak ve elçi göndermekle kaim olduğu halde hadiseler ve muhaceret bundan önce buna imkan vermedi. Fakat artık bundan sonra ayrılık ve yabancılık perdesini kaldırıp dostluk ve birlik kapısını açmak lazımdır. Zira hamdolsun ki aynı cihad yoluyla birleşiyor ve aynı din ve millete mensup bulunuyoruz.

Garp padişahlarından küfrün kökünü kazıyan ve İslam hudutlarını kapıyan zat-ı devletleridir. Şark ülkelerinde de kılıçla kafirlerin fitnesini yatıştıran biziz. Bu kadar cinsi yakınlıktan sonra eğer mektuplaşma yolunu açmaz ve birleşme caddesine girmez, menfaatlerin temini ve mazarratların def'inde müşterek hareket etmezsek başka kiminle dost olabiliriz! Bu mektup şimdi sancağımızın merkezi bulunan Meraga şehrinde Cemaziyelahir sonlarında yazıldı.³⁷⁸ Allah'a şükürler olsun ki devletimizin ahvali ve memleketimizin işleri yüzbin kere hamdi mucibtir. Muzaffer ordumuzun toplanması, büyük melik ve hanların itaati, irsi ve müktesep bütün memleketlerin zaptı sayesinde saadet ve cihangirlik sebep ve vasıtaları birleşmiştir. Yüce sancaklarımızın bu memleketlerden ayrılışı esnasında Hind ve Sind diyarından uzun ve geniş bir ülke bizim

³⁷⁸ Celaleddin Harezmsâh, Meraga kentinin yönetimini halkın arzusu ile ele aldıktan kısa bir süre sonra 622 Recep ayının 17'sinde (25 Temmuz 1225) Tebriz'i zapt etmiştir. Bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 70; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 389. Bu bakımdan Alâeddin Keykubad'a Cemaziyelahir sonlarında Meraga'da yazdığını ifade ettiği mektubun tarihi 17 Recep 622'den takriben yirmi gün evvele tekabül eder. Bkz. Turan, *Vesikalar*, s. 86-87. Çünkü Cemaziyelahir 29 gün sürdüğüne göre bu ayın sonları ifadesinden 23 ila 29 arasını kabul edersek bu Temmuz'un 2'si ile 8'si arasına denk gelir. 622 (1225) Recep ise 9 Temmuz'da başlamaktadır.

memurlarımızın eline geçti. Bütün himmet ve gayretimiz din düşmanlarından intikam almaya ve Müslümanların kalplerine memnuniyet vermeye karardır. Halkın huzuru ve millet işlerinin istikameti devletimizin revnak üzere bulunmasına bağlı olduğundan zatı devletlerinin bundan nasıl ve ne derece sevinç duyduğu muhakkaktır. Biz de sizin herhangi saadetinize aynı şekilde iştirak ederiz.

Şimdiki halde Harezm ve Horasan'ın iftihar ve devletimizin erkani bulunan kadı ül-kuddat Mucireddin Tahir'i tarafınıza, aradaki yabancılığı ve aykırılığı birliğe ve birleşmeye çevirmek maksadıyla elçi olarak gönderdim. Öyle ki bundan sonra elçilerin gidip gelmesi, sefirlerin ve tacirlerin birbirini takip etmesi devam etsin. Gerektir ki zat-ı devletleri onun, daima melik ve sultanların kulaklarına geçmiş bulunan, sözlerini hoşnut olarak dinlemiş olacaklar ve bütün söz ve haberlerini benim gönderdiğimi bilecektir. Kemiyet ve keyfiyetiyle vakıf bulunduğu muharebelerimiz iblağ edilecektir.³⁷⁹

Celaledin Harezmsah'ın, Alâeddin Keyklubad'a hitaben saygı ve yücelik ifade eden lakaplar ile açtığı bu mektupta genel olarak beş nokta dikkat çekmektedir. Birincisi; Celaledin Harezmsah'ın Alâeddin Keykubad'a cihad ve muhabere işlerinde, menfaatlerin temini ve zararların önlenmesi üzerine işbirliği yapma konusunda teklif ve temennide bulunması,³⁸⁰ ikincisi; bu teklif ve temenniye dayanak olarak aradaki milliyet ve din birliğine vurgu yapması, üçüncüsü; hükmü altına aldığı Azerbaycan ve İran topraklarında halkın desteğini alarak güçlü bir yönetime sahip olduğunu özenle vurgulaması, dördüncüsü; bu toprakların zaten baba yadigarı olduğunu ifade ederek bir nevi yeni kurduğu devletin meşruiyetini yüceltmesi, beşincisi ise; din düşmanlarına karşı aynen kendileri gibi set ve kurtarıcı görevini üstlendiklerini bildirmesidir.

Alâeddin Keykubad, Celaledin Harezmsah'ın gönderdiği bu mektubu takdim eden elçi Mucireddin Tahir'i son derece iyi karşıladı ve ağırladı³⁸¹. Saygı, ikram, kıymet noktasında eksiklik göstermedi. Normalde elçileri kabul etme usulünü ihlal ederek Celaledin Harezmsah'ın elçisine el öpmesi yerine selamlaşp kucaklaşmak, gezinti sırasında kendisi ile aynı hizada at sürmek şereflerini bağışladı. Söz konusu gezintide Moğol istilas, Celaledin Harezmsah'ın Moğollara karşı mücadelesi ve Hindistan

³⁷⁹ Turan, *Vesikalar*, s. 82-83. Ayrıca bkz. *İbn Bibi*, I, s. 374-377; İbn Bibi, *Selçuknâme*, s. 116.

³⁸⁰ Celaledin Harezmsah'ın bu teklifi Moğollara karşı güçlü bir müttefik kazanmak istemesi ile doğrudan ilgilidir.

³⁸¹ Celaledin Harezmsah'ın elçisi geldiği zaman Alâeddin Keykubad Kayseri'de bulunuyordu ve bu esnada kuvvetlerini sahilden ve kuzeyden Kilikya Ermeni Krallığına sevk ederek bir fetih harekâtı gerçekleştiriyordu. Bkz. Turan, "I. Keykubad", s. 648-650.

serüveni hakkında bilgi olarak Celaleddin Harezmsah'ın gönderdiği mektupta bahsi geçen haberleri detaylı olarak öğrenmiş oldu.³⁸² Şahsı, iyi komşuluk, dostluk ve barış temenni eden Celaleddin Harezmsah'ın teklifini memnuniyetle karşıladığını beyan etti.³⁸³ Böylelikle elçilik görevini yerine getiren elçi Mucireddin Tahir, bir süre büyük ihsan ve ikramlar ile ağırlandığı Kayseri'den ayrıldı.³⁸⁴ Alâeddin Keykubad, Celaleddin Harezmsah'ın Ceyhun nehri sınırından doğan Moğol tehdidine karşı doğal bir set görevi görmesi ve doğuda almak istediği güvenlik tedbirlerine karşı güçlü bir müttefik olması nedeni ile bu dostluğu desteklemeye karar vermişti. Gelecekte muhtemel bir Moğol istilasını ülke sınırları dışında durdurmak adına ittifak müzakeresini uygun buldu. Bu minvalde Esadabadlı Meceddin Tuğrai'nin kaleminden çıkan, dostluk ifadeleri barındıran bir mektubu cevap olarak elçi tayin ettiği sipeh-salar Selahaddin ile Celaleddin Harezmsah'a gönderdi. Dostluk ve birlik kapısının açık olduğunu bildiren, dostluk ve barış çerçevesinde kurulan muhabbetin artmasını dileyen Alâeddin Keykubad'ın, dostane kelimeler içeren mektubundan satırlar: “Tanrı bir çok mefahiri, Zat-ı devletleri Büyük Sultan Ulu Şahinşah insanların hükümdarı İkinci İskender Celaleddin üzerinde topladı. Sizlerin saadet bahşeden dostluk ve lütuflarınızın müyesser olması rica olunur. Bu dostunuzla mektuplaşmaya başlanmasını emreden ve iftihar vesilesi olan yüce hitabınız vasıl oldu ve içimizdeki şevk ve ateşi alevlendirdi. Muzaffer sancaklarınızın kafirlerinin intikamını almak ve Müslümanların gönüllerini kazanmak maksadıyla hareket ettiğini öğrendik. Hususiyle şimdi yüce himmetlerinizin müjdeleri zahir oldu. Zat-ı devletleriyle her an mektuplaşma arzu ve cesareti artmıştır. Fakat bu dostunuzun yaz-kış dört tarafta kafirlerle cihad eylediği malumlarıdır ve nitekim bu cihete mektubunuzda işaret buyurulmuş ve cinsi yakınlıkların zikri takdim edilmişti, ki

³⁸² Celaleddin Harezmsah'ın tercümanı ve has yazıcısı olan tarihçi Nesevi'de Celaleddin Harezmsah ile Alâeddin Keykubad arasında münasebetlerin açılışını sağlayan mektup hakkında bilgi vermektedir. Yazar, Celaleddin Harezmsah'ın Alâeddin Keykubad'a iyi komşuluk münasebetleri tesis etmekten başka bir arzusu olmadığını, Azerbaycan'ı hükmü altına alarak bölgeyi Gürcülerin sataşmalarından kurtardığını ve Gürcistan üzerine bir sefer planladığını bildiren bir mektup gönderdiğini aktarmıştır. Bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 69-70.

³⁸³ Alâeddin Keykubad, Celaleddin Harezmsah'ın kızlarından birini oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'e eş olarak verme kararında olduğunu bildiren elçi Mucireddin Tahir'e olumlu yanıt vermiştir. Bkz. İbn Bibi, *Selçuknâme*, s. 117; Turan, *Vesikalar*, s. 88; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 48; Aydın Taneri, *Celalü'd-din Harizmşah ve Zamani*, Ankara 1977, s. 63. Fakat Nesevi, bu evlilik talebinin Alâeddin Keykubad tarafından Celaleddin Harezmsah'ın Ahlat muhasarasında (Temmuz 1229/Nisan 1230) gönderilen barış elçileri vasıtasıyla yapıldığını bildirmektedir. Bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 125. Bununla birlikte her iki tarih yazarına bakarak bu evliliğin gerçekleşmediği anlaşılmaktadır.

³⁸⁴ Alâeddin Keykubad, elçi Mucireddin Tahir'in yanına 10 bin Sultani altın, 30 bin dirhem, 5 katır, 10 iğdiş at, 10 (Kıpçak, Rum ve Rus) köle, 10 cariyeye ve çeşitli hil'atlar katarak Celaleddin Harezmsah'a göndermiştir. *İbn Bibi*, I, s. 377.

bu özür beyanına kifayet eder. Artık müsaade buyurulduğundan mektupların birbirini takip etmesi size sıkıntı verecektir. Horosan ve Harezm'in iftiharını bulan Mücireddin Tahir geldi ve yüce sözlerinizi eriştirdi. Burada kaldığı birkaç gün zarfında gönülleri yüce menakıbınızın zikriyle fetheyledi. Bu elçiliğe cevap olarak sipehsalar Selahaddin tayin edildi. Huzurunuzda yer öpmek şerefine nail olduğu zaman söylediklerinin bu dostunuzun sözleri olarak kabul edileceği kuvvetle umulur. Bu dostunuz ortaya koyacağınız dostluk kaidesine uygun hareket edecektir.³⁸⁵ Gerekir ki daima melik ve sultanların kulağına nüfuz etmiş bulunan elçimin sözlerini rıza kulağıyla dinlerler.”³⁸⁶

Alâeddin Keykubad'a ait beyan edilen bu cevap mahiyetli mektubun Celaledin Harezmşah'a Ahlat kuşatması ile meşgul olduğu sırada sipehsalar Selahaddin tarafından hediyeler ile birlikte takdim ettiği bilgisi İbn Bibi'de bulunmaktadır.³⁸⁷ Fakat Celaledin Harezmşah'ın ilk Ahlat kuşatması olarak kayda geçen olayın gerçekleştiği zaman Kirman emirinin isyan konusu ile ilgilendikten kısa bir süre sonra İbnü'l-Esir'e göre 7 Kasım-16 Aralık 1226 diliminde gerçekleşmiştir.³⁸⁸ Bu durumda Temmuz 1225'de Meraga'da Celaledin Harezmşah tarafından Alâeddin Keykubad'a gönderilen mektubun yanıtı 15 ay sonra alınmıştır.³⁸⁹ Tarihçi Nesevi ise İbn Bibi'nin kaydettiği bilgiden habersiz olarak Celaledin Harezmşah'ın Alâeddin Keykubad'a gönderdiği mektuba yanıt alıp almadığı konusunda bilgi vermeksizin sadece Alâeddin Keykubad'ın veziri tarafından gönderilen bir mektuptan ve ismi İmadeddin olan bir elçiden bahsetmektedir. İsmi geçen elçinin 624 yılında Hoy³⁹⁰ taraflarında bulunan Celaledin Harezmşah'ın veziri Şerefü'l-Mülk tarafından kabul edildiğini, kendisinin de bu kabulde yer aldığını bildirmektedir. Hicri takvime göre 624 yılı, Aralık 1226'da başlamaktadır. Fakat Nesevi'nin elçiye dair beyanları ve ona dair kelimeleri olayın Celaledin Harezmşah'ın Ahlat kuşatması sırasında gerçekleşmediğini ortaya koyuyor: “Şerefü'l-Mülk'ün Hoy taraflarında İmadüddin unvanına haiz bir kimse Alâeddin Keykubad'ın vezirinin imzası ile bir mektupla elçi olarak geldi. Mektup iki komşu hükümetin hüsnü münasebetini muhafaza ve dostluk alakalarını pekiştirme arzusu ile

³⁸⁵“Bu dostunuz ortaya koyacağınız dostluk kaidesine uygun hareket edecektir.” diyen Alâeddin Keykubad, biraz ileride kendisinin dostluk kaide, sınır ve çizgilerini ilan edecektir.

³⁸⁶ Turan, *Vesikalar*, s. 83-84.

³⁸⁷ *İbn Bibi*, I, s. 379.

³⁸⁸ *İbnü'l-Esir*, XII, s. 418-419; Nesevi, *a.g.e.*, s. 78; Cüveyni, *a.g.e.*, s. 358-360.

³⁸⁹ İbn Bibi'nin, Celaledin Harezmşah'a yanıtın Ahlat kuşatması sırasında ulaştığı konusunda verdiği bilginin doğruluğu müphemdir. Az ileride muhtemel yargı belirtilecektir.

³⁹⁰ Hoy: Urmiye gölünün kuzey batısında, İran'ın güney batı Azerbaycan bölgesinde, Van enlemine yakın olup Türkiye sınırına yaklaşık 70 km uzaklıkta tarihi bir Türk şehridir. Mirza Bala, “Hoy”, *İA*, V/I, s. 571.

yazılmıştı. Elçi Sultanın sefer için şarka gittiği zaman, efendisinin de o niyetle garbe gittiğini ve hristiyanlardan hisar aldığını söyledi ve “Şimdi dahi, etrafımızdan kalkmak için bayrak açmaya hazır ve fırsat bekleyen düşmanlarımız var” dedi. Bununla, Hacıp Ali’nin, prensesin teşviki ile Azerbaycana kastettiğine işaret etmek istiyordu. Biz diye ilave etti, biz pek yakınız, siz bizi çağırınız, davetinize hemen icabet ederiz. İki hükümeti, hiçbir şey ayırmamalı, size birisi taarruz eyler veya kılıç çekerse, o kılıçları kımına koyduracak erlerle yardım eyler, onları mağlup ve mahçup ederiz.”³⁹¹ Nesevi’nin aktardığı bu bilgileri mütala’ya etmek gerekirse, öncelikle, Eyyubi Meliki Eşref’e ait Ahlat’ın valisi Hacıp Ali’nin, prensesin³⁹² teşviki ile Azerbaycan’a kastetmesi ile ilgili cümleyi ele almak gerekir. Çünkü Hacıp Ali’nin prensesin teşviki ile Azerbaycan’a kastetmesi olayı Celaleddin Harezşah’ın İran tarafına geçtiği zamana rastlamaktadır (1227 yaz). Bu durumda Nesevi’de bahsi geçen Selçuki elçisi 1227 yılının ikinci yarısında gelmiş olmalıdır. Celaleddin Harezşah’ın yokluğunda, Azerbaycan’ın yönetimine bakan vezir Şerefü’l-Mülk’ün, Sultanın eşi olan prensesi sindirme politikası sonucunda Hoy’a geldiğini belirten Nesevi, prensesin, üzerine oynayan vezire karşı Hacıp Ali’yi yardıma çağırdığını ve Hacıp Ali’nin de bu sırada Batı Azerbaycan sahasına yöneldiğini belirtmektedir. Nesevi’nin bahsettiği elçi kabulü tam bu minvale denk gelmelidir. Bu nedenle Nesevi’de adı geçen elçinin 1226 Aralık’ta gelmesi söz konusu değildir.

Celaleddin Harezşah’ın Aralık 1226’da Ahlat kuşatmasını bırakıp Azerbaycan’da Yıva Türkmenlerinin isyanı ile ilgilendiği, ardından Tiflis’i ateşe veren Gürcüleri bulmak adına Mart 1227’de Tiflis’e gittiğini, fakat aradığını bulamayarak yaza doğru Irak-ı Acem tarafında İsmaili mezhebi mensup kentlere yönelik ceza seferi

³⁹¹ Nesevi, Selçuki elçisinin askeri yardım hususunda geri kalmayacaklarını bildirdiğini, buna mukabil vezir Şerefül-Mülk’ün maddiyatı tüketen Moğol belasını öne sürerek para yardımının daha makbul görüleceğine dair cevapta bulunduğunu, tevazudan uzak bu cüretkarlığı doğru bulmadığını, elçiyi ayrılık vakti gelince çok kıymetli bir kürk, 1000 dinar para ve koşum takımları gibi mütevazi hediyeler ile uğurlayan Şerefül-Mülk’ün elçiye gösterdiği saygıdan ötürü Sultan Alâeddin Keykubad’ın memnun olarak Celaleddin Harezşah’a ve Vezir’e hediyeler gönderdiğini konunun akabinde aktarmaktadır. Bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 96-97.

³⁹² Bahsi geçen Prensese, son Irak hükümdarı Tuğrul b.Selçuk’un kızı olup, Azerbaycan Atabegi Özbek Han ile evli iken daha sonra eşinden ayrılıp Tebriz başta olmak üzere tüm Azerbaycan sahasını fetheden Celaleddin Harezşah ile kendi isteği ile evlenmişti. Fakat bu evliliğin müesseseye hizmet ettiği söylenemez. Hoy’un yönetimi ile ilgilenen Prensese eşinden hayal ettiği iltifatı asla göremedi. Üstelik Harezşah’ın İran’da Moğol galesi ile uğraşırken Azerbaycan’ın yönetimine vekillik yapan vezir Şerefü’l-Mülk’ün idari ve mali anlamda baskına maruz kaldı. Sonunda dayanamayarak Melik Eşref’in Ahlat naibi Hacıp Ali ile bir yardım anlaşması gerçekleştirdi. Bkz. *İbnü’l-Esir*, XII, s. 429; Nesevi, *a.g.e.*, s. 95-96.

yaptığı, bu sırada Ceyhun nehrini geçip Horasan'a intikal eden Moğollara karşı genelde Rey-İsfahan boylamında 1228 sonbahara kadar sürecek bir mücadele verdiği hakkında kaynaklar müttefiktir.³⁹³ Bu noktada Nesevi'nin verdiği bilgiler ile Celaleddin Harezşah'ın Moğollarla ilgilendiği ve Batı Azerbaycan sahasından uzak kaldığı dilimde Selçuki elçisinin Hoy taraflarında kabul edildiği söylenebilir. Bu durumda İbn Bibi'de Alâeddin Keykubad'ın yanıt mektubunu teslim eden zat ile yani Celaleddin Harezşah'ın sözü geçen mektubuna Alâeddin Keykubad'ın cevabını takdim eden kişi ile Nesevi'nin bahsettiği İmadüddin adlı elçinin aynı olduğu söylenemez. Çünkü olay 1227 yılına taşmıştır. Aradan iki sene geçmiştir. Celaleddin Harezşah'ın Temmuz 1225'de Meraga'da yazdığı mektubun aynı sene içinde, yazları Kayseri'de bulunan³⁹⁴ Alâeddin Keykubad'a ulaştığı düşünülürse Alâeddin Keykubad'ın karşı tarafa iletmesi için gönderdiği cevap mektubunun Celaleddin Harezşah'a 1227'de ulaşması mümkün değildir. Hatta İbn Bibi'nin Celaleddin Harezşah'a yanıtın Ahlat kuşatması sırasında (1226 Kasım/Aralık) ulaştığı konusunda verdiği bilgi dahi kuvvetle müphemdir. Bu nedenle Alâeddin Keykubad'a ait beyan edilen bu cevap mahiyetli mektubun ne zaman ve nerede Celaleddin Harezşah'a ulaştığı hakkında kesin bir yargıya varılamaz. En muhtemel zaman Celaleddin Harezşah'ın Aralık 1225'de Tebriz'den çıkıp Gürcistan'ın fethini hedef aldığı ve 10 mart 1226'da Tiflis'in fethi ile sonuçlandıracağı sefer aralığına gelebilir. Buna alamet bir de bilgi bulunmaktadır. Celaleddin Harezşah, Tiflis'in fethi ile sonuçlanacak sefer için Gürcü diyarına yöneldiği sırada mazareti olup yarı yolda geri dönenlere Selçuki hükümdarı ve Suriye hükümdarlarından gelecek mektubu benden habersiz açmayınız tembihinde bulunmuştur.³⁹⁵

Sonuç olarak Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezşah arasında karşılıklı mektuplaşma ve hediyeleşme ile 1225 yılında başlayan münasebet iki tarafın menfaatlerine uygun olarak dostça gelişti. Alâeddin Keykubad, Celaleddin Harezşah'ın Moğol tehdidine karşı doğal bir set görevi görmesi ve doğuda almak istediği güvenlik tedbirlerine karşı güçlü bir müttefik olması nedeni ile bu dostluğu desteklerken, Celaleddin Harizmşah ise, Moğollara karşı güçlü bir müttefik sağlamak ve bölgedeki hamlelerine karşı desteğini yada tarafsızlığını elde etmek adına Alâeddin

³⁹³ *İbnü'l-Esir*, XII, s. 418-420, 427-429, 434-436; Nesevi, *a.g.e.*, s. 78-79, 84-87, 90, 96, 102, 104-105. Cüveyni, *a.g.e.*, s. 358-361.

³⁹⁴ Alâeddin Keykubad'ın merkez kışlası, askeri karargâhı, fetih hareketini başlattığı kent Kayseri'dir. 1225 yazında Kilikya Ermeni Krallığına karşı kuvvetlerini buradan sevk ettiği bilinmektedir.

³⁹⁵ Nesevi, *a.g.e.*, s. 75-76.

Keykubad'ın dostluğunu kazanmak istemişti. Kurulan ilk münasebet sürecinde bu konuda ciddi bir mesafe aldılar. Bununla birlikte ittifak müzakereleri bir noktaya kadar gelişerek ve değişerek sürecekti. Öyle ki kaynaklar net değilse de taraflar arasında karşılıklı mektuplaşma ve hediyeleşme ile gelişen dostluğun 1226 yılı sonları ile 1228 yılı sonları arasında iki kez Eyyubilere karşı büyük bir ittifak kurmaya meylettiğini bildirecektir.³⁹⁶ Fakat bu noktada hatırlanmalıdır ki varolmuş, varolan her devletin dış politikada izlediği siyaset açıkça menfaate dayalıdır. Gönül bağı, aynı ırk ve dinden olma gibi kaideler kullanılabilir, fakat bu unsurlar -istisna bırakarak- devlet bünyesinde pek geçerli değildir. Ülke emniyeti, devletin-milletin çıkarları, hakimiyetin korunması ve genişlemesi söz konusu ise mümkün mertebe dost geçinmeye çalışanlar birden bire karşı karşıya gelebilir veya getirilebilir. Sonuçta hakim olan duygu üstünlük ve hakimiyete çok yakındır. Bu duygu Moğol tehdidinin önüne geçebilir, en büyük tehdidi aynı ırk ve dine mensup kişi haline pekala dönüştürebilir.

2. Alâeddin Keykubad İle Celaleddin Harezşah Arasındaki Dostluğun Gelişimi

Alâeddin Keykubad, 1226 yılından itibaren dış politikada yönünü tamamen doğuya çevirdi. Askeri hazırlık ve hareket merkezi Kayseri'de aynı zamanda dış politikanın nabzını tutan Alâeddin Keykubad, Orta ve Yakın Doğu İslam ülkelerini bir süre korku, endişe ve dehşete boğan Moğol istilasının Irak kapılarından geri dönüp bir süreliğine özüne çekilmesinden sonra bu tehdide karşı ülkesini korumak için çeşitli siyasi ve askeri önlemler almayı sürdürdü. Çünkü Moğol istila hareketi tüm enerji ve yükünü bırakıp ayrılmamıştı. Geri gelecekti. Üstelik tamamen yurtlarına döndükleri söylenemezdi. Artçıları Ceyhun nehri sınırında bekliyordu. Bunun yanı sıra 1224 yılında, Moğolların sanki ezeli düşmanı Celaleddin Harezşah, Hindistan serüvenini geri bırakıp 1225'de Azerbaycan ve Batı İran sahasına yerleşerek yeni bir devletin temellerini atmakla zaten Moğol tehlikesinin geri geleceğine işaret ediyordu. Alâeddin Keykubad, ülkesinin doğusunda, Anadolu'nun eşiğinde Moğollara rakip ve düşman, savaşa odaklı siyasi bir oluşum kuran Celaleddin Harezşah'ın, dostluk ve barış çerçevesinde her türlü tehdide karşı birlik beraberlik içinde olmaya yönelik bir teklif iletmesi ile birlikte yeni Harezşahlar devletini dost olarak tanıdı. Fakat bu,

³⁹⁶ *İbn Bibi*, I, s. 400; Nesevi, *a.g.e.*, s. 100; Turan, *Vesikalar*, s. 82, Uyumaz, *a.g.e.*, s. 50; Cahen, *a.g.e.*, s. 80.

kuşkularının yok olması demek değildi. Sadece bir süre saklanacaktı. Yeni Harezmşahlar devleti ile iyi komşuluk, birlik ve beraberlik üzerine kurulu ilişkinin devletin güvenlik çıkarlarına hizmet etmesini kurgulayan Alâeddin Keykubad, Celaleddin Harezmşah'ın ırk ve din bağlarını hatırlatarak her türlü tehdide karşı işbirliği yapma fikrine sıcak yaklaştı. Çünkü Moğol istila hareketi ikinci kez batıya doğru harekete geçtiği an ülkesi ile Moğollar arasında kurulu tampon bir devlet olan Harezmşahlar bu tehdide karşı set ve siper olacaktı. Alâeddin Keykubad'ın Celaleddin Harezmşah ile siyasi ilişkilerinin karakterini ilk etapta bu fikir belirledi.

Anadolu sınırlarında tesis ettiği yeni siyasi oluşumun sınırlarını kısa sürede genişleten, bir asırdan beri Azerbaycan ve Doğu Anadolu memleketlerini tehdit eden Gürcüleri ezerek Tiflis'i fetheden (10 mart 1226)³⁹⁷ Celaleddin Harezmşah, 1226 yılının ikinci yarısından itibaren Eyyubi hükümdarları içindeki tefrika ve problemlerin de körüklemesiyle³⁹⁸ Doğu Anadolu siyasetine aktif ve güçlü bir aktör olarak katılırken, Melik Eşref'e ait Ahlat olmak üzere Van ve Bitlis bölgelerini kısıkcı altına almaya başlıyordu. Alâeddin Keykubad ise aynı yılın ikinci yarısında, Ağustos 1226'da devletine olan bağlılığı terk eden Amid Artuklu hükümdarı Mesud'un ülkesine yönelik başarılı bir sefer düzenliyor, bu sefer ile aynı zamanda ülke güvenliği, menfaati ve idealine bağlı olarak Doğu Anadolu'da siyasi birliği sağlamak adına ilk adımı atmış oluyordu. Yukarı Mezopotamya ile birlikte Ahlat ve çevresine hükmeden Melik Eşref ise 1226'da kardeşi Dımaşk meliki, Erbil, Diyarbakır, Mardin hükümetleri ve Celaleddin Harezmşah tarafından sindirilmek, yok kabul edilmek isteniyor, Alâeddin Keykubad ile aralarında mevcut karşılıklı iyi niyet, destek ve dayanışma üzerine kurulu ittifaka menfaati gereği ihanet ediyordu. Bu durumda ortaya, Alâeddin Keykubad'ın sitemi ve öfkesi, Celaleddin Harezmşah'ın iştah ve tehlikesi çıkıyor, Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezmşah arasında 1225 yılında başlayan karşılıklı mektuplaşma ve hediyeleşme ile iki tarafın menfaatlerine uygun bir şekilde dostane gelişen ilişkilerin Melik Eşref'e karşı bir ittifaka dönüşmesine zemin hazırlıyordu.

³⁹⁷ Celaleddin Harezmşah'ın Gürcistan üzerine yönelik başarılı seferleri hakkında bilgi için bkz. Cüveyni, *a.g.e.*, s. 354-365; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 408-411.

³⁹⁸ Eyyubi hanedanının temsilcisi Dımaşk meliki Muazzam, Yukarı Mezopotamya ve ayrıca Doğu Anadolu'da Ahlat başta olmak üzere Bitlis ve Van bölgelerinin hakimi olan kardeşi Melik Eşref'e karşı Celaleddin Harezmşah ile ittifak kurdu. İttifakın içinde Erbil ve Diyarbakır hükümdarları da yer alıyordu. İttifakın amacı Melik Eşref'i sindirmek ve topraklarını ele geçirmektir. Bu noktada Celaleddin Harezmşah askeri anlamda stratejik öneme sahip Ahlat'ı hedef alacaktı. Bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 411-412, 420-422; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 38; *Runciman*, III, s. 161; Önder Kaya, *a.g.e.*, s. 171-174.

Bununla birlikte Doğu Anadolu’da bu zemini kayganlaştırıcı vassal Türk hükümetleri bulunacaktı.³⁹⁹ Bunlar 1225-1230 zaman dilimi içinde farklı periyotlarda siyasi durum ve menfaatlerine göre cephe ve metbu değiştirmeye başlayacak, bu durum ilk etapta Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezşah arasında Melik Eşref’e karşı ittifak kurmaya yönelik süreci kışkırtacaktı.-Fakat Alâeddin Keykubad’ın ülkesinin güvenlik çıkarlarını tahlilde titizlik göstermesi sonucu, bu sürecin değişerek ilerleyeceğini belirtmeliyiz.- Şimdi bu doğrultuda ilk olarak Alâeddin Keykubad’ın Amid Artuklu ülkesine ait topraklara sefer düzenlemesi ile, Celaleddin Harezşah’ın ilk Ahlat kuşatması arasında köprü kurarak, karşılıklı mektuplaşma ve hediyeleşme ile 1225 yılında başlayan münasebetin, iki tarafın menfaatlerine uygun olarak bir süre daha nasıl dostça geliştiğine bakalım.

Alâeddin Keykubad, 1226 yılında devletine bağlılığı terkeden Amid Artuklu hükümdarı Mesud’un ülkesine yönelik başarılı bir sefer düzenledi.⁴⁰⁰ Bu sefer ile aynı zamanda ülke güvenliği, menfaati ve idealine bağlı olarak Doğu Anadolu’da siyasi birliği sağlamak adına ilk adımı atmış oldu. Bu olay yalnızca Amid hükümdarının yeniden bağlılık arzemesi, Doğu Anadolu bölgesinde sahip olunan nüfuzun korunması ya da Kahta ve Çemişkezek kalelerinin fethedilmesi ile sonuçlanmadı. Bu seferin öncesinde ve başlangıcı esnasında aralarında karşılıklı iyi niyet, destek ve dayanışma üzerine kurulu bir ittifak anlaşması olan Alâeddin Keykubad ile Melik Eşref’in arası sefer katederken açıldı. Alâeddin Keykubad’ın müttefiki, dostu, muhatabı olan Melik Eşref, dayanışma ve iyi niyete dayalı ittifaka ihanet etti. Bu nedenle taraflar karşı karşıya geldi ve Alâeddin Keykubad’ın kuvvetleri Kahta kalesi önünde Melik Eşref’in birliklerini bozguna uğrattı. İbnü’l-Esir’de, Melik Eşref’in Alâeddin Keykubad’ı Amid

³⁹⁹ Doğu Anadolu’da hüküm süren ve bölgenin üç baş aktörü Alâeddin Keykubad, Celaleddin Harezşah ve Melik Eşref arasında kalan vassal Türk beylikleri: Amid (Diyarbakır)-Hısn-ı Keyfa, Mardin, Harput Artuklu hükümetleri, Erzincan’da Mengücekoğulları, Erzurum’da Alâeddin Keykubad’ın amca oğlu Rükneddin Cihanşah’ın yönetimi.

⁴⁰⁰ Âmid emîri Melik Mesûd, 1225 yılında Türkiye Selçuklu devletine tabiiyeti terkederek, Mısır Sultanı Kamil’i metbu tanımıştı. Üstelik Celaleddin Harezşâh, Dımaşk meliki Muazzam ve Erbil hükümdarı Muzaffereddin Gök-böri ile sınırlarına yakın yerlerde faaliyet gösteren Melik Eşref’e karşı bir İttifak yapmıştı. Fakat Amid hükümdarı Mesud, Celaleddin Harezşah’tan beklediği desteği göremedi. Bunun iki nedeni vardır; birincisi Celaleddin Harezşah, Kirman naibi Burak Hacib’in isyanı nedeni ile Ahlat seferini yarıda kesip bölgeden uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Bkz. Cüveyni, *a.g.e.*, s. 358; Nesevi, *a.g.e.*, s. 76-78. İkincisi ise Celaleddin Harezşah’ın katıldığı ittifak yalnızca Melik Eşref’e karşı bir koalisyon olduğu için Alâeddin Keykubad ile ilgili bir bağlayıcılığı yoktur. Zaten Celaleddin Harezşah’ın Moğollara karşı güçlü bir müttefik saydığı Alâeddin Keykubad ile dostluk bağı kurufta bu durumun gereklerini zedeleyici, tahrip edici bir eyleme başvurusu da an için muhtemel değildir. Amid Artuklu hükümetine yönelik detaylı bilgi için Eyyubiler ile İlişkiler bölümünde “Alâeddin Keykubad İle Melik Eşref Arasındaki Dostluk Akdinin Güneydoğu Anadolu’da Çatışmaya Dönüşmesi” kısmına bakınız.

ülkesine yönelik sefere teşvik ettiğine dair yer alan bilgiye binaen,⁴⁰¹ Melik Eşref'in sonradan siyaset değiştirerek Amid hükümeti ile anlaşıp, Alâeddin Keykubad'ın askeri harekâtını durdurma çabası Alâeddin Keykubad'ın sitemine ve öfkesine neden olmuştu (Ağustos 1226). Öyle ki; bu olay, Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezşah arasında 1225 yılında başlayan karşılıklı mektuplaşma ve hediyeleşme ile iki tarafın menfaatlerine uygun olarak dostça gelişen diyalogu büyütebilir, Melik Eşref'e karşı bir ittifaka dönüştürebilirdi. Çünkü Celaleddin Harezşah'ın Melik Eşref'e ait Ahlat, Van ve Bitlis bölgelerinde gözü vardı. Buna yönelik Haziran 1226'da Ahlat'ı kuşatacağı sırada Kirman emirinin isyanı nedeniyle İran'a geçmek zorunda kalan Celaleddin Harezşah, yokluğu sırasında, Tiflis'de bulunan askerlerinin iâşe problemi nedeniyle Erzurum kapılarına dek gelerek yağma hareketi yaptıktan sonra geri dönüşleri esnasında, Ahlat yakınlarında Melik Eşref'in naibi Hacıp Ali tarafından saldırıya uğradığını, can ve mal kaybı yaşadığını öğrenince, Melik Eşref ve valisi Hacıp Ali'ye karşı düşmanlığını iyice büyütmişti. Nitekim Kirman'dan döndükten bir süre sonra 7 Kasım-16 Aralık 1226'da ilk Ahlat kuşatmasını gerçekleştirdi.⁴⁰² Sonuç olarak; Melik Eşref 1226'da toprak ve prestij kaybetmek istemiyorken, hem Celaleddin Harezşah'ın düşmanlığını, hem de yıla müttelik girdiği Alâeddin Keykubad'ın sitem ve kızgınlığını kazanmıştı. Öyle ki 1226 yılının son günlerinde Alâeddin Keykubad'ın Celaleddin Harezşah ile Melik Eşref'e karşı ittifak kurmaya meylettiğine dair elimizde bilgi bulunmaktadır.⁴⁰³ Selçuklu kaynaklarının bahsetmediği bu bilgiyi aktaran Nesevi, Alâeddin Keykubad'ın Celaleddin Harezşah'a gönderdiği bir mektuptan söz etmektedir: "Sultan, Tuğtap'ta iken Rum hükümdarı Alâeddin'den aldığı bir mektupta Eyyubilere karşı hasmane hareket etmesi ve kendisine bu hususta yardım edileceği bildiriliyordu. Mektupta ilave olarak bu sene, Sultan nasıl Moğollarla uğraştıysa, kendisinin de memleketin civarında yerleşen kafirleri tard ve bazı şehirlerini aldığını, şimdi her ikisinin de serbest olduklarından kuvvetlerini Eyyubilere karşı çevirmenin mümkün olduğunu söylüyor ve "Nihayet küçük cihadı bitirmiş olduğumuzdan büyük

⁴⁰¹ *İbnü'l-Esir*, XII, s. 416.

⁴⁰² Celaleddin Harezşah'ın Kasım/Aralık 1226'da gerçekleşen ilk Ahlat kuşatması sırasında, kent Melik Eşref'in valisi Hacıp Ali (1224-1229) tarafından savunuluyordu. Celaleddin Harezşah'ın sonuç alamadığı bu kuşatma hakkında detaylı bilgi için bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 418-419; Cüveyni, *a.g.e.*, s. 359-360; Sümer, *Türk Beylikleri*, s. 55; Taneri, *Harezşahlar*, s. 77; Önder Kaya, *a.g.e.*, s. 159-160.

⁴⁰³ Nesevi, *a.g.e.*, s. 96-97, 106; Turan, *Vesikalar*, s. 92.

cihada teşebbüs etmemiz lazımdır” diyordu.”⁴⁰⁴ Bu bilgiyi aktaran Nesevi, Celaleddin Harezşah’ın, Melik Eşref’in Ahlat naibi Hacip Ali’ye karşı düşmanlığını göstermek üzere Ahlat tarafına geldiğini, fakat kışın şiddetinden ötürü kimsesiz durumda bulunan Tuğtap kalesine sığındığını ve burada kaldığı on günlük süreçte bu mektubu aldığını bildirmektedir. Bu sırada Celaleddin Harezşah’ın gönderdiği akıncılarıyla Erzurum kapılarına kadar yağma ve tahribat ile meşgul olan askerlerini beklediği de anlaşılmaktadır.

Günümüze kadar ulaşmayan, Selçuklu kaynaklarında bahsedilmeyen bu mektupta geçen cümleleri değerlendiren Osman Turan, Alâeddin Keykubad’ın hristiyanları tard ve bazı şehirleri fethettiğine dair kaydın, Alâeddin Keykubad’ın Küçük Ermenistan seferi neticesinde kazandığı zaferler ve arazi ilhakı ile alakalı olduğunu belirtmektedir.⁴⁰⁵ Fakat Kilikya Ermeni Krallığına yönelik seferin 1225 yılında gerçekleştiğine dair kaynakların ışığında tarihçilerin ortak bir kanaati bulunmaktadır.⁴⁰⁶ Bununla birlikte Celaleddin Harezşah’ın İran’da, genelde Rey-İsfahan boylamında Moğollarla olan mücadelesi, mektupta geçen ifadeyle uğraşı, yaklaşık olarak Temmuz 1227⁴⁰⁷ - Eylül 1228⁴⁰⁸ tarihleri arasındadır. Bu nedenle Alâeddin Keykubad’a ait Selçuklu kaynaklarında geçmeyen bu mektubun tarihi çelişkilidir. Nesevi’ye dayanarak konu hakkında tespit sunan araştırma eserler, Nesevi’nin kaydettiği, Alâeddin Keykubad’a ait söz konusu ittifak teklifinin 1226 yılı sonunda, Celaleddin Harezşah’ın Ahlat kuşatmasını kaldırıp Azerbaycan’a dönüşü esnasında geldiğini bildirmektedir.⁴⁰⁹ Fakat Nesevi’nin, Alâeddin Keykubad’ın Celaleddin Harezşah’a gönderdiği mektup ile Eyyubilere karşı ittifak ve yardım teklifinde bulunduğu dair verdiği bilginin sırasına bakıldığında tarih 1228 yılının son aylarını göstermektedir. Bununla birlikte mektup sırasında karışıklık olduğu, Nesevi’de söz konusu mektubun 1226 yılının son günlerine ait olduğunu düşünmekteyiz. Bu noktada Nesevi’nin aktardığı Alâeddin Keykubad’a ait mektubun neden 1226 yılının son günlerine ait

⁴⁰⁴ Nesevi, *a.g.e.*, s. 106.

⁴⁰⁵ Turan, *Vesikalar*, s. 92.

⁴⁰⁶ İbnü’l-Esir, Alâeddin Keykubad’ın Ermeniler üzerine bu seferinin 1225 yılı olarak kaydetmiştir. Bunun yanında Abu’l-Farac tarihinde de buna işaret edilmektedir. Bkz. *İbnü’l-Esir*, XII, s. 422; *Abu’l-Farac*, II, s. 521. Konuyla ilgilenen araştırmacılar da bu konuda hem fikirdir: Cahen, *a.g.e.*, s. 73; Ersan, *a.g.e.*, s. 177; Sevim, *Genel Çizgileriyle*, s. 29; Kaymaz, *a.g.e.*, s. 14; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 363; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 34; Merçil, *Müslüman Türk*, s. 142.

⁴⁰⁷ *İbnü’l-Esir*, XII, s. 428.

⁴⁰⁸ Nesevi, *a.g.e.*, s. 86.

⁴⁰⁹ Taneri, *Harezşahlar*, s. 77-78; Turan, *Vesikalar*, s. 92; Cahen, *a.g.e.*, s. 80.

olduğunu açıklamadan önce, bu konu ile bağlantılı olduğu için İbn Bibi’de yer alan Celaleddin Harezşah’ın Alâeddin Keykubad’a gönderdiği ikinci elçilik heyetinden bahsetmek gerekmektedir.

İbn Bibi, Celaleddin Harezşah’ın, Alâeddin Keykubad’ın elçisi Sipehsalar Selahaddin’in getirdiği mektuba cevap olarak, değer verdiğini göstermek ve önerilerine başvurmak adına Taşt-dar Celaleddin Ferruh, Cemaleddin Saveci ve Necmeddin Ebubekir Cami ile Harezmlî beylerinden iki büyük emiri hediyeler ve mektupla Alâeddin Keykubad’a gönderdiğini aktarmaktadır. Harezmlî elçi heyetinin Türkiye Selçuklu sınırlarına geçtiğinde savaş, dert, zulüm ve karışıklığa dair herhangi bir iz bulamadığını vurgulayan İbn Bibi, Alâeddin Keykubad’ın Alanya’da olması nedeni ile elçi heyetinin rehberler vasıtasıyla Alanya’ya getirildiğini, Alanya’ya geldikten altı gün sonra da Alâeddin Keykubad tarafından kabul edildiklerini, bu noktada elçi heyetinin sözlü ve yazılı haberlerin hepsini Sultan’a sunduğunu belirtmektedir.⁴¹⁰ Bununla birlikte İbn Bibi, Celaleddin Harezşah’ın gönderdiği mektubun içeriği hakkında bilgi vermemektedir. Fakat o, günümüze ulaşmayan bu mektubun ne zaman geldiği hakkında birkaç ipucu bırakmıştır. İlk ipucu, Celaleddin Harezşah’ın Alâeddin Keykubad’ın elçisi Sipehsalar Selahaddin’in getirdiği mektuba cevap olarak, ikinci bir elçi heyetini Alâeddin Keykubad’a göndermesi ile ilgili bilgidir. İkinci ipucu ise, Alâeddin Keykubad’ın elçi heyetini Alanya’da kabul ettiğine dair bilgidir. Celaleddin Harezşah’ın Alâeddin Keykubad’a Temmuz 1225’de Meraga’dan gönderdiği ilk mektup taraflar arasındaki münasebetlerin açılışını sağlamıştı. Günümüze kadar gelen, dostane kelimeler barındıran Celaleddin Harezşah’a ait bu mektubu ilk bölümde aktarmıştık. Aynı şekilde Alâeddin Keykubad’ın iyi komşuluk, dostluk ve barış temenni eden Celaleddin Harezşah’ın mektubuna, dostluk ve birlik kapısının açık olduğunu bildiren, dostluk ve barış çerçevesinde kurulan muhabbetin artmasını dileyen bir mektup ile yanıt verdiğine ve bu mektubu Sipehsalar Selahaddin ile Celaleddin Harezşah’a gönderdiğine ilk bölümde değinmiştik. Şimdiki noktada, Celaleddin Harezşah’ın Alâeddin Keykubad’ın elçisi Sipehsalar’ın getirdiği mektuba karşılık gönderdiği ve içeriği hakkında bilgi sahibi olmadığımız mektubun 1226 yılının güz diliminde Alanya’ya ulaştığını tahmin edilebilir. Bu tarih, Alâeddin Keykubad’ın, Amid Artuklu

⁴¹⁰ *İbn Bibi*, I, s. 379-381.

ülkesine yönelik seferi⁴¹¹ başarı ile noktalamasından sonra kışı geçirmek üzere güneye indiği günlere denk gelmelidir (Eylöl/Ekim 1226). Alâeddin Keykubad'ın kış aylarını geçirdiği yer olan Alanya'da kabul ettiği Harezmi elçilik heyetinin takdim ettiği mektupta, Celaleddin Harezmsah'ın Melik Eşref ile ilgili tasavvurlarından bahsediliyor olmalıdır. Elimizde bulunan iki upucuna bakarak mektubun Alâeddin Keykubad'a ne zaman ulaştığına yaklaşabilir, yaklaştığımız tarihten de Celeleddin Harezşah'ın faaliyetlerine bakabileceğimiz için mektubun ne hakkında bahsettiğini yönünde olası tahminlerde bulunabiliriz. Fakat bunun ötesine geçilemez. Çünkü elimizde mektubun muhtevası ile ilgili hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Son olarak İbn Bibi'de geçen bu elçilik heyetinin Alâeddin Keykubad'a takdim ettiği mektubun, Nesevi'nin aktardığı ve Aralık 1226'da Celaleddin Harezmsah'a ulaştığı anlaşılan Alâeddin Keykubad'a ait mektubun nedeni olduğu konusunda Osman Turan patentli bir fikir bulunmaktadır.⁴¹² Şimdi Nesevi'nin aktardığı Alâeddin Keykubad'a ait mektubun neden 1226 yılının son günlerine ait olduğunu açıklayalım.

Celaleddin Harezmsah'ın Moğollar ile savaşın ardından İnan'dan ayrılıp, yokluğunda Azerbaycan'a hücum eden Melik Eşref'in Ahlat naibi Hacip Ali'ye düşmanlığını göstermek üzere Kasım 1228'de Doğu Anadolu bölgesine geldiği, bununla birlikte yaşanan şiddetli kış nedeni ile bölgede fazla kalmayıp, askeri kıtalarına Erzurum kapılarına kadar ulaşan yağma ve tahribat hareketi yaptırdıktan sonra Azerbaycan'a geri döndüğü bilinmektedir.⁴¹³ Daha önce ise Celaleddin Harezmsah Kasım 1226'da Ahlat'ı kuşatmıştır. Fakat o zamanda kışın şiddeti ve Azerbaycan'da Yıva Türkmenlerinin isyan etmesi nedeni ile kuşatmayı kaldırıp 1226 Aralık sonunda Azerbaycan'a geri dönmüştür. Nesevi bu iki olay arasında Alâeddin Keykubad'a ait olduğunu açıkladığı mektubun yerini karıştırmış olabilir. Çünkü Alâeddin Keykubad'ın Kilikya Ermeni Krallığı üzerine seferi 1225 yılının ikinci yarısında gerçekleşmiş ve bu sefer sonunda bazı kaleler ele geçirilmişti. Alâeddin Keykubad'ın bu gelişmeyi Celaleddin Harezmsah'la Ahlat kuşatması (Aralık 1226) sırasında paylaşması akla daha yatkındır. Üstelik Alâeddin Keykubad'ın, Celaleddin Harezmsah'ın 26 Ağustos 1228'de Moğollara mağlup olduğunu öğrendiğini düşünürsek; Nesevi'nin ifade ettiği bu teklifin

⁴¹¹ Bu sefer sırasında, Alâeddin Keykubad ile Melik Eşref'in arası açılmış, Selçuklu askerleri, Melik Eşref'in gönderdiği kuvvetleri Kahta önünde mağlup etmişti.

⁴¹² Bu fikire başvurmak için bkz. Turan, *Vesikalar*, s. 92.

⁴¹³ Nesevi, *a.g.e.*, s. 106; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 439; Turan, *Vesikalar*, s. 84-85.

1228 sonunda değil, 1226 yılının sonunda geldiği de anlaşılabilir. Çünkü 1228 yılının son çeyreğine geldiğinde; üst üste gelen isyanlar, sürekli savaşlar, 1227-1228 arasında Moğollar ile karşılaşmak durumunda kalıp nihai savaşta alınan mağlubiyet ile orduda yaşanan sarsılma ve bir savaştan bir savaşa sürüklenen Celaleddin Harezmsah'ın yokluğunda Batı İran ve Azerbaycan sahasında yaşanan yönetim zaafiyeti, Hacıp Ali'nin işgalleri, halkın askeri ve idari sınıftan memnuniyetsizliği ile yeni Harezmsahlar devleti bir hengame içindeydi.⁴¹⁴ Celaleddin Harezmsah, henüz yeni olan devleti yapılandıramamıştı. Yıkık bir devletin küllerinden doğan bu yeni siyasi ve askeri oluşum, daha kuruluşunu tamamlamadan, iç huzuru sağlamadan imkanlarını Celaleddin Harezmsah'ın peşinden savuruyordu. Hakimiyet kurulan topraklar üzerinde halk huzurdan öte, sancılı bir süreçten geçiyordu. Bu konulara dair havadisleri mutlaka alan Alâeddin Keykubad'ın bu şartlar altında, Celaleddin Harezmsah ile Eyyubilere karşı ittifak kurmak konusunda istekli olması beklenemez. Alâeddin Keykubad için Moğol istila tehdidinin önünde set görevi gören Celaleddin Harezmsah'ın savaşa ve yağmaya endekli hükümeti ile Eyyubilere karşı kurulacak bir ittifakın geleceği 1228 yılı sonunda artık şüphelidir. Celaleddin Harezmsah ile aynı yola baş koymak, onun ezeli düşmanı Moğolları düşman kabul etmek, Celaleddin Harezmsah'ın batıya yaklaşmasına ve eşittir Moğol tehdidinin yaklaşmasına şans tanımak demektir. Alâeddin Keykubad için her şeyden önemli husus; topraklarının emniyeti, halkının huzur ve refahının daim olmasıdır. Bu nedenle Alâeddin Keykubad'ın, Moğollar ile ilişkisi savaştan başka bir mevzu ile gelişmeyen Celaleddin Harezmsah ile ilişkileri ilerletmesi değil, sorgulaması beklenir.

Alâeddin Keykubad'ın Moğol siyasetinin karakteristik en temel vasfı; Moğolları durdurmak için atılması gereken ilk adımın barış olduğuna inanmasıdır. Celaleddin Harezmsah için ise, Moğollar ile savaşmaktan başka bir yol yoktur. Yaşadıkları, Celaleddin Harezmsah'ı hanedanı, devleti, dini üzerinde tehdit olan Moğolları durdurmak adına tek yolun savaşmak olduğuna inandırmıştı. Moğolların sürekli peşinden geleceğini bilen Celaleddin Harezmsah haklıydı. 1225 yılında kurduğu yeni Harezmsahlar devleti iki sene içinde artçı Moğol birlikleri ile karşılaşmak zorunda kaldı. Celaleddin Harezmsah, nihai savaşta, 26 Ağustos 1228'de Moğolların ricat-pusu taktiği karşısında ağır bir yenilgi alıyordu. Üstelik yokluğunda ülkenin batısında da işler

⁴¹⁴ Bu tablodaki geniş resmi görmek için bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 94-96, 99-105.

iyi gitmedi. Batı İnan ve Azerbaycan sahası huzursuzluk, kaos, işgal ve isyan ile sarılmıştı. Artçı vasıflı Moğol birlikleri, Celaleddin Harezmsah'ı nihai savaşta yenmelerine rağmen, aşırı derecede yıprandıkları için Ceyhun nehri ötesine geri dönünce, Celaleddin Harezmsah da devletin merkezi Tebriz'e döndü. Dönüşü, bölgede açılan yaraları bir süre, kısmi de olsa kapattı. Daha sonra Kasım 1228'de Doğu Anadolu sınırlarına geldi. Askerleri bölgede yağma ve tahribatta bulundu. Açıkçası Celaleddin Harezmsah'ın hayatı, savaşa ve yağmaya endeksli idi. Bir taraftan bir tarafa sürükleniyordu. Halbuki Alâeddin Keykubad'ın ülkesinde umumiyetle emniyet, düzen, huzur ve ekonomik refah görülmekteydi. Alâeddin Keykubad'ın tek endişesi, Doğu Anadolu'da istilâ yollarının güvenliğini sağlamaktı. Ülkesinin sahip olduğu değerlerin farkında olan Alâeddin Keykubad'ın, Celaleddin Harezmsah'ın savaşa endeksli politikasını ve kontrolsüz güç gösterilerini gelecekte ülke sınırlarında görmek istemeyeceği tahmin edilebilir. Bu nedenle, Kasım 1228'de Doğu Anadolu sahasına gelen Celaleddin Harezmsah'a ittifak teklif etmesi, ihtimal dahilinde görünmemektedir. Üstelik Aralık 1226'da olduğu anlaşılan, Alâeddin Keykubad'a ait Nesevi'de geçen mektup kaydının da derinliği yoktur. Mektupta, Eyyubilere karşı yapılan ittifak teklifinin hangi minvalde seyredeceği, nasıl gelişeceği hakkında bilgi verilmemektedir.⁴¹⁵ Üstelik Nesevi'de bahsi geçen bu mektup günümüze ulaşmadığı gibi, Selçuklu kaynaklarında da bir örneğine rastlanmamıştır. Bu nedenle, 1226 yılının son ayına denk gelen Nesevi'de geçen Alâeddin Keykubad'a ait ittifak teklifinin boyutu muğlaktır. Buna rağmen, Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezmsah arasında elçiler ve mektuplar yoluyla ittifak müzakerelerinin sürdüğünü söyleyebiliriz. Çünkü Kasım 1228'de Doğu Anadolu'ya gelen Celaleddin Harezmsah, günümüze kadar ulaşan, yazılış tarihi 10 Kasım 1228, içeriği Eyyubilere karşı ittifak olan bir mektubu Alâeddin Keykubad'a göndermiştir. Sonuç olarak; Nesevi'nin aktardığı Alâeddin Keykubad'a ait mektubun, Celaleddin Harezmsah'a 1226 yılının son günlerinde ulaştığı anlaşılmaktadır. Şimdi Celaleddin Harezmsah'ın Moğollar ile uğraşırken (Temmuz 1227-Eylül 1228), Alâeddin Keykubad'ın Doğu Anadolu'da izlediği siyasete ve Kasım 1228'de Doğu Anadolu'ya geri gelen Celaleddin Harezmsah'ın Alâeddin Keykubad'a gönderdiği mektuba değinilecektir.

⁴¹⁵ Nesevi'nin Alâeddin Keykubad'a ait mektup hakkında verdiği bilgileri değerlendiren Turan, mektubun Alâeddin Keykubad tarafından Celaleddin Harezmsah'a gönderilen ikinci mektup olduğu kanaatindedir. Bkz. Turan, *Vesikalar*, s. 92.

Alâeddin Keykubad, 1227 yılının ilkbahar mevsimi sonlarında sahilleri terk ederek Kayseri'ye geri dönmüştü. Bu noktada devletin güvenlik ve ticari çıkarlarına hizmet etmesine umduğu siyasi bir karar alarak işe başladı. Eyyubi ailesi ile gerilen ilişkileri normalleştirmek adına Ağustos 1226'da, Kahta savaşı sırasında, tutuklanıp Kayseri kalesinde hapsedilmiş olan Melik Eşref'in kumandanı ile adamlarını serbest bıraktı. Bunun ardından Eyyubiler ile ilişkileri geliştirme düşüncesi ile Eyyubi hanedanı ile akrabalık ve yakınlık kurmak adına bir adım attı. Bu adım Eyyubiler ile gevşeyen dostluk bağlarını eskisinden daha sıkı bir hale getirmeyi amaçlıyordu. Bu doğrultuda başvurduğu Eyyubi ailesinden olumlu yanıt aldı. Nitekim 1227 yılının muhtemelen güz döneminde, Melik Eşref'in kardeşi Gaziye Hatun ile evlendi.⁴¹⁶ Melik Eşref'in iyi niyet, dostluk ve dayanışma üzerine kurulu ittifaka ihanet eden taraf olmasına rağmen, kızgınlığını bir kenara bırakarak Eyyubiler ile ilişkileri düzeltmek isteyen Alâeddin Keykubad'ın, söz konusu durum, ülke güvenliği ve menfaati olduğunda güçlü komşu devletler ile düşman olmaktansa, dost olmayı yeğlediğini görmekteyiz. Eyyubi ailesi kalabalık bünyesi ile kenetlendiği zaman, sahip olduğu imkanları da kullanarak güçlü bir müttefik durumundaydı. Moğol tehlikesinin henüz gençliğinin baharında olduğunu düşündüğümüz zaman, Alâeddin Keykubad'ın Eyyubiler ile sağlam bağlar kurmaya karar vermesi anlamlıdır. Sonuç olarak Alâeddin Keykubad, Ağustos 1226'da, Amid (Diyarbakır) Artuklu ülkesine yönelik askeri harekâtı esnasında, dostluk anlaşmasına ihanet edip, Amid hükümdarının himayesini üzerine alarak, kendisine meydan okuyan Melik Eşref'i mağlup etmesine rağmen, ona karşı dinmeyen kızgınlığını yanına alarak kışı geçirmek üzere gittiği Alanya'dan, 1227 yazında Kayseri'ye, devletin menfaati gereği, Eyyubiler ile ilişkileri normalleştirip, geliştirme fikri ile dönmüştür. Bu doğrultuda Alâeddin Keykubad'ı bir taraftan, Moğollara karşı set vazifesi gören Celaleddin Harezmsah ile menfaatlerin temini ve tehditlerin definde ortak hareket etmek adına ittifak müzakerelerini sürdürürken, diğer taraftan komşusu Eyyubiler ile açılan aranın kapanmasını, ülkenin güvenlik çıkarları için mantıklı görüp sitem ve kızgınlığını bir kenara bırakırken görüyoruz. Sözün kısası Alâeddin Keykubad, hem Harezmsahlar, hem de Eyyubiler ile münasebeti, devletin menfaatine uygun şekilde dostane bir zeminde yürütmek istemiştir. Fakat bu isteği, 1228 yılında, Doğu Anadolu bölgesinin

⁴¹⁶ *İbn Bibi*, I, s. 309-315. Tefsiri ile birlikte Alâeddin Keykubad'ın Eyyubi ailesi ile akrabalık ve yakınlık kurması hakkında Eyyubiler ile ilişkiler bölümünde "Alâeddin Keykubad'ın Eyyubiler ile Yakınlık Kurması" adlı kısma bakınız.

yukarı Fırat sahasına düzenleyeceği sefer esnasında, Melik Eşref'in dostluk bağlarını zedeleyici müdahaleleri ile neredeyse yine değişme noktasına gelecek, Ahlat naibi Hacip Ali'nin yürüttüğü askeri ve siyasi hareketler, hem kendisini hem de Celaleddin Harezşah'ı kızdırmaya yetecekti. Kasım 1228'de, Erzurum-Kars arasında bir noktadan Alâeddin Keykubad'a göndereceği mektupta, "büyük işlerin temeli artık atılsın" diyecek olan Celaleddin Harezşah'ın bu ifadesi, o günden sonra izleyeceği siyaset ile Eyyubileri kastettiğine delalet edecekti.

Alâeddin Keykubad, 1228 yılında, tabiiyet şartlarını ihlal ile birlikte ikircikli bir siyasete başvuran Erzincan ve Erzurum şehir hükümetlerini ilga için Yukarı Fırat sahasına bir sefer düzenledi. Hedefi, olası Moğol tehlikesine karşı, tarihi istila yolu üzerinde kalan Erzincan ve Erzurum'u alarak, ülkenin merkezine çıkan geçitleri kapatmaktı. Ayrıca, gelecekte olası Moğol istilasını durdurmak adına Harezşahlar ve Eyyubiler ile kuvvetli bir ittifak koalisyonu kurma imkanı varken, Erzincan ve Erzurum şehir hükümetlerinin buna mani olacak girişimlerine son vermek istiyordu. Bu noktada öncelikle Melik Eşref ve Celaleddin Harezşah'ın hakimiyet duygusuna sığınmak isteyen Erzincan Mengücek hükümdarı Davudşah'a karşı harekete geçti. Bu hareket aynı zamanda Doğu Anadolu'da siyasi birliği sağlamak adına attığı ikinci adımdı. Mengücek hükümdarı Davudşah, bağlılık yeminine sadık kalmayıp Melik Eşref ve Celaleddin Harezşah ile irtibata geçmişti. Celaleddin Harezşah, Mengücek hükümdarının, kendisini metbu kabul etmesi ve toprak takdim ederek yardım istemesi ile ilgilenmedi.⁴¹⁷ Fakat Melik Eşref, Mengücek hükümdarını geri çevirmeyerek, Ahlat naibi Hacip Ali ve adamları vasıtasıyla diplomatik yol ile Alâeddin Keykubad'ın askeri harekâtını durdurmak istedi. Fakat bu siyasi müdahale başarısızlıkla sonuçlandı. Alâeddin Keykubad, Erzincan'ı ilhak etti⁴¹⁸ (1228).

Alâeddin Keykubad, Eyyubiler ile akrabalık münasebetleri kurarak yakınlık ve samimiyeti artırmayı, Moğol tehdidine karşı Doğu Anadolu hudutlarında doğal bir

⁴¹⁷ Celaleddin Harezşah'ın, Mengücek hükümdarının kendisini metbu tanımak ve toprak bağışlamak karşılığında Alâeddin Keykubad'a karşı istediği yardım talebi ile ilgilenmedi. Bunun iki nedeni olabilir. Birincisi, Moğollar ile İran topraklarında sürdürdüğü mücadeleye tamamen kendisini vermesine, ikincisi ise Alâeddin Keykubad ile Moğollara ve Eyyubilere karşı ittifak kurma fikrinden ötürü sürmekte olan müzakereleri yok etmemeye yönelik bir durum ile açıklanabilir. Az ileride bahsi geçecektir; Celaleddin Harezşah, Alâeddin Keykubad Erzincan'da bulunduğu sırada ona gönderdiği 10 Zilhicce 625/10 Kasım 1228 tarihli mektubunda, Davudşah'a yüz vermediğini bildiriyordu. Bkz. Turan, *Vesikalar*, s. 85, 93.

⁴¹⁸ *İbn Bibi*, I, s. 366-367; *Müneccimbaşı*, II, s. 70; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 437; Nüveyri, *a.g.e.*, s. 103; Cahen, *a.g.e.*, s. 77; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 44; Merçil, *Müslüman Türk*, s. 143; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 376; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 174; Kaymaz, *a.g.e.*, s. 17.

müttefik ve bir dost edinmeyi, bu dostluk ile birlikte Doğu Anadolu'daki tedbir harekâtını daha kolay takip etmek ve muhtemel Moğol tehdidine karşı emniyet planlarını daha süratli gerçekleştirmeyi beklerken, Melik Eşref'in Yukarı Fırat sahasına karışmasına sitemle yaklaştı. Melik Eşref'in asap bozucu bu müdahalesi, Yukarı Fırat sahasına nüfuz ederek, Ahlat ve çevresine ait topraklara inen yolları kapatmak istemesi ile ilgiliydi. Bu doğrultuda Alâeddin Keykubad'ın Erzincan'ın ardından Erzurum'u almak istemesi Ahlat'ın güvenliğini rahatsız etti. Bu nedenle Melik Eşref'in Ahlat naibi Hacıp Ali ordusunun başında, işbirliği halinde olduğu Erzurum meliki Rükneddin Cihanşah'ın ülkesine giderek Selçuklu askerlerinin Erzurum'u almasını engellemeyi planladı.⁴¹⁹ Ancak Askerlerini Erzurum'a sevk eden Alâeddin Keykubad bir süre sonra seferi durdurdu ve Kayseri'ye geri döndü.⁴²⁰ Alâeddin Keykubad, Sinop'un Rumlar tarafından işgal haberi, Erzurum meliki olan kuzeni Rükneddin'in sözde itaat arzemesi, sinirini test eden Melik Eşref'in Ahlat naibi Hacıp Ali'nin Erzurum'u savunmak istemesi ile, Erzurum'u işgalden vazgeçmişti.⁴²¹

Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezşah arasında kurulan dostane münasebetlerin, Erzurum'un⁴²² ilhakı ile bütünleşip gelişeceğini, iki dost arasında engelin kalkacağını ve bu durumda Ahlat'ın zor durumda kalacağını düşünen Melik Eşref ve naibi Hacıp Ali, Alâeddin Keykubad'ın Yukarı Fırat sahasına yönelik seferine kuşku ile yaklaşip siyasi ve askeri müdahalelerde bulunarak, Alâeddin Keykubad'ı Celaleddin Harezşah ile ittifaka sanki kasten tetikliyordu. İbn Bibi, Alâeddin Keykubad'ın Yukarı Fırat sahasına gerçekleştirdiği sefere karışmış olmasından ötürü Melik Eşref'e kızgınlık duyduğunu şu cümle ile belirtmektedir: “Sultan, Adil oğullarına

⁴¹⁹ *İbnü'l-Esir*, XII, s. 438.

⁴²⁰ *İbn Bibi*, I, s. 369, 372.

⁴²¹ *İbnü'l-Esir*, Alâeddin Keykubad'ın Ahlat askerlerinin Erzurum'da konuştuklarını öğrenince seferi iptal ederek ordusunu Sinop'u işgal eden Rumlara gönderdiğini belirtmektedir. Bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 438; Turan, *Vesikalar*, s. 94. Bununla birlikte İbn Bibi, Erzurum meliki Cihanşah'ın bağlılık yeminine bağlı kaldığını ve kalacağını ifade ile Alâeddin Keykubad tarafından affedildiğini ve ülkesinin elinden alınmadığını belirtmektedir. *İbn Bibi*, I, s. 369. Ayrıca Celaleddin Harezşah'ın 10 Kasım 1228'de Ermenistan hududunda yazdığını belirttiği Alâeddin Keykubad'a hitap eden mektubunda, Erzurum meliki Cihanşah'ın Alâeddin Keykubad'a itaatini kaydetmiştir. Bkz. Turan, *Vesikalar*, s. 85.

⁴²² Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezşah arasında elçiler vasıtasıyla karşılıklı mektuplaşma ve hediyeleşme sonucu gelişen dostluğun önünde Erzurum hükümdarı Rükneddin Cihanşah engel teşkil edici müdahaleler gerçekleştirmiştir. Bu konuda bilgi veren Nesevi, Rükneddin Cihanşah'ın Alâeddin Keykubad ve Celaleddin Harezşah'a karşı düşmanlığından ötürü Melik Eşref'i metbu olarak tanıdığına, Celaleddin Harezşah'ın düşmanı Ahlat naibi Hacıp Ali'ye yardım ettiğine, Anadolu'dan gelmekte olan Celaleddin Harezşah'ın elçisini öldürttüğüne, taraflar arasında gidip gelen tüccarların ulaşımına engel olduğuna dikkat çekmiştir. Bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 117.

karşı aklına kin tozu yerleştirdi.”⁴²³ Bu noktada Celaleddin Harezmsah, 26 Ağustos 1228’de İran’da İsfahan önlerinde Moğollara karşı aldığı yenilginin⁴²⁴ ardından, yokluğunda Azerbaycan’a giren, işgal ve yağma eden, Melik Eşref’in naibi Hacıp Ali’ye karşı düşmanlığını göstermek adına Kasım 1228’de Doğu Anadolu sınırlarına gelmişti ve 10 Kasım 1228’de Erzurum-Kars arasındaki bir mevkiiden, müttefiki Alâeddin Keykubad’a, menfaatlerin temini ve tehditlerin definde artık ortak hareket etmenin vakti olduğunu bildiren bir mektup yolladı. Mektupta, Alâeddin Keykubad ile görüşmek arzusunu bildiren ve alışılmış olan yüksek lakap ve unvanların zikri ile söze başlayan Harezmsah: “Geçen sene Tatarları defetmek maksadıyla bu memleketten ayrılmak icap etti. Muhalifler karanlıktan hoşlanan yarasalar gibi meydana çıkıp uçmaya başladılar ve yüce sancağımızın kaybolmasını fırsat buldular. Böylece İslam hudutlarını muhafaza, halkın işlerini tanzim edeni ve harb ehli ile muahedeleri yenilemeyi imkansız kıldılar. Fakat onlara gayretlerinin semeresi verilmedi; bize ise bunun pek çok faydası oldu. Malum oldu ki zat-ı devletleri o zaman tamamıyla Frenk ateşini söndürmekle meşgul idiler. Allah’a hamdolsun ki bu vaziyet din ve devlete uygun olarak yatırıldı. Eğer böyle olmasa idi, Allah korusun, dünya fitne tufanından dalgalanır ve bunun felaketi, dost-düşman herkese erişirdi.

Şimdi bu zamanda fırsat kollayan muhalifler din ve memleketlerinin korunmasını, gaza ve cihadı, halkın iyiliğini düşünmeksizin kendi rahatları için müslümanların perişan olmasını isterler ve memleketlerin göbeğini ele geçirip bütün gayretlerini fenalığa sarfederler; bunlar kötülüklerinin cezasını bulurlar. Bundan evvel zatı devletlerinin Dâr un-nasr Erzincan sahibine yaptığı itap yerinde idi. Böyle olmasa ve Erzurum sahibi ümitsiz kalarak zatı devletlerine itaat etmese idi bu zamanda kendisine layık olan cezayı bulurdu. Bu mektup 625 senesi Zilhiccesi onuncu günü -10 Kasım 1228- yazılıp Ermenistan hududundan gönderildi. Bu mevsimde hareketimin sebebi şu idi, ki bu tarafa gelenler zatı devletleri sultan biraderimizin Erzincan havalisinde olduğunu söylediler; senelerden beri bir mülakat ve buluşma saadeti arzusu harekete sebep oldu. Fakat Erzurum sınırına gelince vaktin geçmiş bulunduğu ve avdet buyurduğunuz anlaşıldı ve bu arzu gönülde kaldı. Bir yıldan fazla zaman geçtikten

⁴²³ *İbn Bibi*, I, s. 368.

⁴²⁴ Celaleddin Harezmsah, İsfahan yakınlarında geri çekilmeye mecbur bıraktığı Moğolları takibe başlayınca pusudaki Moğol askerlerinin ani hucumu ile beklenmedik ağır bir yenilgi aldı. Bununla birlikte Moğollar da çok zayıf vermelerinden ötürü İran’ı boşaltarak geldikleri yere, Ceyhun nehri ötesine geçtiler. Bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 86-87.

sonra Kutluğ Sübaşı Şemseddin elçi olarak bu tarafa gönderildi. Fakat onun gelmesini istemeyen hased sahipleri mani oldular. Aynı zamanda mühim kararların bağlı bulunduğu büyük bir kimse de güzel düşüncelerle bu taraftan elçi olarak gönderildi. Vasıl olduğu zaman sözlerine itimad buyurunuz ki büyük işlerin temeli atılsın ve iki devletin yardımlaşması hasıl olsun. Her ne kadar iki tarafın düşünce ve kanaatinin dostlukla süslenmiş bulunduğu aşikar ise de saadet bahşeden mektubunuzun vüruduna daima intizar etmekteyim. İkbal ve saadetiniz ebedi olsun.”⁴²⁵

Celaleddin Harezmsah’ın, Alâeddin Keykubad’a gönderdiği, Osman Turan tarafından neşredilen bu mektuptaki verilerden dört hususta sonuç çıkartabiliriz. Birincisi; geçen sene -1227- Tatarları yani Moğolları defetmek adına Doğu Anadolu sınırlarından ayrıldığını kasteden Celaddin Harezmsah’ın, yokluğunda, Batı İran ve Azerbaycan eyaletinde çıkan isyanlardan ve Melik Eşref’in Ahlat naibi Hacip Ali’nin bölgedeki işgal ve yağmasından bahsettiği anlaşılmaktadır.⁴²⁶ İkincisi, kardeşim diye hitap ettiği Keykubad’ın Erzincan’ı ilhak etmesi ile, Erzurum sahibi Rükneddin Cihanşah’ı ister istemez itaate mecbur bıraktığına işaret etmektedir. Üçüncüsü, Alâeddin Keykubad ile görüşme arzusuna dair bildirdikleri ile, daha önce Erzurum sahibi Rükneddin Cihanşah’ın aralarındaki elçi teatisine engel teşkil ettiğine ve yüz yüze görüşme mutluluğu için çaba sarfettiğine dikkat çekmekte, bununla Alâeddin Keykubad ile arasındaki dostluğun boyutunu daha kapsamlı hale getirmek isteği anlaşılmaktadır. -Eğer, iki büyük Türk hükümdarı o vakit yüz yüze görüşebilseydi, kısa bir süre sonra çıkacak olan ve bir sonuca bağlayamayacakları problemlerini belki de izale etmeleri kolaylaşabilirdi.- Dördüncüsü, Celaleddin Harezmsah’ın “büyük işlerin temeli atılsın, iki devletin yardımlaşması hasıl olsun” beyanlarından, az sonra Ahlat’ı kuşatıp Eyyubilere karşı savaş açacak olmasına -1229 Ağustos- bakılırsa, Moğollara karşı olduğu gibi Eyyubilere karşı da bir yardımlaşmayı umduğu anlaşılmaktadır.

Alâeddin Keykubad, Celaleddin Harezmsah’ın büyük husumet içinde olduğu Moğollara karşı riskli bir müttefik olmasını, onun aynı zamanda Moğollara karşı bir set olması ile dengeliyordu. Bununla birlikte Celaleddin Harezmsah’ın, 1228 yılının sonunda Moğollara karşı aldığı yenilgiden sonra Doğu Anadolu sınırlarına gelerek, Eyyubiler ile ilgili olduğu anlaşılan fikirleri bu dengeyi sarstı. Çünkü Celaleddin

⁴²⁵ Turan, *Vesikalar*, s. 84-85.

⁴²⁶ Celaleddin Harezmsah’ın Moğollar ile mücadelesi esnasında Azerbaycan-Batı İran sahasında meydana gelen isyanlar ve işgaller hakkında bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 94-96, 101-103; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 429, 439.

Harezmşah'ın Moğollar ile rakip ve düşman olduğu halde, Eyyubiler ile savaşmak adına batıya dikkat kesilmesi, Moğollara karşı onu set olmaktan uzaklaştırabilir, aksine Moğolları batıya çeken bir mıknatıs haline getirebilirdi. Alâeddin Keykubad'ın, 1225 yılından itibaren, sürdürdükleri ittifak müzakerelerinde henüz Moğol tehdidi gibi hayati konularda mutabakatı sağlayamadığı, Moğolları durdurmak için atılması gereken ilk adımın barış olduğu konusunda aynı fikri paylaşmadığı Celaleddin Harezmşah ile dostane münasebeti korumayı umuyorsa da, ilerisini düşünerek, Eyyubilerin doğudaki isteklerine engel olan çalışmalarını göz ardı edip, Celaleddin Harezmşah'ın Eyyubilere karşı izleyeceği siyasetin bir tarafı olmaktan ve onunla bir ittifaka girmekten uzak kalmak istediği anlaşılmaktadır. Tüm kıskançlıklarına rağmen, akrabalık ve komşuluk münasebeti ile bağlı olduğu, doğudan gelebilecek her türlü istila ve tehdide karşı dış politikada birlikte hareket edebileceği, kalabalık bünyesi ile kenetlendiği zaman, sahip olduğu imkanları da kullanarak güçlü bir yardımcı olabilecek Eyyubi ailesine düşman olup, onları öldürmektense, dost kalmaya çalışıp onlardan faydalanma fikrini yeğliyordu. Bu nedenle hem Celaleddin Harezmşah ile, hem de Eyyubiler ile dostluk ve barış çerçevesinde kalmaya çabalayacak, fakat bu noktada iki tarafın savaşa tutuşmasının Doğu Anadolu'da ortaya çıkaracağı duruma kayıtsız kalamayacaktı. Çünkü Celaleddin Harezmşah 1229 yılından itibaren Doğu Anadolu toprakları üzerinde aktif olarak izlediği tehditkar siyaseti ile ortaya çıkacaktı. Eyyubilere savaş açan, Moğolların ezeli düşmanı olarak Azerbaycan ve Batı İran sahasından batıya yönelik genişleme siyaseti izleyerek, Gürcülere ve Moğollara karşı mücadelesini askıya alan Celaleddin Harezmşah ile ilişkileri menfi yönde değişmeye başlayacaktı.

3. Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezmşah Arasında İlişkilerin Gerginleşmesi

Varolmuş, varolan her devletin dış politikada izlediği siyaset mutlaka menfaate dayalıdır. Faydacılık esastır. Gönül bağı bulunma, aynı ırk ve dinden olma gibi kaideler istisnalar hariç çok geçerli değildir. Bu noktada, Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezmşah arasında, 1229 yılının ikinci yarısından itibaren başlayacak olan anlaşmazlıklara yol açan nedenleri ve iki taraf arasında elçiler yoluyla kurulan son diplomatik temasları inceleyeceğiz.

1129 yılının Ağustos ayında Celaleddin Harezmsah, daha önce kuşatmasına rağmen alamadığı Melik Eşref'e ait Ahlat kalesini ikinci kez kuşatma altına aldı. Nisan 1230'a dek, 8 ay sürecek bu kuşatma esnasında değişecek koşullar, Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezmsah arasında gerginliklere yol açacaktı. Aralarında ırk ve din bağlarına dayanan, menfaatlerin temini ve zararların definde birlikte hareket etmeye yönelik görüşmeler, menfi yönde değişecek, iki taraf arasında bu değişikliklere yol açan bir takım nedenler bulunacaktı. Celaleddin Harezmsah'ın, Ahlat kuşatması ile birlikte ortaya çıkan bu nedenler; iki tarafın Moğol tehlikesine karşı takibi gerekli siyaset konusunda mutabakatı sağlayamaması; tarafların arasında Erzurum meliki Rükneddin Cihanşah'ın nifak unsuru olarak doğması; Alâeddin Keykubad için, Celaleddin Harezmsah'ın Selçuklu ülkesine yönelik tehdit unsuru haline gelmesi; Celaleddin Harezmsah'ın Ahlat'ın fethi ile durmayarak batıya doğru genişlemeyi sürdürüp, İslam alemi üzerinde, hanedanının yerini tekrar yüceltmeye dair hakimiyet duygusuna kapılmasıdır.

26 Ağustos 1228'de İran'da Moğollara karşı aldığı yenilgiden sonra, Kasım 1228'de Doğu Anadolu bölgesine gelen Celaleddin Harezmsah, akıncıları ile Muş ovasından Erzurum kapılarına yağma hareketi gerçekleştirmişti.⁴²⁷ Mevsimin kış olmasından ötürü Celaleddin Harezmsah'ın, hakimiyet gösterilerini daha sıcak bir kuşakta yer alan Harran ve Suruc tarafına yöneltmesi beklenirken, kışın şiddeti ile birlikte Celaleddin Harezmsah, Azerbaycan'a geri dönmek zorunda kalmıştı.⁴²⁸ Fakat 1229 yılının yazında, Kirman, Fars, Irak-ı Acem ve İsfahan ile Tebriz başkent olmak üzere Azerbaycan'ı içine alan bütün İran'ın hükümdarı Celaleddin Harezmsah, Moğollar ile rakip ve düşman olduğu halde, dikkatini Moğollar'ın dönüşüne hazırlamak yerine, Eyyubiler ile savaşmak adına Doğu Anadolu bölgesine çevirdi. Belki de kasten bu yönde hareket etti. Moğolların Ceyhun'u geçip soluğu her an Batı İran sahasında alabileceğini tasavvur ederek bu tehlikeye karşı kendisine geniş bir koridor arzu edip, idealini batıda, Anadolu ve Suriye'de görmeye başladı. Fakat, bu durumda, hem Selçuklu hem de Eyyubiler ile ters düşecekti ki bunu göze almış olmalıdır. Her halükarda Celaleddin Harezmsah, 1229 yılının ikinci yarısında Doğu Anadolu'yu kontrolü altına almayı başaracaktı. Ağustos 1229'da, coğrafi konumu gereği gücü simgeleyen, doğu ile batı, kuzey ile güney istikametine doğru hareketi kolaylaştıran

⁴²⁷ Nesevi, *a.g.e.*, s. 106; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 439.

⁴²⁸ *İbnü'l-Esir*, XII, s. 439-440.

askeri bir üs olan, Anadolu ile Suriye'ye giden istila yolları üzerinde bulunan Ahlat'ı kuşattı. O zamandan, fetih gelene dek geçecek 8 aylık zaman diliminde, önce Amid (Diyarbakır) meliki Mesud, Selçuklu tabiiyetinden ayrılıp Celaleddin Harezmsah'a itaat ve saygılarını sundu. Mardin meliki keza bu yola başvurdu.⁴²⁹ Trabzon Rum imparatoru I.Andronikos, daha önce tabii olduğu Alâeddin Keykubad'a karşı, Doğu Anadolu'da hakimiyet gösterileri içerisindeki Celaleddin Harezmsah'ın hakimiyetini kabul etti.⁴³⁰ Son olarak Erzurum meliki Rükneddin Cihanşah, Celaleddin Harezmsah'ın bölgede yükselen hakimiyeti karşısında itaat arzedecekti.⁴³¹ Tüm bu gelişmeler,⁴³² Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezmsah'ın arasında hakimiyet ve menfaat çatışmasına zemin hazırladı. Bununla birlikte Alâeddin Keykubad, Doğu Anadolu'da etkin bir siyaset oynamaya başlayan Celaleddin Harezmsah ile bölgede rekabete ve rekabetin yol açacağı ayrılığa başlangıçta mani olmak istedi. Virajı almakta zorlanan barışın kazaya uğramaması için, değerli hediyeler⁴³³ ile birlikte Şemseddin Altunaba'yı Ahlat'ı kuşatan Celaleddin Harezmsah'a gönderdi.

İbn Bibi, Şemseddin Altunaba'nın, gerekli silah ve teçhizatla donatılmış, bin süvari ile birlikte Ahlat'a geldiğini, Celaleddin Harezmsah'ın önde gelen adamları tarafından saygı ile karşılandığını, daha sonra Celaleddin Harezmsah tarafından kabul edildiğini, bu kabul sırasında elçi Altunaba'nın alnını yere koymaktan mazur görünmek için hasta numarasına başvurduğunu, bu noktada Alâeddin Keykubad'ın mektubunu ve gönderdiği hediyeleri takdim edip elçilik görevini yerine getirdiği, fakat bundan 1 ay geçmesine rağmen Harezmsah tarafından bir cevaba mazhar olamayarak Ahlat'taki ikamet süresinin bir hayli uzadığını belirttikten sonra, Alâeddin Keykubad'ın elçisinden haber alamadığı için rahatsız olduğunu ve durumu öğrenmesi için Emir Kemaleddin Kamyar'ı Ahlat'a gönderdiğini bildirmektedir.⁴³⁴ İbn Bibi'nin aktardığı bu bilgiler

⁴²⁹ Nesevi, *a.g.e.*, s. 122.

⁴³⁰ *Panaret'in Trabzon Tarihi*, s. 22; Tellioglu, *a.g.e.*, s. 45.

⁴³¹ Aynı Rükneddin Cihanşah, daha önce Alâeddin Keykubad ve Celaleddin Harezmsah'a husumetinden dolayı Melik Eşref'i metbu olarak tanımış, Melik Eşref'in Ahlat naibi Hacıp Ali'ye, Celaleddin Harezmsah aleyhine yardım etmiş, Celaleddin Harezmsah ordugahına tüccarların gitmesine mani olmuş, Anadolu'dan gelmekte olan Celaleddin Harezmsah'ın elçisini öldürtmüştür. Buna rağmen Celaleddin Harezmsah onu affederek himayesine almıştır. Bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 117.

⁴³² Celaleddin Harezmsah'ın hükümünü genişletmeye başladığına dair Nesevi, Halife Mustansır'ın (1226-1242) Ahlat kuşatması sırasında, Celaleddin Harezmsah'a kıymetli hil'atlar ile birlikte Harezmsah'ı devrin bütün hükümdarlarından üstün tutacağına dair bir de mesaj gönderdiğini bildirmektedir. Bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 118-121.

⁴³³ Çeşitli ve değeri pek yüksek bu hediyeler hakkında bkz. *İbn Bibi*, I, s. 385; Nesevi, *a.g.e.*, s. 125.

⁴³⁴ *İbn Bibi*, I, s. 385-386.

içinde elçi Şemseddin Altunaba'nın kabul sırasında alnını yere koymaması, taraflar arasında hakimiyet ve üstünlük mücadelesinin psikolojik anlamda kendini gösterdiğine delalettir. Keza Celaleddin Harezmsah'ın 1 ay geçmesine rağmen cevap tenezzülünde bulunmaması bununla ilintilidir.

Celaleddin Harezmsah'ın, vezirleri arasında bulunan, aynı zamanda tercümanı ve has yazıcısı olan Nesevi ise, Alâeddin Keykubad'ın, Harezmsah'ın teveccühünü kazanmak için hediyeler ile birlikte, Çaşnigir Şemseddin Altunaba ile Kemaleddin Kamyar'ı elçi olarak Ahlat'a gönderdiğini, fakat elçi heyetinin bir süre Erzurum sınırında, Erzurum meliki Rükneddin Cihanşah'ın engeline takıldığını, bu sırada Ahlat'ın sukut edeceğini gören Erzurum hükümdarının Celaleddin Harezmsah'ın hakimiyetini tanıdığını ve daha sonra Selçuki elçilerinin, Erzurum'u geçerek Ahlat'a ulaştığını bildirmektedir. Bununla birlikte, elçilerin kabulü esnasında, Selçuklu elçi heyetinin temsil ettiği Alâeddin Keykubad'ın, Celaleddin Harezmsah'ın dengi sayılmak istenmediğini, Alâeddin Keykubad'ın samimi muhabbet ve iyi komşuluğa uyma hususundaki arzusunun kabul edilmediğini, elçilerin, Celaleddin Harezmsah'ın kızını, hükümdarları Alâeddin Keykubad'ın oğluna istediklerini, fakat buna olumlu bir yanıt alamadıklarını aktarmaktadır. Son olarak Selçuklu elçilerinin, Erzurum meliki Rükneddin Cihanşah'ın hakkından gelmek adına izin istediklerini, fakat Celaleddin Harezmsah'ın, daha önce kendisine kusuru bulunan Erzurum melikini affedip himayesine aldığını bildirip, buna izin vermediğini belirten Nesevi, Alâeddin Keykubad'ın elçilerinin uygun bir cevap alamadan, bir iş göremeden ülkelerine gidip, bütün iyi niyet göstergesi olan tekliflerinin kabul edilmediğini hükümdarlarına ilettiklerini ifade etmektedir.⁴³⁵ Nesevi'nin aktardığı bu bilgilere bakarak, Alâeddin Keykubad'ın elçilerinin ihtiram ve itina ile karşılanmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Celaleddin Harezmsah nezdinde, Alâeddin Keykubad'ı temsil eden elçilere küçümseyici, saygıdan uzak, soğuk bir muamele uygulanmıştır.⁴³⁶ İbn Bibi'nin

⁴³⁵ Nesevi, *a.g.e.*, s. 125-126.

⁴³⁶ Nesevi, utanç kaynağı olarak eserinde tasvir ettiği, Celaleddin Harezmsah'ın paragöz veziri Şerefül-Mülk'ün yanına gittiği bir gün, o esnada Selçuklu elçilerini gördüğünü ve vezirin onlara çok sert çıktığına şahit olduğu yazmaktadır. Nesevi, vezirin elçilere: "Eğer Sultan bana izin verse, yalnız askerimle gider, ülkenizi zapt ederim" dediğini, buna karşılık elçiler çıktıktan sonra niçin böyle yaptığını sorduğunda ondan: "Dostluğumuzu kazanmak için teşebbüs ediyorlar, fakat bana gönderdikleri hediyeler iki bin dinarı tutmaz" cevabı geldiğini bildirmektedir. Bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 126. Şerefül-Mülk'ün, Celaleddin Harezmsah'ın yokluğunda 1227-1228 zaman diliminde daha vekalet ettiği Azerbaycan bölgesini, Melik Eşref'in Ahlat naibi Hacıp Ali'nin işgalinden koruyamadığını düşünürsek, Alâeddin Keykubad'ın ülkesi için zapt ederim kelamını doğrusu fazla sıkıcı bulmaktayız.

aktardıkları ile doğru orantılı bu muamele iki sultan arasında bir güç ve hakimiyet davasının başladığına tanıklık etmektedir. Bununla birlikte İbn Bibi, Alâeddin Keykubad'ın, elçisi Şemseddin Altunaba'nın elçilik görevinin uzun sürmesi ve haber gelmemesi üzerine emir Kemaleddin Kamyar'ı Ahlat'a ulak ve elçi olarak gönderdiğini belirtir ki bu noktada doğru olarak Nesevi'den ayrılmaktadır. Çünkü Alâeddin Keykubad'ın Celaleddin Harezşah'a cevap niteliğinde, İbn Bibi tarafından aktarılan ve sert bir üslup taşıyan mektubu, ilişkileri normalleştirme ve hatta Nesevi'de geçtiği üzere evlilik münasebeti ile yakınlaştırma görevini üstlenen elçi Şemseddin Altunaba tarafından Celaleddin Harezşah'a takdim edilmesi beklenmez.⁴³⁷ Kemaleddin Kamyar'ın ikinci elçi olarak, Ahlat'a gittiği ve ultimatom mahiyetli kelimeler barındıran, Alâeddin Keykubad'ın Celaleddin Harezşah'a sert ve gururlu bir şekilde hitap ettiği mektubu takdim ettiği anlaşılmaktadır.

Bu mektuptan satırlar: “Şimdi kesin olarak öğrendik ki, kötü insanların tahrik ve teşvikiyle, müslümanların güven içinde yaşadıkları, abidlerin ve zahidlerin kaynağı, imamların, hafızların yurdu ve İslam'ın kubbesi olan Ahlat'ın kuşatmasına başlamış, Tanrı'nın razı olmayacağı bir davranış içine girmişsiniz. Bu iş, siz yüce Sultanın, sağlam tabiatına, güzel ahlâkına uygun düşmemektedir. Yönünüzü o şehirden çevirip müşrik ülkelerden birine yönelin. Aklınızı tamamen din ve devlet düşmanlarının defedilmesi işine verin. Ayrıca, nasihat yolu ile size söyleyeceğim; Moğollarla, ne şekilde mümkün olursa, uzlaşma çarelerini bulmalısınız. Zira, eski hükemanın dediği üzere, yeni bir devlet kuran ve ilâhî bir kuvvete bağlanan bir kavimle savaşmak akıl kârı değildir. Biz şöyle düşünüyoruz ki; derhal Moğollara elçiler gönderip müslümanların selâmeti için, Sultan Muhammed merhumun yaptığı mukabele ve mücadeleler dolayısıyla, af dileyelim. Yumuşak sözlerle ve hediyeler göndermek suretiyle onları teskine çalışalım. Ümidimiz odur ki, tatlı dille ve mal gücüyle, alevi, dünyanın her yanını sarmış, Doğu taraflarını yakıp kül etmiş olan bu fitne ateşi söndürülür. Bu hususta muvaffak olursak hizmetimiz kıyamete kadar iyi bir nâm bırakmamıza sebep olacaktır. Mâlumunuz olsun ki, bu dostunuz müslümanların işlerini yoluna koymak için onlara elçiler gönderecektir. Eğer siz hayati ehemmiyeti olan sulh babında bana iştirak ederseniz, istişare sûretiyle bunu size arz ediyorum.”

⁴³⁷ Turan, *Vesikalar*, s. 99.

“Ben dostunuzun elçileri, müslümanların sorunlarını arz etmek için huzuruza varacaklar. Eğer çok önemli bir iş olan barışı sağlamada hisse sahibi olurlarsa, şu konuları da mübarek kulağınıza ulaştırmak vacip olur: Benim sözlerim her zaman bu kadar yumuşak olmaz. Öyle olursa herkes beni korkak sanır. Şurası herkes tarafından bilinip onaylanmaktadır ki, Yüce Allah ben kuluna mülk, devlet, görgülü emirler, akıllı ve bilgili vezirler, mallar, hazineler, her türlü silah, çok sayıda adam, mamur ülkeler, mutlu bir halk, itaatkâr kullar, yiğit askerler, becerikli yardımcıları verdi. Bana sonsuz nimetler ve her ülkede parmakla gösterilen bir güç nasip etti. Bütün bu şeyleri gençliğimin ilk günlerinde vererek, beni padişahlık yapma ve milletin işlerini yürütme şerefiyle onurlandırdı. Tecrübelerimin bana öğrettiğine göre; bir padişah, işleri yürütürken bilgili kimselerin süsü olan danışma yolunu her zaman açık tutmalıdır. Ne kadar zayıf olursa olsun düşmana karşı ahmaklık etmemelidir. Doğru yol varken, kör karanlığa saplanmak aklın öveceği bir şey olmaz. Şimdi Sultana üç tavsiyem vardır: Birincisi; Şarki Anadolu’da Müslüman halkın kanını dökmekten ve o tarafları tahrip ve muhasaradan vazgeçip askerlerinizi Arran tarafına sürün. İkincisi; Moğol hanına elçiler gönderip, onlarla anlaşma yolunu tutun ve onlara karşı hiçbir şekilde ayrılık ve düşmanlık yoluna sapmayın. Müslümanların memleketinde savaş endişesi bırakmayın. Moğollardan İslam ülkelerine saldırmayacaklarına dair sözler alın. O zaman herkesin hayatı kolaylaşır. Üçüncüsü; Zatinız, Sultan Melikşah, Sultan Sancar ve diğer büyük Selçuk Sultanları gibi seleflerin adalet yolunun hüküm sürmesi için –Azerbaycan ve İran ile- meşgul olmalıdır. Bu takdirde sayısız altın ve hesapsız askeri esirgemeyeceğim. Fakat, eğer araları açan fesatların sözüne bakarak, bu nasihatlere itibar buyurmazsanız bir İslam Sultanı sıfatıyla, Allah’ın emrine uyararak, vazifemizi yaparız (Savaşmaksa savaşmak). Halkın menfaatlerini korumaktan ve onların başına gelecek felaketi savuşturmaktan başka bir şey düşünmeyiz. Eğer memleket ve halka karşı vazife yaparken, Allah korusun, bir mukadder talihsizliğe uğrarsak, hiç olmazsa Yüce Allah’ın bize verdiği emanetin dışına çıkmamış oluruz; yok eğer Allah zafer nasip ederse muradımıza nail oluruz.”⁴³⁸

Alâeddin Keykubad’ın, Celaleddin Harezşah’a beyan ettiği hususlar genel olarak dört noktada dikkat çekmektedir: Birincisi, Alâeddin Keykubad, Celaleddin Harezşah’ın Moğollara karşı set olmaktan uzaklaşıp, aksine bu tehdidi takip ettiği

⁴³⁸ *İbn Bibi*, I, s. 381-384; Turan, *Vesikalar*, s. 99-100.

siyaset ile Batı İslam ülkelerine taşınmasını önlemek istemektedir. Bu nedenle Celaleddin Harezmşah'ın Ahlat ve çevresini bırakıp, Azerbaycan ve İran sahasına çekilmesini ve Moğollara barış teklif etmesini talep etmektedir. Ülkesinin huzur, emniyet, refah ve bir düzen içinde olduğunu vurgulayan Alâeddin Keykubad, Moğollara düşman ve rakip olan Celaleddin Harezmşah'ın, Moğol istila hareketini uyandırıp Türkiye sınırlarına yöneltmemesi için, ondan müşrik ülkelere yönelmesini istemiş ve bir yerde ona sana batıda yer yok demiştir.⁴³⁹ İkincisi, Alâeddin Keykubad, devletinin sınırlarına yakın bölgelerde sürekli hareket halinde bulunan, dolayısıyla Selçuklu siyasi istikrarına, ticaret ve ticaret yollarının güvenliğine engel olmaya başlayan Celaleddin Harizmşah'a bölgede yağmayı ve tahribatı bırak ve çekil mesajı göndermiştir. Üçüncüsü, Alâeddin Keykubad, Celaleddin Harezmşah'ın ülkesinin menfaatlerini zedeleyici bir siyaset izlemesine karşı meydan okuyucu bir üslup kullanmaktadır. Dördüncüsü, Alâeddin Keykubad, barış ve dostluk şartlarını açıkça belirterek, koşullarına uyulmadığı noktada halkının menfaatleri gereği savaşı göze almaktan kaçınmayacağını açıkça deklare etmektedir.

Son derece ağır ve özellikle ikinci paragrafı ciddi surette sarsıcı bu mektubun muhatabı Celaleddin Harezmşah'ın, reste rest çekecek kadar, savaşa savaşa girmeyi göze alacak kadar yüksek ego ve gurura sahip olduğu düşünülürse,⁴⁴⁰ nasihatlerin haklı olup olmadığına bakmaksızın, ne yapması gerektiğini, eğer yapmadığı takdirde karşısına çıkılacağına dair beyanları kabul etmesi mümkün değildi. Nitekim Ahlat'ı kuşatmayı şiddetle sürdürdü. Üstelik, Alâeddin Keykubad'ın dostluğunu, bir zamanlar hükümetine düşmanlık gösteren Erzurum meliki Rükneddin Cihanşah'a değişti. Moğollara karşı barış teklif etmesine yönelik telkini dikkate almadı. Bu noktada sanki, Doğu Anadolu'dan ayrılmayıp, istenildiği gibi, Azerbaycan ve Batı İran'a çekilmeyeceğini, aksine batıya doğru genişleyeceğini gösteriyordu. Üstelik onun has

⁴³⁹ Alâeddin Keykubad'ın Moğollara karşı izlediği siyasetin karakteristik en temel özelliği, Moğolları durdurmak için atılması gereken ilk adımın barış olduğuna inanmasıdır. Celaleddin Harezmşah içinse Moğolları durdurmak için savaştan başka bir yol yoktur. Bu nedenle, Moğollar ile diyalogu savaştan başka bir mevzu ile gelişmeyen Celaleddin Harezmşah ile, her zaman Moğollar ile barışın tesisini savunan Alâeddin Keykubad'ın bir noktada buluşması kolay değildi. Alâeddin Keykubad, Celaleddin Harezmşah'ın, Moğol tehlikesini Batı İslam ülkelerine ve Anadolu sınırlarına çekici tarafını izale etmek istemişti. Çünkü, ülkesinin sahip olduğu emniyet, huzur, refah ve barış gibi değerleri yani halkının menfaatlerini korumak en tabi göreviydi.

⁴⁴⁰ Bir asırdan beri Azerbaycan ve Doğu Anadolu memleketlerini tehdit eden Gürcüleri ezerek Tiflis'i fetheden, Moğollara karşı kora kor savaşarak, sonunda fayda getirmese de Moğol birliklerini dağıtabilen, kökü haşmetli bir devlete dayanan ve bu haşmeti geri kazandırmaya çalışan biri olarak Celaleddin Harezmşah'ın yüksek gurur ve egosu olduğunu düşünmek sanırım yanlış olmaz.

yazıcısı olan Nesevi, Alâeddin Keykubad'dan gelen elçiler hakkında söyledikleri ile Celaleddin Harezşah'ın bu duygu ile hareket edeceğini ikrar etmektedir: "Selçuklu elçi heyetinin temsil ettiği hükümdar, Sultanın dengi sayılmak istenmiyordu. Hükümdarın samimi muhabbet ve iyi komşuluğa uyma hususundaki arzusu da kabul edilmedi. Elçilere kabul edemeyecekleri şeyler yükletiliyordu. Elçiler hükümdarlarının oğluna Sultan Celaleddin Harezşahın kızını istediler. Buna da iyi bir cevap verilmedi."⁴⁴¹ Anlaşılan samimi muhabbet ve iyi komşuluk arzusu tamamen geride kalıyordu. Ayrıca, Celaleddin Harezşah'ın kendini Alâeddin Keykubad'ın dengi görmediğine dair bilgi bize Celaleddin Harezşah'ın, hanedanını yüceltme idealini ön plana çıkartıp, babası gibi kendini İslam hükümdarları üzerinde görmeye başladığını göstermektedir.⁴⁴²

İbn Bibi, Alâeddin Keykubad'ın, ulak ve elçi olarak Ahlat'a gönderdiği emir Kemaleddin Kamyar'ın, Ahlat'a varıp Celaleddin Harezşah'ın huzuruna çıktığını, o vakit atmosferden ve her konuda yapılan sohbetten barış kokusu alamadığını, bu noktada ülkesine dönmek üzere huzurdan izin aldığı esnada Celaleddin Harezşah'ın ona Ahlat'ın fethinden vazgeçilmesi gibi bir durumun söz konusu olmayacağını açıkça bildirdiğini, bunun üzerine Ahlat'tan ayrılan Kemaleddin Kamyar ve Şemseddin Altunaba'nın Erzurum'a uğrayıp, Rükneddin Cihanşah'ı, amcazadesi Sultan Alâeddin Keykubad'a muhalefet etmemesi konusunda uyardıklarını, fakat Rükneddin Cihanşah'ın bundan hemen sonra Ahlat'a giderek Celaleddin Harezşah'ı, Selçuklu ülkesine saldırması için kışkırttığını aktarmaktadır.⁴⁴³ Emir Kemaleddin Kamyar ile Şemseddin Altunaba, hızla Kayseri'ye gelerek, Alâeddin Keykubad'a tüm olan biteni, Ahlat'ta gördükleri soğuk ve kırıcı muameleyi, barış tekliflerinin kabul edilmediğini, Ahlat kuşatmasının şiddetle sürdüğünü, Erzurum melikinın Celaleddin Harezşah ile birleştiğini ve onlara karşı savaş açılması gerektiğini ifade ettiler.⁴⁴⁴ Bu durumda Celaleddin Harezşah'ın artık ülkesi için açıkça tehdit unsuru haline geldiğini ve Ahlat'ın fethi ile durmayarak, Rükneddin Cihanşah ile birlikte batıya yöneleceğini düşünen Alâeddin Keykubad, aynı tehdiye maruz kalan akrabası ve komşusu Eyyubiler ile ortak hareket etmeye karar verdi. Bu nedenle Kemaleddin Kamyar'ı, Celaleddin

⁴⁴¹ Nesevi, *a.g.e.*, s. 125.

⁴⁴² Az ileride Ahlat'ın fethi ile birlikte kaleme alınan fetihnameden bahsederken bu daha iyi anlaşılacaktır.

⁴⁴³ *İbn Bibi*, I, s. 386-387.

⁴⁴⁴ *İbn Bibi*, I, s. 388; Nesevi, *a.g.e.*, s. 126.

Harezmşah'a karşı, Melik Eşref ve Sultan Kamil ile ittifak kurmak ile görevlendirdi.⁴⁴⁵ Sonuçta Alâeddin Keykubad için, Celaleddin Harezmşah artık, Moğol tehlikesine karşı bir set, bir müttefik, bir dost değil, aksine ülkesi için bir zaaf, bir tehdit ve bir düşman idi. Eyyubiler de aynı tehvide doğrudan maruz kalınca⁴⁴⁶ daha düne kadar Doğu Anadolu bölgesi konu olunca anlaşmazlık yaşayan Alâeddin Keykubad ile Melik Eşref arasında Celaleddin Harezmşah'a karşı bir ittifak doğdu.⁴⁴⁷

Nesevi, Alâeddin Keykubad'ın elçilerinin ardından, Celaleddin Harezmşah'ın, Taştard Cemaleddin, Seyfeddin Abe ve Harezmli fakih Rükneddin'i, elçi olarak Alâeddin Keykubad'a gönderdiğini, fakat bu elçilerin, Alâeddin Keykubad ile Melik Eşref arasında Harezmşah'a karşı bir ittifak anlaşması gerçekleştikten sonra, Keykubad'un huzuruna geldiğini bildirmektedir.⁴⁴⁸ İbn Nazif el-Hamevi keza, elçi Kemaleddin Kamyar'ın ardından Celaleddin Harezmşah'ın, Alâeddin Keykubad'a bir elçi heyeti gönderdiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte bu heyetin, Keykubad tarafından son derece soğuk bir muameleye maruz kaldığını, önemsenmediğini, küçük görüldüğünü aktarmaktadır.⁴⁴⁹ Bu bilgidan yola çıkarak, Alâeddin Keykubad, Ahlat'a gönderdiği elçilerinin, Celaleddin Harezmşah'ın huzurunda kötü muamele görmesine karşılık misillemede bulunmaktadır. Celaleddin Harezmşah'ın, kendisini temsil eden elçilere karşı aşağılayıcı tutumuna cevap göndermektedir. Kaale alınmayan bu Harezmşah elçi heyetinin geliş nedeni hakkında ise kaynaklar özel bir not düşmemiştir. Fakat bu heyetin, Alâeddin Keykubad'ın Ahlat'ın kuşatmasına duyduğu rahatsızlığı almak adına geldiğini tahmin etmek zor değildir. Celaleddin Harezmşah, Ahlat kuşatmasını kara kışa aldirmaksızın muazzam bir kararlılık ve büyük bir sabırla 8 ay sürdürdüğü süreçte, kendisine Ahlat'ın fethinden vazgeçmesine dair telkinde bulunan, Alâeddin Keykubad olmak üzere Eyyubi melikleri ve Halifeyi reddetmiştir.⁴⁵⁰ Bu bakımdan elçileri vasıtasıyla, Ahlat'ı almasına muhalif olan Alâeddin Keykubad'ı, bitti bitecek fethi ikrara davet etmesi normal olur.

⁴⁴⁵ *İbn Bibi*, I, s. 388; Nesevi, *a.g.e.*, s. 126. Kemaleddin Kamyar'ın, Melik Eşref ve Sultan Kamil ile Rakka'da görüştüğü bilinmektedir. Bkz. Önder Kaya, *a.g.e.*, s. 208.

⁴⁴⁶ Zehebi, Eyyubilerin, Harezmlilerin Ahlat'ı kontrol altına alması ile her felaketi yapabilecek duruma geleceğinden ötürü endişelendiğini bildirmektedir, Bkz. Zehebi, *a.g.e.*, s. 107.

⁴⁴⁷ Detaylı bilgi için Eyyubiler ile İlişkiler bölümünde "Alâeddin Keykubad ile Eyyubiler arasında Celaleddin Harezmşah'a karşı kurulan ittifak" adlı kısma bakınız.

⁴⁴⁸ Nesevi, *a.g.e.*, s. 126.

⁴⁴⁹ Uyumaz, *a.g.e.*, s. 52-53.

⁴⁵⁰ Cüveyni, *a.g.e.*, s. 365-366; *İbn Bibi*, I, s. 387; Nesevi, *a.g.e.*, s. 121,125.

Celeleddin Harezmsah, 14 Nisan 1230 Pazar günü Ahlat'ı 8 ay gibi uzun bir muhasaranın ardından kılıç zoruyla ele geçirdi. Askerleri üç gün Ahlat'ı şiddetle yağmaladı. Nesevi, yağma sırasında halkın işkenceye maruz kaldığını ve işkence altında ölenlerin sayısının çok fazla olduğu hakkında şüpheye yer olmadığını ifade ediyor. Devrin tüm tarih yazarları, Ahlat'ta bir faciyanın yaşandığı konusunda hem fikirdir. Ahlat yıkılmış, halkı kaçırılmış, kalan insanları zulme uğramıştır.⁴⁵¹ Celeleddin Harezmsah, arzu etmediği fakat sorumlusu olduğu bu faciadan ötürü, Moğollara ve Gürcülere karşı gösterdiği büyük ve cesur yüreği maalesef Ahlat'a gömmüştür. Bu felaket, izini daima sürecektir. Bununla birlikte Ahlat gibi stratejik öneme haiz güçlü bir bölgenin fetih havadisi, Harezmsah'ın has yazıcısı Tarihçi Nesevi tarafından kaleme alınan fetihname ile Azerbaycan ve İran'a gönderilmiştir. Ahlat fetihnamesine ait bazı satırlar: "Muzaffer bayrağımızın gölgesi Doğu Anadolu topraklarına kadar uzandı. 28 Cemaziyevvel Pazar günü (14 Nisan 1230) Ahlat'ın kale burçları bayrak ve sancaklarımız ile süslendi. Şehirde büyük bir gürültü koptu...Muzaffer ordu yağma ve talana başladı...Sultan Harezmsah yağma ve talana son verilmesi için ferman çıkardı ve Ahlat halkını bağışladı...Sultan, kutlu düşünce ve hareketleriyle kendisine miras kalan toprakları büyük ölçüde genişletti. Artık şimdi Suriye ve Anadolu bölgelerinin, Sultan'ın devletinde görevli olanların ellerine geçmesi an meselesidir."⁴⁵² Bu durumda Alâeddin Keykubad'ın ve Eyyubilerin ülkesine yönelik yıkıcı planlar açıkça görülmektedir.

Alâeddin Keykubad ile Celeleddin Harezmsah arasında karşılıklı mektup ve hediyeleşme ile 1225 yılında başlayan dostane münasebet, menfaatlerin temini ve zararların definde ortak hareket etmeye yönelik ittifak müzakereleri başlatmıştı. Fakat taraflar arasında önce Moğol tehlikesine karşı takibi gerekli siyaset konusunda anlaşmazlık, daha sonra Celeleddin Harezmsah'ın batıya doğru yayılma siyaseti ve Ahlat'ı kuşatması ile birlikte bir gerilim süreci başladı. Doğu Anadolu için bir güç ve hakimiyet davası açıldı. Alâeddin Keykubad, Celeleddin Harezmsah'ın, Türkiye Selçuklu devletinin hakimiyet sınırları içine dahil olma yönünde faaliyetler içine girmesine ve eksenini batıya doğru çevirmesine razı olmayacağını bildirdi, ülkesinin menfaati gereği savaşı dahi göze alacağını vurguladı. Celeleddin Harezmsah'dan, Doğu

⁴⁵¹ Nesevi, *a.g.e.*, s. 126-127; Cüveyni, *a.g.e.*, s. 365-367; Zehebi, *a.g.e.*, s. 107; İbn Kesir, *a.g.e.*, s. 127; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 446-448.

⁴⁵² Cüveyni, *a.g.e.*, s. 367-369.

Anadolu'dan uzaklaşmasını ve Moğollar ile barış kurmasını talep etti. Çünkü, Harezmsah'ın Doğu Anadolu'daki faaliyetleri, Türkiye Selçuklu devletinin siyasi, ekonomik menfaatleri ve güvenliğine zarar vermekte idi. Bununla birlikte Alâeddin Keykubad'ın Celaleddin Harezmsah'dan istekleri, Harizmşah'a hiçbir şey yapma, olduğun yerde kal, Azerbaycan ve İran'ın dışına çıkma, batıya hiç yüzünü çevirme anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle Alâeddin Keykubad, Harezmsah'a, Anadolu'nun doğu sınırlarında gerçekleştirdiğin faaliyetler ülkemin menfaat ve ideallerini bloke edici olmakta, ülkemin ticaret ve ticaret yollarının güvenliğini etkilemekte, ayrıca Moğol siyasetin, bu tehlikeyi İslam alemine ve ülkeme yakınlaştırmaktadır, daha öteerde senin ara bozan fitnecilerin telkinlerine kapılarak ülke topraklarıma saldıracağından şüpheleniyorum demektedir. Fakat Celaleddin Harezmsah, Alâeddin Keykubad'ın tehditkar nasihatleri ile ilgilenmedi ve Keykubad'a düşman olan Erzurum meliki Rükneddin Cihanşah'ı himayesi altına aldı.⁴⁵³ Bu durumda Alâeddin Keykubad için, Celaleddin Harezmsah, artık Moğol tehlikesine karşı bir set değil, aksine bu tehdidi takip ettiği siyaset ile batıya çeken bir unsur, hem de Anadolu ülkesine yönelik bizzat tehdit haline gelen kişi idi. Celaleddin Harezmsah'ın Ahlat kuşatması ile durmayacağına, Rükneddin Cihanşah ile birlikte batıya yöneleceğine inanan Alâeddin Keykubad, aynı tehlide maruz kalan akrabası ve komşusu Eyyubiler ile ortak hareket etmeye karar verdi. Sonuç olarak Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezmsah'ın Moğol siyaseti birbiri ile örtüşmemiş, Celaleddin Harezmsah'ın batıya doğru yayılma siyasetinin bir ürünü olan Ahlat kuşatması ve bereberinde Erzurum meliki Rükneddin Cihanşah'ın mesuliyetini alarak onu koruması sonucu Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezmsah arasında dostluk düşmanlıkla sonuçlanmıştı. Bu durumda tarihe Yassıçemen savaşı olarak geçecek olay meydana geldi.

⁴⁵³ Erzurum meliki Rükneddin Cihanşah'ın, ülkesini elinden almak isteyen kuzeni Alâeddin Keykubad'ın aleyhine Celaleddin Harezmsah'ı kışkırttığı hakkında bilgiler bulunmaktadır. Nesevi, Rükneddin Cihanşah'ın, Celaleddin Harezmsah'a verdiği telkinlerden biri hakkında: "Sultan bu uğursuz fikirde sebat etti." diyerek ortada bir teşvik/kışkırtma olduğuna da işaret etmiştir. Bkz. Nesevi, a.g.e., s. 131-132. İbn Bibi, açıkça Rükneddin Cihanşah'ın Celaleddin Harezmsah'ı Alâeddin Keykubad'a karşı kışkırttığını aktarmaktadır. Bkz. İbn Bibi, I, s. 387. Bu konuda ayrıca bkz. İbnü'l-Esir, XII, s. 449; Müneccimbaşı, II, s. 71; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 387; Cahen, a.g.e., s. 80.

4. Yassıçemen Savaşı

Alâeddin Keykubad, saltanat süresi boyunca doğu siyaseti ile fazlasıyla ilgilenmek zorunda kaldı. Bu odaklanmanın en temel nedeni muhtemel Moğol tehdidi idi. Bu tehdit Anadolu'nun doğusuna Ceyhun nehri sınırından doğuyordu. Yansıması, Celaleddin Harezmsah'ın Doğu Anadolu siyasetine dahil olması ile farklı bir boyut kazanacaktı. Alâeddin Keykubad için ülke güvenliği, huzuru, refahı adına doğudaki gelişmeleri an be an izlemek, siyasi ihtiyatkârlık, yani ilerisini düşünerek, tedbirli ve kontrollü hareket etmek bu durumda normal boyutunu aşan bir mesele oldu. Şahsı, ilk etapta Moğol tehlikesi ile arasında set vazifesi gören Celaleddin Harezmsah ile barış ve dostluk ilişkisini faydalı buldu. Fakat zamanla Celaleddin Harezmsah'ın Moğol siyaseti ile kendi programının örtüşmediğini, üstelik Celaleddin Harezmsah'ın batıya doğru yayılma siyasetinin bir ürünü, simgesi haline gelen Ahlat kuşatması ve Erzurum meliki Rükneddin Cihanşah'ın mesuliyetini üstüne alarak onu koruması ile koşullar değişti. O zaman artık Celaleddin Harezmsah, Moğol tehdidine karşı bir set, bir müttefik, bir dost değil, Anadolu ve Suriye için bir zaaf, bir tehdit, bir düşman idi. İşte bu nedenle düne kadar Doğu Anadolu bölgesi konu olunca anlaşmazlık yaşayan Alâeddin Keykubad ile Melik Eşref arasında Celaleddin Harezmsah'a karşı bir ittifak doğdu.

Alâeddin Keykubad ve Melik Eşref, ortak tehdit olarak algıladıkları Celaleddin Harezmsah'ı bertaraf etmek adına Sivas'ta buluştular. Alâeddin Keykubad, müttefiki ve kayınbiraderi Melik Eşref'i son derece iyi karşıladı, ona ve diğer kardeşlerine sürekli iltifat ve ikramlarda bulundu, değerli hediyeler sundu. Alâeddin Keykubad ev sahibi olarak Melik Eşref'in şahsını yüceltmekten kendini alıkoymadı. Bu Melik Eşref ve maiyetinin saygı, şükran, bağlılık duygularına işliyordu.⁴⁵⁴ Bu muamele Eyyubileri savaşa hazırlamak için anlamlıdır. Eyyubilerin savaş için güçlü bir etken olmasına karşı bir değer ifade etmektedir. Ayrıca Alâeddin Keykubad'ın imkanlarını gören Eyyubilere, Harezmsahlar karşısında alınacak zaferin inancı empoze edilmektedir.

Alâeddin Keykubad ve Melik Eşref, Sivas'ta psikolojik ve fiziki stresten arınarak, birbirlerine karşı güven ve bağlılık aşıladıktan sonra birliklerinin başında Erzincan'a doğru harekete geçtiler. Tarihe Yassıçemen savaşı olarak geçecek karşılaşma

⁴⁵⁴ Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 389-393.

için Sivas'tan ayrılan Alâeddin Keykubad'ın yanında farklı milletlere⁴⁵⁵ mensup 20 bin asker bulunuyordu. Ayrıca 10 bin seçkin asker de emri gereği Erzincan hudutlarını muhafaza için bölgede bekliyordu.⁴⁵⁶ Bu konuda kendisi Melik Eşref ve maiyetine şu açıklamada bulunmuştur: “Benim düşmana karşı duracak kuvvetlerim yanımda olanlardan ibaret değildir. Asıl güvendiğim kahraman askerlerim doğudadır.”⁴⁵⁷ Melik Eşref'in yanında ise takriben 10 bin asker vardı.⁴⁵⁸ Sonuç olarak müttefik kuvvetler kalabalık bir şekilde bir haftada Sivas'tan Erzincan Akşehir'i ne ulaştılar. Bu noktada, Erzincan hudutlarını muhafaza için bölgede bulunan Selçuklu kuvvetleri ile Harput askerleri onlara katıldı.

Celeleddin Harezmsah ise Ahlat'ı aldıktan sonra rotasını civardaki diğer kentlere çevirmiş, Malazgirt'i kuşatmak için hazır hale gelmişti. Fakat bu sırada yanına gelen Erzurum meliki Rükneddin Cihanşah'tan, Alâeddin Keykubad ile Melik Eşref arasında kendisine karşı bir ittifak kurulduğunu öğrendi. Bu durum karşısında Celeleddin

⁴⁵⁵ İbn Bibi'de, bu ordunun çeşitli milletlere mensup kişilerden oluştuğu hakkında: “..Türk'ten, Frenk'ten, Gürcü'den, Rum'dan, Rus'dan, Arap'tan.. oluşan bir ordu.” bilgisi vardır. *İbn Bibi*, I, s. 394. Ayrıca Ermeni Kiragos, Sultan Alâeddin'in Çukurova Ermenilerini de sefere çağırıldığını kaydetmiştir. Bu durum normaldir; çünkü tabi olarak Ermeni Kralı asker göndermek zorundadır. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 391; Oktay, *a.g.e.*, s. 28. Farklı etnik kökenlere mensup askerler hakkında detaylı bilgi için bkz. Erkan Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Ankara 2010, s. 138-139; M. Said Polat, “Türkiye Selçuklularında Askeri Teşkilat (1071-1243)”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2005, s. 41-42.

⁴⁵⁶ Alâeddin Keykubad'ın Celeleddin Harezmsah ile tarihe Yassıçemen savaşı olarak geçecek karşılaşma için toplam kaç bin askere sahip olduğu konusu aslında net değildir. İbn Bibi, karşı tarafın sahip olduğu asker sayısını 100 bin olarak net bir şekilde açıklarken, aynı açıklığı Selçuklu ordusu için ortaya koymamıştır. O sayısal veri olarak sadece, Alâeddin Keykubad'ın, Celeleddin Harezmsah ile dostluğun düşmanlıkla sonuçlandığına inanıp, güvenlik ve tedbir amaçlı olarak 10 bin süvariye Kayseri'den Erzincan'a göndermesini yazmıştır. *İbn Bibi*, I, s. 388, 395. Konu hakkında bilgi veren diğer kaynaklardan İbnü'l-Esir, Abu'l-Farac, İbn Kesir ise Alâeddin Keykubad'ın 20 bin askere sahip olduğunu bildirmektedir. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 449; *Abu'l-Farac*, II, s. 527; İbn Kesir, *a.g.e.*, s. 127. Fakat bu kaynakların Alâeddin Keykubad'ın henüz Kayseri'de iken Erzincan'a göndermiş olduğu 10 bin askeri hesaba katmadığı yönünde bir kanaat mevcuttur. Turan, Uyumaz, Merçil, Sevim, bu nedenle Alâeddin Keykubad'a ait toplam asker sayısının 30 binden aşağı olmadığını ifade etmişlerdir. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 391; Merçil, *Müslüman Türk*, s. 145; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 177; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 58-59. Hatta Turan aynı konuda dikkat çekici şu yorumu bırakmıştır: “İki ordu (Harezmsah ile Selçuklu-Eyyubi kuvvetleri) Erzincan Akşehir ovasında, Yassıçemen'de.. Her biri 100 bine yakın iki Türk ordusu.” Buradaki her biri ifadesinde yanlışlık yoksa Selçuklu-Eyyubi müttefik orduları 100 bine yakın olarak gösterilmiştir. Turan, kaynakların sunduğu sayısal veriler dışında kuvvetlerin olduğunu düşünse bile müttefik Eyyubi ordusu çıkarıldığında 30 ila 90 bin arasında kayıtlara yansımayan, kayıt dışı kalarak gözden kaçan bu kadar çok Selçuklu askerinin olması mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte en az 30 bin barajı Alâeddin Keykubad'ın Celeleddin Harezmsah'a karşı açtığı askeri harekât için sınır teşkil eder.

⁴⁵⁷ Nesevi, *a.g.e.*, s. 131-132; *İbn Bibi*, I, s. 388; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 391.

⁴⁵⁸ Melik Eşref 7 bin asker ile Harran'a geldikten sonra burada Haleb, Musul, Cezire Meliklerine mektuplar yazarak asker istemişti. Nitekim kardeşleri Şehabeddin Gazi, el-Melikü'l-Aziz, el-Melikü'l-Hafiz, yeğeni el-Melikü'l-Cevad ve Şemsü'd-din Savab, Hama hakimi el-Muzaffer, Humus hakimi el-Mansur, el-Hakkariye Ekradından İzzü'd-din Ömer b. Ali kumandasında birlikler kendisine katılım sağladı. Bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 449-450; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 57; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 390.

Harezmşah için planlar değişti, artık yeni bir yol saptaması gerekti. Celaleddin Harezmşah, 'kardeşim' şeklinde nitelendirdiği Rükneddin Cihanşah'ın telkinlerini dikkate alarak önce bu ittifakın birleşmesine mani olmak istedi. Harput bu yönde kilit rol oynayacaktı. Nitekim Celaleddin Harezmşah ordusunu düzenledikten bir süre sonra Harput'a doğru harekete geçti. Fakat yolda yakalandığı hastalık nedeni ile Harput'a ulaşmak konusunda gecikti. Artık Alâeddin Keykubad ve Melik Eşref birleşmiş bulunuyordu. Bununla birlikte Celaleddin Harezmşah vazgeçmedi. Fikrinde sebat ederek, kararlı bir şekilde Alâeddin Keykubad ve Melik Eşref ile karşılaşmak için Erzincan'a yöneldi. Fakat bu ilerleyiş yığıtlik ve özgüven duygularına hitap ettiği kadar askeri ihtiyatkârsızlık ve basiretsizlik olarak açıklanabilecek bir şekilde gerçekleşti. Celaleddin Harezmşah, Alâeddin Keykubad ve Melik Eşref ile savaşmak için sahip olduğu imkanları zorlamıyordu. Ordusunun bir kısmını Malazgirt kuşatması için bölgede bırakmış, Ahlat'ın fethinden sonra izin verip ülkelerine gönderdiği askerlerini de geri çağırılmıştı.⁴⁵⁹ Bu davranış onun destek için beklemeye hiç tahammülü olmadığını, geri dönüşü kabullenemeyeceğini, bu yüzden bir an önce Alâeddin Keykubad ve onun an için müttefiki Melik Eşref'e karşı savaşmak istediğini düşündürmektedir.

Alâeddin Keykubad, müttefiki Melik Eşref ile birlikte Erzincan'ın Akşehir düzlüğüne yaklaştığı sırada, şahsının daha önce Erzincan'ı korumaları, oranın geçit yerlerini tutmaları için bölgeye gönderdiği Selçuklu askerleri Akşehir düzlüğünde hazır duruma geldiler. Burada Mübarizeddin Çavlı ve diğer emirlerin kararı ile bin kişilik bir süvari birliği kontrol ve güvenlik taraması için ileriye gönderildi.⁴⁶⁰ Bu sırada Celaleddin Harezmşah'ta Erzincan'a ulaşmıştı. O da 2 bin süvari birliğini öncü olarak ileriye sürmüştü.⁴⁶¹ Erzincan'ın Yassıçemen⁴⁶² mevkiine yakın bir bölgede iki tarafın öncü birlikleri yüzleşmek zorunda kaldı. Bu yüzleşme Selçuklu kuvvetleri için bir trajedi ile sonuçlandı. At üstünde gece boyu sürdükleri yol beklemedikleri şekilde Harezm öncü birliğinin sarıp sarmaladığı adrese çıkmıştı. Kısaca tutulduklarını anladıklarında çok geçti. Fazlası ile açılmışlardı ve geri dönmek için şansları azdı. Harezmlilere destek ulaştığı halde Selçuklu kuvvetleri ile merkez arasında tüm bağlantı

⁴⁵⁹ Nesevi, *a.g.e.*, s. 131; Cüveyni, *a.g.e.*, s. 369-370.

⁴⁶⁰ *İbn Bibi*, I, s. 395.

⁴⁶¹ Nesevi, *a.g.e.*, s. 131.

⁴⁶² Yassıçemen, Erzincan Akşehir civarındaki Gedük köyü içindedir.

kopmuştu. Ölüm ve esaret kapanından kurtulabilen Selçuklu askeri çok değildi. Geri dönmeyi başaranlar olayı Alâeddin Keykubad'a bildirdi. Bu haber Alâeddin Keykubad'ı ciddi şekilde sarstı, yaraladı. Karşı bir atağa geçmek, aynı şiddetle tepki göstermek konusunda bir an bocaladı.⁴⁶³ Durum değerlendirmesi sırasında Melik Eşref, Alâeddin Keykubad'ı teselli edici, yüreklendirici bir tavır ortaya koydu. İbn Bibi, Melik Eşref'in konu hakkında Alâeddin Keykubad'a: "Bu duruma kafanı yorma.. Çünkü savaşın durumu her zaman böyledir. Acı içeceğin sonunda tatlı gelir. Savaşta önce sıkıntı çeken sonra galip gelen taraf olur. Bunun öcünü alalım." dediğini bildirmektedir.⁴⁶⁴ Yaşanan bu olayın tarihi hakkında Sıbt İbnü'l-Cevzi, 627 yılının Ramazan ayının 25.gününe (7 Ağustos 1230) işaret etmiştir.⁴⁶⁵

Celaledin Harezşah cephesinde öncü birliklerin kazandığı savaş aşırı güvene ve rahatlamaya neden olacaktır. Bununla birlikte savaşın seyri hakkında Celaledin Harezşah'ın kuşkucu ve evhamlı olduğuna dair İbn Bibi'de tespit bulunmaktadır. Erzurum meliki Rükneddin Cihanşah bu olayın ardından Celaledin Harezşah'a: "Düşmanların işte yenilip bozguna uğradılar. Artık Anadolu ülkesinin üzerine oturursun" demiş, Celaledin Harezşah cevaben: "Ben karşıdaki ordudan endişeliyim... Hem kendi ordumun durumunu da gördün..."⁴⁶⁶ diyerek özellikle sahip olduğu orduda bir disiplin problemi olduğunu ifade etmiştir. Her koşulda Harezşahlar için, Alâeddin Keykubad'ın güvendiği seçkin askerlere karşı alınan galibiyet ile kazanılan bir moral ve bu galibiyet sayesinde su kaynakları konusunda sağlanan bir avantaj söz konusudur. Bununla birlikte bu moral ve avantajın sebep olacağı rehavet

⁴⁶³ *İbn Bibi*, I, s. 395-397; Nesevi, *a.g.e.*, s. 131-132.

⁴⁶⁴ *İbn Bibi*, I, s. 397. Alâeddin Keykubad'ın Harezşah öncü birliği karşısında alınan ağır yenilgi sonrası geri çekilerek, boğaz ve derbendlerde müdafaaya geçmeyi düşündüğüne dair Melik Eşref'in kardeşi Şehabüddin Gazi b. Melik Adil'in beyanları bulunmaktadır. Bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 131. Sultan Alâeddin Keykubad'a ait öncü birliğinin Harezşah öncü kuvvetleri karşısında aldığı yenilgi konusunu işleyen Abu'l-Farac, İbn Bibi ve Nesevi'ye göre sayısal anlamda farklı bilgiler vermektedir. Abu'l-Farac'a göre Selçuklu öncü birliğinin sayısı 4 bindir. Bu birlik merkez ile bağlantıyı kaybederek sayısı 40 bin olan Harezşah ordusu ile karşılaşmış ve hezimete uğramıştır. *Abu'l-Farac*, II, s. 528. İbnü'n-Nazif ise merkezden uzaklaşma yahut ani bir baskınla kıştırılma hususunda söz açmaksızın o da sayısal anlamda farklı bilgiler vermektedir. Ona göre Selçuklu öncü birliğinin sayısı 3 bindir. Bu birlik bahsedilen ağır yenilgiyi 700 kişilik Harezşah'ın öncüleri karşısında almıştır. Önder Kaya, *a.g.e.*, s. 212; Taneri, *Harezşahlar*, s. 82-83. Osman Turan ise ölü ve esir olarak imha edilen Selçuklu öncü birliğinin sayısının 4 yada 7 bin olduğu konusunda rivayetler olduğunu dile getirmiştir. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 392. Her koşulda, sayısı ne olursa olsun ortada ağır bir hezimet vardır. Bu hezimetin Alâeddin Keykubad cephesine yansımaları ziyadesiyle sarsıcı olmuştur. Fakat ileride görüleceği üzere bu sarsıntı Alâeddin Keykubad için faydalı olacaktır. Çünkü savaşta ilk darbeyi alan maddi ve manevi anlamda zayıf değilse, sonrasında artık daha konsantre, daha güçlü ve daha hırslı bir hal alacaktır.

⁴⁶⁵ Uyumaz, *a.g.e.*, s. 59.

⁴⁶⁶ *İbn Bibi*, I, s. 396.

işleri tersine çevirmekten kaçınmayacaktır. Nitekim bir süre sonra öncü bir Harezm birliği Selçuklu-Eyyubi öncü birliği tarafından bu nedenle hezimete uğrayacak, bu kez üzülen Celaleddin Harezmsah olacaktır.⁴⁶⁷

Nihayetinde Yassıçemen savaşının muhatapları Erzincan yakınlarındaki Yassıçemen Ovası civarında karargah kurdular. Her iki taraf, öncü birlikleri ile birbirlerini yoklamış, artık dişe diş, kora kor, tüm kuvvetlerin kıyasıya çarpışacağı an gelmişti. Savaşın yakıcı, kızgın yüzü zirveye yaklaştığı sırada son dualar, hamleler, planlar, kontroller yapılmakta idi. Selçuklu-Eyyubi cephesinde ordunun savaş sahasına yerleşimi ve komutası için gerekli kararlar alındı. Her iki taraf adına safların dizilişi ve komutası hakkında bilgi vermesi beklenen Nesevi'nin o anda Celaleddin Harezmsah'ın emri ile İsfahan'da bulunması talihsizliktir.⁴⁶⁸ Bununla birlikte Hıms hakimi Melik Mücahid'in Melik Eşref'in hizmetine gönderdiği oğlu Melik Mansur'un yanında ordu katibi olarak bulunan İbnü'n-Nazif Yassıçemen savaşına bizzat şahit olmuştur. Emine Uyumaz bahsi geçen kaynak yazarın konu hakkında verdiği bilgileri naklen aktarmıştır.⁴⁶⁹ Buna göre Alâeddin Keykubad sağ ve sol tarafı, Melik Eşref ise merkezi kontrol edecekti. Celaleddin Harezmsah cephesinde de ordu savaş düzenine geçmiş, saf halinde birleşmişti. Artık büyük savaş için mevziler alınmış, asıl kozları paylaşma anı gelmişti.

Yassıçemen mevkii, 10 Ağustos 1230 (27 Ramazan 627) Cumartesi günü, Türkiye Selçuklu-Eyyubi müttefik ordusu ile Harezmsahlar arasında vuku bulan kıyasıya karşılaşmaların son günü olarak kabul edilmektedir.⁴⁷⁰ Öncü birlikleri arasında

⁴⁶⁷ İbn Bibi, Harezmsah ordusunun öncü birliğinin, Alâeddin Keykubad'ın öncü birliğine karşı aldığı galibiyetin ardından üst üste üç kez Selçuklu öncü birliği karşısında yenilgiye uğradığını belirtirken, Selçuklu öncü birliğinin aldığı tek yenilgiyi destanlaştırmakta, kazandığı zaferleri ise göklere çıkartmaktadır. Celaleddin Harezmsah'ı çaresiz, düşmanın gücünü her defasında ifade eden, endişeli, Erzurum meliki Rükneddin Cihanşah'ın telkinlerine kapıldığı için bin pişman bir tip olarak çizen İbn Bibi, Alâeddin Keykubad'ı aksine gidebildiği yere kadar yüceltmektedir. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 396-404. Ancak Celaleddin Harezmsah'ın düşmana bu kadar saygı duyup kendi durumunu o kadar çaresiz olarak görmesi abartılı görünmektedir. Sonuçta karşımızda hayatını Moğollara karşı ölüm kalım savaşları vererek geçiren, Moğollar karşısında yıkılmayıp, sıfırı gördüğü andan itibaren geçen yaklaşık 10 senede Yassıçemen savaşına denk bir Sultan olarak gelmiş bir insan vardır. Elbette bu insanın siyasi hataları, telkinleri süzme noktasında zaafı, ülke yönetimi ve vekilleri konusunda yanlışları vardır. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 84, 98-101, 131. Ancak tüm bunlar onun Alâeddin Keykubad ve müttefiki Melik Eşref'e karşı ezik bir ruh haline girdiğini anlatamaz. Endişesi, ordusunun gösterdiği formsuzluk ve esneklik ile Rükneddin Cihanşah'ın savaş stratejisi konusunda sunduğu telkinlerin doğuracağı negatif sonuçlar hakkında olabilir.

⁴⁶⁸ Nesevi Yassıçemen savaşı vuku bulurken İsfahan'da bulunuyordu (10 Ağustos 1230). Bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 134.

⁴⁶⁹ Uyumaz, *a.g.e.*, s. 60-61. Ayrıca bkz. Önder Kaya, *a.g.e.*, s. 213-214.

⁴⁷⁰ Konu hakkında bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 492-493.

gerçekleşen çatışmaların ardından taraflar tüm hatları ile birbirine girmişlerdi. Cuma günü başlayan esas savaşta (9 Ağustos) rakipler karşılıklı meydan okuma ile üstünlük ve galibiyet noktasına ulaşmak için var güçleri ile mücadele ettiler. Fakat gün sona erdiğinde galip ortaya çıkmadı. Bu yüzden mücadele olanca şiddeti ile Cumartesi günü sürdü. İşte o gün içinde yaşanan mücadele dengeleri değiştirdi. Galip gün yüzüne çıktı. Celaleddin Harezşah'ın ordusu maruz kaldığı birden çok hücum karşısında tutunamayarak dağıldı ve kaçarak savaş sahasını terk etti. Bu noktada ve sonrasında ortaya çıkan sonuçları aktarmadan önce Türkiye Selçuklu-Eyyubi müttefik ordusunun Cuma ve Cumartesi günü gerçekleşen belirleyici savaşlarda Harezşah'ın ordusuna karşı üstünlük kurup galip gelmesini sağlayan hücumlarına değinelim. Konu hakkında bilgi veren İbn Bibi, Alâeddin Keykubad'ın ordusunu gören Celaleddin Harezşah'ın endişeye kapıldığını, Kemaleddin Kamyar ve Melik Gazi'nin⁴⁷¹ Harezmlilerin sol tarafına yönelik saldırısı ile birlikte Harezmlilerin dağılarak kaçmak mecburiyetinde kaldığını bildirmektedir.⁴⁷² Nesevi ise Yassıçemen savaşı ile ilgili detaylı tasvir içine girmemekle birlikte işittiklerine dayanarak savaşın ilk seyrinde Alâeddin Keykubad'ın bocaladığını, geri çekilme hissine kapıldığını, buna rağmen savaşın sürüp iki ordunun saf halinde savaşa girdiğini, bu anın başında Harezşah'ın ordusunun sağ kanadının düşmanın sol tarafına karşı galip geldiğini,⁴⁷³ bu sayede üstünlük ve avantaj yakaladığını fakat müttefik kuvvetlerin bu noktada geriden sağladığı takviye güç⁴⁷⁴ ile birlikte durumu lehine çevirdiğini, Harezşah'ın ordusunun sağ kanadının tutunduğu tepeden ovaya çekilerek birden çok hücumla maruz kaldığını ve bu hücumlar karşısında direnemeyerek tüm hatlarına yansıyan bir dağılma ile birlikte kaçışın gerçekleştiğini ve böylece Celaleddin Harezşah'ın kaybeden taraf olarak tarihe geçtiğini aktarmıştır.⁴⁷⁵ Cüveyni ise daha farklı olarak, Celaleddin Harezşah'ın savaşa iştirak etmek adına

⁴⁷¹ Bahsi geçen kişi Şihabüddin Gazi'dir ve kendisi Melik Eşref'in kardeşidir.

⁴⁷² *İbn Bibi*, I, s. 406-408.

⁴⁷³ Hıms hakimi Melik Mücahid'in oğlu Melik Mansur'un yanında ordu katibi olarak bulunan, savaşa şahit olan İbn Nazif el-Hamevi aktardığı bilgiler ile Nesevi'nin Melik Eşref'in kardeşi Şihabüddin Gazi'den iştirak ifade ettiği bilgileri doğrulamaktadır: "...Celaleddin Harezşah'ın askerleri Alâeddin Keykubad'ın sol kanadına saldırdı. Harezşah'a karşı bir anlık üstünlük gösterdiler. Fakat daha sonra Celaleddin Harezşah'ın askerleri tekrar saldırıya geçerek, Alâeddin Keykubad'ı mağlup ettiler..." Bkz. Uyumaz, *a.g.e.*, s. 61.

⁴⁷⁴ Takviye konusu hakkında İbn Nazif el-Hamevi katkı sağlayıcı şu bilgileri vermektedir: "...Alâeddin Keykubad'ı mağlup ettiler. Hemen Melik Eşref sol kanada kardeşi el-Hafız'ı takviye olarak gönderdi. Alâeddin Keykubad da Harput sahibi ile destek sağlayınca meydan cehenneme döndü..." Uyumaz, *a.g.e.*, s. 61.

⁴⁷⁵ Nesevi, *a.g.e.*, s. 131-132.

harekete geçtiği sırada yaşadığı halsizlik neticesi kontrolü kaybederek atından inmek ve dinlenmek için bir süre merkezden (kalp) ayrılmak zorunda kaldığını, bu noktada merkezde bulunan özel bayrakların Sultan ile birlikte geri çekildiğini gören sağ ve sol kanat Harezmi ordusunun bu durumu yanlış yorumlayıp Sultanın yenildiğini zannederek geri çekilme duygusuna kapıldığını belirtmiştir. Ayrıca bu durumu fark eden müttefik güçlerin bir hile tasavvur ederek tuzağa çekilmek istediklerini sanarak bir süre yerlerinden kıpırdamadıklarını aktarmıştır.⁴⁷⁶ Açıkçası Celaleddin Harezmişah'ın savaştan az önce rahatsızlandığını Nesevi işlemiştir. Bu rahatsızlığın akıllara ölümü getirecek kadar ciddi olduğunu aktarmıştır.⁴⁷⁷ Böyle ciddi bir rahatsızlığın savaş sırasında emarelerini göstermesi akla ters değildir. Bu yüzden Cüveyni'nin sunduğu bilgi Nesevi'ye dayanarak desteklenebilir. Diğer bir konu müttefik kuvvetlerin savaşın sonu hakkında şaşkınlıklarıdır. İbn Bibi'de Alâeddin Keykubad'ın savaşın sona erdiği konusunda hayrete düştüğünü aktarmıştır⁴⁷⁸. Hakikaten özellikle Moğollara karşı olmak üzere Celaleddin Harezmişah'ın zor durumda kaldığı anlarda ortaya koyduğu güçlü iradeye, son safhaya kadar müthiş bir mücadele ortaya koyduğuna, geri çekilirken dahi çarpışarak, gerekirse düşman hatlarını yarıp geçerek kaçtığına kaynaklar yolu ile tanklık edilebilir.⁴⁷⁹ Bu yüzden Yassıçemen savaşının noktalanışı şaşkıncıdır. Bunu anlamak için iki taraf arasında kıyaslama yapmak mümkündür. Bir yanda Alâeddin Keykubad mutlaka Eyyubilerin de katılımıyla daha güçlü bir konumda, diğer yanda kuvvetlerinin bir kısmını çağırmadan savaşa tutuşan Celaleddin Harezmişah'ın rahatsız olduğuna dair elde veriler bulunmakta, öbür yandan savaşa daha hazır, organize, disiplinli bir ordu ile katılan Alâeddin Keykubad. Burada sorun Harezmişahların yenilmesi değil, mutlaka bir taraf bu savaşta yenilecekti. Sorun Celaleddin Harezmişah'ın Moğollara karşı şahit olunan direnci gösterememesidir. Halbuki Moğollar ile savaşan Celaleddin Harezmişah geri çekildiği zaman, öyle bir tepeden seyreden, savaşın yenilgi ile sonuçlanacağını gören bir hükümdar, kumandan gibi değil, savaşın ortasında çarpışan, kılıç kullanan bir lider olarak resmedilmiştir. Oysa Yassıçemen savaşı öyle olmadı. Bunun nedeni hakkında Nesevi, İbn Bibi, Cüveyni esas alınarak denilebilir ki Celaleddin Harezmişah'ın sağlık noktasında sıkıntı yaşadığı, fakat asıl

⁴⁷⁶ Cüveyni, *a.g.e.*, s. 370.

⁴⁷⁷ Nesevi, *a.g.e.*, s. 131.

⁴⁷⁸ *İbn Bibi*, I, s. 409.

⁴⁷⁹ *İbnü'l-Esir*, XII, s. 428, 435; Nesevi, *a.g.e.*, s. 56, 84-86; Cüveyni, *a.g.e.*, s. 343-344, 361.

problemin ordu faktörüne bağlı olduğudur. Tabii ki Alâeddin Keykubad ve müttefiki Melik Eşref'in ortaya koyduğu üstün mücadele, baskın ve enerjik taraf olmak konusunda başarıları, daha organize, dayanıklı ve tedbirli davranmaları savaşın sonucuna kuvvetle tesir etmiştir. Fakat arka planda bu duruma yardımcı etkenler oluşmuştur. En önemli etken Celaleddin Harezmsah'ın ordusunun sürekli savaş halinde solumasıdır. Üst üste gelen zorlu savaşlar, yorucu kuşatmalar kuşkusuz orduyu yıpratırdı. Bir Ahlat kuşatması şiddetli kışa rağmen sürmüştü. Netice alındıktan 4 ay sonra çıkılan Yassıçemen savaşı için Celaleddin Harezmsah'ın ordusu tüm imkanları ve gücü ile hazır değildi. Bunun yanında geride kalanlar ve dinlemeye ayrılanlar da çağrılmamıştı. Onların yerini alacak kurulu bir düzende yoktu. Açıkçası Harezmsah ordusu gerekli yenilenmeyi sağlayamadı. Üstelik Celaleddin Harezmsah zaman zaman sahip olduğu orduyu kontrol etmek konusunda sıkıntı yaşayabiliyordu. Bunun en büyük örneğini Ahlat'ta yaşadı. Ordunun bütünü fazla özgür olup, çığrından çıkmaya müsaitti. Her hangi bir aksilikte dizginleri bırakabilecek bir duygu potansiyeline ayrıca sahipti. Özel olarak kıyas edildiğinde Alâeddin Keykubad'ın daha ciddi ve tedbirli davrandığını, Melik Eşref gibi, Celaleddin Harezmsah'ın yardımcısı ve tetikleyicisi Erzurum Meliki Rükneddin Cihanşah ile kıyas dahi edilemeyecek ölçüde güçlü bir yardımcıya sahip olduğunu, çok daha zinde ve organize bir ordu ile hareket ettiğini ve rakibine aşırı saygı gösterip, o ölçüde ciddi bir hazırlık ile savaşa katıldığını söylemeliyiz. Aynı zamanda olan ve olmayan veriler Alâeddin Keykubad'ın daha sağlıklı olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca savaşların yaşandığı yer ve hava durumu taraflar için avantaj olabileceği gibi dezavantajda olabilir. Bu konuda Ahmed Eflaki'de rastladığım⁴⁸⁰, Osman Turan'ın da dile getirdiği⁴⁸¹ bir husus var ki bu, savaşın son günü Harezmsahların aleyhine esen şiddetli bir rüzgarın sarsıcı niteliğidir, öyle ki savaşın sonucuna tesir etmiştir. Tüm bu etkenler savaşın sonucuna dokunmuş ve kazananı ortaya çıkarmıştır.

Celaleddin Harezmsah, kızgın, üzgün ve çaresiz bir şekilde savaş sahasını terk etti. Bu terk ediş aslında bir kaçış değil geri dönmek üzere bir gidişti.⁴⁸² Bununla birlikte geride bir çok ölü ve esir bırakıyordu. Ordusu parçalanmış, adamları zebil

⁴⁸⁰ *Eflaki*, I, s. 113.

⁴⁸¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 491.

⁴⁸² Celaleddin Harezmsah, Moğol tehlikesi belirene dek Alâeddin Keykubad ile kozlarını tekrar paylaşmak isteyecektir. Bu konu hakkında bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 133.

olmuştu. Dar vadilerde, dere yataklarında takip edilen bir grup askeri esarete veya ölüme yakalanmıştı.⁴⁸³ Yassıçemen savaşında yaşanan bu hezimet ile neredeyse sıfırdan alıp büyüttüğü, Moğollara karşı durabilme potansiyeli olduğunu gösteren bir orduyu ciddi oranda kaybetti. Kuruluşundan itibaren kendini belli eden kuzeye ve özellikle batıya doğru genişleme siyaseti ağır bir darbe aldı. Tekrar eski gücünü bulması, yaranın kapanması için cömert bir süreye ihtiyacı olacaktı.⁴⁸⁴ Her halükârda Yassıçemen savaşı Celaleddin Harezmsah için musibetli sonuçlar doğurdu. Netice itibariyle bölgede kalmanın mümkün olmadığını gören Celaleddin Harezmsah önce Malazgirt kuşatmasını kaldırdı, sonra Ahlat'ı boşaltarak Azerbaycan'ın Hoy kentine çekildi.⁴⁸⁵

Alâeddin Keykubad, iki tarafında pek çok ölü bıraktığı Yassıçemen sahasından galip çıkan taraf oldu. Böylece ülkesine karşı tehditkar bir konuma ulaşan Celaleddin Harezmsah'ın yarattığı endişeden kurtuldu. Ülke menfaati, emniyeti ve geleceğini korudu. Beklediğinden kolay geçen savaş sonunda biraz şaşkınlık bolca şükür duygusu ile yakınlaştı. Ordusu savaşı terk eden Harezmsah ordusunun peşini bir süre izledi.⁴⁸⁶ Bu arada Erzurum meliki ve kuzeni Rükneddin Cihanşah adamları ile birlikte savaş esirleri arasında yerini almıştı.⁴⁸⁷ Elde edilen ganimetler ise fiyatların düşmesine neden olacak

⁴⁸³ Trabzon ve Gürcülerin memleketine doğru kaçan Harezmlilerden 1500 askerin yol aldıkları bir gece yüksek bir uçurumdan düşerek hayatlarını kaybettiklerine dair bilgi bulunmaktadır. Bkz. *Abu'l-Farac*, II, s. 528. Sayısını net ifade etmemekle birlikte buna çok benzer bir olay ile çok sayıda Harezmsah askerinin hayatını kaybettiğini İbn Bibi'de zikretmiştir. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 410. Sayısı 3 bin Harezmsah askeri ise Yassıçemen savaşından önce Celaleddin Harezmsah'ın hakimiyetini tanıyan Trabzon Rum ülkesine sığındı. Burada kimi Hristiyan Rum ve Çan kavmi köylüleri tarafından doluya tutulurken kimi kurtulmayı başararak Trabzon Rum yönetiminin hizmetine girmiştir. Bkz. *Panaret'in Trabzon Tarihi*, s. 22; İbrahim Telliöğlü, *Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*, Trabzon 2009, s. 45-46; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 392; Cahen, *a.g.e.*, s. 83.

⁴⁸⁴ Bununla birlikte Moğol belası bu süreyi yaşatmayacaktı.

⁴⁸⁵ *İbnü'l-Esir*, XII, s. 450; Nesevi, *a.g.e.*, s. 132; Cüveyni, *a.g.e.*, s. 370; *Abu'l-Farac*, II, s. 529; Zehebi, *a.g.e.*, s. 107.

⁴⁸⁶ Savaş sahasından kaçarak uzaklaşan Harezmsah ordusunun peşine düşüldüğü konusunda kaynaklar hem fikirdir. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 408; Nesevi, *a.g.e.*, s. 132; İbn Kesir, *a.g.e.*, s. 127; *Abu'l-Farac*, II, s. 529. Fakat bu takibin uzun soluklu olmadığı konusunda Genceli Kiragos: "Sultanlar (Alâeddin Keykubad ve Melik Eşref) firar eden düşmanı, kendi dindaşları olmalarından ötürü daha fazla takip etmemelerini askerlerine emrettiler." demiştir. Bkz. Oktay, *a.g.e.*, s. 28.

⁴⁸⁷ Nesevi, Yassıçemen savaşı sonunda esirler arasında yerini alan Rükneddin Cihanşah'ın zincire vurulduktan sonra boynunun alındığını aktarmıştır. Bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 132. Bu bilgide bulunan boynunun alınması kısmında sonuç olarak ortaya çıkacak kan Selçuk hanedanının geleneğine aykırıdır. Çünkü Rükneddin Cihanşah'ın Selçuk hanedanının bir üyesi olması nedeni ile kanının akıtılması doğru değildir. Rükneddin Cihanşah'ın ölümü söz konusu olsa dahi yöntemi Nesevi'nin ifade ettiğinden farklı olmalıdır. Abu'l-Farac da bahsedilen şahsın savaştan bir süre sonra öldürüldüğünü bildirmiş, fakat Nesevi'nin aksine ölüm nedenini boğulma olarak göstererek kaideye uygun kalmıştır. Bkz. *Abu'l-Farac*, II, s. 529. Bununla birlikte İbn Bibi'de yer alan ikna edici tasvirler Rükneddin Cihanşah'ın öldürülmediğini bilakis Erzurum kalesinin fethi sırasında esir konumunda bir koz olarak kullanıldığını ortaya koyacaktır. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 412-413. Ayrıca bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 450.

kadar çoktu.⁴⁸⁸ Alâeddin Keykubad'ın müttefiki Melik Eşref için ise Celaleddin Harezmşah'a karşı alınan bu galibiyet Ahlat şehrine yaşatılan cefanın, halkından bir çok kimsenin öldürülmesinin, zulme maruz bırakılmasının, kentin şiddetle yağmalanmasının intikamı oldu. Bununla birlikte hem Alâeddin Keykubad hem Melik Eşref ülkeleri aleyhine tehdit, baskı, endişe kaynağı haline gelen Celaleddin Harezmşah'ın genişlemesini durdurmuş oldular. Hatta yenilip askerleri dağılan Celaleddin Harezmşah'ın durumu ve şanı bir daha düzelmek üzere hasar aldı. Attığı her adım çivi tutmaya başladı. Sonuç olarak Alâeddin Keykubad ve müttefiki kazanan taraf olarak Yassıçemen sahasından ayrılıp birlikte Erzurum'a yöneldiler.

Alâeddin Keykubad, müttefiki Melik Eşref ve kardeşleri ile birlikte Erzurum'a ulaşmadan önce ramazan bayramını ve Yassıçemen zaferini kutlamak adına yolda bir ziyafet düzenledi.⁴⁸⁹ Buna bağlı olarak Melik Eşref ve kardeşlerine hediyeler sundu. Ertesi gün ancak Erzurum'a varıldı. Fakat bu noktada kentin kapılarını kapalı buldular. Rükneddin Cihanşah'ın emirleri kenti savunmaya çekmişti. Bu tavır karşısında Alâeddin Keykubad yanında esir olarak bulunan Rükneddin Cihanşah'ın ağzından şehrin teslim olmasına yönelik haber gönderdi. Akabinde bizzat Rükneddin Cihanşah'ın yakın adamlarından biri şehre gönderilip emirler son kez uyarıldı. Nihayet bu uyarı sonuç verdi ve kent amanla teslim alındı. Böylece II.Süleymanşah (1196-1204) tarafından 1202 yılında fethedilip kardeşi Tuğrulşah'a verilen Saltuk ili Erzurum 28 yıl aradan sonra tekrar Selçuklu ülkesine katıldı. Erzurum şehrine yerleşen Alâeddin Keykubad, düzenlenen bir eğlence meclisinde müttefiki Melik Eşref'in şefaati ile Rükneddin Cihanşah'ı affetti ve ona Aksaray bölgesini ikta olarak verdi.⁴⁹⁰

Alâeddin Keykubad'ın Yassıçemen zaferi ile birlikte tek ve en önemli maddi kazancı Erzurum oldu. Bununla birlikte Erzurum gibi coğrafi konumu ile kıymetli bir sahanın doğrudan kontrol edilecek olması ülke güvenliği adına anlamlıydı. Çünkü Erzurum, Türkiye Selçuklu ülkesine, Anadolu'nun merkezine çıkan istila yolu üzerinde yer alıyordu. Burayı doğrudan yönetmek, ülke güvenliği adına gerekli ihtiyatları almaya

⁴⁸⁸ Yassıçemen savaşına katılanların rivayetlerine ve mektuplarına dayanan Zehebi, ganimetlerin çokluğu dolayısıyla köle, at ve silah fiyatlarının düştüğünü aktarmıştır. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 392. İbn Nazif el-Hamevi'de bu yönde bilgiler sunmuştur: "...Yollarda silahlardan, araçlardan, kumaşlardan sayılamayacak kadar eşyalar kalmış idi. Öyle ki, bu bolluk nedeniyle bölgede fiyatlar düşmüştü." Uyumaz, *a.g.e.*, s. 61.

⁴⁸⁹ İbn Bibi gerçekleşen bu kutlama ve ziyafeti tasvir etmiştir. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 410-411.

⁴⁹⁰ *İbn Bibi*, I, s. 410-413; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 450; Nüveyri, *a.g.e.*, s. 104. Dipnot 487'de belirtildiği üzere Nesevi ve Abu'l-Farac'a göre; Rükneddin Cihanşah Yassıçemen savaşı sonrası esirler arasında yerini almış ve çok geçmeden de öldürülmüştür.

buradan başlamak önemliydi. Çünkü zamanın en büyük gerçeği Moğol istilası idi. Celaleddin Harezmsah ve yardımcısı Rükneddin Cihanşah'ın Erzurum'u Türkiye Selçuklu ülkesine karşı siyasi ve askeri üs olarak kullanması bir prova olmuştu. Bu yüzden barış ve dostluğun sona ermemesi adına daha önce Melik Eşref'in müdahalesi ile almaktan vazgeçtiği Erzurum ele geçirildi. Bununla birlikte Alâeddin Keykubad, Erzurum'un ötesine geçmekle o an için ilgilenmedi. Çünkü Moğolların Celaleddin Harezmsah'ın peşine düşeceğini ve batıya açılacağını öngörüyordu. Hakikaten Yassıçemen savaşı ile birlikte bölgeden ayrılan ve kuvvetten düşen Celaleddin Harezmsah'ın kayboluşu yakındı. Bu durum Moğollar ile Türkiye Selçuklu ülkesi arasında mevcut canlı barikatın yıkılması ve Moğolların batıya gelerek Anadolu ile sınır komşusu olması anlamına geliyordu. Bu yüzden Alâeddin Keykubad Erzurum'un ötesi ile doğrudan ilgilenmek yerine Harezmsahların misyonunu üstlenecek yeni bir tampon devleti ülke emniyeti ve menfaati için gerekli gördü. Bu konuda müttefiki Melik Eşref'i teşvik edecek, kazanmak isteyecekti. Bunun için Yassıçemen savaşı sonrası ortaya çıkan yeni haritadaki bölgelerin idaresi ve mülkiyeti konusu gündeme taşındı. Buna göre Alâeddin Keykubad Erzurum dışında hiçbir hak iddia etmiyor, Ahlat eskisi gibi Melik Eşref'e ait oluyor, Oltu'dan itibaren Gürcistan'a kadar olan topraklar ve Ermeni ülkesinin fethi Melik Eşref'e bırakılıyordu.⁴⁹¹ Bu anlaşma ile Alâeddin Keykubad Moğollar ile ülkesi arasında tampon bir yönetimi planladığı gibi aynı zamanda Moğol tehdidine karşı devleti ile Eyyubilerin çıkarlarını ve savunma sistemlerini birbirine bağlamayı hedefliyordu. Bu plan uygulamaya geçtiği takdirde Alâeddin Keykubad Moğol tehdidine karşı birlikte hareket etmeye mecbur bir müttefik kazanmış olacaktı.⁴⁹²

Alâeddin Keykubad ile Melik Eşref, Yassıçemen savaşını müteakip buldukları Erzurum'da bir süre eğlenerek, kutlamalar düzenleyerek vakit geçirdiler. Birlikte çevgan oynadılar, avlandılar. Ayrılma vakti geldiği zaman Alâeddin Keykubad, Oltu vilayetinin mülkiyetini, Şarki Anadolu'nun menşurunu Melik Eşref'e sundu. Ayrıca Ahlat'a gitmek üzere Erzurum'dan ayrılacak olan müttefiki Melik Eşref'in yanına ihtiyaten Çaşnigir Emir Şemseddin Altunaba komutasında 5 bin süvari tahsis etti. Bu arada Melik Eşref ve kardeşlerine zengin hediyeler bağışlamaktan geri durmadı.

⁴⁹¹ *İbn Bibi*, I, s. 414; İbn Nazif el-Hamevi'ye göre Ahlat'ın iadesi ve Oltu kalesi Melik Eşref'e sunulmuştur. Bkz. Uyumaz, *a.g.e.*, s. 62.

⁴⁹² İbn Bibi, Alâeddin Keykubad'ın Melik Eşref'den Doğu Anadolu tarafına gidip düşmana karşı set oluşturmasını istediğini aktarmıştır. *İbn Bibi*, I, s. 413. Bu bilgiyi değerlendiren yazılara bkz. Jansky, *a.g.m.*, s. 123-124; Koca, "Moğol İstilasına Karşı", s. 198-199; Kaymaz, *a.g.e.*, s. 19-20.

Hil'atlar, atlar, develer, cariyeler ve köleler, ipekli kumaşlar bu hediyeler arasında yerini aldı. Keykubadi sikkelerden iki yüz kese ile 10 kutu dolusu kıymetli mücevher Melik Eşref'e özel olarak sunuldu.⁴⁹³ Alâeddin Keykubad'ın tüm bu cömertliği Eyyubilerin sağladığı yardıma karşı bir teşekkür ve aynı zamanda planladığı şekilde ittifakın, dostluğun sürmesine yönelik bir politikaydı. Nihayet Melik Eşref ve kardeşleri bu mükâfatlardan memnun olarak Alâeddin Keykubad'ın yanından ayrıldılar. Melik Eşref'i Ahlat'a uğurlayan Alâeddin Keykubad ise Erzurum içinde gerekli savunma tertibatını aldıktan, bölgeye uygun kişileri tayin ettikten sonra özel olarak çevre meliklerine, genel olarak ülke yöneticilerine bir fetihname gönderilmesini talep etti. Bu hususta hazırlanan ilk bildirge tarafından beğenilmeyecekti. Çünkü bildirge, içinde Celaleddin Harezmsah hakkında ağır ifadeler taşıyor,⁴⁹⁴ Eyyubilerin destek ve yardımını küçültüyor, Selçuk soyundan Rükneddin Cihanşah'ı aşağılıyordu. Nitekim daha sonra Ariz Nizameddin Ahmed-i Erzincan tarafından hazırlanan zafer ve fetih bildirgesi (fetihname) Alâeddin Keykubad tarafından kabul edilecek ve çoğaltılıp çevre ülke ve yöneticilere gönderilecekti. Çözümüne kavuşan bu konudan sonra Alâeddin Keykubad Erzurum'dan ayrılarak Kayseri'ye geçmiştir.⁴⁹⁵

5. Celaleddin Harezmsah'ın Ölümü ve Dağılan Harezm Bakiyelerinin Türkiye Selçuklu Devletinin Hizmetine Alınması

Celaleddin Harezmsah, Anadolu memleketinden bozgun ve yorgun bir halde Azerbaycan'a gelmişti. Ordusu darmadağındı. Yassıçemen savaşı ile birlikte kuvvetten düşen devletini, dağılan ordusunu toparlaması, teşkilatlandırması için bir süre gerekli idi. Fakat bu vakti bulamadan Moğollar peşine düştü. Celaleddin Harezmsah'ın Yassıçemen savaşından mağlup ve güçsüz çıktığını öğrenen Moğollar, Ögedey Han'ın (1227-1241) İran'a tayin ettiği Cormagon Noyan komutasında Ceyhun nehrini geçerek Rey ve Hemedan yolu ile Azerbaycan'a geldiler. Celaleddin Harezmsah, sayı ve güç bakımından baskın Moğol ordusuna karşı harekete geçemedi. Azerbaycan'ın işgaline mani olamadı. Bu nedenle derin bir üzüntü duydu. Devleti ve tüm sevdikleri yine

⁴⁹³ *İbn Bibi*, I, s. 413-414.

⁴⁹⁴ Celahaddin Harezmsah, Moğol saflarını dağıtan, Gürcüleri ezerek İslam alemini mutlu kılan, Halifeden Cihan padişahı ünvanını kazanan bir liderdi. Bu yüzden alçak, kaçak gibi sıfatları ona yakıştırmak doğru olmazdı. Nitekim Alâeddin Keykubad buna izin vermedi ve hazırlanan ilk bildirgeyi reddetti.

⁴⁹⁵ *İbn Bibi*, I, s. 414-418; *Abu'l-Farac*, II, s. 529.

kısıtılmıştı. Daha önceki Moğol takibatı sırasında Hindistan'a kaçarak orada bir süre kalıp güçlenerek geri gelmeyi başarmıştı. Fakat bu sefer bitmişti. Moğolların bu son amansız takibatı altında Azerbaycan'ı terk ederek Diyarbakır tarafına geldi. Etrafta kendisine yardım edecek kimseyi bulamadı. El-Cezire hükümetlerine ve Melik Eşref'e ulaştırdığı yardım davetlerine olumlu yanıt gelmedi. Sorumlusu olduğu Ahlat faciası, şahsı ve askerleri için hiç iyi bir referans olmamıştı. Moğollara karşı birlik yolunu bulamadı. Sonunda izini süren Moğollar Diyarbakır taraflarında kendisine yetiştirdi ve etrafı sarıldı. Buna rağmen kaçmayı yine başardı. Fakat bu son kaçıışı ölüme çıkacaktı.⁴⁹⁶ Böylece Moğol askerleri ile Batı İslam alemi arasında set vazifesi gören bir güç tamamen yok oldu (Ağustos 1231).⁴⁹⁷

Celeleddin Harezmsah, Moğol saldırı ve takibatı karşısında Azerbaycan'ı terk ederek Doğu Anadolu bölgesine gelmişti. Bu noktada, Alâeddin Keykubad karşısında Yassıçemen'de aldığı mağlubiyetin kızgınlığı hala içindeydi. Yassıçemen'de, Moğollara karşı durabilecek ordusunun bütünlüğü yok olmuştu. Talihin kendisine yüz çevirdiği çok günler gören Celeleddin Harezmsah için, hiçbiri Yassıçemen savaşı kadar musibetli sonuçlar doğurmamıştı. Mağlup ve güçsüz olarak ayrıldığı Yassıçemen savaşında sonra toparlanma fırsatı bulamadan Moğollar peşine düşmüş ve sıfırdan alıp büyüttüğü devlet parçalanmıştı. Bunun sorumlusu olarak gördüğü Alâeddin Keykubad'dan kızgınlığını çıkarmalı idi. Nitekim Eleşkirt-Malazgirt taraflarında yanında bulunan altı bin atlının bir kısmını Harput, Erzincan ve Malatya'ya tahrip ve yağmaya gönderdi ve iyi ganimet elde etti.⁴⁹⁸ Fakat bu son oldu. Daha fazlasını yapacak durumu yoktu. Zaten kısa bir süre sonra tarih sahnesinden ayrıldı. Dağılan askerlerinin bir kısmı ise Harran, Nusaybin, Musul, Sincar, Erbil diyarlarında görülecekti.⁴⁹⁹

Celeleddin Harezmsah'ın kaybolması ile dağılan ve yurtsuz kalan Harezmlilerin önemli bir kısmı Ahlat taraflarında başıboş bir halde, sosyal ve ticari faaliyetleri tehdit edici bir kimlik ile bulunuyordu.⁵⁰⁰ Ahlat ve bölgesi 1231 yılında Celeleddin Harezmsah'ın peşinden bölgeye giren Moğolların istila harekâtı ile zaten sarsılmıştı.

⁴⁹⁶ Nesevi, Celeleddin Harezmsah'ın etrafında kimse olmadığı halde çıktığı Silvan dağlarında bir kürdün mızrak darbesiyle öldürüldüğünü yazmıştır. Bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 157. Celeleddin Harezmsah'ın kayboluşu ve ölümü hakkında ayrıca bkz. Cüveyni, *a.g.e.*, s. 376-377; *Abu'l-Farac*, II, s. 529.

⁴⁹⁷ Nesevi, *a.g.e.*, s. 139-140, 150-57; Cüveyni, *a.g.e.*, s. 371-377; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 454-458; Zehebi, *a.g.e.*, s. 110; İbn Tağriberdi, *a.g.e.*, s. 275; İbn Kesir, *a.g.e.*, s. 128-129.

⁴⁹⁸ Nesevi, *a.g.e.*, s. 152.

⁴⁹⁹ *İbnü'l-Esir*, XII, s. 457.

⁵⁰⁰ *İbn Bibi*, I, s. 426; *Müneccimbaşı*, II, s. 73.

Açıkçası bölgeye kıtlık, idari yokluk, emniyetsizlik hali hakimdi. Melik Eşref, sahip olduğu bölgeyi bırakıp Dimaşk'a gitmişti. Böylece Alâeddin Keykubad'ın Yassıçemen savaşına müteakip Erzurum'da bulunduğu sırada Doğu Anadolu'nun statüsü ve durumu ile ilgili kurduğu tasarı yıkılmıştı. Sonunda Moğol öncü birliğinin Sivas bölgesine kadar ulaşan yağma hareketi sebebiyle Alâeddin Keykubad, ilgisiz bırakılmış, sahipsiz kalmış Ahlat olmak üzere Bitlis, Van bölgelerini İran hududuna kadar hakimiyeti altına aldı.⁵⁰¹ Harap bir halde bulunan bölgeye sahip çıkarak emniyet, imar, iaşe, yönetim problemlerini çözüme kavuşturdu. Doğu Anadolu'nun Selçuklu sancağı altına girmesi halkı için emniyet, imar ve iaşe, adalet noktasında sıkıntıları karşıladı. Türkiye Selçuklu Devleti içinse bölgenin kalkınması Moğol istila hareketini uzakta ve sağlam bir şekilde karşılama bakımından önemli idi. Çünkü Moğollar, Celaleddin Harezmsah'ın ülkesini işgal ile bütün İran ve Azerbaycan'a yerleşerek Anadolu'yu fiilen tehdit edici bir komşu haline gelmişti. Alâeddin Keykubad, sahipsiz kalmış bölgeyi kontrol ederek Moğolların rahatlıkla Doğu Anadolu sınırlarına geçişini durdurmak istiyordu. Ayrıca bölgede üretimi teşvik edip, imar faaliyetleri ve ekonomik imtiyazlar ile kaybolan nüfuzu geri kazandırdı. Son olarak ticari faaliyetleri kesintiye uğratan ve bölgede haydutluk yapan başı boş durumdaki Harezmliler Selçuklu sancağı altına alarak, onları devleti için faydalı kılmayı düşündü. Bu nedenle, Ahlat ve çevresinin ıslahı, iskanı ve emniyeti ile görevlendirdiği kişilere Harezmlilerin gönüllerini almak, onları itaate kazandırmak yönünde emir verdi. Bu emir doğrultusunda Ahlat'a vali olan kumandan Emir Sinaeddin, Kayır Han liderliğinde Tatvan⁵⁰² vilayetinde bulunan, bölgedeki halkı rahatsız eden ve tüccarların geçiş yollarını kapatan Harezmliler ile görüşmek için o yöne gitti ve Kayır Han ile görüştü. Bu görüşme sırasında Sinaeddin Kaymaz, Kuran-ı Kerim'e el koyarak Selçuklu içinde hiç kimsenin aklından Kayır Han ve diğer Harezmlilere karşı bir kötülük geçmediğini, niyetin Harezmlilerle bir yurt sağlamak ve Sultan'ın isteğiyle Selçuklu Devletine katılımlarını gerçekleştirmek olduğuna ant içti. Kayır Han, Bereket, Yılan Boğa, Can Birdi, Saruhan, Küçlü Han ve diğer Harezmliler ve emirleri bunun üzerine Sultan'a bağlanıp onun dostuna dost, düşmanına düşman olmak adına hep birlikte yemin ettiler. Nihayetinde ertesi gün Pervane Taceddin ve diğer Selçuklu devlet büyükleri karşısında tekrar bağlılık yemini eden Harezmliler son olarak liderleri Kayır Han'ın Sahip Ziyaeddin ile anlaşma

⁵⁰¹ *İbn Bibi*, I, s. 426-427; *Müneccimbaşı*, II, s. 73.

⁵⁰² Tatvan: Van gölünün en batı köşesinde, Ahlat'ın güneyinde, Bitlis'e bağlı bir ilçedir.

yapmasının ardından bütün Erzurum vilayetinin aralarında taksim edilmesi ile birlikte Alâeddin Keykubad'ın mührünü taşıyan menşurların her birini alarak Kayır Han idaresinde Erzurum'un yolunu tuttular.⁵⁰³ Böylece Celaleddin Harezmsah'ın ölümü ile birlikte başı boş bir halde Ahlat-Erzurum arasında sıkışan, yersiz, hedefsiz, huzursuz olarak köyleri ve kasabaları yağmalayan, yol kesip ticari faaliyetleri felce uğratan Harezmli handikap olmaktan çıktı. Artık Alâeddin Keykubad'ın hizmeti altında bir disiplin ve amaç altında, belli bir yere yurda ait olarak, yararlı bir hüviyet kazandılar. Alâeddin Keykubad ise Selçuklu ordusunun sayısını ve savaş gücünü artırdığı gibi, Harezmlilerin Doğu Anadolu'da sosyal ve ticari faaliyetleri tehdit edici kimliğini yok etti, onların ileride olası muhalif devlet ve kuvvetlerle işbirliği yapmasını engelledi ve Moğollara karşı onların tecrübelerinden yararlanma fırsatı yakaladı.⁵⁰⁴

Kayır Han liderliğinde Harezm askerleri sonuç itibariyle Ahlat tarafından, Türkiye Selçuklu çatısı altındaki yeni meskenleri Erzurum'a geldiler. Bir süredir rahat görmedikleri için Erzurum'un yaylalarında rehavete kapılan Harezmli boş buldukları bu sırada Azerbaycan'dan çıkıp gelen Moğol askerlerinin saldırısına uğradılar. Beklenmedik bu saldırı karşısında kaçabilenler etraftaki dağlara sığındı. Bu saldırı ile Moğollar, Harezmliye olan düşmanlıklarını bir sefer daha göstermiş oldular ve daha sonra Ahlat önlerine gittiler. Fakat Ahlat bu kez hazırlıklı idi ve kent yağmadan kurtuldu. Sonuçta Moğollar çoğu zaman yaptığı gibi her tarafı ateşe vererek Mugan'a geri döndüler. Henüz Ahlat'ta bulunan Alâeddin Keykubad'ın adamı sahib Ziyaeddin, Ahlat önlerinden ayrılan Moğollar hakkında Erzurum'a kadar inceleme istedi. Araştırma ekibini oluşturan süvariler Erzurum'da bir duvar yarığına saklanmış yaşlı bir kadını bularak, Sahib Ziyaeddin'in yanına götürdüler. Kayır Han'ın kayınvalidesi olduğu anlaşılan kadın, 700 kadar Moğol askerininin gerçekleştirdiği saldırının çok ani geliştiğini, hazırlıksız yakalandıklarını aktardı. Bu duruma itiraz eden Sahib Ziyaeddin: "Harezmli 4 bin er nasıl olurda 700 Moğol süvarisi karşısında böyle utanç verici bir duruma düşer" dedi. Bunun üzerine yaşlı kadın: "Eğer bir Moğol'un külahını, binlerce Harezmli süvarininin arasına atsalar, hepsi darmadağın olur. Yüce Allah Harezmlilerin

⁵⁰³ *İbn Bibi*, I, s. 429-431.

⁵⁰⁴ Moğolların savaş ahlakını Harezmlilerden daha iyi kimse bilemezdi. Her ne kadar, Moğollar karşısında aldıkları büyük bozgunlar neticesinde güvenleri korkuya dönüştüyse de, en azından onların savaş taktikleri hakkında bilgi aktarımı sağlayabilirlerdi.

kalbine Moğol korkusunu öyle bir salmıştır ki, anlatılması imkan dahilinde değildir” diyerek cevap verdi.⁵⁰⁵

Sahip Ziyaeddin, Pervane Taceddin, Müstevfi Sadeddin Moğol ordusunun Erzurum’a geri dönme ihtimalini düşünerek şehri korumak adına Ahlat’tan ayrıldılar. Erzurum’a gelen Sahip Ziyaeddin, Erzurum dağlarına ve Erzincan diyarına dağılan Harezmlileri burada bir araya getirdi. Harezmliler, hazırlıksız yakalandıklarını ve can ve mal kaybı verdiklerini ikrar ettiler. Sahip Ziyaeddin Harezmlileri teselli edip, gönülleri yatıştırdıktan sonra imkan ölçüsünde onlara at, elbise ve altın verdi. Daha sonra hep birlikte Kayseri tarafına hareket ettiler. Kayseri’de Alâeddin Keykubad’ın huzuruna çıkan Sahip Ziyaeddin, Ahlat ve çevresinin vergi kapılarının kaydedildiğini, kale yöneticileri ve muhafızlarının atandığını, Harezmlilerin itaat altına girdiğini, akabinde Moğolların Harezmlilere saldırdığını aktardı. Alâeddin Keykubad, Moğolların Harezmlileri rakip ve düşman olarak görmekten vazgeçmediğini anladı ve tedbir gereği Harezmliler emirleri Erzurum’dan aldı ve daha iç kesimlerde bulunan çeşitli vilayetlere atadı. Erzincan’ı Kayır Han’a, Amasya’yı Berke Han’a, Larende’yi Küçlü Sengüm’e, Niğde’yi Yılan Boğa’ya iktâ olarak verdi. Böylece Harezmlilerin geçimi ve yaşamı yeniden düzenlendi. Zamanla oğulları, adamları ve askerleri yanlarına gelerek kendilerine katıldılar.⁵⁰⁶ Harezmliler, Alâeddin Keykubad’ın kalan saltanatı boyunca itaati terk etmeksizin, itibar ve mevki sahibi olarak, güven içinde yaşadılar (1232-1237).⁵⁰⁷

Sonuç olarak Alâeddin Keykubad, dağılan Harezmliler bakiyelerini Türkiye Selçuklu Devletinin hizmetine aldı ve önde gelen Harezmliler beylerine zengin ve önemli şehirlerden iktâlar vererek onları kendine sıkıca bağladı. Böylece, ordusunun sayısını ve savaş gücünü artırdığı gibi, Moğolların savaş ahlakı hakkında bilgi almak için ana

⁵⁰⁵ *İbn Bibi*, I, s. 431-432.

⁵⁰⁶ Alâeddin Keykubad’ın hizmetine giren Harezmliler asker sayısının en az 4 bin olduğu konusunda şüphe bulunmamakla birlikte, bu sayının zamanla arttığı anlaşılmaktadır. İbn Bibi, Harezmliler askerlerinin Erzurum’da Moğollar tarafından saldırıya uğramasını söz konusu ederken Harezmliler askerlerinin 4 bin kişi olduğuna atıfta bulunmuştur. Dipnot olarak işaretlediğimiz yukarıdaki cümle ile bu sayının arttığı anlaşılabilecektir. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 432, 434. Açıkçası Harezmliler askerlerinin Alâeddin Keykubad nezdinde itibar ve mevki bulması yeni katılımları doğal kılmaktadır. Bu nedenle 4 bin alt limitinin kısa bir süre içinde 5-6 bin paraleline çıkması mümkündür. Bununla birlikte İbn Vasıl, Celaleddin Harezmliler’in kaybolması ile birlikte dağılan Harezmliler askerlerinin sadece Ahlat bölgesinde 12 bin kişi olduğunu aktarır. Bkz. Muammer Gül, “Harezmliler Türklerin Anadolu ve Yakın Doğu’daki rolleri ve tesirleri”, *Belleten*, sayı: 257, CLXX, Nisan 2006, s. 97; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 399; Koca, “Moğol İstilasına Karşı”, s. 202; Kaymaz, *a.g.e.*, s. 27.

⁵⁰⁷ *İbn Bibi*, I, s. 433-434; *Abu'l-Farac*, II, s. 529; *Müneccimbaşı*, II, s. 74.

kaynağa ulaştı. Moğolları durdurmak için atılması gereken ilk adımın barış olduğuna her zaman inanan Alâeddin Keykubad, buna rağmen Moğolların, ülkesine saldırma ihtimalini dikkate alarak her türlü tedbiri almaktan asla geri durmadı. Harezmliler, Moğollar ile ilgili en doğru bilgiyi sağlayacak öz geçmişe sahipti. Harezmlilerin, Selçuklu devleti hizmetine alınması aynı zamanda, onların Doğu Anadolu'da sosyal ve ticari faaliyetleri tehdit edici kimliğini yok etti. Bu arada Harezm beyleri ve birlikleri Alâeddin Keykubad'ın son yıllarındaki tüm seferlerine ve savaşlarına katıldılar. 1234 yılında, Türkiye Selçuklu topraklarına yönelen Eyyubilere karşı, Alâeddin Keykubad'ın yanında savaştılar ve başarıda pay sahibi oldular.⁵⁰⁸ 1236 yılında Diyarbakır kuşatmasına katıldılar.⁵⁰⁹ Son olarak Alâeddin Keykubad'ın 1237 yılında Eyyubileri Anadolu sahasından tümüyle uzaklaştırmak adına Kayseri'nin Meşhed Ovası'nda topladığı ordu içinde önemli bir mevki işgal ettiler. Kayır Han, bu noktada Alâeddin Keykubad tarafından Erzincan valiliğinden Sivas valiliğine terfi olundu.⁵¹⁰ Açıkçası Harezmliler, Alâeddin Keykubad'ın idaresi ve himayesi altında itibar görüp, yüksek mevkilere yerleşip, refah, huzur ve emniyet içinde yaşadılar.⁵¹¹

⁵⁰⁸ *İbn Bibi*, I, s. 436.

⁵⁰⁹ 1236 yılında Diyarbakır kuşatmasına katılan Harezm askerleri, 1231 yılında amansız Moğol takibati sonucu Azerbaycan'ı terk ederek Diyarbakır çevresine gelen Sultanları Celaleddin Harezmşah'ın yardım tekliflerini geri çeviren Diyarbakır, Mardin, Silvan şehir hükümetlerinin sınırları içinde yağma ve tahribatta bulundular. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 447.

⁵¹⁰ *İbn Bibi*, I, s. 454.

⁵¹¹ Alâeddin Keykubad tarafından Harezm beylerine ve askerlerine gösterilen ilgi, yerli ümera içinde kıskançlıklara neden oldu. Öyle ki bu kıskançlıklar, Alâeddin Keykubad'ın zehirlenerek öldürülmesi ile birlikte, Harezmlileri, Selçuklu sancağını terke mecbur bırakacaktı. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Kaymaz, *a.g.e.*, s. 27, 31, 40 vd.

II. BÖLÜM

SULTAN I. ALÂEDDİN KEYKUBAD'IN

MÜSLÜMAN OLMAYAN KOMŞU DEVLETLERLE İLİŞKİLERİ

A. Moğollar İle İlişkiler

1. Alâeddin Keykubad'ın Tüm Saltanatı Boyunca Dış Politikada İzlediği Siyasete Doğrudan Tesir Eden Bir Konu: Moğol İstilas

Alâeddin Keykubad, Şubat 1220'de Türkiye Selçuklu tahtına oturduğu zaman, Orta Asya, Cengiz Han'ın askerleri tarafından resmedilen vahşet tablosunu izlemeye başlamıştı. Büyük bir kin ve intikam ateşi ile Uzak Doğu diyarından çıkıp gelen Cengiz Han komutasındaki Moğollar, Batı Türkistan'ın Maverâünnehir sahasında, bugünkü Özbekistan sınırları içindeki Buhara'da, Harezmsah ülkesini yağmalıyordu (Şubat 1220).⁵¹² Cengiz Han, Muhammed Harezmsah ile yaşadığı diplomatik krizin sonucu olarak Türk-İslam camiasına büyük kayıplar yaşatacak Moğol istilasını Batı Türkistan sahasına taşımıştı.⁵¹³ Buna karşılık Harezim ordusu, Cengiz Han ve kumandanlarının idaresi altındaki Moğol birliklerinin karşısında duramadı. Sultan Muhammed Harezmsah, ordusu sayısal olarak Moğollardan üstün olmasına rağmen, savaş stratejisi, sevk ve idaresi konusunda aldığı kararlar ile Moğol istilasına yardımcı oldu. Harezmsah, kuvvetlerini büyük şehir ve kalelere dağıtarak parçaladı ve bu kuvvetletin herhangi birinin başında durma cesareti göstermeyip Horasan'a çekildi.⁵¹⁴ Sonuçta Moğollar, Maverâünnehir'in müstahkem mevkiilerini çok kısa sürede zaptetti. Eğer o vakit bir noktada tüm imkanlar ile bir bütün olarak Moğollara karşı çıkılsa idi, Moğol istilas kavramı yerini tarihte bir savaş ismine bırakırdı ki o zaman istila ancak savaşın bir sonucu olabilir, fakat olayın ismi olamazdı. Bu en azından Moğol istilas sırasında yaşanan vahşetin, dramın onurlu bir tesellisi olabilirdi. Çünkü Moğollar 1220-1221 yıllarında Batı Türkistan ve İran topraklarında milyonlarca insanı katletti, alçak bir

⁵¹² *İbnü'l-Esir*, XII, s. 320-321. Moğol istilâsına tanık olan bir Buharalı, hicret etmek zorunda kaldığı bir ülkede kendisine sorulan sual üzerine Moğollar hakkında: "Geldiler, yıktılar, yaktilar, öldürdüler, götürdüler ve gittiler" demiş ve aslında Moğol istilâsını en sade haliyle tasvir etmiştir. Bkz. Cüveyni, *a.g.e.*, s. 136.

⁵¹³ Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın, Muhammed Harezmsah ile savaşma kararı alması hakkında bkz. Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, çev. Ahmet Temir, Ankara 2010, s. 174; Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 228; Köprülü, *Tarih Araştırmaları* I, s. 200; V.V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, yay. haz. Kazım Yaşar Koprıman- İsmail Aka, Ankara 2006, s. 123, 131-132.

⁵¹⁴ Nesevi, *a.g.e.*, s. 30; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 319. Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 275-276.

esarete sürükledi, haritadan sildiği kentler hariç harabeye çevirmediği bir kent yoktu. Katliam, yıkıp yağmalama; bilgi sahiplerinin, masum ve suçsuz insanların Moğol istilası sırasında tanık olduğu olaylardı. Moğol askeri harekâtı, 1,5 sene içinde Harezmsahlar devletini feci bir şekilde yıktı. Mesaj kaygısı, çıkarları için daha yararlı görmeleri ve en önemlisi ilkel tabiatları Moğolların İran, Horasan, Afganistan, Maveraünnehir şehirlerinde korkunç katliamlar gerçekleştirmelerine neden oldu.⁵¹⁵ Moğol istilası, Moğol korkusu, Moğol katliamı ifadelerine çağın tarih yazarlarının günümüze ulaşan eserlerinde sıkça rastlanmaktadır.⁵¹⁶ Bununla birlikte Moğolların 1220-1221 yılında Batı Türkistan toprakları içinde gerçekleştirdiği dehşet dolu fetihler açıkçası bir meydan muharebesi sonunda kazanılan bir zaferin ürünü değildir. Düşmanlarını bir kapanda kendilerini kıstırmış bir halde bulan Moğollar, şiddetli hisar kuşatmaları ile o kapandan çıkışı imkansıza yakın bir hale getirerek bunu başarmışlardır.⁵¹⁷

Maveraünnehir bölgesinde Buhara ve Semerkant'ı teslim alan Cengiz Han, Nisan 1220'de generalleri Cebe ve Sübötay yönetiminde 20 bin kişilik bir süvari birliğini, Sultan Muhammed Harezmsah'ı yakalamak ile görevlendirdi.⁵¹⁸ Bu durumda, Ceyhun nehrini geçip İran topraklarına yayılan Moğollar, yaklaşık 8-9 ay süren kovalamaca sonunda Muahmmmed Harezmsah'ı yakalama başarısı gösteremedi.⁵¹⁹ Bununla birlikte, Moğol generalleri takip boyunca Rey, Hemedan, Cibal bölgesi ile Irak-ı Acem sahaları

⁵¹⁵ Nesevi, *a.g.e.*, s. 35, 39-40; Cüveyni, *a.g.e.*, s. 153, 158-160, 162, 169-170, 172, 179-180; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 319, 323, 327-328, 332-333, 336, 348-349.

⁵¹⁶ İbnü'l-Esir, Moğol istilası hakkında: "Müslümanların ölüm haberlerini ve başlarına gelen büyük felaketi yazmak kolay değildi. Keşke annem beni doğurmasaydı, keşke bu büyük felaketten evvel ölüp gitseydim. Adım sanım unutulsaydı da bu olayla karşılaşmasaydım, böyle bir olayı yaşamaydım" demiştir. Bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 312. Nesevi'de, Moğol istila ve vahşetine maruz kalan Nesa halkı hakkında: "Zavallı halk bir çoban elinde bulunan koyun sürüsü gibi meydana sürüldü. Çoluk çocuğu ile insanlar, gelen emir üzerine birbirlerini bağladı. Kundaklı çocuklar gibi sarıldılar. İşte bu halde iken üstlerine oklar yağdırılmaya başlandı, hepsi öldürüldü, cesetleri kurtlara, kuşlara yem oldu. Ne kadar kan döküldü, ne kadar çocuk öldürüldü. O gün ölenlerin yekunu yetmiş bine ulaştı." Bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 39. Moğol istilası, katliamı ve korkusuna dair çarpıcı anlatılar için ayrıca bkz. Cüveyni, *a.g.e.*, s. 153, 162, 180; *Abu'l-Farac*, II, s. 506.

⁵¹⁷ Moğollar, sıkı bir düzen içerisinde, açık arazi savaşlarında çok daha kuvvetli bir yapıya sahip olmasına rağmen, Harezmsah Devletinin müstahkem kalelerini ele geçirmek konusunda daha rahat sonuca gitmişlerdir. Kuvveti bölünmüş, irtibat ve yardım kanalları kesilmiş, liderden yoksun, kendi içinde uyumsuzluk problemi olan Harezmsah ordu grubu, Moğolların işini kolaylaştırmıştır. Bu nedenle Moğollar, yıpranmadan, gerçekten savaşmadan, önemsiz sayıda kayıp vererek, genelde kısa süre içinde hisar kuşatmalarını başarı ile bitirmiştir. Moğolların ayrıca esirleri hisar kuşatmalarında yem olarak kullandığı ve onların enerjilerini sömürdüğü de bilinmektedir. Bu konuda bkz. Köprülü, *Tarih Araştırmaları*, I, s. 252. Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, çev. Reşat Uzmen, İstanbul 1980, s. 235; Jean Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, çev. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, İstanbul 2001, s. 247.

⁵¹⁸ Cüveyni, *a.g.e.*, s. 158; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 323.

⁵¹⁹ Muhammed Harezmsah, düşmana hiç direnmeden sürekli kaçarak, Batı İran sahasında izini kaybettirip, gitmiş olduğu Hazar denizinin Güneydoğu sahillerine yakın Abeskun adalarından birinde Aralık 1220'de vefat etti. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 275-285.

içinde gerçekleştirdikleri katliam ve tahribatları, Sultan Muhammed'in ölüm havadisini aldıktan sonra, özgür kalmalarını kutlarcasına katbekat yükselttiler.⁵²⁰ Moğol generalleri, Harezmşah'ın ölümünden sonra askeri harekâtlarını, tamamen insanları ve kentleri kırmaya endeksleyip, batıya doğru ilerlemeyi sürdürdüler ve Azerbaycan ile Erran sahasında yağma ve kıyım harekâtı gerçekleştirdiler. Bir ara Gürcülerin ülkesine çıkıp Tiflis yakınlarında Gürcü askerleri ezdiler, sonra geri dönüp Meraga'yı yağmaladılar (Mart 1221).⁵²¹ Ardından güneye doğru inip Irak'ta Erbil sınırlarına yaklaşan Moğollar, Abbasi Halifesinin Bağdat için endişe duymasına ve çevredeki müslüman hükümdarlara yardım çağrılarını yapmasına neden oldu.⁵²² Türkiye Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad da Halifeden bu yönde bir tebligat alacaktı.⁵²³ Kısacası, Moğollar, Harezmşahlar devletini feci bir şekilde yıkmaya işlemini sürdürürken, içlerinden bir grupta 1221 yılının başında Azerbaycan ülkesinde, Irak kapılarında istila ve kıyım faaliyetleri gerçekleştiriyordu. Açıkçası Moğol istilasını, bir taraftan Doğu İslam dünyasının hafızasına onulmaz anılar yüklerken, diğer taraftan Orta ve Yakın Doğu yani Batı İslam ülkeleri için büyük bir tehdit haline geliyordu. Nitekim Alâeddin Keykubad da, Moğol istila selinin Anadolu sınırlarına yakın bir mecrada bulunmasına ve Moğolların önünden kaçarak ülkesine sığınan insanlardan bu istilanın neden olduğu feryat ve çığlıkları bizzat işitmesine bağlı olarak, ülkesini gelecekte olası istila harekâtına karşı hazırlamaya başladı.

Orta Asya'yı kaplayan, batıya doğru yayılan, 1220 yılının baharında Horasan'a, buradan Batı İran'a kadar ulaşan Moğol kasırgası sesini Anadolu'ya, Irak'a, tüm İslam alemine duyurmuştu. Alâeddin Keykubad, Anadolu ülkesinin bitişiğinde beliren Moğol tehlikesine karşı, merkezi Orta Anadolu olan ülkesinin güvenlik sistemini yenileme ve kuvvetlendirme faaliyetine girişti. Konya, Kayseri, Sivas gibi ülkesinin merkez kalelerinde iyileştirme, ek güvenlik önlemleri alma çalışmaları başlattı. Öncelikle Konya surlarının inşasını gündeme alan Alâeddin Keykubad, gelecekte olası bir hırs ve tamah felaketine karşı tedbiri elden bırakmak istemiyordu. İnsanların huzur, emniyet, refah içinde yaşadığı Konya, Kayseri, Sivas gibi kentler gelecekte olası bir istila karşısında

⁵²⁰ İbnü'l-Esir, bu Moğol grubunun İslam diyarında en büyük karışıklığı, fitne ve huzursuzluğu meydana getiren birlik olduğunu belirtmektedir. Bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 324.

⁵²¹ *İbnü'l-Esir*, XII, s. 332-333.

⁵²² *İbnü'l-Esir*, XII, s. 333-334.

⁵²³ *İbn Bibi*, I, s. 277.

kendinden emin durmalıydı.⁵²⁴ Nitekim Alâeddin Keykubad, devlet büyüklerinin maddi imkanlarını kullanarak bu kentleri sağlam ve yüksek müstahkem surlar ile çevirdi. Surların etrafında da derin şarampoller açtırarak, şehre ve surlara dışarıdan yaklaşmayı güçleştirdi. Bununla birlikte ilk önce Konya surlarının inşası 618(1221) senesinde tamamlandı.⁵²⁵ Sivas ve Kayseri surlarının yapımı ise 621(1224) senesinde bitecekti.⁵²⁶

İsabetli görüş ve tedbir sahibi bir hükümdar olan Alâeddin Keykubad, dönemin büyük, feci, sarsıcı gerçeği ve tehdidi Moğol istilasına karşı siyasi tedbirlere de başvurdu.⁵²⁷ Bu sebeple tahta çıktıktan kısa bir süre sonra selefinin anlaşmazlık içinde olduğu, Urfa, Harran, Silvan, Ahlat hükümdarı, Eyyubi ailesinin güçlü bir temsilcisi Melik Eşref ile ittifak anlaşması gerçekleştirdi.⁵²⁸ Buna göre iki taraf arasında iyi niyete dayalı, destek ve dayanışma üzerine kurulu bir barış süreci başladı.⁵²⁹ Alâeddin Keykubad'ın dış politikada Moğol tehlikesine karşı ülke güvenliği, ve menfaatine bağlı olarak güçlü komşu devletler ile ittifak koalisyonu kurma yönünde attığı adımlar arasında ilki Melik Eşref ile gerçekleştirdiği bu anlaşmadır. Alâeddin Keykubad'ın güneyde olduğu gibi doğuda da komşusu durumunda olan ve aynı tehlikeye maruz kalan Eyyubiler ile gelecekte olası Moğol istilasını durdurmak adına dayanışma içinde olmak istemesi kuşkusuz siyasi ihtiyatkârlık ile açıklanabilir.

Moğol istilasının meydana getirdiği tehdit, Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah ile Sultan Alâeddin Keykubad arasında kurulan münasebetlere de konu oldu. 1221 senesinde, Konya surlarının yapımının ardından Kayseri'ye geçen Alâeddin Keykubad'ın huzuruna hilafet makamından Muhyiddin İbnü'l-Cevzi elçi olarak geldi. Elçi, kabul merasiminin ardından Halife'nin mesajını ilettili. Halife Nasır Lidinillah, Moğol ordusunun Irak üzerine doğru yürümekte olduğu dair gelen bir haber sebebiyle, Sultan

⁵²⁴ III.Haçlı seferi sırasında Alman ordusu, sağlam olmayan Konya surlarını aşmakta zorlanmamış ve şehri yağmalamıştı. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 353; *Runciman*, III, s. 13. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981, s. 205. Fakat bu olaydan sonra kent kısa sürede kendini bulmuş, medeniyet yolunda süratle yol almış, zenginlik ve refah ile kuşatılmıştı. Bu durumu korumak adına Alâeddin Keykubad Konya surunu ikinci defa yaptırmış ve şehri genişletmişti. Bkz. Konyalı, *a.g.e.*, s. 53.

⁵²⁵ Konya kalesi surlarının inşa süreci hakkında bkz. *İbn Bibi*, I, s. 271-274. Konyalı, *a.g.e.*, s. 133-134.

⁵²⁶ Alâeddin Keykubad ayrıca Malatya, Amasya, Niğde Erzincan gibi diğer Anadolu şehirlerinin kale ve surlarını da sonradan inşa ve tahkim ettirmiştir. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 354.

⁵²⁷ Alâeddin Keykubad'ın isabetli görüş ve tedbir sahibi olduğu hususunda kaynaklar hemfikirdir. Bkz. Aksarayı, *Müsameretü'l-Ahbâr*, s. 25; Zehebi, *a.g.e.*, s. 139; *İbn Bibi*, I, s. 243; *Abu'l-Farac*, II, s. 536; *Ahmed b. Mahmud*, II, s. 152; *Müneccimbaşı*, II, s. 79.

⁵²⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 353; Kaymaz, *a.g.e.*, s. 14-15.

⁵²⁹ Detaylı bilgi için Eyyubiler ile ilişkiler bölümünde "Alâeddin Keykubad'ın Eyyubi Devletine Mensup Melik Eşref ile Dostluk Kurması" adlı kısma bakınız.

Alâeddin Keykubad'dan ihtiyat ve imdat birliği olarak 2 bin süvari istiyordu. Bu olay, Alâeddin Keykubad'ın saltanatı boyunca dış politikada Moğol tehlikesine karşı izleyeceği siyasetin temel vasfını ortaya koyması bakımından önemlidir. Çünkü bu noktada Alâeddin Keykubad, Moğollara karşı izlenmesi gereken siyaset hakkında görüşlerini devlet adamları ve kumandanları ile paylaşmıştır: “Kaynağından çığ gibi büyüyerek ilerleyen ve karşılıklarına çıkan tüm muhalifleri ezip geçen bir millete karşı savaşmak değil barışmak gerekir. İslam aleminin selameti, devlet ve din işlerinin yolunda gitmesi ve İslam bahçesinin canlı kalması için Moğollar ile barış temeli üzerine kurulu bir diyalog temin edilmelidir.⁵³⁰ Bu noktada Halifenin tüm İslam meliklerini temsil edecek dirayetli ve yetenekli bir elçi heyeti hazırlayıp değerli hediyelerle birlikte Moğol Hanına göndermesi daha doğru olur”. Görüldüğü üzere Alâeddin Keykubad, Moğollara karşı barış ve dostluğa dayalı bir politika izlenmesinden yanadır. Fakat emirlerine ifade ettiği bu fikrin Halife nezdinde zayıflık ve korkaklık olarak yorumlanmaması adına Halifenin istediği iki bin süvari yerine liyakatli, tecrübeli, tam donanımlı 5 bin süvari hazırlatmış ve Bağdat'a göndermiştir. Fakat Halife, Selçuklu askerleri Erbil'e ulaştığında, onları ülkelerini geri çevirmiştir. Zira Moğolların, Irak içlerine doğru yürümeyip, bölgeden uzaklaşması ile yardıma ihtiyaç kalmamıştı.⁵³¹

Moğol istilası korkulduğu gibi Azerbaycan'dan sonra batıya fazla açılmayarak Kuzey Irak kapısından dönüp Kafkaslara yöneldi.⁵³² Bu noktada Batı İslam alemini yoklayan Moğol istilası henüz tsunami etkisinde, bulunduğu yeri silip süpürücü bir vasıfta idi. Bu dehşet Anadolu ve Irak kapılarından ayrılarak yağma ve kıyım faaliyetlerini Karadeniz'in kuzeyine taşıdı.⁵³³ Böylece, Moğol tehlikesinin henüz Ön Asya için gelgit özellikli bir dalga boyutunda olduğu ve Türkiye, Irak ve Suriye'ye yönelik bir saldırının söz konusu olmadığı anlaşıldı. Alâeddin Keykubad da, devletinin önemli merkezlerinin ve kalelerinin savunmasını güçlendirip, Melik Eşref ile ittifak anlaşması gerçekleştirdikten ve Bağdat'a gönderdiği askeri birliğinin sağ salim geri gelmesinden sonra, Moğol tehlikesinin uzaklaştığına kani olarak ilgisini kısa bir süre

⁵³⁰ Alâeddin Keykubad'ın saltanat dönemi boyunca Moğollara yaklaşımı bu fikir doğrultusunda olacaktır.

⁵³¹ Halifenin Sultan Alâeddin Keykubad'dan Moğol tehlikesine karşı askeri yardım talep etmesi hakkında bkz. *İbn Bibi*, I, s. 275-282.

⁵³² Moğol generallerinin Doğu Avrupa'ya çıkacak bu istila seyahati hakkında detaylı bilgi için bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 337-343; Cüveyni, *a.g.e.*, s. 158-161; Grousset, *a.g.e.*, s. 240-41.

⁵³³ 1224 yılından itibaren Ceyhun sınırında artçı olarak geride bırakılan askerleri hariç, tüm Moğollar, Cengiz Han liderliğinde yalnızca bir süreliğine özlere, Moğolistan'a çekildiler. Moğolların geri gelmek üzere gerçekleşen bu dönüşü hakkında bkz. Cüveyni, *a.g.e.*, s. 156-157; *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 186; Roux, *a.g.e.*, s. 209, 211-213.

için doğudan ayırıp iç meselelere ve devletin güney istikametinde siyasi, askeri ve ekonomik hedeflerine uygun şehirlerin fethedilmesine çevirdi. Fakat, bu tehlike tamamen özüne çekilmiş değildi, geri gelecekti. Alametleri kısa sürede ortaya çıkacak ve Moğol tehlikesi, Alâeddin Keykubad'ın ülkesi adına her zaman için hissettiği bir durum olarak kalacaktı.

2. Alâeddin Keykubad'ın Moğol Tehlikesi Karşısında Feraseti

Alâeddin Keykubad, ülke güvenliği ve egemenliği söz konusu olunca siyasi ve askeri tedbirlere başvurmada son derece titiz davranmış, devletin ve milletin çıkarlarına hizmet etmesi mümkün tüm seçenekleri değerlendirmiştir. Ülkesinin güvenlik çıkarlarına katkısı olacak komşu güçlerle barış ilişkileri kurmuş, halkının güvenlik çıkarlarını tahlilde son derece hassas olmayı başarmıştır. Çünkü Alâeddin Keykubad'ın sahip olduğu ülkede, iç karışıklık, çekişme, isyan ve kaosa dair bir eser yoktur. Keykubad'ın ülkesinde, emniyet, düzen, huzur ve ekonomik refah bulunmaktadır. Şahsı, Celaleddin Harezşah'a hitaben kaleme aldirdığı bir mektupta: "Allah ben kuluna güçlü bir devlet, hazineler, her türlü silah, çok sayıda adam, mamur ülkeler, mutlu bir halk nasip etti."⁵³⁴ demektedir. Ülkesinin sahip olduğu değerlerin farkında olan Keykubad'ın bu değerleri riske atması değil koruması beklenir. Nitekim Alâeddin Keykubad için herşeyden önemli husus budur. Bu konuda ilk başvurduğu yol ise her zaman barıştır. Fakat, huzur ve emniyet halinde yaşayan halkının çıkarları tehdit edildiğinde ve barış kanalları tümüyle kapandığında savaşı göze alacak kadarda cesurdur. Alâeddin Keykubad barışın fedaisi, fakat budalası değildir. Sadece sorunun barış ile çözümünü dururken savaşımaya karşıdır. Alâeddin Keykubad'ın, dönemin vahşi, zalim, yıkıcı ve öldürücü gücü Moğollara karşı takip ettiği siyasetin özünde budur. Bununla birlikte bu kavmin barıştan ne anladığını ve barışı tercih edip etmeyeceğini bilemeyeceği için her ihtimale karşı ülkesinin doğusunda çeşitli siyasi ve askeri tedbirlere başvurmuştur. Bu tedbirlerin tek amacı ise gelecekte olası Moğol istilasını ülke sınırlarının uzağında karşılamak ve durdurmak üzerinedir.

Alâeddin Keykubad, 1226 yılından itibaren dış politikada tüm dikkatini ülkesinin doğu sınırlarına çevirdi. Gelecekte olası Moğol istilasına karşı, doğu sınırlarının savunma sistemini güçlendirmek istiyordu. Ayrıca, ortaya çıkan önemli

⁵³⁴ *İbn Bibi*, I, s. 383.

siyasi gelişmeler bu politikasına zemin hazırladı. Moğolların esas kitlesi, 1224 yılında, Cengiz Han liderliğinde, bir süreliğine yurtları Moğolistan'a çekilirken, Moğollara rakip ve düşman olan Celaleddin Harezmsah, zaruri Hindistan serüvenini geride bırakıp İran'a geri dönmüştü.⁵³⁵ Öyle ki Harezmsah, 1225 yılında Azerbaycan ve İran sahasına yerleşerek yıkılmış bir hanedanın küllerinden yeni bir devletin temellerini attı. Bu durum Moğol tehlikesinin Batı İslam dünyasına geri geleceğine dair bir işaretti. Üstelik, Celaleddin Harezmsah'ın Anadolu'nun bitişiğinde hakimiyet kurması ile akabinde Doğu Anadolu sınırlarına yönelik siyasi ve askeri bakımdan faal pozisyon alması, bölgede hüküm süren vassal Türk beyliklerinin siyasi menfaatleri gereği, Selçuklu, Harezmsahlar, Eyyubi devletleri arasında sık sık cephe ve metbu değiştirmesine yol açacaktı. Nitekim bu durum bölgedeki atmosferi gerecek, adı geçen büyük devletler arasında nüfuz mücadelelerine zemin hazırlayacaktı. En nihayetinde iki aslan bir posta sığmazken, üç aslan hiç sığamazdı. İşte Alâeddin Keykubad, bu koşulların, ülke hakimiyeti ve güvenliği konusunda ortaya çıkaracağı handikapları yok etmek adına tamamen doğu siyasetine yöneldi.

Alâeddin Keykubad, uzak görüşlü bir hükümdardı. Gelecekte olası bir Moğol istilası karşısında, halkının yaşaması muhtemel huzur, emniyet, refah kaybını düşünerek, ülkesinin sahip olduğu zengin değerleri korumak adına askeri ve siyasi tedbirlere başvurdu.⁵³⁶ Bununla birlikte, devletin güvenlik çıkarlarına hizmet etmesini beklediği barış temalı siyasi tedbirler ve kararların sonunda istediğini bulamadı. Önce Celaleddin Harezmsah, daha sonra Eyyubi hanedanının güçlü temsilcileri ile dostluğu düşmanlıkla sonuçlandı. Şimdiki noktada, Moğol tehlikesine karşı sahip olduğu ferasetin izlerinin de görüleceği bir siyasi kararı, Celaleddin Harezmsah'ı ile Moğol politikası noktasında kurduğu diyalog söz konusu edilecektir.

Alâeddin Keykubad, önce kendi devletinin gücüne güvenmekle birlikte Moğol tehlikesine karşı devletin güvenlik çıkarlarına katkı sağlayacak dış destekleri de göz ardı etmek istemedi. Nitekim 1225 yılında, Azerbaycan ve İran topraklarında, başkenti Tebriz olmak üzere yeni bir devlet kuran Celaleddin Harezmsah'ın, dostluk ve barış çerçevesinde, iyi komşuluk üzerine kurulu diyalog teklifini kabul etti.⁵³⁷ Anadolu

⁵³⁵ Moğolların geri çekilmesi ile birlikte Celaleddin Harezmsah'ın İran'a geri dönüşü hakkında bkz. Cüveyni, *a.g.e.*, s. 347-349; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 381-382; Nesevi, *a.g.e.*, s. 61-63.

⁵³⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Koca, "Moğol İstilasına Karşı", s. 187-216; Jansky, *a.g.m.*, s. 117-126.

⁵³⁷ Nesevi, *a.g.e.*, s. 69; *İbn Bibi*, I, s. 374-375.

sınırlarında kurulan bu yeni devlet ile barış ve dayanışma içinde olmak iki açıdan önemli idi. İlki, Harezmsahlar, Ceyhun nehri sınırından doğacak bir Moğol tehlikesine karşı İran'da doğal olarak bir set görevi üstleniyordu ve bu gelecekte Moğolların, Batı İslam ülkelerine yönelik fütursuzca gerçekleşebilecek bir yürüyüşünü, Anadolu sınırları dışında karşılamak ve Anadolu'yu yalnız taş olmaktan çıkarıp, ona iç duvar hüviyeti kazandırmak manasına geliyordu. İkincisi, Alâeddin Keykubad, gelecekte olası Moğol saldırısına karşı Doğu Anadolu'da, Orta ve Yukarı Fırat sahasında, ülkesinin güvenlik şeridini genişletmek, İç Anadolu'ya çıkan yolları kapatmak adına istediği güvenlik tedbirlerini almak konusunda güçlü bir müttefikin manevi desteğini sağlayabilirdi. Fakat, Alâeddin Keykubad'ın tasarladığı bu iki plan kısa sürede çözüldü. Çünkü, Celaleddin Harezmsah, Moğollara rakip ve düşman olduğu halde, 1228 yılının sonundan itibaren, tüm dikkatini, Azerbaycan ve İran'da kalıp, Moğolların dönüşüne hazırlanmak yerine, şiddetle Doğu Anadolu'ya çevirmiş ve Ağustos 1229'da Ahlat'ı kuşatmaya başlamıştı. Bu durumda Alâeddin Keykubad için Celaleddin Harezmsah, Moğol tehlikesine karşı bir set, bir müttefik olamazdı. Çünkü, Moğolların düşmanı olan Celaleddin Harezmsah, Doğu Anadolu'ya gelip, yüzünü batıya çevirerek, peşinden geleceği belli olan Moğollara yol açıyordu. Aslında Alâeddin Keykubad, daha önce Celaleddin Harezmsah'ı Moğollara karşı desteklemeyi düşünmüştü. Fakat, Celaleddin Harezmsah'ın, savaşa ve yağmaya endekli siyaseti, sahip olduğu ülkede huzuru sağlayamaması ve Moğollara karşı 26 Ağustos 1228'de aldığı son yenilgi ile birlikte yönünü tamamen Doğu Anadolu'ya çevirmesi, Alâeddin Keykubad'ın huzur ve emniyet içinde yaşayan halkının istikbalini düşünmesine ve dibi bulanmış sudan geçmeyip geri durmasına neden oldu. Buna bağlı olarak, Celaleddin Harezmsah'a Moğollara karşı barış siyaseti izlemesi yönünde davette bulundu: "Moğollarla bir şekilde uzlaşma çarelerini bulmalısınız. Zira, eski hükemanın dediği üzere, yeni bir devlet kuran ve ilâhî bir kuvvete bağlanan bir kavimle savaşmak akıl kârı değildir. Biz şöyle düşünüyoruz ki; derhal Moğollara elçiler gönderip müslümanların selâmeti için, Sultan Muhammed merhumun yaptığı mukabele ve mücadeleler dolayısıyla, af dileyelim. Yumuşak sözlerle ve hediyeler göndermek suretiyle onları teskine çalışalım. Ümidimiz odur ki, tatlı dille ve mal gücüyle, alevi, dünyanın her yanını sarmış, Doğu taraflarını yakıp kül etmiş olan bu fitne ateşi söndürülür. Bu hususta muvaffak olursak hizmetimiz kıyamete kadar iyi bir nâm bırakmamıza sebep olacaktır. Mâlumunuz olsun ki, bu dostunuz

müslümanların işlerini yoluna koymak için onlara elçiler gönderecektir. Eğer siz hayati ehemmiyeti olan sulh babında bana iştirak ederseniz, istişare sûretiyle bunu size arz ediyorum.

“Açıkça Sultana üç tavsiyem vardır: Birincisi; Şarki Anadolu’da Müslüman halkın kanını dökmekten ve o tarafları tahrip ve muhasaradan vazgeçip askerlerinizi Arran tarafına sürün. İkincisi; Moğol hanına elçiler gönderip, onlarla anlaşma yolunu tutun ve onlara karşı hiçbir şekilde ayrılık ve düşmanlık yoluna sapmayın. Müslümanların memleketinde savaş endişesi bırakmayın. Moğollardan İslam ülkelerine saldırmayacaklarına dair sözler alın. O zaman herkesin hayatı kolaylaşır. Üçüncüsü; Zatınız, Sultan Melikşah, Sultan Sancar ve diğer büyük Selçuk Sultanları gibi seleflerin adalet yolunun hüküm sürmesi için –Azerbaycan ve İran ile- meşgul olmalıdır.”⁵³⁸ Fakat Celaleddin Harezmsah, Alâeddin Keykubad’ın tavsiyelerini dikkate almadı. Sonuçta Moğollar ile diyalogu savaştan başka bir mevzu ile gelişmeyen Celaleddin Harezmsah ile, her zaman Moğollar ile barışın tesisini savunan Alâeddin Keykubad bir noktada buluşamadı. Alâeddin Keykubad, ülkesinin sahip olduğu emniyet, huzur, barış, refah ortamını korumak adına, Celaleddin Harezmsah’ın, Moğol tehlikesini Batı İslam ülkelerine ve Anadolu sınırlarına çekici tarafını izale etmek istemişti. Fakat karşılık bulamadı. Sonuç olarak taraflar arasında 1225 yılında başlayan dostane münasebet, Moğol tehlikesine karşı takibi gerekli siyaset konusunda anlaşmazlıkla başlayıp, 1230 yılının ilk yarısında Doğu Anadolu için bir güç ve hakimiyet davasına yürüdü.⁵³⁹ Barışı korumak adına çaba sarfetmesine rağmen Alâeddin Keykubad için Celaleddin Harezmsah artık Moğol tehlikesine karşı bir set değil, aksine bu tehdidi takip ettiği siyaset ile batıya çeken bir unsur, hem de Anadolu ülkesine yönelik bizzat tehdit haline gelen eski bir dosttu. Bu nedenle aynı tehlide maruz kalan akrabası ve komşusu Eyyubiler ile ortak hareket etmeye karar verdi ve tarihte Yassıçemen savaşı ortaya çıktı (10 Ağustos 1230).⁵⁴⁰ Sonuç olarak, Alâeddin Keykubad, ülkesi aleyhine tehdit, baskı, endişe kaynağı haline gelen Celaleddin Harezmsah’ın genişlemesini durdurdu ve onu Doğu Anadolu’dan çıkardı. Böylece, Alâeddin Keykubad’ın, Celaleddin Harezmsah ile ittifak kurup Moğol istilasını Anadolu sınırları dışında karşılama planı çökmüş oldu.

⁵³⁸ *İbn Bibi*, I, s. 383-384.

⁵³⁹ Detaylı bilgi için Harezmsahlar ile ilişkiler bölümünde “Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezmsah Arasında İlişkilerin Gerginleşmesi” kısmına bakınız.

⁵⁴⁰ Detaylı bilgi için Harezmsahlar ile ilişkiler bölümünde “Yassıçemen Savaşı” adlı kısma bakınız.

Çünkü, Yassıçemen savaşından sonra zayıf düşen Celaleddin Harezmsah'ın peşine düşen Moğollar kısa sürede İran ve Azerbaycan'ı işgal edip, Anadolu ile hemdudut bir devlet haline geldi (1231).

3. Moğolların Türkiye Selçuklu Devletine Komşu Olması

1229 yılında, vefat eden Cengiz Han'ın yerini oğlu Ögedey (1229-1241) almıştı.⁵⁴¹ Ögedey Han, başa geçtikten kısa bir süre sonra, Harezmsah saltanatının tamamen ilgası için Cormagon Noyan komutasında 30 bin askerini İran'a sevk etti. 1230-1231 kışında İran'a ulaşan Moğollar, Yassıçemen savaşını kaybederek Azerbaycan'a çekilen Celaleddin Harezmsah'ı kuvvetsiz yakaladı. Celaleddin Harezmsah, Moğolları karşılayamadığı gibi, Azerbaycan'ı da terke mecbur kaldı. Böylece Moğollar, bütün İran ve Azerbaycan'a yerleşti.⁵⁴²

Batı İslam ülkeleri ikinci kez Moğol istilasıyla karşı karşıya idi. Moğollar, yine ölüm saçıyor, yıkıp yağmalıyordu. Fakat bu kez durum çok daha farklı ve ciddiydi, Moğollar kalmaya gelmişti. Anadolu, Irak ve Suriye hiç iyi bir komşu kazanmamıştı. Öyle ki Moğollar, 1231 yılında Celaleddin Harezmsah'ın peşine düşerek ulaştıkları Anadolu'nun el-Cezire bölgesinde bozgunculuk çıkardılar. Celaleddin Harezmsah'ın Diyarbakır tarafında, Moğol takibatı ve baskını sonunda, son kaçışını gerçekleştirip, tarih sahnesinden ayrılması ile (Ağustos 1231)⁵⁴³, Moğollar Dicle kıyılarında, Diyarbakır, Mardin, Erzen, Silvan, Nusaybin, Sincar, Harran, Habur, Erbil çevresinde adetleri olduğu üzere öldürdüler, yağmaladılar, esirler aldılar. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Eyyubi ve Artuklu kentlerinin çevresini vahşete boğdular.⁵⁴⁴ Cezire bölgesi o yıl zaten şiddetle su ve yiyecek sıkıntısı yaşıyordu.⁵⁴⁵ Moğolların sebep olduğu korku ve endişe durumu çok daha kötüleştirdi.⁵⁴⁶ Bu durumda ne üretim ne ticaret ne de yaşam sürebilirdi. İnsanların çoğu kurtuluşu yurtlarından ayrılmakta buldu.

⁵⁴¹ 1227 yılında vefat eden Cengiz Han'ın ardından, yeni Kağan'ı seçmek adına Moğol Kurultayı 1229 ilkbaharında biraraya geldi ve Moğollar yeni liderini belirledi. Bkz. *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 190-191; Grousset, *a.g.e.*, 250.

⁵⁴² *Abu'l-Farac*, II, s. 529; Cüveyni, *a.g.e.*, s. 371, 374; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 454-456; Grousset, *a.g.e.*, s. 255; Mükrimin Halil Ymanç, "Celaleddin Harezmsah", *İA*, III, s. 52; *Runciman*, III, s. 214.

⁵⁴³ Celaleddin Harezmsah'ın son Moğol takibatı ile birlikte tarih sahnesinden ayrılış süreci hakkında detaylı bilgi için bkz. Nesevi, *a.g.e.*, s. 139-142, 150-157; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 454-458; Cüveyni, *a.g.e.*, s. 371-377; İbn Kesir, *a.g.e.*, s. 128-129; Zehebi, *a.g.e.*, s. 110.

⁵⁴⁴ Zehebi, *a.g.e.*, s. 110; İbn Kesir, *a.g.e.*, s. 128; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 458-460.

⁵⁴⁵ İbn Kesir, *a.g.e.*, s. 128-129.

⁵⁴⁶ *İbnü'l-Esir*, Moğollar tarafından resmedilen vahşet tablosuna şahit olanların ağzından naklettiği hikayeler ile insanlara sirâyet eden Moğol korkusunu yansıtmıştır. Nakledilen bu hikayelerden birinde,

Alâeddin Keykubad, Moğolların Celaleddin Harezmsah'ın peşine düşeceğini ve Batı İslam ülkelerine doğru geleceğini öngörmüştü. Bu nedenle Yassıçemen savaşından sonra, ülkesinin güvenlik çıkarlarına hizmet etmesini umduğu bir proje ortaya koydu. Bu projenin yeri ve konusu, Doğu Anadolu'nun statüsü ve durumu ile ilgiliydi. Buna göre, Alâeddin Keykubad, hiçbir hak iddia etmeksizin, Erzurum'un ötesini, Doğu Anadolu bölgesinin yönetim ve sorumluluğunu, Oltu'dan itibaren Gürcistan'a kadar olan topraklar ve Ermeni diyarının fethini Melik Eşref'e bırakıyordu.⁵⁴⁷ Böylece, Türkiye Selçuklu ülkesi ile Moğollar arasında yepyeni bir tampon arazi meydana getirmek istedi. Hem komşuluk hem de akrabalık münasebeti ile bağlı olduğu Eyyubi ailesinin, kalabalık bünyesi ile kenetlendiği zaman, sahip olduğu imkanları da iyi kullandığı takdirde, Moğol tehlikesi karşısında güçlü bir set olabileceğini düşündü.⁵⁴⁸ Fakat Alâeddin Keykubad'ın, Yassıçemen zaferinden sonra, olası Moğol tehlikesini ülke sınırından uzak tutmak adına tasarladığı bu plan tutmadı. Çünkü, Melik Eşref, Doğu Anadolu bölgesinden kısa sürede ayrılarak hükümet merkezi Dımaşk'a çekildi ve bölgeyi askeri güçten yoksun, tedbirden uzak bir şekilde bıraktı. Böylece, Alâeddin Keykubad'ın, Doğu Anadolu'dan ülkesine çıkan istila yollarını kapatma projesi hayata geçmedi. Melik Eşref, Doğu Anadolu bölgesini sahiplenmemişti. Sonuçta Moğollar, Celaleddin Harezmsah'ın izini sürüp, hiç sıkıntı görmeden Bargit-Ahlat yolundan inerek ulaştıkları Dicle kıyılarında, Ağustos 1231'de başladıkları baskın, yağma, katliam hareketleri karşısında engelleyici bir güç bulamadılar.⁵⁴⁹

Celaleddin Harezmsah'ın kaybolup tarih sahnesinden ayrılması ile Moğol askerleri ile Anadolu arasında set vazifesi gören bir güç resmen yok olmuştu. Alâeddin Keykubad, bu durumu önceden tasavvur ederek, ülkesine çıkan istila yollarını kapatmak adına Eyyubileri bu yönde kazanmak istedi, fakat sonuç alamadı. Nitekim, 1231 yılında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Eyyubi ve Artuklu şehirlerinin etrafını saran Moğol istilasını, 1232 yılında Türkiye Selçuklu ülkesi içinde ilk kez görüldü. Küçük bir Moğol

on yedi kişilik bir yolcu kafilesi, bir Moğol süvarisi tarafından durdurulur. Grup tek bir Moğol karşısında korkaklık gösterir. Hikayenin kahramanı: "Allah'a yemin ederim ki, hiç kimse cesaret edip kılını kıpırdatmadı. Sonunda ben elime bir bıçak alıp adama saldırarak onu öldürdüm ve hep birlikte kaçıp kurtulduk." Bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 459-460.

⁵⁴⁷ *İbn Bibi*, I, s. 413

⁵⁴⁸ İbn Bibi, Alâeddin Keykubad'ın Melik Eşref'den Doğu Anadolu tarafına gidip düşmana karşı set oluşturmasını istediğini aktarmıştır. *İbn Bibi*, I, s. 413; Bu bilgiyi değerlendiren yazılara bkz. Jansky, *a.g.m.*, s. 123-124; Koca, "Moğol İstilasına Karşı", s. 198-199; Kaymaz, *a.g.e.*, s. 19-20.

⁵⁴⁹ Moğolların, Doğu Anadolu ve el-Cezire bölgesinde Eyyubi ve Artuklu vilayetlerini istila etmesi hakkında bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 458-460.

birliği, Sivas yakınlarına kadar gelerek bir saldırı düzenledi. Bu saldırıda önemli sayıda insan ve hayvanı katleden Moğollar, Sivas'a kadar geçtikleri tüm güzergahları da yıkıp yağmaladılar.⁵⁵⁰ Bu olayı öğrenen Alâeddin Keykubad bir hayli endişelendi. Durumu tetkik etmesi, gerekirse bu karışıklığı durdurması için Emir Kemaleddin Kamyar'ı en değerli askerlerinden oluşan tam teçhizatlı bir ordu ile Sivas'a gönderdi. Kemaleddin Kamyar, Sivas vardığı zaman Moğol öncü kuvvetleri geri çekilmişti. Buna karşılık Kamyar, ihtiyatlı davranarak olası tuzak ve pusuları hesaba katıp, keşifler yaparak Erzurum'a kadar geldi.⁵⁵¹ Bu noktada çevreye gönderdiği haberciler ve casuslar yoluyla Moğol ordusunun sayısının az olduğunu, yağmalarda bulunup esirler aldıktan sonra Yunus derbendini aşip Mugan⁵⁵² sahasına vardıklarını öğrendi.⁵⁵³

Yaşanan bu olay Alâeddin Keykubad'ın Yassıçemen savaşından sonra Doğu Anadolu'da tasarladığı projeyi tamamen çürütmüştü. Doğu Anadolu bölgesinin sahipsiz olması, Moğolların bölgeye girişini kolaylaştırması, Türkiye Selçuklu ülkesine açıkça zarar vermişti. Bu noktadan sonra Alâeddin Keykubad, ülke güvenliği, menfaati hatta idealine bağlı olarak Doğu Anadolu'ya sahip çıkma gereğini hissetti. Yunus derbendini aşarak Mugan'a geri dönen az sayıda Moğol birliğinin sebep olduğu bu olayın tekrarlanmaması için bölgede gerekli güvenlik önlemleri alınmalıydı. Nitekim Alâeddin Keykubad, halkının güvenlik çıkarlarını korumak, dıştan gelecek her türlü zararı

⁵⁵⁰ *İbn Bibi*, I, s. 420; *Müneccimbaşı*, II, s. 72; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 397; Cahen, *a.g.e.*, s. 83.

⁵⁵¹ Gürcistan Seferi: 1232 yılında Sivas'a kadar ulaşan bir Moğol müfrezesinin gerçekleştirdiği yağma harekâtına karşı Alâeddin Keykubad, tedbir, tetkik ve gerekirse müdahalede bulunması adına Emir Kemaleddin Kamyar'ı bölgeye göndermiş, nitekim Emir Kamyar Sivas'a gelerek gerekli tetkikleri yaptıktan sonra Moğolların uzaklaştığını anlayıp ihtiyat halinde Erzurum'a kadar ulaşmıştı. Erzurum'da Moğolların Azerbaycan'a geri vardığını kat'i suretle öğrenen Emir Kamyar, doğu askerlerinin de kendisine katılması ile, yapılan tetkikleri göz önüne alıp Gürcistan'a yürümeye karar verdi. İbn Bibi'ye göre bunun meşru nedeni, Gürcistan Kraliçesi Rosudan'ın Moğol akınlarını Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya yöneltmek istemesinde saklıdır. Bununla birlikte Gürcistan'a yönelik bir seferle, Moğol müfrezesinin Anadolu'da neden olduğu maddi kaybı kapatma, Moğol tehlikesinin yakın olduğu bir devrede Gürcüleri itaate kazandırıp onların etraflarını saran Moğol istilasını Anadolu'ya bulaştırmak gibi bir yola başvurmasını tamamen önleme ve Selçuklu Emirlerinin Sultan nezdinde iltifat kazanma şansı bulunmaktadır. Böylece, Emir Kamyar ve Mübarizeddin Çavlı komutasında, savaş ve kuşatma araçları ile birlikte Erzurum'dan harekete geçen Selçuklu ordusu Gürcistan'a ulaşmıştı. Bu noktada İbn Bibi, ordunun Gürcistan ülkesinde sağlam surları olan 40 adet kaleyi ele geçirip birçok ganimet kazandığına dikkat çekmekte, Hah ve Nanah gibi iki büyük vilayetin de fethedildiğine değinmektedir. Ve nihayet iki ay süren bu sefer, Gürcü Kraliçesi Rosudan'ın Harezmliler ve Moğollar tarafından dağıtılan ülkesini korumak adına barış dileyip tabiiyyet arzemesi ile noktalanmıştır. Bu arada Kraliçe Rosudan, Selçuk-Gürcü soyundan kızı ile Sultan Alâeddin Keykubad'ın büyük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev arasında evlilik kurulması adına bir teklifte bulunurken, Keykubad'ın, hanedanlar arasında böyle bir yakınlaşmayı uygun bulup teklifi kabul ettiği görülmektedir. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 420-425; *Müneccimbaşı*, II, s. 72-73.

⁵⁵² Mugan hakkında dipnot 301'e bkz.

⁵⁵³ *İbn Bibi*, I, s. 420-421; *Müneccimbaşı*, II, s. 72-73.

önlemek, tehditlere karşı set çekmek, dikenini battığı yerden bizzat çıkarmak adına Doğu Anadolu'nun Türkiye Selçuklu sancağı altına girmesi için düğmeye bastı.

Moğolların, Azerbaycan çıkışlı iki yıl üst üste gerçekleşen Anadolu seyahatleri, bölgedeki istila yollarını keşfetmelerini mutlaka sağlıyordu. Ayrıca sayıca az olmalarına rağmen cüretkar bir şekilde Sivas'a kadar ulaşmaları sahip oldukları özgüveni göstermesi bakımında kayda değerdir. Bununla birlikte Alâeddin Keykubad bu duruma hemen reaksiyon gösterdi. Çünkü o, bu olayı basit bir sınır ihlali olarak değil, ileride meydana gelmesi kuvvetle muhtemel büyük ve korkunç bir istilanın kötü bir habercisi olarak tespit etti.⁵⁵⁴ Bu nedenle devletini ve ülkesini korumak ve savunmak adına, yönetim zafiyeti içinde bulunan, Moğol vahşetine zemin hazırlayan, Türkiye Selçuklu ülkesine geçişi kolaylaştıran Doğu Anadolu bölgesinde kendi güvenlik sistemini ve duvarını tesis etmek için askerlerini harekete geçirdi.

Moğollar, Celaleddin Harezşah'ın ülkesini işgal ile bütün İran ve Azerbaycan'a yerleşerek Anadolu'yu fiilen tehdit edici bir komşu haline gelmişti. Üstelik Doğu Anadolu'da, idari boşluk, huzur ve istikrarda yokluk ile güvenlik sisteminin de çökmüş bulunması, Moğolların Anadolu'nun merkezine doğru geçişini de kolay kılıyordu. Bu durumu engellemek adına Alâeddin Keykubad, sahipsiz bırakılmış Doğu Anadolu bölgesini kontrolü altına almak istedi. Moğol akınlarının Sivas'a kadar ulaşmasından sonra, ülkesini daha güvenli bir yer haline getirmeyi arzuladı. Doğal olarak Alâeddin Keykubad için doğu siyasetinde asıl mesele devletin güvenlik, egemenlik ve iktisadi çıkarlarını titizlikle korumaktı. Bu yüzden istilaya açık olan Doğu Anadolu bölgesinin baştan sonra hakimiyet altına alınmasına dair 1232 yılının ikinci yarısında bir ferman çıkardı.

⁵⁵⁴ Moğolların, 1232 yılında, Sivas'a kadar ilerleyip, yağma ve keşif akını gerçekleştirmesi ve ilk kez Türkiye Selçuklu sınırları içinde görünmesi olayından sonra Alâeddin Keykubad'ın, Moğolların gücünü dikkate alıp, Moğol Hanı Ögedey'e barış elçisi gönderdiği konusunda bilgi sahibiyiz. Buna göre Moğol Hanının barıştan ne anladığını öğrenmek isteyen Alâeddin Keykubad'ın, Doğu Anadolu'nun fethini gerçekleştirip bölgede gerekli emniyet tedbirleri almayı tasarlarken, öbür taraftan huzur içinde yaşayan halkın tehlikeden uzak kalması için, Moğollar ile iyi geçinmek üzerine kurulu devlet yasasını yürütmeye çalıştığı görülmektedir. Buna karşılık Moğol Hanı, Alâeddin Keykubad'ın elçisine: "Biz Alâeddin'in akıllı ve sağlam görüşlü olduğunu duyduk. -Fakat- Kendisi bizim huzurumuza gelirse, bizden kabul ve büyük ikramlar bulur, memleketinde yine hüküm sürer." diyerek, barış için bağımsızlığı bedel koşmuştur. Fakat, Alâeddin Keykubad, Moğol Hanının barış ve iyi ilişkiler için ileri sürdüğü ayağa gelme şartını, kabul etmek bir yana ciddiye dahi almamıştır. Öyle ki Alâeddin Keykubad, devletin bağımsızlığına özden dokunacak bu onur kırıcı teklife yanıt verme gereği bile görmemiştir (1232/1233). Bkz. *Ahmed b. Mahmud*, II, s. 152; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 397; Koca, "Moğol İstilasına Karşı", s. 206-207.

Sonuç olarak 1231 ve 1232 yılında meydana gelen Moğol istilası, Celaleddin Harezmsah'ın kaybolması ile dağılan ve yurtsuz kalan Harezmlilerin haydutluk gösterileri⁵⁵⁵, kıtlık problemi ve idari boşluk ile birlikte Doğu Anadolu bölgesinin güvenlikten yoksun durumu, Türkiye Selçuklu Devletini doğrudan etkilemişti. Bu nedenle, 1232 yılında, Alâeddin Keykubad'ın emri ile Emir Kemaleddin Kamyar tarafından, Ahlat olmak üzere Van ve Bitlis bölgeleri İran hududuna kadar Türkiye Selçuklu hakimiyeti altına alındı.⁵⁵⁶ Böylece harap bir halde bulunan bölgeye sahip çıkılarak, emniyet, bayındırlık, iâşe, yönetim sorunları çözüme kavuşturuldu. Gerekli ve uygun olduğu şekilde beldeler, bölgeler ve kaleler için ihtiyat tedbirleri alındı, imar ve tamir işleri yapıldı, depolara zahireler yığıldı, cephaneler silahla dolduruldu, güvenilir yöneticilerin atanması gerçekleşti. Bu fetihler, birbirini izleyen yağma ve savaşıardan ötürü nüfusu az olan bölge halkının gönlü alınarak yapılmıştı.⁵⁵⁷ Doğu Anadolu'nun Selçuklu sancağı altına girmesi halkı için emniyet, imar ve iâşe, adalet noktasında sıkıntıları bir süre karşıladı. Türkiye Selçuklu Devleti içinse bölgenin kalkınması Moğol istila hareketini uzakta ve sağlam bir şekilde karşılama bakımından önemliydi. Ayrıca bölgede üretimin teşvik edilmesi, nüfusun geri kazanılması, ticari faaliyetlerin, güven ortamı sağlandıktan sonra yeniden hızlı bir şekilde gerçekleşmesi, Alâeddin Keykubad'ın dış politikada devletin ticari faaliyetlerini korumak ilkesine de uygundu. Selçuklu kuvvetlerinin bölgeye çok kısa sürede sahip olması ise zaten bölgenin askeri ve idari anlamda ilgiden yoksun olduğunu açıkça göstermiştir.

4. Alâeddin Keykubad'ın Moğol Devletine Tabi Hükümdar Olmayı Kabul Etmesi

Alâeddin Keykubad, Moğolların, 1231 yılında, Anadolu ülkesine sınır komşusu olması ve Moğol yağma akınlarının 1232'de Sivas yakınlarına kadar ulaşarak, Selçuklu sınırlarında ilk kez görünmesi karşısında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin fetihlerini tamamlamaya, Anadolu'nun doğu yakasındaki topraklarda siyasi birliği sağlamaya, Eyyubileri bölgeden tamamen uzaklaştırmaya odaklandı (1232/1237). Böylece, Anadolu'nun güvenlik bendini yükseltmek, savunmasını kolaylaştırmak,

⁵⁵⁵ Bu konuda detaylı bilgi için Harezmsahlar ile ilişkiler bölümünde "Celaleddin Harezmsah'ın Ölümü ve Dağılan Harezmlilerin Türkiye Selçuklu Devletinin Hizmetine Alınması" kısmına bakınız.

⁵⁵⁶ *İbn Bibi*, I, s. 426-427; *Müneccimbaşı*, II, s. 73.

⁵⁵⁷ *İbn Bibi*, I, s. 428-429.

doğusunda yaşanan kargaşa ve yönetim zaafiyetini giderip, aksayan ticari faaliyetleri düzeltmek istedi. Devletleri koruyan ve güçlü kılan hususların başında sağlam bir ekonomi ve savunma sisteminin gelmesine binaen Alâeddin Keykubad da, Moğolların, Azerbaycan ve İran'a yerleşmesi ile birlikte Anadolu ile sınır komşusu olması gerçeğinin doğuracağı tehlikeleri düşünüp, Anadolu'da siyasi birliği sağlayıp, emniyeti tesis ederek, gelecekte olası büyük Moğol istilasını, Anadolu'nun en uç noktasında karşılamayı tasarladı. Diğer taraftan, Moğollar ile iyi geçinmek üzerine kurulu siyasetini kullanmayı sürdürerek, tasarısının işlemlerini güvenli hale getirdi. Çünkü şahsı, Moğolların cihan hakimiyeti mefkuresi ve kudretini kavramak dışında, onların ülkesine yönelik büyük çaplı bir saldırıyı engellemek veyahut mümkün mertebe geciktirmek adına halkının yaşadığı sırça köşkten, ilkel komşusuna taş atmamalıydı. Alâeddin Keykubad, adalet, barış, refah, huzur ve emniyet içinde bulunan halkını düşünerek, Moğollar ile ilişkileri savaşmak yerine barışmak üzerine kurmuştu.

Alâeddin Keykubad, adalet, barış, refah, huzur ve emniyet öğelerine sahip bulunan ülkesinin çıkarlarını korumak uğruna mecburen savaş kanalını da kullanmıştır. Ülkesinin önemli değerlerini ölmez kılmak için savaşın ortaya çıkaracağı ağır bedelleri göze almaktan kaçınmamıştır. Buna bağlı olarak, ülkesini ele geçirme teşebbüsünde bulunan, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da sahip oldukları nüfuzu şiddetle korumak isteyen, Moğollara karşı güvenlik sistemleri arıza gösteren ve tedbir almakta geciken Eyyubiler ile restleşmek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte Sultan Alâeddin Keykubad 1237 yılına gelindiğinde, geçen 5 sene zarfında Eyyubilere karşı kazandığı zeferler ve fetihler ile Anadolu'da rakipsiz, Moğollar hariç, komşu hükümetlerin hepsinden güçlü bir durumdaydı. Fakat hala, Güneydoğu Anadolu bölgesinin fethini tamamlamak ve Eyyubileri tamamen bölgeden uzaklaştırması gerekiyordu.⁵⁵⁸ Anadolu topraklarını büyük oranda bütünleştirmeye, ülkenin siyasi, coğrafi ve iktisadi şartlarını tamamlamaya çok yaklaşmıştı; fakat sonda değildi, güçlü bir adım daha atması gerekiyordu. Bu nedenle Mayıs 1237'de kış aylarını geçirdiği Alanya'dan ayrılarak Kayseri'ye geri döndü ve büyük bir sefer yapmak maksadı ile ordusunu Meşhed ovasında topladı. Bu arada ülkesinin sınırlarında Moğol tehlikesi tüm ilkelliği ile

⁵⁵⁸ Bu konuda Eyyubiler ile ilişkiler bölümünde "Alâeddin Keykubad'ın Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri İçin Son Teşebbüsleri" kısmına bakınız.

duruyordu. İşte bu tam bu sırada, Moğol Hanı Ögedey'in gönderdiği elçi heyeti de Kayseri'de idi.

1236 yılında, Moğol Hanı Ögedey, Anadolu ülkesinden Moğolistan'a, imparatorluğunun başkenti Karakurum'a gelerek huzuruna çıkan müslüman tüccar Şemseddin Kazvini'den⁵⁵⁹, Alâeddin Keykubad'ın devleti ile ilgili olarak malumat almıştı. Bu hususta Ögedey Han'ın, tüccar Kazvini'ye: "Sultan Alâeddin Keykubad'ın ülkesi ne durumdadır" diye sorduğu ve buna: "Siz cihan padişahının beğeneceği şekilde, İslam alemi hiçbir zaman onun gibi birini görmedi. Onun ülkesi zengin, yöreleri mamur, halkı da mutludur. O, adaletli, akıllı, yetenekli bir yöneticidir." yanıtını aldığı ve bunun üzerine: "Böylesine iyi bir hükümdarı dostluğumuzdan mahrum bırakmak yazık olur. Onu uyaralım da hükümdarlığımıza il (barış halinde) olsun!⁵⁶⁰ Ülkesi ve halkı mamur ve müreffeh kalsın! Yönetimimiz sırasında göndereceğimiz ihsan ve hediyelerle onu sevindirelim." dediği aktarılmaktadır.⁵⁶¹ Nitekim Moğol hükümdarı, mesajının Alâeddin Keykubad'a ulaşması için, Şemseddin Kazvini'yi elçi olarak, bir ferman ve iki muhafız ile birlikte Selçuklu sarayına göndermiştir. Bu görevi almak durumunda kalan Şemseddin Kazvini de 1237 kışında, Alâeddin Keykubad henüz Alanya'da bulunurken Moğol Hanı Ögedey'in elçisi sıfatıyla Kayseri'ye ulaşmıştır.

Alâeddin Keykubad, yukarıda malumat verildiği üzere Mayıs 1237'de siyasi ve askeri hedefleri doğrultusunda yapacağı büyük sefer için Kayseri'ye gelmişti. Başlangıçta ülkesinin geleceği ile ilgili olarak devlet adamları ve önde gelen komutanları ile bir toplantı gerçekleştiren Alâeddin Keykubad, daha sonra Moğol hükümdarı Ögedey'in, elçi sıfatıyla gönderdiği Şemseddin Kazvini'yi huzuruna kabul etti. Elçi Kazvini, bu noktada Ögedey Han'a ait fermanı takdim etti. Söz konusu fermanda Moğol hükümdarı: "Adil Sultan Alâeddin Keykubad bilsin ki, iyi yönetimin ve halka iyi davranman, geleni gideni hoşnut etmen konusundaki iyi şöhretini bize bildirdiler. Bu habere çok sevindim. Bunun için sana ihsan (süyûrgamîşî) buyurdum. Ülkende her zaman huzur ve rahat içinde olmanı istedim. Yüce Tanrı bizi yüceltmiş ve aziz kılmıştır. Dünyayı bizim soyumuza vermiştir. Sen iyi yolda ilerliyorsun. Bunun için durumumuzu bildirmek ve

⁵⁵⁹ Aslen İran'ın Kazvin vilayetinden olan Şemseddin Kazvini, hayat serüveninde ticareti kendine meslek edinmiş biri olarak, bir süre ikamet ettiği Erzurum'da maddi kazancını epey geliştirdikten sonra, sahip olduğu inciler ve kıymetli taşlarla yaptığı süsleme işlerini Moğol Hanı Ögedey'e sunmak için Moğolistan'ın başkenti Karakurum'a seyahet etmiş başarılı bir tüccardır. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 448.

⁵⁶⁰ İl olmaktan kasıt, Moğolların dünya hakimiyeti ilkesini kabul etmek anlamına gelmektedir.

⁵⁶¹ *İbn Bibi*, I, s. 449; *Müneccimbaşı*, II, s. 77.

seni itaate çağırarak bize vacip oldu. Durumumuzu bildirdiğimiz kişiler bize bağlanmazlar, âsîlik yolunu tutarlarsa, ordumuz onların ülkesine girerek, köklerini kazır; kadın ve çocuklarını esir alır; mallarını ve mülklerini yağmalayıp harap eder. O zaman bize söyleyeceğiniz bir şey olmaz. -Bu yazı Biçin (Maymun) yılında 633’de (1236) yazılmıştır-” diyordu.⁵⁶² Fermanı kabul sırasında bizzat okuyan Alâeddin Keykubad, Moğol hükümdarı Ögedey’in teklifi hakkında o an hiçbir şey söylemedi ve toplantıya son verip özel odasına çekildi. Kısa bir müddet sonra elçi Kazvini ile hususi bir şekilde görüşmek isteyen Alâeddin Keykubad onu yanına çağırdı ve Moğol hükümdarının teklifi ile ilgili aklında beliren önemli bir soru işaretinin yanıtını almak istedi: “Allah’a şükürler olsun ki Moğol hükümdarı senin gibi bir müslümanı bize elçi olarak gönderdi. Sana soracağım şeye dindarlık icabı yalansız ve açık olarak cevap ver ve hiçbir şey saklama. Moğol hükümdarı ile dost olursam ülkeme göz diker mi? Bu soruya elçi Kazvini: “Allah korusun! Onun o kadar ülkesi var ki, her yıl huzuruna oralardan elçiler gelir. Elbiseler hazinelerinde çürüyor. Atları sürülerde ve ahırlarda yaşlanıyor. O kadar altını var ki, yeraltında telef oluyor. Yalnız buna rağmen uzaktan da olsa ona bir hediye götürmek, ona karşı samimi olmak gerekir.” diye yanıt verdi. Bunun üzerine Alâeddin Keykubad ikna olarak, devletinin sınırlarında bulunan Moğol tehlikesini Anadolu’dan bir süre daha barış kanalı ile uzak tutmak, ülkesinde var olan huzur, refah, barış ortamını Moğollar ile doğacak ihtilaf ile sise boğmamak, doğu sınırlarını emniyet altına alıp, dikkatini Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye ile ilgili planlarına odaklamak adına bu gücün hakimiyetini tanıdı. Bu doğrultuda Moğol hükümdarına göndermek üzere sembolik hediyeler hazırlatarak, Moğolların cihan hakimiyeti ve kudretini kabul ettiğini göstermek istedi.⁵⁶³

Sonuç olarak Moğol tehlikesi, Alâeddin Keykubad’ın tüm saltanatı boyunca dış politikada izlediği siyasete doğrudan etki eden ciddi bir konudur. Alâeddin Keykubad’ın komşu devletler ile münasebetlerinin gelişiminde bu tehlike önemli bir rol oynamıştır. Onun, Harezmsahlara ve Eyyubilere karşı kazandığı zaferlerin gerisinde bu tehlikenin neden olduğu endişenin izleri görülmektedir. Moğollara karşı izlediği siyasetin

⁵⁶² Ferman kelimesinin eş anlamı buyruk ve emir kelimesidir. Kendisini dünyanın hakimi olarak tanıtan Ögedey Han, fermanın formuna uygun olarak, gereklilik, koşul kipinde bir hitapta bulunmakta ve Alâeddin Keykubad’ı kendi yüksek egemenliğini tanımaya çağırılmaktadır. Aksi bir tutum söz konusu olduğu takdirde, Türkiye Selçuklu ülkesinin savaşa hazır olması gerektiğini bildirmektedir.

⁵⁶³ Ögedey Han’ın barış içinde olma teklifinin kaidesi Alâeddin Keykubad’ın Moğol Hanına itaat etmesidir. İtaatin göstergesi ise belirli periyotlarda, sembolik hediyeler ile, itaat bildirecek bir elçidir. Bu konuda bkz. *İbn Bibi*, I, s. 450-451; *Müneccimbaşı*, II, s. 78.

karakteristik en temel özelliği ise Moğolları durdurmak için atılması gereken ilk adımın daima barış olduğuna inanmasıdır. Moğollara karşı uzlaşmacı bir siyaset takip etmiştir. Fakat onun Moğol siyaseti sadece uzlaşmacı sıfatı ile anlatılamaz. Tedbirli, akıllı, ileri görüşlü sıfatları, bu siyasete aittir. Sadece uzlaşmacı noktasına değinilirse eğer, Alâeddin Keykubad'ın oğlu II.Gıyaseddin Keyhüsrev de (1237-1246) Moğollara karşı uzlaşmacı bir siyaset takip etmiştir; fakat Moğollar, Alâeddin Keykubad'ın ölümünden kısa bir süre sonra Türkiye Selçuklu Devletinde ortaya çıkan zaafı görüp barışa yönelik yaklaşımı dikkate almamış ve 1243 Köseadağ savaşı sonunda Moğol felaketi İç Anadolu'ya transfer olmuştur. Bu nedenle Moğollara karşı o vakit izlenmesi gereken siyasetin içinde birçok sıfat yaşamalıdır. Alâeddin Keykubad döneminde içte huzurlu, emniyetli, adaletli, barışçıl bir hava soluyan, iyi yönetilen zengin bir ülke vardır. Alâeddin Keykubad güçlü bir fikre, ülkeye ve devlete sahiptir. O, Moğolların amansız düşmanı Celaleddin Harezmsah'ı yenme başarısı göstermiş, Eyyubilere karşı zaferlere ve fetihlere imza atmış, Anadolu'da rakipsiz bir konuma yükselmiş, Moğollar hariç, komşu hükümetlerin hepsinden güçlü bir duruma gelmiş bir liderdir. Bu bakımdan Moğollar nazarında itibarlı ve kuvvetli bir hükümdar olarak görüldüğü ve buna bina'ın izlediği barış siyasetinin yürüdüğü anlaşılmaktadır.

Alâeddin Keykubad, Türkiye Selçuklu Devletine en parlak dönemini Moğol tehlikesinin gölgesinde yaşatmayı başarmış, halkını emniyet, huzur, barış, refah değerleri ile kuşatmış, ülke topraklarında barınan ve ülkesine sığınan herkesin hakkını korurken, savaş ve barış kanallarını ustaca kullanmış bir hükümdardır. Moğollara karşı barış kanalını kullanırken tek düşündüğü husus ise; ülke güvenliği ve mevcudiyetini muhafaza ve müdafaa etmekle ilgili olmuştur. Moğollara karşı izlenecek düşmanca bir siyaset ile ülkesinin geleceğini puslu bir yola sevk etmek istemeyen Alâeddin Keykubad, tüm saltanatı boyunca Moğollara karşı barışa yönelik bir siyaset takip etmiştir. Bununla birlikte, olası bir Moğol istilasına karşı ülkesini güçlü ve hazır tutmak adına siyasi ve askeri tedbirlere başvurup, savunma sistemini kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Kısacası Moğol siyasetinin özü; siyasi ve askeri tedbirlere, savunma bendini yükseltmeye ve barışa dayanmaktadır.

Alâeddin Keykubad, Moğol istilasını, Anadolu sınırlarından uzak tutmak adına 1237 yılında Moğol hükümdarının üstünlüğünü tanıdı ve ülkesini o vakit Moğollar ile

savaşmak endişesinden bir süre daha uzaklaştırdı.⁵⁶⁴ Aynı zamanda o an Moğollar ile barışı korumak ve sürdürmek, Sultan Kamil'i Güneydoğu Anadolu'dan çıkarmak için gerçekleştirilecek askeri harekâtın gönül rahatlığı ve başarı ile tamamlanması noktasında önemliydi. Fakat Alâeddin Keykubad, maalesef aldığı siyasi ve askeri kararların sonucunu görece kadar yaşayamadı. 30 Mayıs 1237'de, devlet eşrafının ve çevre hükümetlerin elçilerinin katıldığı bir ziyafette yediği kızarmış tavuk etinden ötürü zehirlenerek cinayete kurban gitti.⁵⁶⁵

Alâeddin Keykubad'ın ölümü, Türkiye Selçuklu ülkesi adına ani ve büyük bir kayıp olmuştur. Vefatından kısa bir süre sonra Moğollar, Türkiye Selçuklu devletinde doğan zaafı görüp, barışa yönelik yaklaşımı dikkate almayarak Anadolu'ya saldırmıştır. Öyle ki Anadolu 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Moğolların inisiyatifinde bir ülkedir. Alâeddin Keykubad'ın saltanatı boyunca ülkesini korumak ve savunmak amacıyla aldığı tedbirler ölümü ile birlikte kısa sürede harcanmış, onun, uğruna savaş, emek ve ödün verdiği üstün niteliklere sahip ülkesi Moğol felaketi ile karşı karşıya kalmıştır. Her zaman halkının menfaatlerini dikkate alan, ticari faaliyetleri koruyarak ekonomiyi sürekli kuvvetlendiren, zalimin zulmünden kaçanlara ülkesinde güvenli, huzurlu bir yer tesis eden Alâeddin Keykubad'ın emekleri ölümünden altı yıl sonra gerçekleşen Köse Dağ savaşı ile tuzla buz olmuşsa da Tarih, isabetli görüş ve tedbir sahibi bu liderin saltanat devrini Türkiye Selçuklu ülkesi için adalet, huzur, refah, emniyet, barış devri olarak nitelendirerek onun yaptıklarını manen ölmez kılmıştır.

⁵⁶⁴ Moğol yüksek hakimiyetini kabul etmesine yönelik Alâeddin Keykubad'a ulaşan teklifte, barışın bedeli olarak, Moğol hükümdarına itaat arzemesi için Moğolistan'a kadar gelmesi talep edilmemiştir. Bir tür ayrıcalık belirtisi bu durum Alâeddin Keykubad'ın sahip olduğu kuvvet ile birlikte kazandığı zaferlerin Moğollara bir yansıması olarak takdir edilmelidir. Zaten bilinmektedir ki 1232 yılında bu tarz bir talep Alâeddin Keykubad tarafından dikkate alınmamıştır. Bu hususta dipnot 554'e bkz.

⁵⁶⁵ Barışın bedeli olarak Moğolların dünya hakimiyetini kabul eden ve bağlılık göstergesi olarak Ögedey Han'a değerli hediyeler hazırlatan Alâeddin Keykubad'ın ani ölümü üzerine tahta geçen büyük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev, babasının izlediği siyaseti takip ederek, elçisini hazırlanmış hediyelerle birlikte Şemseddin Kazvini'nin yanında Moğolistan'a gönderdi. Nitekim Kazvini, Ögedey Han'ın huzuruna vardığı zaman, Sultan Alâeddin Keykubad'ın, Moğol yüksek egemeliğini kabul ettiğini, buna bağlı olarak hediyeler hazırlattığını, fakat bu esnada vefat ettiğini bildirdi. Dünya hakimiyet mefkuresi ve kudretinin tanınmasına sevinen Ögedey Han'ın, Alâeddin Keykubad'ın ölüm haberine ise üç kez "Kıran Kıran" –Yazık- tepkisi verdiği rivayet edilmektedir. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 451.

B. Kilikya Ermeni Krallığı İle İlişkiler

1. Alâeddin Keykubad'ın Saltanatından Önceki Durum

Ermeniler, Doğu Anadolu'da, X. yüzyılın başında, Abbasi Hilafetinin iradesiyle -tevcihıyla- biri Ani, diğeri Van merkezli olmak üzere tabi vasıflı iki krallığa sahip oldu. Bu krallıklar Abbasi Hilafeti ve Bizans Devleti arasında mevcut Doğu Anadolu'daki nüfuz mücadelesi içinde bir süre varlık gösterdi; fakat X. yüzyılın ortalarına doğru kuvveti iyice gerileyen Abbasi Hilafeti karşısında,⁵⁶⁶ yükselişe geçen Bizans Devleti, II.Basileious zamanında (976-1025) Doğu Anadolu bölgesini tamamen ilhak etme politikasını yürürlüğe koyunca XI. yüzyılın ilk yarısında Ani, Kars, Lori, Van Ermeni Krallıkları birer birer ortadan kaldırıldı ve Ermeni halkının büyük bir kısmı göçe zorlanarak Kapadokya, Kilikya ve Yukarı Mezopotamya bölgesine yerleştirildi.⁵⁶⁷

Doğu Anadolu'dan göçe tabi tutulan ve İç Anadolu'ya yerleşmelerine izin verilen Ermeniler arasından bir grup XI. yüzyılın ikinci yarısına yakın bir dilimden itibaren, Bizans imparatorunun gölgesinde kalmak şartıyla Kilikya bölgesine⁵⁶⁸ yerleşirken, ikinci bir grup XI. yüzyılın son çeyreğinde İç Anadolu'da Rum halkı ve idaresi ile yaşadıkları sıkıntıları geride bırakmak adına Kilikya'nın kuzeyindeki Toros dağlarına çekildi. Böylece Kilikya'da ilki Hetumlular, kısa bir süre içinde diğeri Rupenliler olmak üzere iki Ermeni hanedanı hüküm sürmeye başladı.⁵⁶⁹

Rupen hanedanı bünyesinde Ermeniler, 1096 yılında başlayan I.Haçlı seferi sırasında⁵⁷⁰ Türkiye Selçuklu devletinin yaşadığı zaafiyetten yararlanarak Kilikya'nın dağlık bölgelerinden, Türklerin çekilmek zorunda kaldığı ova kesimine doğru inme

⁵⁶⁶ Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 258-259; W. Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, izah. Fuad Köprülü, Ankara 2004, s. 61.

⁵⁶⁷ Sevim, *Genel Çizgileriyle*, s. 1-3; Koca, *Keykâvus*, s. 79; Ersan, *a.g.e.*, s. 6-19; M. Sadi Koçaş, *Tarihte Ermeniler ve Türk Ermeni İlişkileri*, İstanbul 1990, s. 39.

⁵⁶⁸ Eski çağlarda ve Bizans devrinde Çukurova bölgesine Kilikya adı veriliyordu. Kilikya bölgesi, kuzey ve kuzeybatıda Anadolu'nun Kapadokya bölgesi, güneydoğuda Suriye, güneyde Akdeniz ile çevrilmiştir. Suriye sahillerinin bulunduğu köşeye bakan bölge, savunmayı kolaylaştırıcı olarak tıpkı aralıksız bir sur gibi etrafi çeviren dağ silsilelerine, Suriye'den Anadolu'ya ulaşan kervan yollarına, ticaret için faydalı bir çok iskele noktalarına sahiptir. Adana, Mersin, Tarsus, Misis (Yakapınar), Sis (Kozan) gibi kentler Kilikya bölgesine aittir. Faruk Sümer, *Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)*, *TAD*, c. 1, sayı 1, Ankara 1964, s. 1, 3; W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Ankara 2000, s. 407-409; Ersan, *a.g.e.*, s. 107.

⁵⁶⁹ Ersan, *a.g.e.*, s. 108-109; *Runciman*, I, s. 57.

⁵⁷⁰ 1097 yılının son çeyreğinde Kilikya bölgesine ulaşan Haçlıların yardımına hararetle yetişen Ermeniler, yoğun destekleri ve bizatihi teşvikleri ile Türklerin -Çukurova- Kilikya bölgesinden çekilmek zorunda kalmasına zemin hazırlamıştır. Bkz. Ersan, *a.g.e.*, s. 111-116.

fırsatı yakaladılar ve bu esnada Küçük Ermeni prensliğinin temeli atıldı⁵⁷¹(1098).⁵⁷² Ermenilerin Kilikya'nın dağlık kesiminden ova yakasına inme fırsat ve politikası XII. yüzyılın ilk yarısında Bizans Devletinin ağına takılabilmekle birlikte sürekli oldu. Sis (Kozan)⁵⁷³ merkezli Ermeni Prensliğinin, Adana, Tarsus, Mersin, Misis (Yakapınar)⁵⁷⁴ sahalarına yönelik hedefleri III. Rupen (1175-1187) ve kardeşi II. Leon (1187-1219) zamanında tamamen karşılanacaktı.

Rupenler Ermeni hükümdarlığı II. Leon zamanında en büyük genişleme dönemini yaşadı. II. Leon'un Sis merkezli hükümeti, izlediği yayılma siyaseti ile, kısa zamanda İskenderun körfezinin doğu sahilinden Antalya körfezine birkaç fersah kalıncaya uzandı.⁵⁷⁵ Öyle ki II. Leon Ocak 1198'de Almanya İmparatoru VI. Heinrich ve Papalık temsilcilerinin katıldığı bir törenle taç giyerek Kral ünvanı aldı.⁵⁷⁶ Kilikya Ermeni Krallığı, Akdeniz'de Anamur kıyılarından İskenderun kıyılarına kadar sahip olduğu önemli liman şehirleri, Suriye ve Anadolu arasında ticari transferi sağlayan kervanlara köprü görevi görmesi, Bizans'ın çöküş süreci ile birlikte II. Leon'un agresif liderliği ile XIII. yüzyılın son çeyreğinde siyasi, askeri ve ekonomik sahada tepki ve çıkışlarını had safhaya ulaştırdı.⁵⁷⁷ II. Leon'un 32 yıl sürecek saltanat dönemi içinde dış politikada izlediği siyasetin bir ürünü olan Türkiye Selçuklu topraklarına doğru saldırı ve yayılma siyaseti ise göstermiş olduğu tepkilerin sonunda sadece hüsrana ile karşılanacaktı. Şimdiki noktada Alâeddin Keykubad'ın, Kilikya Ermeni Krallığı ile ilk kez II. Leon zamanında kurmuş olduğu diyaloga kısaca değinilecektir.

⁵⁷¹ *Runciman*, I, s. 255.

⁵⁷² Haçlı reislerinin takdirini kazanarak Kontluk rütbesine ulaşan Rupen hanedanından I. Konstantin, Kilikya Ermenilerinin önemli bir kısmını liderliği etrafında biraraya getirmeyi başarmıştır. Bkz. Ersan, *a.g.e.*, s. 117.

⁵⁷³ Sis (Kozan) hakkında dipnot 173'e bkz.

⁵⁷⁴ Misis hakkında dipnot 67'ye bkz.

⁵⁷⁵ W.Heyd, *a.g.e.*, s. 408. Bizans'ın 17 Eylül 1176'da Miryakefolan sahasında Türkiye Selçuklu ordusu karşısında uğradığı hezimetin ardından Çukurova ve Suriye ile bağlantısını yitimesi hiç kuşkusuz Ermenilerin Kilikya'nın alçak kesimlerine doğru genişlemesine zemin hazırlamıştır.

⁵⁷⁶ *Runciman*, III, s. 78-79.

⁵⁷⁷ II. Leon'un Türkiye Selçuklu ülkesine yönelik saldırgan tutumu dış politikada takip ettiği siyasetin bir ürünüdür. Özellikle Ereğli sahası II. Leon'm kışkırtıcı birkaç kez yakalanmıştır. Bununla birlikte II. Leon'un Toros sahasından inip Türkiye Selçuklu toprakları yönünde genişleme siyaseti, sonunda hep hüsrana noktalanmıştır. II. Süleymanşah'ın (1196-1204), I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (1205-1211), I. İzzeddin Keykâvus'un (1211-1220), Kilikya topraklarına düzenledikleri askeri harekâtlar, sonunda II. Leon'un Türkiye Selçuklu devletinin tabiiyetini, sürekli artan şart ve mükellefiyetlerle birlikte kabul etmesine ve bahsi geçen Selçuklu sultanları adına sikke bastırmasına neden olmuştur. Bkz. İsmail Galib, *Takvim-i Meskukat-i Selçukiyye*, Ankara 1971, s. 36; Sevim, *Genel Çizgileriyle*, s. 26-27; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 274, 337; Ersan, *a.g.e.*, s. 162, 164, 173.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in, 1211 yılında Alaşehir'de Bizans ile yaptığı savaşta şehit düşmesinin ardından,⁵⁷⁸ devlet büyükleri, sahipsiz kalan tahtın yeni hükümdarını belirlemek adına Konya şehrinde biraraya geldi. Şehit sultanın geride bıraktığı üç oğlundan ortancası olan Tokat Meliki Alâeddin Keykubad, tahtın yeni sultanı olmaya adaydı. Fakat devlet büyükleri, ülke tahtını kime teslim edecekleri hususunda yaptıkları görüşme sonunda, şehit sultanın büyük oğlu Malatya meliki İzzeddin Keykâvus yönünde karar aldılar ve Keykâvus, 20 Temmuz 1211'de Kayseri'de tahta oturdu. Buna karşılık, alınan bu kararı tanımayan Alâeddin Keykubad, babasının yerini almak, tahta sahip olmak adına, ağabeyi İzzeddin Keykâvus'a karşı harekete geçti.⁵⁷⁹ Bu doğrultuda başarıya ulaşmak için, Erzurum hükümdarı amcası Mugiseddin Tuğrulşah, Kilikya Ermeni kralı II. Leon, Danişmendli Zaireddin ili ile anlaşarak güç birliği içinde ağabeyini Kayseri'de kuşatma altına aldı. Öyle ki Alâeddin Keykubad, bu askeri müdahalesi karşısında zor durumda kalan ağabeyine karşı üstünlük kurmaya çok yakındı. Kayseri kalesi düşme noktasına gelmişti. Fakat tam bu esnada, Alâeddin Keykubad'ın müttefiki Kilikya Ermeni kralı II. Leon'un, İzzeddin Keykâvus ile menfaatleri doğrultusunda anlaşıp, bir gece sinsiye kuşatmayı terk etmesi, Alâeddin Keykubad'ın meydana getirdiği ittifakın çözülmesine yol açtı ve üstünlük kuşatılan tarafa geçti. Alâeddin Keykubad, Kayseri kuşatmasını kaldırmak zorunda kaldı ve Ankara kalesine gidip savunmaya çekildi.⁵⁸⁰ Bir süre sonra ağabeyi Keykâvus tarafından Ankara kalesinde kuşatılan Alâeddin Keykubad sonunda teslim olmak

⁵⁷⁸ I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Alaşehir savaşı hakkında bkz. *İbn Bibi*, I, s. 121-132; Akropolites, *Vekayinâme*, s. 27-30; Baykara, *I. Gıyaseddin*, s. 40-44.

⁵⁷⁹ Eski Türk telakkisine göre devlet ve ülke onu yöneten hükümdar soyunun ortak malıdır. Türkiye Selçuklu Devleti bünyesinde yaşayan bu hukuk, saltanat değişikliği esnasında iç savaşlara neden olmuştur. Türkiye Selçuklu bünyesinde Hakimiyyetin intikali hakkında detaylı bilgi almak için bkz. Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 59-64. Hakimiyyetin intikali ve taht veraset hukukunun belirli bir kaideye bağlı olmaması durumunun, şehzadeler için tahtı meşru kılmasına bağlı olarak içte yaşanan ciddi buhranlar dış mihrakların işine gelmiş, bu iç çekişmeler her zaman komşu devletlere fırsat ve koz sunmuştur. Buna en güzel örnek Kilikya Ermeni Prensiği ve takipçisi Krallığıdır. Ermeni kralı II. Leon, II. Kılıç Arslan'ın (ö.1192), devleti on bir oğlu arasında parçalaması sonucu ortaya çıkan zaafiyeti değerlendirip 1195 yılında Türkiye Selçuklu topraklarına yönelik taarruz –genişleme- siyaseti izlemek yönünde fırsat bulmuştur. Nitekim I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1211 yılında şehit düşmesi ile birlikte büyük oğlu I. İzzeddin Keykâvus ile ortanca oğlu Alâeddin Keykubad arasında ortaya çıkan saltanat mücadelesi, yine II. Leon için kaçırılmayacak bir fırsat olacaktır. -Her ne kadar II. Leon'un Türkiye Selçuklu topraklarına yönelik saldırı ve yayılma siyaseti sonunda hüsrana bitecekse de Türkiye Selçuklu Devletinin de zarar görmediğini söylemek mümkün değildir. Yaşanan iç savaşlar devletin imkanlarını, enerjisini, vaktini fazladan harcamasına, dış tehditlere karşı halkının can ve mal güvenliğini alenen riske atmasına neden olmuştur.

⁵⁸⁰ *İbn Bibi*, I, s. 133-140; Koca, *Keykâvus*, s. 21-25.

zorunda kaldı⁵⁸¹ ve Malatya’da iki farklı kalede yaklaşık 7 yıl sürecek hapis yıllarına doğru yürüdü. İşte Alâeddin Keykubad’ın Kilikya Ermeni Krallığı ile kurduğu ilk münasebetin aslı ve sonucu budur. Bu sonuç Alâeddin Keykubad’ın esaret yılları ardından gelecek olan Sultanlık döneminde Kilikya Ermeni Krallığına karşı hatırlayacağı bir durum mutlaka olacaktır.

2. Alâeddin Keykubad’ın Kilikya Ermeni Krallığına Yönelik Harp Hazırlığı ve Seferi Başlatmasının Nedenleri

Alâeddin Keykubad, 1220 yılında, ağabeyi İzzeddin Keykâvus’un ölümü üzerine devlet ileri gelenlerinin kararı ile esaret yıllarının ardından tahta geçti. Fakat saltanatı, çok geçmeden, çığ gibi büyüyüp Orta Asya’yı felakete sürükleyen ve Batı İslam ülkelerine doğru ilerleyip Anadolu ülkesinin bitişiğinde beliren Moğol istila tehlikesi ile karşılaştı.⁵⁸² Bu nedenle iç ve dış politikadaki ilk hamleleri ülke emniyeti ile ilgili olarak siyasi, askeri ve lojistik açıdan tedbirler almak yönünde oldu. Bununla birlikte söz konusu tehlikenin 1221 yaz döneminde Anadolu sınırından uzaklaşarak Karadeniz’in kuzeyine çıkması ile Türkiye’ye yönelik taarruz ve istila ihtimalinin güncelliğini en azından bir süre için yitirmesi, Alâeddin Keykubad’ı dış politikada Akdeniz ticaretinin kazanç ve emniyetine yöneltti. Nitekim bu doğrultuda ilk seferini, güney-kuzey ticaret yolu üzerinde Antalya kadar önemli bir liman şehri olan Alanya’yı fethetmek üzere gerçekleştirdi.⁵⁸³ Başarılı bir seferin sonucunda Akdeniz’de askeri ve ticari bakımdan önemli bir mevki kazanan Alâeddin Keykubad, böylelikle seleflerinin açtığı yolu takip ile, Anadolu’dan geçen milletlerarası ticaret yollarının gereklerine uygun olarak, ticaret alanlarını genişletmeyi, Akdeniz’den gelen malların Anadolu’daki dağıtım üssü olan Alanya limanını fethederek sürdürdü. Ayrıca bu fetih ile birlikte Antalya’nın yanında ikinci bir ithalat ve ihracat merkezi edinen Türkiye Selçuklu Devleti, batıdan, sahil üzerinden Kilikya Ermeni Krallığı ile komşu oluyordu.

⁵⁸¹ İzzeddin Keykâvus’un, Alâeddin Keykubad’ı Ankara’da kuşatması hakkında bkz. *İbn Bibi*, I, s. 154-160.

⁵⁸² Bu konuda bilgi için Moğollar ile ilişkiler bölümünde: “Alâeddin Keykubad’ın Tüm Saltanatı Boyunca Dış Politikada İzlediği Siyasete Doğrudan Tesir Eden Bir Konu: Moğol İstilasası” kısmına bakınız.

⁵⁸³ Alâeddin Keykubad’ın Alâiye seferi hakkında detaylı bilgi için bkz. *İbn Bibi*, I, s. 253-270; Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye*, s. 356-360; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 22-25; L’Loyd - Rice, *Alanya (Ala’ıyya)*, s. 3-5.

Alâeddin Keykubad'ın, Alanya'yı fethetmesi, saltanatının ilk kudret gösterisi olarak tarihe geçmiştir ve bu gösteri Kilikya Ermeni Krallığını doğrudan ilgilendirir. Çünkü II. Leon zamanında, İskenderun körfezinin doğu sahillerinden, Antalya körfezine birkaç fersah kalıncaya kadar hakimiyetini genişleten Kilikya Ermeni Krallığı, o vakit kuzeyden olduğu gibi, batıdan da Türkiye Selçuklu Devleti ile sınırdış olmuştur. Bu sahip oldukları sınırların güvenliği adına kuşkusuz iyiye işaret değildir. Üstelik bu sırada, Kilikya Ermeni Krallığı taht kavgalarına bağlı olarak zor bir süreçten geçmektedir. Şimdiki noktada, Alâeddin Keykubad'ın 1225 yılında Kilikya Ermeni krallığa yönelik tanzim edeceği fütuhât hareketine geçmeden önce, Kilikya Ermeni Krallığının içinde bulunduğu durumu incelemek gerekmektedir.

Alâeddin Keykubad'ın Türkiye Selçuklu tahtına geçmesinden bir süre önce, 1219 yazı başında, Ermeni kralı II. Leon'un vefat etmesi ile birlikte Kilikya Ermeni Krallığı bünyesinde hakimiyetin intikali ve otoritenin tesisi konusunda tefrika ve kargaşa ortaya çıkmıştı. II. Leon'un ölümü, parlak kabul edilen bir devrin kapanışı idi.⁵⁸⁴ Erkek çocuğu olmayan II. Leon, ölmeden önce 4 yaşındaki kızı İsabella'yı tahtına varise tayin etmişti. İşte bu noktada, Kilikya Ermeni Krallığı'nun kurucu hanedanı Rupenler, Hetumlular hanedanının reisi I. Konstantin'in, krallığı kontrol etmeye yönelik adımları ile karşı karşıya kalacaktı. Hetumluların reisi öncelikle, 1221 yılı başında, bir plan dahilinde tahtın varisi İsabella'nın naibi oldu. Daha sonra, II. Leon'un yeğeni Alice ve oğlunun krallık ile ilgili hakimiyet tavrını yok etti. Bununla birlikte tahtın tek varisi kalan İsabella 1223 yılında, Ermeni mezhebi ve milli değerlerini kabul eden Antakya Haçlı kontu IV. Bohemond'un oğlu Philippe ile evlendirilecekti. Fakat bu durum, Kilikya Ermeni Krallığı içinde mevcut otorite bunalımını daha da kötüleştirdi. Frenk bir prensi kral kabul eden Ermeniler, istedikleri asimilasyonu sağlayamadılar. Yeni kral Philippe, yönetimi devraldıktan sonra evlilik anlaşmasını tanımayarak Ermeni mezhebini terketti, latin değerlerini kıskançlıkla korudu, Ermenileri hor görüp onları yanından uzaklaştırmaya başladı. Bu durumda Frenklerin, ülkelerini tümüyle ele geçirmesinden endişe duymaya başlayan Ermeniler, milli mevcudiyetlerini muhafaza adına 1224 yılının sonlarına doğru yönetimin kontrolünü tümüyle Hetumluların reisi I. Konstantin'e teslim ettiler ve Antakya Haçlı Kontu'nun oğlu Philipp'i hapse gönderdiler. Bu olayı öğrenen Antakya kontu IV. Bohemond ise derhal duruma tepki

⁵⁸⁴ W. Heyd, *a.g.e.*, s. 408; Ersan, *a.g.e.*, s. 174.

gösterip, oğlunun serbest bırakılmasını talep etti. Red cevabı gelince ise Kilikya Ermeni ülkesine yönelik savaş kararı aldı. Fakat önce dini meşruiyeti temin adına Papa'ya başvurup, oğlunu kurtarmak amacıyla, Hristiyan Kilikya Ermeni Krallığına karşı taarruz için izin verilmesini talep etti. Bununla birlikte isteği papa tarafından caiz görülmediği için reddedilecekti. Buna rağmen IV. Bohemond'un kararı kesindi ve savaş kaçınılmazdı. Nitekim bu noktada kendisi, Alâeddin Keykubad'a mektup yazarak, Kilikya Ermeni Krallığına karşı ittifak teklifi sundu.⁵⁸⁵

Alâeddin Keykubad, Alanya fethinin ardından, 1223 yılında, kendisini tahta çıkararak kıdemli emirlerin, yüksek nüfuzunu kırıp saltanatının geleceğini emniyet altına aldıktan sonra Akdeniz ticaretinin kazanç ve emniyeti konusuna geri döndü ve 1225 yılında Kilikya Ermeni Krallığının ülkesine yönelik fütuhat hareketi başlattı.⁵⁸⁶ Bu noktada ilk olarak, bu seferin nedenleri tetkik edilmelidir.

Kilikya Ermeni kralı II. Leon ve seleflerinin, Türkiye Selçuklu Devleti'nde, özellikle taht mücadeleleri nedeniyle ortaya çıkan zaafı değerlendirme noktasında pek ıskaladığı görülmemiştir. Buna rağmen onlar, taarruz ve yayılma siyasetleri sonunda, Türkiye Selçuklu sultanlarının tabilik menzilesine inme yazgılarını değiştiremediler.⁵⁸⁷ Üstelik II. Leon'un ölümü ile birlikte, bu kez Kilikya Ermeni Krallığı, otorite bunalımına bağlı olarak iç problemlere sürüklendi. Halbuki bu sırada, Türkiye Selçuklu Devleti'nde istikrarlı bir şekilde taht değişikliği sırasında yaşanan problemler istikbale gizlenmiş, 1220 yılı başında tahta geçen Alâeddin Keykubad, karşısında muhalefet bulmaksızın, iç savaşa maruz kalmaksızın, devletin imkanlarını, kaynaklarını, enerjisini, vaktini fazladan harcamaksızın tahta geçmiştir. Bu aşamada, iki devlet arasındaki ilişkilerin, siyasi motifinin esas noktası bildirilmelidir. Türkiye Selçuklu Devleti ile Kilikya Ermeni Krallığı birbirlerine apaçık düşmandır. Fakat her iki taraf arasında ciddi farklar da görülmektedir. Öncelikle, iki devlet eş değerde değildir. Türkiye Selçuklu Devleti, iç buhranlar dönemi hariç kudretini kabul ettiren taraftır. Kilikya Ermeni Krallığının altın çağı olarak kabul edilen II. Leon zamanı, net bir

⁵⁸⁵ *Abu'l-Farac*, II, s. 505, 510-511; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 422-423; *Runciman*, III, s. 144, 150-151.

⁵⁸⁶ Alâeddin Keykubad'ın kendisini tahta çıkararak rütbesi yüksek emirleri bertaraf etmesi hakkında bkz. *İbn Bibi*, I, s. 283-292; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 360-363.

⁵⁸⁷ II. Leon'un (1187-1219) Türkiye Selçuklu ülkesine yönelik saldırı ve yayılma siyaseti, I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) karşısında aldığı ağır mağlubiyet sonunda tamamen iflas etti (1218). Böylece II. Leon saltanatı üçüncü kez, Türkiye Selçuklu devletinin hakimiyetini kabul etmek zorunda kaldı. Kilikya Ermeni Krallığının, Türkiye Selçuklu Devleti'nin tabiiyet menzilesine inışı hakkında bütünsel bir bilgi için bkz. Mehmet Ersan, "Kilikya Ermeni Krallığı'nın Türkiye Selçuklularına Tabiiyeti Meselesi", *İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 301-315.

şekilde bu farkı ikrar etmiştir. Türkiye Selçuklu ülkesine yönelik taarruz ve yayılma siyaseti izleyen II. Leon, bunun sonunda üç kez Türkiye Selçuklu Devletinin hakimiyeti kabul edip, bağlılığını arzetmek zorunda kalmıştır. Açıkçası en güçlü zamanında Türkiye Selçuklu Devletine itaat etmek zorunda kalan bir hükümet, iç buhrana sürüklendiği bir süreçte ne yapabiliirdi. Artık hakimiyetin intikali konusunda düşmanın yaşadığı problemlerden istifade etme şansı olmadığı gibi, kendisi aynı sorunla yüzleştiği için Akdeniz bölgesinde, İskenderun körfezinin doğu sahilinden, Anamur kıyılarına kadar sahip olduğu toprak parçasının emniyetini koruması hiçte kolay değildi.

Alâeddin Keykubad'ın dış politikadaki ilkeleri arasında, yüksek bir iktisadi anlayış ile Anadolu'da gelişen milletler arası ticari faaliyetleri desteklemek ve korumak yer almaktadır.⁵⁸⁸ Alâeddin Keykubad, seleflerinin açtığı yolu izleyerek ülke ekonomisinin dış ticaretten elde edeceği payı artırmak, Anadolu'dan geçen milletler arası ticaret yollarının güvenliğe engel ve tehdit olanlara cephe almak yönünde bir politika benimsemiştir. Din, dil, ırk gözetmeksizin, ülkesiyle ticari etkinlik içinde olan insanların emniyetini sağlamak adına bayındırlık faaliyetleri dışında siyasi ve askeri tedbirlere başvurmuştur. Bu tedbirlerden biri, ülkesine gelen kervanların harici topraklarda maruz kaldığı hukuksuzluğa son vermek adına askeri harekât düzenlemektir. Nitekim Alâeddin Keykubad'ın, 1225 yılında, Kilikya Ermeni Krallığına yönelik askeri harekâtı, Anadolu-Suriye arasında gelişen büyük kervan yolunun emniyetini korumak ile doğrudan ilgilidir. Çünkü, Kilikya Ermeni Krallığı kendisini uğraştıran iç buhran sürecinde, Anadolu ile Suriye arasında işleyen kervan yollarının emniyetini sağlayamamış, kervanların haydutlar tarafından zulme ve haksızlığa uğramasına mani olamayarak dolayısıyla Selçuklu ticaret hukuku ve kazancına halel getirmiştir.⁵⁸⁹ Bu konuda İbn Bibi, Alâeddin Keykubad'ın, yine bir bahar mevsimi, devlet iç ve dış işlerinin yönünü belirlemek, ordunun biraraya gelmesini sağlamak adına dış politikanın yürütme noktası, ordunun merkez karargahı Kayseri'ye geldiğini ve bu esnada, hak arayan bir tüccarın Sultanın huzuruna çıkıp, Kilikya Ermeni Krallığına ait topraklardan geçtiği vakit gasba uğradığı belirterek: “Ben Halep tarafından buraya

⁵⁸⁸ 13.yüzyılın ilk çeyreğinde Antalya (1207, 1216) ve Sinop (1214) kentlerinin fethedilmesi ile Akdeniz ve Karadeniz ticaretine kapı açan, devlet politikalarının temelini ticaret ağını geliştirmek ve ticari faaliyetleri korumak üzerine kuran Türkiye Selçuklu Devleti, Alâeddin Keykubad döneminde ticarete dayalı politikanın altın çağını yaşayacaktı.

⁵⁸⁹ Haksızlıkların giderilmesi, adaletin yerini bulması ülküsü zaten içselleşmiş bir durumdu.

geliyordum. Ermeni vilayetinden geçerken haydutlar malımı gasbettiler, o kafirler bu dergahtan korkmazlarsa ben bu zulmün açtığı yaraya, hangi Sultan'ın dergahında derman arayacağım.” dediğini aktarmaktadır.⁵⁹⁰ Buna karşı Alâeddin Keykubad'ın zulme ve haksızlığa uğrayan tüccarın gasp edilen mallarının hazineden karşılanmasını emredip huzurunda bulunan emirlere: “Canlarını rızık yolunda tehlikeye atan, birçok endişe ve tehlikeye katlanıp ülkeleri aşan tüccarların emniyetini sağlamalı, dikenini battığı yerden çıkarmalıyız.” dediği ve Kilikya Ermeni Krallığına karşı kuvvetlerini harekete geçirdiği görülmektedir.⁵⁹¹

Alâeddin Keykubad'ın Kilikya Ermeni Krallığına yönelik fütuhat hareketinin nedenleri arasında, Anadolu-Suriye arasında işleyen kervan yollarının emniyetini iade etmek dışında, maziye ve istikbale bağlı birtakım siyasi durum ve fikirlerde yer almaktadır. Öncelikle Alâeddin Keykubad, şahsının ve devletinin geçmiş tecrübeleri ile sabit olduğu üzere, Kilikya Ermeni hükümdarlarının uygun bir fırsat bulduğu zaman tıpkı selefleri Kral II. Leon gibi Türkiye Selçuklu Devleti aleyhine hareket edeceğini öngörüyordu. Şahsı, 1211'de, tahta sahip olmak adına, ağabeyi ile saltanat mücadelesi içindeyken müttefik olarak yanında yer alan II. Leon'un ihanetini, sonunda yaklaşık 7 yıl süren esaret yıllarını unutmamıştı. 1220'de Sultanı olduğu Devlet keza, II. Leon'un iki taraflı siyasetini iyi biliyordu. Çünkü II. Leon, Türkiye Selçuklu Devletine sunduğu bağlılık sözlerine sadık kalmayarak her fırsatta Selçuklu ülkesine yönelik taarruz ve yayılma siyaseti izlemişti. Eğer yaşasaydı kuvvetle muhtemel ki I. İzzeddin Keykâvus'a ilettiği bağlılık sözünü de unutacak ve yine Selçuklu ülkesine yönelik taarruz ve yayılma siyasetinden alıntılar yapacaktı. Şimdi Alâeddin Keykubad, tüm bu ihanetlerin hesabını kat'i suretle görmek, Kilikya Ermeni Krallığının artık hiçbir şekilde aynı fırsatçı ve iki taraflı siyaseti tekrarlamasına izin vermemek adına Kilikya üzerine yönelik seferi başlatıyordu.⁵⁹²

Alâeddin Keykubad'ın, Kilikya Ermeni Krallığına yönelik fütuhat hareketinin bir nedeni de; İskenderun körfezinin doğu sahillerinden Alanya'ya kadar uzanan Ermeni

⁵⁹⁰ *İbn Bibi*, I, s. 317.

⁵⁹¹ *İbn Bibi*, I, s. 318.

⁵⁹² Bu konuda Mehmet Ersan, Ermeni tarihçisi Simbat'ın Vekayinâmesi'ne de atıfta bulunarak söz konusu seferin nedenleri arasında keza maziye ve istikbale bağlı siyasi sebeplerin olduğunu bildirmiştir. Bkz. Ersan, *a.g.e.*, s. 178-179. Ancak bu bildiri fikrimize referans teşkil etmemiştir. Bu noktada biz fikir değişimizin farklılığını da belirtmeliyiz.

hakimiyet sahasına yürümenin, cihad fikrine,⁵⁹³ hakimiyet duygusuna ve Akdeniz’de uluslar arası ticari imkanları genişletme planına uygun olması idi.⁵⁹⁴ Nihayet bu nedenlerin ışığında bu yönde harp hazırlığı ve seferi başladı.

3. Kilikya Ermeni Krallığı Üzerine Askeri Harekât

Alâeddin Keykubad, nihayet harp hazırlıklarını tamamlayıp Kilikya sahasına kuvvetlerini teksif edeceği sırada, yukarıda sözü geçtiği üzere Antakya Haçlı kontu IV. Bohemond’dan, Kilikya Ermeni Krallığına karşı saldırı konusunda ittifak teklifi aldı. Tali derecede bir öneme haiz olsa da bu teklifi, bir ölçüde siyasi ve askeri menfaatine hizmet ettiği için kabul eden Alâeddin Keykubad, daha sonra ordusunu iki koldan Kilikya ülkesine sevketti. Bu noktada Kayseri’de kalan Alâeddin Keykubad, Emir Mübarizeddin Çavlı ve Komnenos Mavrozomes kumandasında büyük bir orduyu karadan, Antalya ordu kumandanı Mübarizeddin Ertokuş’u ise Mersin kıyı şeridinde Ermenilere karşı taarruz yanısıra Kıbrıs Haçlılarından gelecek yardım kanallarını kapatma görevi ile sahilden harekete geçirmişti. Kuzeyden ilerleyen Selçuklu kuvvetleri, Kilikya Ermeni ülkesine iki farklı sahadan taarruz etti. Mübarizeddin Çavlı kumandasında bir takım Maraş ve Ceyhan vadisi boyunca Kilikya’ya yönelirken, Komnenos Mavrozomes’in kumandasında bir takım ise Larende tarafından hareket ile Sertavul Geçidi’nden geçip Göksu vadisini takip ederek Kilikya’nın ova kesimine doğru iniyordu.⁵⁹⁵

Ermeniler, Alâeddin Keykubad’ın kuzey ile batı yönünden, müttefiki Antakya Haçlı kontu IV. Bohemond’un güney kesiminden Kilikya üzerine taarruz edeceğini idrak ettiği zaman, Halep Atebey’i Şehabeddin Tuğrul’a başvurarak, Antakya kontunun

⁵⁹³ Alâeddin Keykubad’ın, 1225 yılında, Harezşah Sultanı Celaleddin Mengüberti’ye hitaben kaleme aldirdığı bir mektupta: “Bu dostunuzun yaz-kış dört tarafta kafirlerle cihad eylediği malumlarıdır” beyanı bu fikre göndermede bulunmakta ve bu fikrin dış politikada önemli bir yer teşkil ettiğini anlatmaktadır. Bu mektup hakkında bkz. Turan, *Vesikalar*, s. 83-84.

⁵⁹⁴ Alâeddin Keykubad’ın, neredeyse tüm saltanatı boyunca dış politada izlediği siyasete doğrudan tesir eden Moğol tehdit ve tehlikesi 1221 yaz döneminde Anadolu sınırından uzaklaşmış, Türkiye’ye yönelik taarruz ve istila ihtimali güncelliğini yitirmişti. Fakat bu tehlike, kısa bir müddet sonra, önce alametleri, sonra alelen ezici varlığı ile geri gelecekti. Bu durumda Alâeddin Keykubad, 1226 yılından itibaren dış politikada tüm dikkatini Doğu Anadolu’ya yöneltmek zorunda kalacaktı. Bu bakımdan, Alâeddin Keykubad’ın saltanatının 1221-1225 yılları arası sonraki 12 yıla nazaran hristiyanların elindeki kentlere yönelik fütihat girişimlerine daha açık olmuş, özellikle Akdeniz’in kıyı ve iç kesimlerine yönelik bir istikamete açılımı sağlamıştır. Nitekim bu fütihat siyaseti, ülkesine güneyden gelmesi muhtemel dış tehditleri etkisiz kılmasını sağlayıcı bir sonuca ulaşmasına ve böylece dikkatini tümüyle doğu siyasetine yöneltmesine yardımcı olmuştur.

⁵⁹⁵ *İbn Bibi*, I, s. 345-346, 354; Ersan, *a.g.e.*, s. 180; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 365; Merçil, *Müslüman Türk*, s. 142.

kendileri için olduğu kadar yakın bir gelecekte Halep ve çevresi içinde fiili bir tehlike oluşturacağını öne sürüp yardım etmelerini istediler ve onunla ittifak kurdular.⁵⁹⁶ Bunun dışında onlar, dini, siyasi, ekonomik, askeri, her alanda samimi oldukları Kıbrıs Haçlı hükümeti ile ittifak içindeydiler. Böylece, 1225 yılında bir tarafta Selçuklular ve Antakya Haçlı kontluğu, diğer tarafta Kilikya Ermeni Krallığı, Halep Eyyubi hükümdarlığı, Kıbrıs Haçlı hükümeti arasında ittifaklar tesis edildi. Fakat bu ittifaklar koordine olarak farklı tertip ve cephede savaşıyordu. Müslüman kuvvetlerin fiilen karşı karşıya gelmesi söz konusu değildi. Halep hükümdarının yardım kuvvetleri, Antakya Haçlı Kontu IV.Bohemond'u hedef alırken, Selçuklu kuvvetleri doğrudan Ermeni ve Kıbrıs Haçlı kuvvetleri ile çatışacaktı. Bununla birlikte Müslüman ve Hıristiyan hükümdarlar arasında ittifaklar ve savaşlar, siyasetin din ölçütünden ziyade menfaatlere dayalı olduğu gerçeğinin ispatıdır. Zira, kârlı bir sonuç veya tehlikeli bir durumda, ortak bir alaka söz konusu ise devletler din ve ırk birliğini gündeme taşırken, öteylerde siyasi ve ekonomik çıkarlar örtüşmez, bu minvalde talepler birleşmez, hakimiyet çatışması başlar, mezhep ve ulusallık davası baş gösterirse, din ya da ırk vahdeti sukutuhayale uğramaya son derece açık bir hale gelir.

Emir Mübarizeddin Çavlı kumandasında Maraş tarafından ilerleyerek Kilikya sahasına giren Selçuklu kuvvetleri ilk olarak, daha önce I. İzzeddin Keykâvus tarafından fethedilen, sarp bir dağın tepesinde, yolları dar ve sağlam bir hisarı olan Çinçin kalesini⁵⁹⁷ kuşatma altına aldılar ve hemen ertesi gün ok yağmuru ile taarruza geçerek kaleyi çok zor durumda bıraktılar. Endişe içindeki Ermeniler ise buldukları güç durumu derhal merkeze bildirdi. Bu sırada Kilikya Ermeni Krallığını idare eden Hetumlular ailesinin reisi I. Konstantin, Ermeni kalelerinden birkaçı ve Silifke karşılığında sahil Frenklerinin desteğini alarak Çinçin kalesi üzerine yürüdü. Buna karşı Selçuklu kuvvetleri, dağ üzerinden ovaya inerek savaş için konuşlandılar. Kısa süre sonra ise beklenen savaş meydana geldi. Bu savaşta, Selçuklu ordusu, düşman askerleri karşısında sağlam bir duruş sergiledikten sonra rakibini direncini kırdı ve Ermeni-Frenk müttefik ordusu savaş sahasından kaçarak ayrılmak zorunda kaldı. Bu durum karşısında Çinçin kale halkı canları üzerine aman dilemekten başka bir çözüm olmadığına karar verip temsilcilerini Emir Mübarizeddin Çavlı'ya gönderdiler. Bu

⁵⁹⁶ *İbnü'l-Esir*, XII, s. 423-424.

⁵⁹⁷ Ceyhan vadisinde bulunduğu anlaşılan Çinçin kalesinin bugünkü adı ve mevki bilinmemektedir. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 366.

davranışları karşılığında Çavlı, Çinçin kalesinde bulunan Ermenilerin zarar görmeyeceğine dair sözlü ve yazılı teminat verdi ve bunun akabinde Ermeniler kaledeki silahlara, zahirelere el sürülmemesi şartını yerine getirip, özel eşyalarını alarak güvenli bir şekilde istedikleri yere gitmek üzere kaleden ayrıldılar. Böylece Çinçin kalesi Selçuklu kuvvetleri tarafından fethedildi ve Selçuklu saltanat bayrağı kalenin burcunda dalgalanmaya başladı.⁵⁹⁸

Emir Mübarizeddin Çavlı, Sultan Alâeddin Keykubad'a, Çinçin ovasında Ermeni-Frenk kuvvetlerinin mağlup edildiğini, Çinçin kalesinin fethedildiğini, çevrede yer alan çok sayıda kale ve hisarı almak adına daha fazla mühimmata ihtiyaç duyduğunu bildiren bir mektubu ulakla göndermek üzereyken, Kilikya Ermeni Krallığının başında bulunan I. Konstantin, yönettiği ülkeyi korumak, tehlikeyi uzaklaştırmak adına, Alâeddin Keykubad'a arz edilmesi için, barış elçileri vasıtasıyla bir mektup gönderdi. Bu mektupta kısaca: "Suç cezasını buldu. Mağlup olduk. Aman diliyor, Sultana tabi bir hükümet olarak yaşamak istiyoruz. Biz her yıl 1000 süvariye, 500 çarkçıyı⁵⁹⁹, kararlaştırılacak haraçla birlikte göndermeye hazırız. Sikkeyi Sultanın mübarek adıyla şereflendirip, hutbeyi onun adına okutmak, haracı iki misline çıkarıp hiç geciktirmeden eksiksiz olarak devlet hazinesine göndermek isteriz." yazıyordu. Mübarizeddin Çavlı, rica ve taahhütler içeren bu mektubu da ulağına vererek Sultan'a gönderdi. Bu arada kendisi, habercilerin gelişine kadar Ermeni kalelerini ele geçirmekle meşgul oldu ki tam 30 kale fethetti. Nitekim Sultan'a yazdığı ikinci mektubunda: "Önümüzde yabancı kale kalmadı" diyerek ilerlenen saha boyunca Ermeni kalelerinin ele geçirildiğini bildiriyordu.⁶⁰⁰

Alâeddin Keykubad'ın Kilikya Ermeni Krallığı üzerine karadan sevk ettiği kuvvetler, Türklerin İç-ildedikleri bütün İsaoria bölgesini fethedip Silifke'ye kadar ilerlediler.⁶⁰¹ Bu sırada Antalya ordu kumandanı Emir Mübarizeddin Ertokuş ise, Ermenilerin müttefiki Kıbrıs Haçlılarının yardım kanallarını engelleyerek, Antalya'dan

⁵⁹⁸ *İbn Bibi*, I, s. 345-352.

⁵⁹⁹ Çarkçı: Mancınık türünden olup kale kuşatmalarında düşman tarafına ok atan bir alettir ki bir ismi zemberektir. Osmanlı ordusunda da kullanılmıştır. Bkz. Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 108.

⁶⁰⁰ *İbn Bibi*, I, s. 352-353.

⁶⁰¹ Selçuklu kuvvetlerinin Kilikya Ermeni Krallığına yönelik askeri harekâtını kısaca konu alan İbnü'l-Esir, Anadolu'dan Ermeni ülkesine sızmanın kolay olduğunu ifade ettikten sonra, Selçuklu askerlerinin Kilikya bölgesine girip, etrafı yağmaladığını, bazı kaleleri kuşatarak 4 tanesini ele geçirdiğini ve kış mevsimi gelince bölgeden ayrıldığını aktarmaktadır. Bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 423. Fakat kuzey, doğu ve batı yönlerinden ilerleyen Selçuklu kuvvetlerinin çok sayıda kale ele geçirdiği, hatta bunun irili ufaklı 70 kale olduğu yönünde rivayetler kabul görmektedir. *Abu'l-Farac*, II, s. 521; *İbn Bibi*, I, s. 353-354; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 366; Ersan, *a.g.e.*, s. 180; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 33.

sonra karşına çıkan sahil kent ve hisarlar boyunca Frenkleri püskürtüp Kıbrıs'a kaçmaya zorlamış, Manavgat, Anamur gibi 40 sahil kalesini yerli Rum ve Ermenilerden boşaltıp teslim alarak Mersin'in Silifke kıyılarına kadar ilerlemişti. Öyle ki Ertokuş, Alâeddin Keykubad'ı sahil işlerinin bittiğine dair haberdar ederken, izin verildiği takdirde Kıbrıs'ı Frenklerden temizleyebileceğini de ifade ediyordu. Ancak Alâeddin Keykubad: "Tüccarların kaybettikleri malların bulunup onlara verilmesini, ordunun yerlerine dönmesini, Emir Ertokuş'un da bütün işleri yoluna koyduktan sonra huzura gelmesini" emredecekti.⁶⁰² Bunun üzerine Emir Ertokuş, sorumluluklarını yerine getirmiş başarılı bir kumandan olarak görevini tamamlamış oldu.⁶⁰³

Alâeddin Keykubad, Kilikya Ermeni yönetimine hakim olan I. Konstantin'in, yukarıda bahsi geçen rica ve taahhütler içeren mektubunu okuduktan sonra, kararını olumlu yönde açıkladı ve I. Konstantin'in tabiiyyet şart ile mükellefiyetleri noktasında arzettiği hususları kabul ettiğini bildiren bir ahidname kaleme aldı. Sonra, Mübarizeddin Çavlı, Komnenos ve diğer tüm emirlerin üstün çalışmalarını kutlayıcı satırlar ile açılan bir ferman yazdırıp yönergelerini bildirdi: "Tüccarlara, haksızlık sonucu yitirdikleri malların eksiksiz olarak iadesi, yeni alınan kale ve vilayetlerin idaresinin Emir Kamereddin Lala'ya teslim edilmesi, Emir Mübarizeddin Çavlı ve Komnenos kumandasında kuvvetlerin huzura geri gelmesi emrolunur." Nitekim fermanı alan Mübarizeddin Çavlı ve Komnenos, talimatları yerine getirip, alınan kale ve vilayetlerin yönetimini Emir Kamereddin'e bıraktıktan sonra, emrolunduğu üzere merkeze, Kayseri'ye yöneldiler.⁶⁰⁴

Kilikya Ermeni Krallığına yönelik Selçuklu fütuhâtı, Ermenileri sulha mecbur bırakırken, Hetum Ermeni Krallığı hanedanını tesis eden I. Konstantin, Alâeddin

⁶⁰² İbn Bibi, Akdeniz ticaret yolları üzerinde Frenklerin hukuksuz davranışı konusunda şikâyet eden bir tüccarın Alâeddin Keykubad'ın huzuruna gelerek: "Ben Antalya sakinlerindim. Mısır'a ticaret yapmaya, mallarımı ihraç etmeye gidiyordum. Fakat gemimiz yolda fırtınaya yakalandı ve bizler bir sahile vurduk. Gemileriyle sahile gelen fırsatçı Frenkler bizleri esir aldılar ve mallarımıza el koydular. Ben bir çaresini bulup kaçarak zor zahmet yanınıza gelebildim. Şimdi kılıcıyla bütün kötülükleri ortadan kaldıracak siz Sultanımızdan başka kimimiz var." dediğini aktarmaktadır. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 318. Bu nedenle Alâeddin Keykubad, Akdeniz sahil kıyılarına yönelik fütuhât hareketi ile bu talebi de karşılamış oldu. Ayrıca merkez üssü Kıbrıs olan Frenk taifesinin Anadolu sahillerine yerleşme yönünde izlediği, izleyeceği tüm politikaları kesin olarak durduruyordu.

⁶⁰³ *İbn Bibi*, I, s. 354; *Müneccimbaşı*, II, s. 68-69; Osman Turan, "Orta Çağlarda Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri" *Belleten*, 110, 1964, s. 217; Cahen, *a.g.e.*, s. 73.

⁶⁰⁴ *İbn Bibi*, I, s. 353; *Müneccimbaşı*, II, s. 68; Turan, *Tarihi Takvimler*, s. 77.

Keykubad'ın yüksek hakimiyetini kabul ederek tabiiyet antlaşmasını imzaladı.⁶⁰⁵ Bu anlaşma, I. İzzeddin Keykâvus ile II. Leon arasında 1218 yılında yapılan anlaşmaya göre içinde daha ağır şartlar barındırıyordu. Birçok önemli kale ve kentleri Selçuklulara bırakmak zorunda kalan Ermeniler, bir önceki anlaşmaya göre üç misli olarak gerektiğinde 1500 kişilik askeri birliği Selçuklu ordusuna göndermek, her yıl ödenen 20 bin altın vergiyi 40 bine çıkarmak, Sultan adına hutbe okutup para bastırmak ile mükellef olacaktı.⁶⁰⁶ Sonuç olarak Alâeddin Keykubad, kazanılan zaferler ile birlikte Kilikya Ermeni Krallığının tamamen etkisiz hale geldiğini, ayrıca yakınlığı dolayısıyla istediği zaman Kilikya topraklarını tamamen ilhak edeceğini düşünerek dikkatini tamamen Doğu Anadolu tarafına çevirdi.⁶⁰⁷

Alâeddin Keykubad'ın, 1225 yılında, Kilikya Ermeni Krallığına yönelik fütihat harekâtı sonunda; Türkiye Selçuklu Devleti, Antalya'dan Silifke'ye kadar bütün Akdeniz kıyı şeridini ele geçirmiştir.⁶⁰⁸ Türklerin İç-il dedikleri maziye intikal eden ismi ile İsaoria bölgesi, yani Mersin fethedilmiştir.⁶⁰⁹ Kilikya Ermeni Krallığına ait irili ufaklı 70 civarında kale Türklerin eline geçmiştir.⁶¹⁰ Akdeniz'de devlete büyük kazançlar temin eden deniz ticaretinin emniyeti güvence altına alınmış, Anadolu-Suriye arasında işleyen kervan yollarının emniyeti iade edilmiştir.⁶¹¹ Selçuklu kuvvetleri

⁶⁰⁵ I. Konstantin, 1226 yılında, II. Leon'un kızı İsabella ile evlendirdiği oğlu Hetum'u Kilikya Ermeni Krallığının yasal yeni lideri olarak ilan etti. Bkz. *Abu'l-Farac*, II, s. 522; *Runciman*, III, s. 152. I. Hetum (1226-1269), Alâeddin Keykubad saltanatı içinde babasının imzaladığı tabiiyet antlaşmasına sadık kaldı. Ersan, *a.g.e.*, s. 183.

⁶⁰⁶ Kilikya Ermeni Krallığının, Selçuklu fütihat harekâtı karşısında aldığı ağır darbeye göndermede bulunan yazılar hakkında bkz. Sevim, *Genel Çizgileriyle*, s. 29-30; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 367-368; W. Heyd, *a.g.e.*, s. 408; Kaymaz, *a.g.e.*, s. 14; Ersan, *a.g.e.*, s. 180-181; Merçil, *Müslüman Türk*, s. 142.

⁶⁰⁷ Alâeddin Keykubad'ın dış politikada dikkatini Doğu Anadolu'ya çevirmesi hakkında dipnot 594'e bkz.

⁶⁰⁸ Anadolu Selçuklu Devletinin 1192-1280 yılları arasındaki devresi hakkında temel kaynak olan İbn Bibi, Kilikya Ermeni ülkesine karşı Selçuklu fütihat harekâtını ayrıntılı olarak anlatmasına rağmen zamanı hakkında not düşmemiştir. Anonim Selçuknâme ise, İbn Bibi, İbnü'l-Esir gibi seferin kış basarken sona erdiğini, akabinde gelen baharda ise Kahta harbine -1226- varıldığını bildirmiş; fakat açık bir tarih aksetmemiştir. Bkz. *Anonim Selçuk-nâme*, s. 30. Bununla birlikte Abu'l-Farac ve İbnü'l-Esir konuyu 622 (1225) yılı içinde ele almaktadır. Bkz. *Abu'l-Farac*, II, s. 518, 521; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 423.

⁶⁰⁹ Mersin'in fethi ile birlikte, hudutlarda yoğunlaşan göçebe Türkmenler bölgeye iskan edilmiştir. Alâeddin Keykubad tarafından, idaresi Emir Kamareddin'e bırakılan bölge kısa süre içinde Türkmenlerin ocağı haline gelecektir. Cahen, *a.g.e.*, s. 73; Turan, "I. Keykubad", s. 650.

⁶¹⁰ Alâeddin Keykubad'ın müttefikleri Antakya Haçlı kontu IV. Bohemond'un güney yönünden Kilikya üzerine taarruzu ise mutlak bir başarıdan yoksun kaldı. IV. Bohemond'un Antakya üzerinden Kilikya bölgesine çıkış harekâtı, bu minvaldeki arazi yapısının sarp dağlara, geçiti zor engebelere sahip olmasına bağlı olarak kolay gerçekleşmedi ve yapılan taarruz harekâtları netice getirmedi. Bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 423-424.

⁶¹¹ Anadolu'nun güney sahillerine büyük oranda sahip olmak Akdeniz bölgesinde elde edilen ticari imkanları genişletmiş, Kilikya Ermeni Krallığının ticaret payını daraltılmışsa da Mersin'de Kızkalesi,

Kilikya kalelerinden birçoğunda hakimiyet sağlamış, Kilikya Ermeni Krallığı son derece mahdut bir sahada bırakılmıştır. Selçuklu kuvvetlerinin ilerlemesi karşısında Kilikya Ermenileri vassallık şartlarının iki katını kabul ederek barış talebinde bulunmak zorunda kalmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti, kudretini Kilikya bölgesinin büyük bir kısmına yaymış, Kilikya Ermeni Krallığı daha güç şartlarla Türkiye Selçuklu Devletine tabi olarak son derece ağır bir darbe almıştır. Kilikya Ermeni Krallığı üzerine harp hazırlığı ve seferi başlatan nedenler çözüme ulaşmış, Alâeddin Keykubad'ın geri kalan saltanat döneminde Kilikya Ermeni Krallığının mevcudiyeti bağıllık merhalesinde yer almıştır.

Adana'da Ayas (Yumurtalık) gibi ticaret yollarının başlangıcı olan limanlar Ermenilerin elinde kalmıştır. Bkz. Ersan, *a.g.e.*, s. 181.

C. Trabzon Rum Devleti ile İlişkiler

1. Alâeddin Keykubad Devri Öncesi Gelişmeler

1185 yılında, Bizans Devleti'nin başkenti İstanbul'da otorite bunalımı neticesinde ortaya çıkan iç huzursuzluk ve beraberinde yaşanan halk ayaklanması kesintisiz 104 yıl hüküm süren Komnenos hanedanını Bizans tahtından uzaklaştırmış, bununla birlikte takriben yirmi yıl sonra bu hanedana mensup iki genç, Aleksios ve David kardeşler, Gürcü hanedanı ile ailevi yakınlıkları olmasından faydalanarak, Nisan 1204'de Trabzon başkent olmak üzere Doğu Karadeniz'de yeni bir siyasi teşekkül tesis ederek adı geçen hanedanı canlandırmayı başarmışlardı. Üstelik aynı yıl içinde iki kardeş, Gürcistan kraliçesi Tamara'nın sağladığı yardımcı kuvvetler ile hakimiyetlerini Karadeniz'in güney sahilleri boyunca yaymak adına ilerlerken, kardeşlerin büyüğü 22 yaşındaki Aleksios, Samsun sınırına kadar olan sahayı, David ise Sinop'tan Karadeniz Ereğli'sine kadar uzanan sahil şeridini ele geçirmişti. Bu merhalede Samsun dışında, Trabzon'dan Ereğli'ye kadar ulaşarak Komnenos hanedanını yeniden kudret sahasına çıkaran iki kardeşin temel hedefi ise 1204 yılında Latinler tarafından zabtedilen İstanbul'u geri alarak Bizans'ı yeniden ihya etmek oldu. Fakat bu noktada karşılıklarına Bizans Devleti'ni İznik'te canlandırmaya çalışan Theodore I. Laskaris çıktı. David Komnenos'un kuvvetleri bu engeli aşamadı ve Sakarya içlerinden Ereğli'ye geri çekilmek zorunda kaldı.⁶¹²

Trabzon Rum Devleti'nin kurucuları Aleksios ve David Komnenos'un, Karadeniz'in doğu kıyılarından batıya doğru hakimiyetlerini sahil boyunca yayma girişimleri ilk merhalede ulaştığı başarıyı çabuk kaybetti. David Komnenos, İznik Rum Devleti'nin kurucusu Theodore I. Laskaris karşısında önce durduruldu, kısa bir müddet sonra ise canına mâl olan bir savaş sonunda kuvvetleri Batı Karadeniz sahasından çıkarıldı (1214). Diğer taraftan Aleksios Komnenos'un Orta Karadeniz sahasında kudretini yayma ve yerleştirme politikası önce Türkiye Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (1205-1211) Samsun seferi -1206- ile kısıtlandı, daha sonra I. İzzeddin Keykâvus'un (1211-1220) Sinop seferi -1214- ile Samsun'un doğusuna gerilemek

⁶¹² *Panaret'in Trabzon Tarihi*, s. 17-20, 61-62; *Gürcistan Tarihi*, s. 412-413; *Abu'l-Farac*, II, s. 483-484; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 158-159; Niketas Khoniates, *Historia*, (1180-1195), haz. Işın Demirkent, İstanbul 2006, s. 141, 143; Niketas, *Historia*, (1195-1206), trc. s. 211, 226-228; *Runciman*, III, s. 111; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 393-395; William Miller, *Son Trabzon İmparatorluğu*, çev. Nurettin Süleymangil, İstanbul 2007, s. 11-12; Tellioglu, *a.g.e.*, s. 21-30.

zorunda kaldı.⁶¹³ Böylece 1204 yılında Trabzon'da kurulan ve bir solukta sınırlarını Ereğli'ye kadar genişleten Rum devleti on yıl içinde sahip olduğu toprağın hemen hemen üçte ikisini kaybetti. Üstelik tam bağımsız bir hükümet kimliğini yitirip Türkiye Selçuklu Devleti'ne tabi bir devlet olma konumuna geriledi (1214).

Türkiye Selçuklu Devleti'nin, Trabzon Rum Devleti ile ilk münasebeti I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında gerçekleşti. Bu ilk münasebetin açılışı Karadeniz ticaretinin kazanç ve emniyetine bağlı olarak harp üzerine gelişti. Aleksios ve David Komnenos'un, Karadeniz'in güney sahilleri boyunca hakimiyetlerini yayma girişimleri sırasında Karadeniz bölgesinde oluşan kaotik ortam, İç Anadolu üzerinden Karadeniz limanlarına açılan ticaret yollarının kapanmasına ve Karadeniz'in kuzeyine yapılan deniz ticaretinin aksamasına yol açmış ve bu durum Anadolu'da gelişen milletler arası ticari faaliyetleri önemseyen ve korumak isteyen I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1206 yılında Samsun'a yönelik harp hazırlığı ve seferi başlatmasına yol açmıştı. Nitekim bu sefer sonunda I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in, İmparator payesi taşıyan Aleksios Komnenos'u mağlup edip Orta Karadeniz kıyıları üzerinde gerçekleşen uluslar arası ticaretin emniyetini temin ettiği kabul edilmektedir.⁶¹⁴

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1211 yılında Alaşehir'de Bizans ile yaptığı savaşta şehit düşmesinin ardından devlet ileri gelenlerinin kararıyla tahta geçen I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) zamanında ise, Trabzon Rum Devleti ile ilişkiler, yine Karadeniz ticaretinin kazanç ve emniyetine bağlı olarak harp üzerine gelişti. İşleyen uluslar arası ticarete kesintisiz ve aktif olarak katılmak hedefi ile sahillere açılma politikası yürüten İzzeddin Keykâvus, Anadolu'nun dış dünyaya açılmasını sağlayan önemli bir ihracat ve ithalat şehri konumundaki Sinop'a yönelik harp hazırlığı başlattı.⁶¹⁵ Açıkçası Keykâvus, Karadeniz ticareti üzerinde etkin olmak, bu bölgeden geçen transit ticareti kontrol etmek, Karadeniz ülkeleri ile doğrudan ticari münasebet kurmak, Karadeniz'in uluslar arası ticari imkanlarını kullanarak ülke ekonomisinin dış ticaretten elde edeceği payı artırmak adına iktisadi siyasetin ürünü bir askeri harekât

⁶¹³ Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 399; Turan, *Vesikalar*, s. 110; Baykara, *I. Gıyaseddin*, s. 33-34; Koca, *Keykâvus*, s. 29-30; Miller, *a.g.e.*, s. 13; Cahen, *a.g.e.*, s. 69; Tellioglu, *a.g.e.*, s. 30-35; Besim Darkot, "Samsun", s. 174; Besim Darkot, "Sinop", *İA*, X, s. 685.

⁶¹⁴ Turan, *Vesikalar*, s. 110; Baykara, *I. Gıyaseddin*, s. 33-34; Darkot, "Samsun", s. 174.

⁶¹⁵ İzzeddin Keykâvus Sultan seçildikten kısa bir süre sonra saltanatını tanımayan kardeşi Alâeddin Keykubad ile taht mücadelesi içine girmiş ve bu süreç iki yıl dış politikada Selçuklu devletinin hamle gücünü elinden almış ve bu sırada I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1207 yılında fethettiği Antalya düşmüş, Akdeniz ve Karadeniz sahilleri ile irtibat kaybedilmiş ve iç kesimlere doğru gerileme yaşanmıştı.

tasarladı. Aynı zamanda, Doğu Karadeniz bölgesinde Komnenos hakimiyetinin kurucusu I. Aleksios (1204-1222) ise Orta Karadeniz sahasında işleyen uluslar arası ticaret ağını tamamen devletinin kontrolü altına almak adına hareket ediyordu ki bu durum Sinop ve çevresinde Selçuklu Devletinin ticari nüfuzunu tamamen devre dışı bırakabilirdi.⁶¹⁶ Anlaşıldığı üzere taraflar arasında Karadeniz’de ticari hesaplar söz konusu olup mücadele kaçınılmazdı. Nitekim I. İzzeddin Keykâvus, harp hazırlıklarını tamamladıktan sonra Sinop’a doğru harekete geçti. Bu esnada kuzey uc beylerinden gelen bir haberle, Trabzon Rum İmparatoru I. Aleksios’un ihtiyatsız bulunduğu bir av sırasında yakalanarak esir alındığını öğrendi. Bu merhalenin en sonunda İzzeddin Keykâvus, düzenlediği askeri harekât ile 28 Ekim 1214’de Sinop’u fethederek noktayı koydu.⁶¹⁷ Böylece tasarladığı şekilde Karadeniz ticaretinin kazanç ve emniyetini temin etti. Bununla birlikte esir I. Aleksios, Türkiye Selçuklu Devleti’nin vasalı olmayı kabul edip tabiiyet anlaşmasını imzaladıktan sonra serbest bırakıldı.⁶¹⁸ Bu anlaşmaya göre; I. Aleksios, Sinop ve Samsun dışındaki sahanın doğusunda, Canik bölgesinden Trabzon’a kadar uzanan arazi şeridini, Türkiye Selçuklu Devleti’nin yüksek hakimiyeti ve kontrolü altında, tabiiyet şart ve mükellefiyetlerini ödemek koşuluyla idare edecekti.⁶¹⁹ Nitekim bu doğrultuda I. Aleksios 1 Şubat 1222’de vuku bulan ölümüne dek, Selçuklu hükümetine bağlı kalıp karşı bir direniş sergilemeden, ülkesi adına iktisadi siyasete hizmet etmeye, Trabzon kanalıyla Karadeniz’in kuzeyine seyrüsefer mahiyetli faaliyetler ile Kırım sahasında ticari ve siyasi nüfuz tesis etmeye yönelmiştir.⁶²⁰ Sonuç itibariyle 1214-1222 yılları arasında Selçuklu-Trabzon devleti arasında ilişkilerin iyi bir şekilde seyrettiğini söylemek gerekir.

⁶¹⁶ Bu sırada İznik Rum İmparatoru I. Laskaris, David Komnenos’un kuvvetlerini mağlup ederek Batı Karadeniz sahasını zaptetmiş, onun için Sinop yolu açılmıştı. Bu noktada Karadeniz ülkeleri ile doğrudan ticari münasebet kurmak, Karadeniz’in ticaretine katılma konusunda hiçbir engellerle karşılaşmamak isteyen İzzeddin Keykâvus ise Sinop’u fethine yönelerek bu yolu hemen kapatmak istedi. Bkz. Cahen, *a.g.e.*, s. 69.

⁶¹⁷ *İbn Bibi*, I, s. 169-173; *Panaret’in Trabzon Tarihi*, s. 20-21; Koca, *Keykâvus*, s. 30-33.; Miller, *a.g.e.*, s. 13-14.

⁶¹⁸ Sinop’un Selçuklular tarafından fethedilmesi, Trabzon Rum Devletinin Batı Anadolu ile bağlantısının kesilmesi ve İstanbul ile Bizans’ın Trabzon yoluyla birleştirilmesi üzerine kurulan hayallerin sukuta uğraması anlamına gelmektedir. Bkz. Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 399. Bu minvalde ayrıca bkz. *Panaret’in Trabzon Tarihi*, s. 21-22.

⁶¹⁹ Bu anlaşmanın içeriği hakkında bkz. *İbn Bibi*, I, s. 173-174.

⁶²⁰ Bu politika ileride Selçuklu-Trabzon Devleti arasında ilişkileri gerginleştirici bir sebep olacaktır.

2. Alâeddin Keykubad Devri: Selçuklu-Trabzon Rum Devleti Arasında İlişkileri Menfi Yönde Değiştiren Gelişmeler

Alâeddin Keykubad zamanında, Karadeniz ticaretinin kazanç ve emniyeti konusuna yönelim gelişerek sürdü. Alâeddin Keykubad, seleflerinin açtığı yolu takip ederek, ülke ekonomisinin uluslar arası ticaret payını geliştirmek ve ticari faaliyetleri korumak ilkesi ile hareket etti. Bu süreçte Selçuklu ticaret hukuku ve kazancını ilgilendiren birtakım dış gelişmeler, Karadeniz ticaret yolunun güvenliğini sağlamak, Sinop üzerinden Karadeniz'in kuzey ülkeleri ile gerçekleşen ticari münasebetleri korumak ve ilerletmek adına iktisadi siyasetin ürünü harp hazırlık ve seferler tasarlanmasına neden oldu. Fakat aynı zamanda Trabzon Rum Devletinin Karadeniz'in kuzeyinde, Kırım kıyılarında ticari ve siyasi nüfuz kurma politikası, Türkiye Selçuklu-Trabzon Rum yönetimi arasında Karadeniz ticareti üzerinde kâr marjı başlıklı bir hakimiyet mücadelesi yaşanmasına neden olacaktı. Şimdiki noktada bu mücadeleye zemin hazırlayıcı dış gelişmelerin ilkinin belirtmek gerekir.

Orta Asya'yı kaplayan, batıya doğru yayılan, 1220 yılının baharında Horasan'a, buradan Batı İran'a kadar ulaşan Moğol istilasını, 1221 yılı güz döneminde Kafkaslar'a yönelmiş, Gürcü diyarını ezip geçtikten sonra Karadeniz'in kuzeyine Kıpçak ülkesine -Güney Rusya- çıkmış, 1223 yılı başlarında kuzey-güney ülkeleri arasında önemli bir ticaret merkezi olan Kırım'ın Suğdak kentini işgal etmişti.⁶²¹ Bu esnada Suğdak halkının pek çoğu kenti terketmiş, tüccarlar ve zenginler kıymetli eşyalarını alarak birkaç gemiyle Anadolu sahillerine yönelmiş ve Selçuklu ülkesine sığınmıştı. Moğol istilasını Karadeniz'in kuzey ve güney sahilleri arasında gerçekleşen ticareti bir süre durdurmuş, Anadolu, Rusya, Kıpçaklar ve diğer ülkeler arasında kara ve deniz ticareti kesilmişti.⁶²² Anadolu'dan Rusya ve kuzey ülkelere, Rusya ve kuzey ülkelerden Anadolu'ya gitmek isteyen bütün tacirlerin durak noktası Suğdak kenti, Moğolların bölgeyi terk edip öz yurtlarına çekilmesinin ardından ise sahipsiz ve kaotik bir ortamda bulunuyordu. Bu durumda Türkiye Selçuklu Devleti'ne tabi Trabzon Rum Devleti, Kırım'a karşı duydukları ticari ilgiyi, Suğdak'a Rumları yerleştirme çalışmaları ile göstermeye başladı. Fakat, Türkiye Selçuklu Devleti ve vatandaşları da Sinop limanından çıkış yaparak Kırım vasıtasıyla Kıpçak ve Ruslarla ticari münasebet

⁶²¹ Moğol kuvvetlerinin Doğu Avrupa'ya çıkan bu istila seyahati hakkında detaylı bilgi için bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 323-343.

⁶²² *İbnü'l-Esir*, XII, s. 344.

içindeydi ve Anadolu ile Rus ülkesi arasında Kırım yoluyla ciddi bir alışveriş yapıyordu.⁶²³ Bu merhalede, dünya ile iktisadi ilişkiler kurmak, Karadeniz'in uluslar arası ticari imkanlarını kullanarak ülke ekonomisinin dış ticaretten elde edeceği payı artırmak yönünde politika takip eden Alâeddin Keykubad, kendisine tabi olan Trabzon Rum hükümetinin Kırım'a nüfuz etme çabasını izale etmek, Moğol akını yüzünden bozulan Karadeniz ticaretinin emniyetini temin edip, bu ticareti sürekli kontrol altına almak adına Suğdak üzerine harp hazırlıkları ve seferi başlatma yönünde karar aldı (1227).

Kırım ile Sinop arasında son derece işlek bir ticaret yolu olan Suğdak bölgesinde ortaya çıkan emniyetsiz ortamın özellikle müslüman tüccarları olumsuz yönde etkilediği, bazılarının mallarının gasp edildiği ve bunların Alâeddin Keykubad'ın huzuruna gelerek uğradıkları haksızlığı paylaştıkları bilinmektedir.⁶²⁴ Suğdak seferinin gerekçeleri arasında önemli bir yer işgal eden bu bilgi ile birlikte, Alâeddin Keykubad, Karadeniz ticaretinin emniyetini temin etmek ve bu ticareti sürekli kontrol altına almak adına Sinop'ta bir donanma hazırlattı ve Kastamonu uç beyi Hüsameddin Çoban komutasında kuvvetlerini Kırım üzerine gönderdi. Şimdi, İbn Bibi'in epey detaylı bir şekilde anlattığı bu seferin kısa serüveni yansıtılacaktır.

Sultan Alâeddin Keykubad'ın emri ile Kırım'a hareket eden Hüsameddin Çoban 1227 yılında Suğdak limanına ulaştı.⁶²⁵ Bu noktada Suğdak kentinin ileri gelenleri, büyük bir donanma ile kıyılarında görülen Hüsameddin Çoban'a bir elçi gönderip geliş nedenini öğrenmek istediler. Konu geçiş resmini ödemek konusunda ihmalden kaynaklanıyorsa fazlasıyla ödeyelim, yahut Rus diyarına gitmek istiyorsanız asker ve teçhizat açısından yardımcı olalım mesajı gönderdiler. Bu arada Kıpçak Hanına da elçi gönderip, kalabalık bir orduyla Suğdak'a gelen Selçuklular karşısında endişe ve telaş

⁶²³ A.Yakubovski, "İbn Bibi'nin, XIII. Asır başında Anadolu Türklerinin Sudak, Polovets (Kıpçak) ve Rsulara Karşı Yaptıkları Seferin Hikayesi", çev. İsmail Kaynak, *AÜDTCF*, c. 12, s. 1.2, 1954, s. 216-218; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 380-381; W. Heyd, *a.g.e.*, s. 328.

⁶²⁴ *İbn Bibi*, I, s. 316-317.

⁶²⁵ Suğdak seferinin tarihi konusunda farklı mülazalar bulunmaktadır. Bu konuda 1227 yılını kabul eden tetkikler için bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 381; Merçil, *Müslüman Türk*, s. 144; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 175; Köymen, "Türkiye Selçuklu Devletinin Ekonomik Politikası", s. 615; Salim Koca, "Anadolu Türk Beylikleri", *Türkler*, VI, s. 713; W. Heyd, *a.g.e.*, s. 329; Tellioglu, *a.g.e.*, s. 42. Bu konuda 1224 yılını işaret eden tetkikler için bkz. Kaymaz, *a.g.e.*, s. 14; Y. Yücel, *XIII-XV. Yüzyıllar Kuzey Batı Anadolu Tarihi, Çoban-oğulları Candar-oğulları Beylikleri*, Ankara 1980, s. 39. Ayrıca bu konuda Zeki Velidi Togan 1221 yılını, Claude Cahen 1225 yılını belirtmiştir. Bkz. Togan, *a.g.e.*, s. 203; Cahen, *a.g.e.*, s. 75. Bu konuda kat'i bir sene belirtmeyen tetkiklerde bulunmaktadır. Bu tetkiklerden biri 1221 veya 1222 yılını işaretlemiştir. Bkz. A.Yakubovski, *a.g.m.*, s. 212. Bir diğer tetkikte 1224 sonları ile 1225 başları makul bulunmaktadır. Uyumaz, *a.g.e.*, s. 38.

içinde olduklarını bildirdiler. Kırım ve çevresi üzerinde hakimiyetini koruduğu anlaşılan Kıpçak Hanı, Alâeddin Keykubad tarafından büyük bir ordunun deniz yoluyla Suğdak'a ulaştığını öğrenince, Rus knezi ile ittifak kurup, Kıpçak ve Rus askerlerinden oluşan 10 bin kişilik bir ordu ile Suğdak'a yöneldi.

Hüsameddin Çoban, Suğdak kentini temsil eden elçinin: “Beklentimiz geri dönmenizdir. Hizmet noktasında yaptığımız kusurların karşılığını imkanımız ölçüsünde takdim eder, bağlılık gereklerini yeniler, sefer masrafınıza bedel olarak 50 bin dinar öderiz.” sözlerine sinirlenerek: “Sultanın fermanıyla orduyu buraya, savaş pazarına, para karşılığında satmak için çekmedim. Bu masallara kanarak işimden vazgeçmem.” demiş ve hatırlatmıştır: “Sultan’ın fermanının dışına çıkanları bekleyen son esaret olacaktır. Fakat aman dileyip, itaat etmeyi seçenler iyilik görecektir.” Bu cevap üzerine elçi çaresiz Suğdak'a geri dönerken, Selçuklu ordusu ise sahile çıkıp ağırlıklarını karaya indirmekte idi. Ertesi gün, Kıpçak ordusunun yaklaştığı haberi ile birlikte Hüsameddin Çoban komutasında harekete geçen Selçuklu ordusu, Suğdak sahrası içinde düşmanla karşı karşıya geldi. İlk günkü çarpışmada, Selçuklu askerleri, düşmanın savaş taktiklerini, zayıf ve kuvvetli yanlarını görüp, savaşın ikinci günü, yoğun hücum akımları ile düşmanı kesin bir şekilde mağlup etmeyi başardı.

Hüsameddin Çoban komutasında Selçuklu kuvvetlerinin, ağırlığını Kıpçak askerlerin oluşturduğu orduyu mağlup ettiğini öğrenen Rus Knezi ise devlet ileri gelenleri ile istişarede bulunduktan sonra, Selçuklu Devleti ile barış temin etmenin daha mantıklı olacağını görmüş ve bu doğrultuda bağlılık arzedip, Alâeddin Keykubad'ın yüksek hakimiyetini kabul ettiğini bildiren bir mektubu Hüsameddin Çoban'a göndermişti. Rus ketenlerinden, kürklerden, mücevher ve 20 bin dinardan oluşan hediyeler ile birlikte, söz konusu mektubu alan Hüsameddin Çoban ise, Rus knezinin bağlılık arzedip, harac ve bâc -gümrük vergisi- ödemeyi kabul etmesi karşısında barış teklifini memnuniyetle kabul etti.

Hüsameddin Çoban, Kıpçak Hanının ordusunu hezimete uğrattıktan, Rus Knezi'ni Selçuklu Devleti'ne bağladıktan sonra artık asıl hedefi olan Suğdak şehri üzerine yürüdü. Bu aşamada Suğdak kentinin ileri gelenleri, Kıpçak ordusunun dağıldığını, Rus Knezi'nin barış yaptığını duyunca, şehri bizzat savunma yönünde karar aldılar ve kale surlarını tahkim etmeye başladılar. Suğdak, aksini düşünen az sayıda kişi olsa da kat'i şekilde harbe kilitlendi. Korunaklı ve yüksek surlarından, yeterli zahire,

silah ve asker bakımından emindiler. Nitekim özgüvenleri savaş stratejilerine yansdı. Buna göre; süvari ve piyadeleri, kaleden çıkararak tüm güçleri ile kuşatanlara taarruz edecekti. Nitekim Hüsameddin Çoban komutasında Suğdak kalesi önüne ulaşan Selçuklu ordusuna karşı söz konusu savaş planlarını hızla hayata geçirdiler. Ancak Suğdaklılar ilk hamlede Selçuklu askerlerinin ok yağmuruna maruz kalıp çok sayıda kayıp yaşadılar. Bununla birlikte yakın savaş akşama kadar sürdü. Bu savaşta Selçuklu askerlerinden çok sayıda nefer yaralandı, bir kısmı savaş sahasında hayatını kaybetti. Suğdaklılar cephesinde ise durum daha kötüydü. Buna rağmen savaşın ikinci günü Suğdaklılar yeni bir çıkış harekâtı düzenlediler. Bu noktada Selçuklu ordusu, sahte ric'at taktiği uygulayıp, yenilgi görüntüsü altında kaçmaya başlayınca, büyük bir zafer kazandıkları düşünen Suğdak süvarileri fütursuzca takibe yöneldi. İşte bu savaşın bittiği an oldu. Kısa bir süre kaçan Selçuklu ordusu yeniden yüzünü şehre çevirdiğinde Suğdak felaket ile karşılaştı. Suğdaklılar savaşı, barışa tercih etmenin bedelini kanla, canla, acz içine düşerek ödediler. Bu durum karşısında Suğdak kentinin ileri gelenleri ise aman dileyip teslim olmaktan başka bir çare bulamadılar. Selçuklu yüksek hakimiyetini kabul ederek, her yıl vergi vermek, istendiği zaman yardımcı kuvvet göndermek, devletin merkezinde rehin bulundurmak gibi klasik tabiiyyet şart ve mükellefiyetlerini üstlenmek zorunda kaldılar.

Hüsameddin Çoban, Suğdak'ın fethi ile birlikte gelişmeleri merkeze bildirdi. Alâeddin Keykubad, Kıpçak ordusunun hezimete uğratıldığını, Rus Knezi'nin aman dilediğini, Suğdak'ın fethedildiğini öğrendiği zaman bu mutlu haberin çevre devletlerle paylaşılmasını istedi ve hapiste bulunan mahkumların serbest bırakılması yönünde karar aldı. Bunun akabinde, Hüsameddin Çoban komutasında yüksek bir mücadele ve başarı gösteren ordusunu kutlayan yazılı bir fermanı ulakla Suğdak'a gönderdi. Sultan fermanda ayrıca: "Suğdaklılar, tüccarlardan aldıkları malları tam ve şartsız olarak iade ettikleri, çan ve kilise yerine, ezan ve cami düzeni yerleştirdikleri takdirde, Hüsameddin Çoban'ın iltiması göz önüne alınarak affedilir. Bu işler tamamlandığı zaman ise, Suğdak'a bir muhafız birliği bırakıp Hüsameddin Çoban'ın ordu ile geri dönmesi uygun olacaktır." diyordu.

Suğdak'ın fethi ile birlikte Hüsameddin Çoban, öncelikle kent içinde güvenliği ve huzuru sağlamış, Suğdak kentinde gaspa uğramış tüccarların zararlarını tahsil ettirmiş, Sultan'ın isteği doğrultusunda, camiler inşa ettirmek, kadı, imam, müezzin

tayin etmek suretiyle bölgede İslamlaşmanın temelini atmış; son olarak, merkezden aldığı emir üzerine, şehrin muhafazası için bir komutan ve muhafız birliği bırakarak Anadolu'ya geri dönmüştür.⁶²⁶

Sonuç olarak Suğdak seferi sonunda; Alâeddin Keykubad'ın Karadeniz havzası üzerindeki gücü ve itibarı artmış, Karadeniz ticaret yolu tekrar güvenlik altına alınmış, Kırım ve Anadolu arasındaki ticaret yeniden ivme kazanmış, çok sayıda ganimet kazanılmış, Selçuklu Devleti'nin siyasi nüfuzu Karadeniz'in kuzeyindeki geniş bozkır sahalarına yayılmıştır.

3. Trabzon Rum Devletinin Mükellef Olduğu Ağır Tabiiyyet Şartlarından Kurtulmak İstemesi

Trabzon Rum Devletinin kurucusu I. Aleksios'un 1222 yılında ölmesi ile yerine geçen I. Andronikos Ghisos (1222-1235), Kırım'ın güney kıyısının bağlandığı Trabzon ticaretini geliştirmek adına, 1223 yılında Suğdak işgal eden Moğolların kenti yağmalayıp çok geçmeden buradan ayrılmasıyla sahipsiz ve kaotik bir halde bulunan Suğdak üzerinde tamamen Rum nüfuzunu egemen kılmaya yönelik politika izlemeye başladı.⁶²⁷ Anadolu'dan Rusya ve kuzey ülkelerine, Rusya ve kuzey ülkelerden Anadolu'ya gitmek isteyen bütün tacirlerin durak noktası Suğdak kentine yerleşerek, Karadeniz'in kuzey ve güney sahilleri arasında gerçekleşen ticareti hakimiyeti altına almak isteyen Andronikos, bununla beraber tabii olduğu Selçuklu hükümetini bu hususta büyük bir engel, tehdit ve rakip olarak buldu. Nitekim, Suğdak'a yerleşme ve Karadeniz kıyılarındaki ticari faaliyetlerde etkiyi artırma isteği, Kırım'a nüfuz ederek Karadeniz'in kuzey ülkeleri ile Anadolu arasında işleyen ticareti kontrol etme hamleleri, Selçuklu Devleti'nin kudreti karşısında başarısızlıkla sonuçlanacaktı.

Moğolların 1223 yılındaki Suğdak işgalinin ardından, Trabzon Rumları, hükümetleri kanalıyla, kaotik ve sahipsiz bir durumdaki Kırım'a nüfuz etme, Karadeniz'in kuzey kıyılarındaki ticari faaliyetleri kontrol altına alma, özellikle Suğdak'ın kaynaklarını, imkanlarını tamamen sahip olma yönünde ilerlerken,

⁶²⁶ *İbn Bibi*, I, s. 325-345; *Müneccimbaşı*, II, s. 66-67; Koca, "Anadolu Türk Beylikleri", s. 713. Selçukluların Suğdak hakimiyeti, Moğolların tekrar geliş tarih olan 1239 yılına kadar sürdüğü sanılmaktadır. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 380. Bununla birlikte kat'iyet söz konusu değildir. Bkz. Cahen, *a.g.e.*, s. 75.

⁶²⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 379; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 175; Cahen, *a.g.e.*, s. 75; Yücel, *a.g.e.*, s. 38; Telliöglü, *a.g.e.*, s. 42.

müslüman tüccarlar ise bu süreçte Suğdak üzerinden Kuzeydoğu Avrupa ile tesis etmeye çalıştıkları ticari faaliyetlerin emniyetini kaybetmişti.⁶²⁸ Bu şartlar altında, Suğdak seferinin öncesinde, Selçuklu Sinop yöneticisi Reis Hayton, Kırım bölgesinden yüklü miktarda eşya ve hazine sırtlayarak Trabzon'a gitmekte olan Rum gemilerinden birinin fırtına nedeniyle Sinop kıyılarına sürüklenmesi sonucu, bu gemiyi müsadere etti.⁶²⁹ Bu olayın ardından da Alâeddin Keykubad, kendisine tabi olan Trabzon Rum hükümetinin Kırım'a nüfuz etme çabasını izale etmek, Moğol akını yüzünden bozulan Karadeniz ticaretinin emniyetini temin edip, bu ticareti sürekli kontrol altına almak adına Suğdak'a yönelik harp hazırlığı ve seferi başlatmıştı (1227).

Alâeddin Keykubad, Karadeniz ticaretinin kazanç ve emniyeti hususuna büyük önem veriyordu. Nitekim Suğdak'ı fethederek, İç Anadolu'dan geçip Sinop limanı vasıtasıyla Karadeniz'in kuzeyine ulaşan güzergahtan yürütülmekte olan ticari faaliyetlere, Anadolu, Suriye, Mezopotamya ile Kıpçak ili ve Kırım arasındaki ticari mübadeleye ne denli önem verdiğini gösterdi.⁶³⁰ Anadolu'dan gelen malların Karadeniz'in kuzey ülkelerine varmasını temin eden Suğdak kentini alarak, bu yöndeki ticareti sürekli kontrol altında tutacak bir liman kazanan, Moğol akını yüzünden bozulan Karadeniz ticaretinin güvenliğini sağlayan Alâeddin Keykubad, vassalı Trabzon Rum hükümetinin Moğol istilasının ardından, sahihsiz ve kaotik bir ortamda bulunan Suğdak'ın kaynaklarını ve imkanlarını ele geçirme politikasını da izale etmişti. Söz konusu bu durum ise, Andronikos liderliğinde Trabzon Rum hükümetini iyice dar boğaza ve bunalıma yöneltti. Üstelik, Selçuklu Devleti'ne mükellef oldukları ağır tabiiyet şartları içinde, Selçuklu hazinesine yüksek vergi tahsis etmek, iktisadi yapılarını tamamen boğuyordu. Sonunda, bu baskıdan kurtulmak, Karadeniz ticaretinde pasif kalmamak adına isyana, karşı gelmeye, mücadeleye yöneldiler.⁶³¹ Bu doğrultuda siyasi ve askeri alanda önemli kararlar aldılar.

⁶²⁸ Moğol akınının ardından emniyeti bozulan, sahihsiz ve kaotik bir ortamdabulunan Suğdak'ı, kaynakları ve imkanları ile tamamen kontrol altına almak isteyen Trabzon Devleti'nin bu noktada müslüman tüccarların emniyetini düşünmediği gibi ayrıca ihlal ettiği yönünde bilgiye ulaşmak için bkz. Turan, *Selçuklular Zammında Türkiye*, s. 381.

⁶²⁹ İbnü'l-Esir: "O sıralarda uygulanan kanuna göre, limana yakın bir yerde kalan gemi o bölgenin sultanına ait oluyordu." sözleri ile dönemin uluslar arası sularda ticaret hukuku maddelerinden birini yansıtmıştır. Bkz *İbnü'l-Esir*, XII, s. 343-344.

⁶³⁰ W. Heyd, *a.g.e.*, s. 328-329.

⁶³¹ Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, s. 54; A. Yakubovski, *a.g.m*, s. 212; Tellioglu, *a.g.e.*, s. 45. Muammer Gül, XIII.-XV. Yüzyıllarda Anadolu Türkleri ile Trabzon İmparatorluğu Arasındaki İlişkiler", *Fırat Üni. SBD*, c. 13, 2003, s. 426.

1220 yılında, Orta Asya'yı altüst ederek batıya doğru ilerleyen Moğol istilası, Yakın Doğu ülkelerini bir süre endişeye boğduktan sonra, Kuzey Irak hudutlarından dönüp, 1221 güzünde Azerbaycan üzerinden Kafkaslara, oradan Karadeniz'in kuzey ülkelerine doğru çıkmış, nihayet 1223 yılının son çeyreğinde bir süre için özüne -Moğolistan- çekilmişti.⁶³² Bununla birlikte tehlikenin Batı İslam ülkelerine geri geleceğine dair alametler kısa süre içinde ortaya çıktı. 1225 yılında, Azerbaycan ve Batı İran sahasına yerleşerek, Moğollara rakip ve düşman, savaşa odaklı siyasi bir oluşum kuran Celaleddin Harezmsah, en net alametti.⁶³³ Nitekim Alâeddin Keykubad, bu tehlikeyi sezip, dış politikada dikkatini Doğu Anadolu'nun emniyeti çevirdi. 1228 yılında, Doğu Anadolu'nun Yukarı Fırat sahasına bir sefer düzenleyerek, gelecekte muhtemel Moğol tehlikesine karşı, tarihi istila yolu üzerinde kalan Erzincan ve Erzurum'u fethedip, ülkesinin merkezine çıkan geçitleri kapatmayı amaçladı.⁶³⁴ Nitekim bu doğrultuda ilerleyen Alâeddin Keykubad'ın kuvvetleri Erzincan'ı aldıktan sonra, Erzurum'a yönelmişti. Fakat tam bu esnada Trabzon Rumlarının Sinop'a saldırdığı haberi ulaştı. Bu olay, Alâeddin Keykubad'ın Erzurum seferini tehir etmesinin bir nedeni olarak tarihi kayıtlara geçti.⁶³⁵

Trabzon Rum İmparatoru I. Andronikos, Selçuklu Sinop yöneticisi Reis Hayton'un, Trabzon'a ait hazineyi taşıyan gemiye el koymasının ardından, Suğdak'ın da Selçuklular tarafından fethedilmesi ile, Trabzon'un Kırım'da ticari ve siyasi üstünlük tesis etme politikasının izale edilmesine ve Karadeniz ticaretinden elde edeceği kazancının kısıtlanmasına karşı isyan bayrağı açarak, Selçuklu Devleti'ne mükellef olduğu ağır tabiiyet şartlarını reddetmiş, üstelik Alâeddin Keykubad'ın Doğu Anadolu'nun Yukarı Fırat sahasına yönelik seferi sırasında, Sinop'a bir filo gönderip, Selçuklu hakimiyetindeki Ünye ile Sinop arasını yağmalatmıştı. Seri bir şekilde gelişen bu harekât neticesinde Trabzon kuvvetleri, Sinop ve Samsun'da Selçuklu gemilerini zabtedip, mürettebatını tutsak alırken, bu olayları Erzincan'da bulunduğu sırada haber alan Alaeddin Keykubad, kuvvetlerini Erzurum hudutlarından geri çekerek Kayseri'ye

⁶³² Bu konuda Moğollar ile İlişkiler bölümünde "Alâeddin Keykubad'ın Tüm Saltanatı Boyunca Dış Politikada İzlediği Siyasete Doğrudan Tesir Eden Bir Konu: Moğol İstilasası" kısmına bakınız.

⁶³³ Celaleddin Harezmsah'ın Moğolların geri çekilmesi ile birlikte Hindistan serüvenini terkedip İran ve Azerbaycan sahasına gelmesi hakkında bkz. Cüveyni, *a.g.e.*, s. 347-349; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 381-382; Nesevi, *a.g.e.*, s. 61-63.

⁶³⁴ Bu konuda detaylı bilgi için Eyyubiler ile İlişkiler bölümünde "Erzincan'ın İlhakı, Melik Eşref ile İlişkilerine Etkisi" adlı kısma bakınız.

⁶³⁵ *İbnü'l-Esir*, Alâeddin Keykubad'ın Erzurum seferini tehir ettikten sonra ordusunu Sinop'u işgal eden Rumların üzerine gönderdiğini belirtmektedir. Bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 438.

gelmiş, harp hazırlıklarını tamamladıktan sonra kuvvetlerini derhal Sinop'a göndermişti. Nihayet Selçuklu kuvvetleri, bu askeri harekât ile Ünye'den Sinop'a kadar olan yerleri Rumlardan temizlerken, bu merhalenin son adımı Selçuklu deniz ve kara kuvvetlerinin Trabzon üzerine yönelmesi oldu.⁶³⁶

4. Türkiye Selçuklu Devleti Deniz ve Kara Kuvvetlerinin Gerçekleştirdiği Trabzon Seferi

Selçuklu tabiiyetinden çıkararak, kuvvetlerini Selçuklu hakimiyetindeki Ünye-Sinop arasına taarruza yönelten I. Andronikos'a karşı Alâeddin Keykubad, Sinop üzerine sevk ettiği kuvvetler ile ilk etapta Ünye'ye kadar uzanan kıyıları Rumların işgalinden arındırmış, daha sonra Sinop kanalıyla denizden, Erzincan kanalıyla karadan olmak üzere kuvvetlerini Komnenosların başkenti Trabzon üzerine taarruza geçirmiştir.⁶³⁷ Nitekim Erzincan'da bulunan Selçuklu askerleri Bayburt-Gümüşhane-Maçka yolundan geçerek, Sinop yöneticisi Reis Hayton kumandasındaki kuvvetler ise denizden gelmek suretiyle Trabzon'a ulaşmıştır.⁶³⁸ Bu noktaya henüz gelinmeden önce

⁶³⁶ *İbnü'l-Esir*, XII, s. 438; Kaymaz, *a.g.e.*, s. 17; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 175; Telliöglü, *a.g.e.*, s. 43.

⁶³⁷ İbnü'l-Esir, 1228 yılı olaylarını aktarırken, Alâeddin Keykubad'ın Erzincan seferinde bulunduğu sırada Trabzon Rumlarının sahilleri yağmaladıkları, Sinop'u ele geçirdikleri haberini alarak -askeri-merkeze -Kayseri- döndüğünü, burada kuvvetlerini harekete geçirip Sinop'u ve sahilleri kurtardığını belirtmekte; fakat Trabzon üzerine bir seferden bahsetmemektedir. Bkz. *İbnü'l-Esir*, XII, s. 438. Zehebi ve Ayni de, Selçuklu hakimiyetindeki Karadeniz limanlarına 1228'de vuku bulan Rum hücumu üzerine Alâeddin Keykubad'ın Sinop'u ve -Ünye'ye kadar uzanan- diğer sahil şehirlerini kurtardığına kısaca değinmiş, fakat Trabzon'a yönelik bir seferden söz etmemişlerdir. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 378. Selçuklu yazarı İbn Bibi ise 1228'de Rumlarla vuku bulan çatışmaların hiçbir cephesinden haberdar değildir. Keza diğer Selçuklu kaynaklarında da durum aynıdır. Bu noktada Trabzon seferinin ayrıntıları Rum kaynakları vasıtasıyla öğrenilmektedir. Bkz. Telliöglü, *a.g.e.*, s. 44.

⁶³⁸ Selçuklu kuvvetlerinin Sinop ve Erzincan isikameti üzerinden gerçekleştirdiği Trabzon seferi hakkında Trabzon kaynakları dışında bilgi aktaran başka taraf yoktur. Komnenoslara ait kaynaklar bu seferi 1223 yılında göstermektedir. Bu bilgi, konu üzerinde tetkiklerde bulunan tarihçileri mülâzaya sevk etmiş, sonunda iki farklı görüş öne çıkmıştır. Birinci görüşe göre; Trabzon seferi 1228 yılında gerçekleşmiştir. İkinci görüşe göre ise; Komnen kaynaklarını dikkate alıp Trabzon seferini 1223 yılının dışında aramamak gerekir. Şimdiki noktada her ne kadar Trabzon seferi ile ilgili kayıtlara geçen beyanları olmamasına rağmen İbn Bibi ve İbnü'l-Esir'in aktardıkları yardımcı ve dolaylı bilgiler aydınlatıcı olabilir. Misal İbnü'l-Esir'in, 1228 yılının olaylarını naklederken, Alâeddin Keykubad'ın Erzincan seferinde bulunduğu sırada, Trabzon Rumlarının sahilleri yağmaladıkları, Sinop'u ele geçirdikleri haberini alarak ülkesine dönüp, Sinop'u kurtarmak üzere denizden ve karadan ordular sevk edip Sinop'u geri aldığını bildirmesi bir çıkış noktasıdır. Çünkü; Trabzon Rum İmparatorunun, kuvvetlerini Selçuklu hakimiyetindeki Ünye-Sinop arasına taarruza yöneltmesi ve kuvvetlerinin bu sahayı seri bir şekilde yağmalama şansı bulması, o vakit Alâeddin Keykubad'ın dikkatini ve kuvvetlerini Doğu Anadolu'nun Yukarı Fırat sahasına teksif ettiği zamana açıkça bağlıdır. Alâeddin Keykubad'ın, 1225 yılında, Moğol tehlikesinin Batı İslam ülkelerine doğru geri geleceğinin alameti olarak, Azerbaycan ve Batı İran sahasına yerleşerek, Moğollara rakip ve düşman, savaşa odaklı siyasi bir oluşum kuran Celaleddin Harezmsah'ın varlığı ile, dikkatini Doğu Anadolu'nun emniyetine çevirdiği bir dönemde, Trabzon Rum hükümetinin

Selçuklu deniz ve kara kuvvetlerinin Trabzon'a yönelik harp hazırlığı ve seferini haber alan I. Andronikos ise Gürcistan hududundan Ünye'ye kadar bütün sahil halkını silah altına ve savunmaya çağırılmış, veteran askerler ile ordusunu kuvvetlendirmiş, Trabzon şehrinin etrafındaki dar geçit ve patikalarda savunma tedbirleri aldırıp, Trabzon kalesini kuşatma sürecine hazırlamıştı. Ayrıca, Maçka yolunu kullanarak sarp arazi koşulları üzerinde Trabzon'a yürüyen Selçuklu kara kuvvetlerini yıpratmak adına bir miktar kuvvetini dar geçitlerde pusuya yatıran I. Andronikos, bu hamlesi ile vur kaç stratejisi uygulamış; fakat kuvvetleri Selçuklu askerleri karşısında fazla direnemeyip Trabzon surları içine derhal geri çekilmişti.

Selçuklu kara kuvvetleri, Trabzon surları ile karşılaştıkları an kuşatmayı kuvvetli bir halde bekleyen, aşılması zor bir hisar gördüler. Buna rağmen hisar, Sinop yöneticisi Reis Hayton komutasındaki çok sayıda gemi ile denizden, Trabzon tarihlerinde "Melik" adıyla ve Keykubad'ın oğlu olarak zikredilen bir kumandanın idaresinde kalabalık bir kuvvet ile karadan şiddetle kuşatıldı. Selçuklu kara kuvvetleri, kuşatma makinelerini, mancınıklarını kurup Trabzon surlarına karşı kuzeyden ve güneyden taarruza başlamıştı. Bu esnada Trabzon Rum halkı korku içinde idi. Makinelerin attığı taşların gürültüleri, kiliselere sığınan halkın duaları ve çan sesleri ile atmosfer son derece kaotikti. Buna rağmen kaleyi savunanların direniş azim ve kararlılıkları güçlüydü. Bu nedenle Selçuklular, Trabzon kalesini fethetmek adına çetin bir savaş yürütmekte, Selçuklu Meliki, savunmacıların direnişini kırmak adına yeni taktiklere ihtiyaç duymakta idi. Bu merhalede, kalenin kuzey surlarında yer alan ana girişin önüne sahil tarafından yeni bir kamp kurularak Selçuklu kara ve deniz kuvvetleri arasında bağlantı sağlandı ve akabinde bir kez daha çalınan hücum boruları ile Selçuklu ordusu kuzey yönünden

fırsatçılığını, aleyhte oluşumlar sergileyecek açık yapısını görerek Erzincan'ın fethinden sonra, önce Sinop-Ünye arasını Trabzon Rumlarından arındırıp, diken battığı yerden tamamen çıkarmak adına kuvvetlerini Sinop kanalıyla denizden, Erzincan kanalıyla karadan Komnenlerin başkenti Trabzon'u fethetmeye göndermesi, dönemin şartları gözetildiği zaman daha uygundur. Üstelik Erzincan'ın fethedilmesi ile, Bayburt-Gümüşhane-Maçka yolunun doğrudan açılması karadan yürütülen Trabzon seferini daha mümkün kılmaktadır. Bu konuda bizim sunacağımız argümanlar ve ifadeler bunlardır. Biz, birinci görüşü destekliyor ve bu görüşün öncüsü Osman Turan'ın tarafında ister istemez yer alıyoruz. Fakat bu noktada tezimizi kuvvetle savunmakla birlikte yanılma payı bırakıyor, fikrimizin kölesi değil sahibi olduğumuzu belirtme ihtiyacı hissediyoruz. Trabzon seferinin yılı hakkında 1228 cephesinde yer alan tetkiklere bkz. Turan, "I. Keykubad", s. 651-652; Tellioglu, *a.g.e.*, s. 43; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 175; Kaymaz, *a.g.e.*, s. 17; Merçil, *Müslüman Türk*, s. 144. Trabzon seferinin yılı hakkında 1223 cephesinde yer alan tetkiklere bkz. A. Yakubovski, *a.g.m.*, s. 212; Cahen, *a.g.e.*, s. 75. Trabzon seferinin yılı hakkında kesin bir tavır almayan tetkiklere bkz. Uyumaz, *a.g.e.*, s. 46-47; Yusuf Ayönü, "Türkiye Selçuklu Devleti ile Trabzon İmparatorluğu Arasında Karadeniz Bölgesindeki Hakimiyet Mücadeleleri (1204-1243)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XXIII/1, Temmuz 2008, s. 27.

Trabzon kalesine saldırıya geçti. Fakat bu sırada I. Andronikos, kuzeybatı yönünde Aya-Eugenia⁶³⁹ manastırının yakınında Selçuklu kuvvetlerinin harekete geçme konusunda tutukluk yaptığını görüp savaşı surların dışına taşıdı ve emrindeki süvariler ile Selçuklu kuvvetlerine karşı bir saldırı düzenledi. Düşmanın huruc harekâtını -dışarı çıkma- engelleyemeyen Selçuklu kuvvetleri ise bu çıkışa cevap olarak Rumların kaleye dönüş yolunu kapattılar. Bu nokta, tarafların büyük bir çatışma içine girip bir hayli kayıp vermelerine neden oldu. Bu savaşta Selçuklu Meliki'nin bir amcazadesi ile Sinop yöneticisi Reis Hayton yaralandı. Önemli kumandanlarını kaybeden I. Andronikos ise kalan kuvvetleri ile kaleye geri dönmeyi başaracaktı. Bu olayın ardından sonuçsuz bir taarruz daha gerçekleştiren Selçuklu Meliki ise buna rağmen Trabzon'u fethetme konusunda son derece kararlı duruyordu. Nitekim bu tavrını savunmacılara belli edip onların kale içinde kalabilme tahammüllerini kırmak istedi. Bu nedenle, kale içine gönderdiği mesajda, şehrin su ve yiyecek sıkıntısı çektiğini, Trabzon halkının zor bir durumda olduğunu bildiğini ve artık kaleyi fethetmesinin yaklaştığını bildirdi. Nitekim Selçuklu Meliki Trabzon hisarını almak adına hücumlarını sıklaştırdığı gibi bu hücumların şiddetini had safhaya çıkardı. Nitekim Selçuklu ordusu savunmacıların direniş kararlılıklarını artık kırmak üzereydi. Kalenin savunma gücü tükenmişti. Trabzon'un fethi çok yakındı. Hedefe giden yolda son bir hamle kalmıştı. Karargahı Aya Eugenia manastırının yakınında bulunan Selçuklu kumandanı bu noktada kuvvetlerini üç gruba ayırıp fethin kilit hücumunu başlattı ve nihayet Selçuklu askerleri Trabzon surlarının üzerine çıkmayı başardı. Uzun süren kuşatma son merhalesindeydi. Fakat bu noktada herşey karardı. Şiddetli hava muhalefeti; fırtına, yağmur, seller ve ardından batan günün karanlığı, olayı tamamen tersine çevirdi. Üç kısma ayrılmış Selçuklu ordusu şiddetli yağmurun ortaya çıkardığı seller nedeniyle bağlantıyı kaybetti. Sonuçta Selçuklu ordusu tüm kuvvetine rağmen, surların metaneti, müdafaa edilen sahanın darlığı ve nihayet fırtına ve sellerin çıkardığı engel sonucu dağınık bir halde dağlara ve ormanlanlara çekilmek zorunda kaldı.⁶⁴⁰ Dramatik ve zor geçen bu süreçte, sele kapılıp boğulan, yakalanarak esir düşen veya öldürülen Selçuklu askerleri oldu. Esir düşenler içinde ise Maçka ormanlarında halk tarafından yakalanarak, I. Andronikos'un huzuruna getirilen Selçuklu Meliki de vardı. Bununla birlikte

⁶³⁹ Şimdiki Boztepe'nin altındadır.

⁶⁴⁰ Trabzon Rum halkı, Türk ordusunun bu doğal afet neticesinde bozulmasını, namına manastır yapılan Aya-Eugenios'un bir mucizesi olarak addettiler.

Andronikos, Sultan'ın oğlu olarak kaydedilen Selçuklu Meliki'ne⁶⁴¹ iyi davranıp saygı göstererek kendisini fidye istemeksizin bir alay askerinin refakatinde Sinop'a gönderme kararı alacaktı.⁶⁴²

Sonuç itibarıyla Trabzon Rum Devleti kazandığı bu başarı ile bir müddet için Selçuklu tabiiyetinden kat'i olarak kurtuldu. Fakat bu özgürlük günleri çok sürmedi. 1229 yazında, Kirman, Fars, Irak-ı Acem ve İsfahan ile Tebriz başkent olmak üzere Azerbaycan'ı içine alan bütün İran'ın hükümdarı Celaleddin Harezmsah'ın, Moğollara rakip ve düşman olduğu halde, İran'da kalıp Moğollar'ın geri dönüşüne hazırlanacağı yerde, dikkatini Doğu Anadolu'ya yöneltip Alâeddin Keykubad ile hakimiyet mücadelesi içine girdiği süreçte, Trabzon Rum İmparatoru I. Andronikos, bu iki güç arasında durabilecek kadar güçlü olmadığını idrak ile daha önce tabii olduğu Alâeddin Keykubad'a karşı, Doğu Anadolu'da hakimiyet gösterileri içerisindeki Celaleddin Harezmsah'ın yüksek hakimiyetini kabul etti.⁶⁴³ Fakat kozunu yanlış tarafa oynadı. Alâeddin Keykubad, ülkesi adına açıkça bir zaaf, bir tehdit, bir düşman haline gelen Celaleddin Harezmsah'ı 10 Ağustos 1230'da Yassıçemen savaşında yenerek onu Doğu Anadolu'dan çıkarmıştı.⁶⁴⁴ Yassıçemen savaşında Harezmsah'ın vassalı konumunda yer alan Trabzon Rum İmparatoru I. Andronikos ise bu noktada çark ederek yeniden Alâeddin Keykubad'ın yüksek hakimiyetini kabul etmek zorunda kaldı. Üstelik selefi I. Aleksios'un İzzeddin Keykâvus'a bağlı bulunduğu anlaşma hükümlerinden daha ağır şartlar ihtiva eden bir anlaşmaya imza attı ve haraç dışında istendiği zaman Selçuklu

⁶⁴¹ Alâeddin Keykubad, 1228 yılında Erzincan'ı fethedip, büyük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'i buraya Melik, kumandanı Mübarizeddin Ertokuş'u ise oğluna Atabey olarak tayin etmişti. Aynı yıl Selçuklu kuvvetleri Erzincan istikametinden Bayburt-Gümüşhane-Maçka yolunu kullanarak Trabzon'a ulaşmış, kenti kuşatma altına almıştı. Trabzon kaynakları bu seferde Selçuklu ordusuna "Melik" adıyla ve Alâeddin Keykubad'ın oğlu olarak zikredilen bir kişinin komuta ettiğini belirtmektedir. Fakat, Sultan'ın en büyük oğlu Erzincan Meliki Gıyaseddin Keyhüsrev'in bu sefer sırasında henüz 5 yaşında olduğuna dair kayıtlarda rastlanan bilgi bu konuda soru işaretine yol açmaktadır. Bu noktada kuşatma, Gıyaseddin Keyhüsrev'in atabeyi Mübarizeddin Ertokuş'un kontrolünde olmalıdır. Turan, bu seferin başında Gıyaseddin Keyhüsrev ile Atebeyi Mübarizeddin Ertokuş olduğunu belirtmektedir. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 382. Bununla birlikte yalnızca "Melik" ibaresinin geçtiği Komnen kaynaklarının varlığı, bu kişinin Alâeddin Keykubad'ın kardeşi, Koyluhisar Meliki olarak kayıtlarda ismi geçen Celaleddin Keyferidun olabileceğini de düşündürür. Bu konuda bkz. Uyumaz, *a.g.e.*, s. 46. Fakat kaynaklarda Alâeddin Keykubad'ın bahsi geçen kardeşi ile birebir hiçbir diyalogu olmayışı kesin bir yargı belirtmeye izin vermeyecektir.

⁶⁴² Miller, *a.g.e.*, s. 15-17; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 382-384. Turan, "I. Keykubad", s. 653; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 45-47; Ayönü, "Türkiye Selçuklu Devleti ile Trabzon İmparatorluğu", s. 24-27; Kaymaz, *a.g.e.*, s. 17-18; Tellioglu, *a.g.e.*, s. 43-44; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 175; Merçil, *Müslüman Türk*, s. 144; Cahen, *a.g.e.*, s. 75.

⁶⁴³ Panaret'in *Trabzon Tarihi*, s. 22.

⁶⁴⁴ Konu hakkında detaylı bilgi adına Harezmsahlar ile ilişkiler bölümünde "Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezmsah Arasındaki İlişkilerin Gerginleşmesi" ile "Yassıçemen Savaşı" adlı kısımlara bkz.

ordusuna 1000 asker göndermekle mükellef kılındı. Nihayet Trabzon Rum Devletinin bu tabiiyeti Selçukluların 1243 Köseadağ hezimetine kadar sürecekti.⁶⁴⁵

⁶⁴⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 370; Miller, *a.g.e.*, s. 17.

D. İznik Rum Devleti İle İlişkiler

1. Alâeddin Keykubad Devri Öncesi Gelişmeler

13 Nisan 1204'de Bizans'ın başkenti İstanbul'un tamamen iktisadi amaç taşıyan IV. Haçlı seferinin sonunda Latinler tarafından işgal edilmesi⁶⁴⁶ ile, Bizans yok olmayıp, bilakis; Batı Anadolu'da, Yunanistan-Arnavutluk hudut yöresi Epiros'da, Doğu Karadeniz'de⁶⁴⁷ Bizans ruhu taşıyan, işgal edilen İstanbul'u birgün geri almayı ilke alan üç yeni devlete büründü.⁶⁴⁸ Batı Anadolu'da; III.Aleksios'un (1195-1203) damadı Theodore I. Laskaris (1204-1222), mahalli halkın desteğiyle İznik başkent olmak üzere yeni bir siyasi oluşuma imza atan kişi oldu. Son Bizans kuvvetlerini etrafında toplayan, talihli kalarak Latinlere karşı Anadolu'da tutunmayı başaran, öyle ki Latinleri Biga hariç bir müddet Anadolu'dan çıkararak I. Laskaris, Bizans'ı ihya etmek konusunda rakibi Trabzon Rum Devletinin kurucuları Komnenosları da Sakarya'nın gerisine sürdükten sonra 1208'de İznik'de İmparator ünvanı alıp İstanbul'un Bizans İmparatorlarının halefi olarak ortaya atıldı.⁶⁴⁹

Batı Anadolu'da, bir imparatorluğun -Bizans- sürgün yılları olarak 57 sene hüküm sürecek olan İznik Rum Devleti, kurucusu I. Laskaris döneminin ilk yarısında işgal altındaki İstanbul'u Latinlerden geri alıp Bizans'ı ihya etme ülküsünden önce, Batı Anadolu'da varlığını koruyup perçinlemeli, kendini ispat etmeliydi. Nitekim bu noktada kuzey hudutlarında Latinler, doğu hudutlarında Türkiye Selçuklu Devleti ile karşı karşıya gelmesi gerekecekti. Yerleşmiş olduğu Bithynia bölgesi⁶⁵⁰ Latinlerin topraklarına katmak isteği bir alandı.⁶⁵¹ Türkiye Selçuklu Devleti ise doğu hudutlarında

⁶⁴⁶ Niketas, *Historia*, (1195-1206), trc. s. 166; Akropolites, *Vekayinâme*, s. 18-22; *İbnü'l-Esir*, XII, s. 158-159; *Abu'l-Farac*, II, s. 483-484. IV. Haçlı seferinin gerekçeleri, gelişimi ve sonuçları üzerinde detaylı bilgi adına bkz. *Runciman*, III, s. 95-117; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 383-386.

⁶⁴⁷ İstanbul'un işgali ile birlikte kentten ayrılan Bizanslılar İmparatorluğun uzantısı olarak biri Epiros bölgesinde, diğeri İznik'de iki yeni devlet tesis ederken, İstanbul'un Latinler tarafından zaptı ile bağlantılı olmayarak Doğu Karadeniz'in güney kıyısında Nisan 1204'de Trabzon Rum Devleti kuruldu. Işın Demirkent, *Bizans Tarihi Yazıları*, İstanbul 2005, s. 107.

⁶⁴⁸ Bu konuda detaylı bilgi adına bkz. Niketas, *Historia*, (1195-1206), trc. s. 181, 210; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 393. *Runciman*, III, s. 111-112.

⁶⁴⁹ Niketas, *Historia*, (1195-1206), trc. s. 225-229; Murat Keçiş, "Georgios Akropolites ve "Tarih" Adlı Eseri", *AÜDTCF*, c. 28, sayı 45, 2009, s. 201; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 393-396.

⁶⁵⁰ Bithynia bölgesi: Anadolu'nun kuzeybatı yanında, İstanbul ilinin tüm Anadolu yakasını; Kocaeli, Sakarya, Bolu illerinin tümünü; Bursa ve Bilecik illerinin daha çok kuzey kesimlerini; Zonguldak ilinin ise batı kesimini kapsamaktadır. Bkz. Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Ankara 2001, s. 29; Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul 1993, s. 702.

⁶⁵¹ Bu noktada Laskaris'in yardımına Balkanlarda Latinleri meşgul etmeye başlayan Bulgarlar yetişecek ve Laskaris devlet mekanizmasını tesis etmeye çalıştığı süreçte Latinlerin ağır baskısından kurtulup rahat

güçlü bir müesseseye olup Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev liderliğinde Batı Anadolu'da kudretini kat'î suretle hissettirmek isteyecekti. Bu noktada İznik Rum imparatoru I. Laskaris'in önemli askeri ve siyasi yeteneklere sahip olması yetmez, talihin de kesinlikle yanında olması gerekirdi. Nitekim bu hususta o dünya şanslısı çıktı. Latinlerin tehdidinden an için kurtulan, Trabzon Rumları sukutu hayale uğratan, inşa ettiği hükümetin temelini kuvvetlendirip ardından Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in iradesine karşı çıkan, mükellef olduğu haracı Konya'ya göndermeyen İmparator I. Laskaris, 1211 yılında Alaşehir yakınlarında Selçuklu kuvvetleri ile yaptığı savaşta talihli yanını açıkça belli etti.⁶⁵² Menderes kenarındaki Antiokheia'da⁶⁵³ meydana gelen

bir nefes alacaktı. Bkz. Niketas, *Historia*, (1195-1206), trc. 195, 199, 209; Şahin Kılıç "Yükselme Devri Selçuklu-Bizans İlişkileri", *Türkler*, c. 6, s. 622-623; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 394, 396.

⁶⁵² 13. yüzyıl Bizans tarihçisi, I. Laskaris'in kurduğu İznik Rum Devleti'nde saray memuru George Acropolites (1217-1282), taraflar arasında meydana gelen savaşın sebebi olarak, Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Batı Anadolu'ya yönelik genişleme siyasetini ileri sürmektedir. Acropolites: "Sultan'ın gerçek planı, İznik Devleti'ni kontrol altına almak ve ele geçirmektir." Bkz. Acropolites, *Vekayinâme*, s. 28-29; Alexis G.C.Savvides, "Acropolites and Gregoras on the Byzantine-Seljuk Confrontation at Antioch-on-the Meander (A.D.1211). English Translation Commentary", *AÜDTCF, Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 15, sayı 26, s. 94-95. Yine 13. yüzyıl tarihçisi, Türkiye Selçuklu Devleti'nde saray memuru İbn Bibi'ye göre ise, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1211 yılında I. Laskaris üzerine yaptığı sefer, Laskaris'in haraç göndermekte, emir ve yasaklara uymada isteksiz davranması, tembellik ve gevşeklik göstermesi ile alakalıdır. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 122-123. I. Laskaris'in Selçuklu Devleti'nin yüksek egemenliğini tanıdığına işaret bu kaydı nakleden İbn Bibi'nin daha evvelinde bahsettiği bilgiler bu kaydı pekiştirir. İbn Bibi, bazı devlet ricalinin, Sultan II. Süleymanşah'ın (1196-1204) ölümü akabinde tahta geçen oğlu III. Kılıç Arslan'ın (1204-1205) yerine Bizans topraklarında gurbette olan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahtı alması adına davet ettiğini ve bu yönde harekete geçen Keyhüsrev'in İznik sahasını kontrol eden Laskaris'in ülkesine ulaştığı an problemle karşılaştığını, Laskaris'in Keyhüsrev'e: "Ben Sultan II. Süleymanşah'ın oğluyla -Sultan III. Kılıç Arslan- ağır yeminler ederek anlaşma yaptım. Anlaşma metninde öyle sözler var ki, hiçbir yorum onları değiştirmeye veya çığnemeye yetmez. Onun için şimdi ben senin ülkemin topraklarından çıkıp da o Sultan'a saldırmana ve onun hayatına zarar vermene izin veremem" dediğini bildirip, I. Laskaris'in III. Kılıç Arslan'ın başında olduğu devlete karşı ciddi manada sorumluluk sahibi olduğuna işaret etmiştir. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 100-101. Açıkçası bu bilgiler dikkate alınarak İznik Rum Devletinin kurucusu I. Laskaris'in, içte ve dışta farklı gaileler ile meşgul olmak zorunda olması --Latinler, Trabzon Rum Devleti, isyancı feodaller, devlet yapılanması gibi-- sebebiyle, doğu komşusu Türkiye Selçuklu Devletinin dostluğuna ihtiyaç duyduğu ve bu dostluk karşılığında bir bedel ödediği anlaşılabilir. 13. yüzyılın Bizans tarihçilerinden İznikli Pachymeres de, I. Laskaris'in Latinler ile mücadeleye odaklanmak adına Türkiye Selçuklu Devleti ile anlaşmak ve her yıl bu devlete haraç ödemek mecburiyetinde kaldığını beyan ederek İbn Bibi'de ifade edilen hususları teyit eder. Bkz. Selim Kaya, *a.g.e.*, s. 139. Lakin aynı Laskaris'in, 1211 yılında Sultan Keyhüsrev'in karşısına çıkabilmesi sorunlarından an için kurtulduğunu ve saltanatı ile Batı Anadolu'daki ülke sınırlarını muhafaza kararında muhteris olduğunu gösterir. Bununla birlikte hepsi bu kadardır. Zaten çok geçmeden baş gösterecek Latinlere karşı çatışma süreci (1211-1214) Laskaris'i bir kez daha Selçuklular ile barışa mecbur kılacaktır. Ancak bu gaile söz konusu olmasa dahi Laskaris'in Selçuklu Devleti karşısında en fazla bulunduğu yeri muhafaza etmesi söz konusudur ki; bu başarılı addedilmesi için kâfidir. Çünkü İstanbul'un imparatorları gibi o, Malazgirt (1071) ve Miryakefalon (1176) savaşlarının bir benzerini açacak ne konuma ne de koşula kat'iyetle sahip değildir.

⁶⁵³ Bizans tarihçilerine göre savaşın geçtiği yer Antiokheia'dır. Antiokheia, Aydın ilinin Karacasu kazası yakınlarından geçen Dandalos çayının Menderes ile birleştiği yerdendir. Bilge Umar, *Karia*, İstanbul 1999, s. 335. Lakin İbn Bibi savaşın Alaşehir tarafında olduğunu belirtir. Bu hususta bilgi ve mütalaa için bkz. Selim Kaya, *a.g.e.*, s. 145-146; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 311.

savaşta ağır bir mağlubiyet almak üzere iken, Sultan I. Gıyaseddin'in galip görüldüğü savaş alanında şehit düşmesi ile paniğe kapılıp dağılan Selçuklu kuvvetlerine karşı zafer kazanan⁶⁵⁴ I. Laskaris, her ne kadar bu zaferin sonucunda devletine arazi kazancı sağlayamamış ise de büyük prestij ve moral kazandırdığı hakikatti⁶⁵⁵ (İlkbahar sonu 1211).

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in, 1211 yılında Alaşehir yakınlarında İznik Rum lideri ile yaptığı savaşta şehit düşmesinin ardından, devlet ileri gelenlerinin kararı ile Selçuklu tahtına geçen I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220), Sultan seçildikten kısa bir müddet sonra saltanatını tanımayan kardeşi Alâeddin Keykubad ile taht mücadelesi içine girmiş ve bu süreç iki yıl dış politikada hamle gücünü elinden almıştı.⁶⁵⁶ Diğer tarafta İznik İmparatoru Laskaris ise Marmara sahillerini ve İstanbul'u işgal eden Latinler ile uğraşmak ve Batı Anadolu'da Latinlere karşı varlığını kat'i suretle perçinlemek ile ilgiliydi. İznik hükümeti ile Latinler 1211-1214 yılları arasında Batı Anadolu'nun özellikle kıyı ve kıyıya yakın sahaları adına yeniden mücadele merhalesine geçmişti.⁶⁵⁷ Ancak Laskaris'in Latinlerle muharebeye odaklanmadan önce, Alaşehir savaşından ötürü endişe duyduğu doğu komşusu Türkiye Selçuklu Devleti ile ilişkileri düzeltmek istediği anlaşıldı. Nitekim I. Laskaris, 1212 yılında, Sultan I. İzzeddin Keykâvus'a elli yıllık bir barış teklif etti. Bu esnada kardeşinin tahta sahip olmak adına gerçekleştirdiği Kayseri kuşatmasını kırıp iktidarını korumayı başaran İzzeddin Keykâvus buna karşı tahtı üzerinde mutlak bir güven ve huzur temini adına Ankara kalesine kapanan kardeşi Alâeddin Keykubad'ı tamamen etkisiz hale getirmeyi planlıyordu.⁶⁵⁸ Ancak kat'i suretle iktidarının emniyetini tesis etmek isterken dışarıda hamle gücü kaybaldığı için, Ermeniler Toros dağlarını aşarak Ulukışla, Ereğli ve

⁶⁵⁴ İznik ordusunun yenilmiş durumdayken yengi kazandığı hakkında bkz. *İbn Bibi*, I, s. 130; Akropolites, *Vekayinâme*, s. 30. Osman Turan, İznik'te kurulan yeni devletin, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1211'de kazara şehit düşmesine rağmen, hakikatte mağlup olan taraf olduğunu ve bu olaydan sonra, İstanbul'da yerleşen Latinlerle muharebeye odaklanmaları nedeniyle Selçuklulara karşı saldırı düşünemez hale gelip Türk dostluğuna ihtiyaç duyduklarını ve bu nedenle I. Laskaris'in, İzzeddin Keykâvus zamanında (1211-1220) Selçuklu Devleti'ne haraç ödemeye başladığını Selçuklu saray tarihçisi İbn Bibi ve Bizans kaynağı Vincent de Beauvais'a dayanarak belirtmektedir. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 372-373.

⁶⁵⁵ *İbn Bibi*, I, s. 131; Aksarayı, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 25; Akropolites, *Vekayinâme*, s. 27-30; Savvides, *a.g.m.*, s. 97; Keçiş, *a.g.m.*, s. 204; Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 396; Cahen, *a.g.e.*, s. 67.

⁶⁵⁶ I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in İznik Rum lideri ile Alaşehir yakınlarında yaptığı savaş hakkında geniş bilgi adına bkz. *İbn Bibi*, I, s. 121-132; Akropolites, *Vekayinâme*, s. 27-30; Savvides, *a.g.m.*, s. 93-101; Baykara, *I. Gıyaseddin*, s. 40-44.

⁶⁵⁷ Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 397-398; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 321.

⁶⁵⁸ I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1211 yılında şehit düşmesi ile birlikte büyük oğlu I. İzzeddin Keykâvus ile ortanca oğlu Alâeddin Keykubad arasında ortaya çıkan saltanat mücadelesi hakkında bkz. *İbn Bibi*, I, s. 134-140, 154-160.

Larende kalelerini ele geçirmiş, Selçuklu Devletinin Akdeniz ve Karadeniz'deki ticari hesapları ve varlığı tehlikeye düşmüştü (1212). Bu merhalede dışarıda tesirli ve mutlak bir siyaset takip için henüz gereken serbestliğe sahip olmayan İzzeddin Keykâvus, I. Laskaris cephesinden gelen barış teklifini olumlu karşıladı. Buna rağmen barışın bir bedeli olmalıydı. Sonuçta İzzeddin Keykâvus içte güvenliği tamamen sağladıktan sonra Latinlerle savaş halinde olan İznik Rum Devleti'nden babasının intikamını almak isteyebilirdi. Ancak Laskaris'in savaş tazminatı ödemesi ve iki devlet arasındaki hudutlara saygı duyulması şartının ikrarı suretiyle taraflar arasında 50 yıllık bir barış anlaşması imzalandı.⁶⁵⁹ İki hükümet, yapılan bu barışın ardından 1214 yılında, kayda değer olarak, İzzeddin Keykâvus'un Sinop ve yakın çevresini, I. Laskaris'in ise Karadeniz Ereğlisi ve Amasra olmak üzere Batı Karadeniz'in önemli bir kısmını alması ile yalnız karada değil, Karadeniz'in güney kıyıları üzerinde de komşu haline gelecekti.⁶⁶⁰

2. Alâeddin Keykubad'ın Dış Politikaki Hedefleri Arasında İznik Rum Devletinin Yeri

Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'un ölümünün ardından, devlet ileri gelenlerinin kararı ile yaklaşık 7,5 yıl süren esaret yıllarının ardından tahta geçen Alâeddin Keykubad (1220-1237), özellikle son iki selefinin -babası I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1205-1211) ve ağabeyi I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)- açtığı yolu takip ederek devlet ekonomisinin uluslar arası ticaret payını geliştirmek ve ticari faaliyetleri korumak ilkesi ile hareket etmiş, Akdeniz ve Karadeniz ticaretinin kazanç ve emniyetine büyük önem vererek, Anadolu'yu refah noktasında ileriye taşımış, halkının iktisadi ve güvenlik çıkarlarını korumakta hassas davranıp, adalete muhtaç ve zulümden kaçanları savunup himayesine almış, Orta Asya'yı kaplayıp ilki tsunami etkisinde 1220-1221'de, diğeri kalıcı şekilde 1231 yılından itibaren Yakın Doğu ülkelerine yayılan

⁶⁵⁹ Barış adına Laskaris, ilk olarak Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'i savaş meydanında şehit eden Frenk'i öldürmüş, daha sonra Alaşehir savaşında kendilerine esir düşmüş Komutan Seyfeddin Ayaba'yı serbest bırakmış, akabinde belirlediği elçilik heyetini ağır hediyelerle birlikte Sultan İzzeddin Keykâvus'a göndermişti. Nitekim barışın tesisi adına attığı bu adımlara olumlu yanıt alan Laskaris son olarak Gıyaseddin Keyhüsrev'in naaşını, savaş tazminatı olarak 20 bin altın ile birlikte Konya'ya gönderecekti. Bkz. *İbn Bibi*, I, s. 151-154; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 84; Kılıç, *a.g.m.*, s. 623-624; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 321-322; Koca, *Keykâvus*, s. 61-63; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 163.

⁶⁶⁰ Bu hususta Trabzon Rum Devleti ile İlişkiler kısmında "Alâeddin Keykubad Devri Öncesi Gelişmeler" bölümüne bakınız.

Moğol istila tehlikesine karşı ülkesini emniyetli kılarak Anadolu halkının sükûnetini koruyup devletine altın zamanını yaşatmış bir Sultan olarak tarihte yer almıştır. Diğer tarafta 1222 yılında İznik Rum Devleti'nin başına geçen I. Laskaris'in damadı III. Dukas Vatatzes (1222-1254) ise hükümetinin Anadolu'daki mülkünü sağlama almış biri olarak, İznik devrinin en büyük devlet adamı, hatta bütün Bizans tarihinin en önemli hükümdarlarından biri olarak görülmektedir. Şimdiki noktada bu iki hükümdarın zamanında Türkiye Selçuklu-İznik Rum Devleti arasında ilişkilerin hangi minvalde seyrettiği incelenecektir.

Sultan Alâeddin Keykubad'ın 1220-1237 saltanat yılları arasında Selçuklu dış politikasını meşgul eden dış sorunların odak noktası devletin doğu cephesinde yer almıştır. Müteakip defalar belirtildiği üzere bu durumun en temel nedeni 1220 yılından beri süren Moğol istila tehlikesidir. Alâeddin Keykubad, sultan olur olmaz harice karşı takip edeceği siyaseti yürütmeye başlarken, ilk faaliyetleri Moğollara karşı siyasi ve askeri tedbirler suretiyle gerçekleşmiştir. Fakat bu durum özellikle 1226 yılından itibaren, kalıcı bir tehlikeye işaret eden gelişmelere bağlı olarak Alâeddin Keykubad'ın dış politikada dikkatini büyük oranda Doğu Anadolu'nun emniyetine çevirmesine neden olacaktır.⁶⁶¹ Bunun yanında Alâeddin Keykubad'ın dış politikada değer verdiği bir diğer önemli husus kat'i suretle Akdeniz ve Karadeniz ticaretinin kazanç ve emniyetidir. Alâeddin Keykubad, babası ve kardeşi gibi Anadolu'daki doğu-batı ve kuzey-güney ticaret yollarının emniyeti ve kazancına dikkat etmiştir. Açıkçası Alâeddin Keykubad'ın 1220-1237 saltanat yılları arasında Selçuklu dış politikasını belirleyen olayların aslı budur. Bu doğrultuda Alâeddin Keykubad'ın dış politikaki hedefleri arasında İznik Rum Devletinin yeri alçakta aranmalıdır. Bu minvalde bulunacak esas olay ise 1220 yılından beri süren Moğol istilası nedeniyle Horasan ve Maveraünnehir bölgesinde bulunan Türkmen boylarının ülkelerini terk ederek, büyük çoğunlukla Anadolu'ya gelmesidir. Barış, emniyet ve refah ile örülü ülkesini bu boylara açan Alâeddin Keykubad, onları daha çok hristiyanlarla komşu olduğu sahalara ikame ederken, tabii olarak Moğol tehlikesi nedeniyle doğudan Anadolu'ya gelen Türkmenlerin bir kısmı da Batı Anadolu'da İznik Rum Devleti ile olan kara hudutlarına yerleştirilmiştir.

İznik Rum Devleti'nin Batı Anadolu'da kalan şehirleri ile hudut arazilere yerleştirilen bu Türkmenler ise, hareketli, hararetli ve gayrı resmi hareket etmeye müsait

⁶⁶¹ Detaylı bilgi adına Moğollar ile İlişkiler bölümünde a ve b başlıklı kısımlara bakınız.

bünyeleri ile kısa zamanda İznik Rum sınırlarına yönelik akınlar gerçekleştirmeye, sürekli olarak bilhassa Menderes havzasında ilerlemeye ve buralarda yurt tesis edip Türkleşme sahasını genişletmeye ve İznik Rum Devleti'ni bunaltmaya başladılar.⁶⁶² Bu noktada söz konusu bu durumun Alâeddin Keykubad ile III. Vatatzes zamanında Selçuklu-İznik Rum Devleti arasındaki ilişkilere yansımaları, 1212 yılında İznik Rum Devletinin kurucusu Laskaris'in isteği ve İzzeddin Keykâvus'un kabul etmesi ile Selçuklu-İznik Rum Devleti arasında akdedilen barış anlaşmasını menfi yönde etkileyip etkilemediği, iki devlet için büyük çatışmalara intikal nedeni olup olmadığı hakkında iki farklı telakki bulunmaktadır. İlk ve güçlü olan telakki; yarı göçebe Türkmenlerin İznik Rum sınırlarına yönelik akınlarının, Selçuklu-İznik Rum Devletleri arasında süren dostluğu etkilemediği, iki taraf arasındaki ilişkilerin Türkmenlerin sebep olduğu bazı sınır çatışmalarından öteye gitmediği, 1212 yılından itibaren İznik İmparatorluğu ile Türkiye Selçuklu Devleti arasında kurulan barışın her iki tarafın ortak menfaatleri doğrultusunda Sultan Alâeddin Keykubad ve III. Vatatzes zamanında da sürdüğü, devlet ordularını karşılaştıran resmi bir çatışmanın olmadığı yönündedir.⁶⁶³ Son ve İkinci telakki ise; III. Vatatzes döneminde Selçuklu-İznik Rum Devletleri arasındaki ilişkilerin gerginlik noktasında had safhaya yükseldiği, öyle ki Vatatzes'in 1222, 1225, 1231 senelerinde Selçuklu hudutlarına yönelik üç sefer düzenlediği, 1222-1231 yılları arasında Selçuklu-İznik Rum hudutlarında sürekli bir çatışma olduğu ve bu çatışmaların iki devlet arasında büyük çatışmalara intikal ettiği, devlet ordularını karşılaştıran resmi muharebeleri ortaya çıkardığı yönündedir.⁶⁶⁴ Kesin suretle bilinen ise III. Vatatzes'in, Türk nüfus harekâtına karşı devletinin sınırlarını korumak adına; Balkanlar'da ikamet eden bir Türk kavmi olan Kumanlardan 10 bin kişilik bir grubu Müslüman Türklere karşı Menderes havzasında ve Frikya havalisindeki hudutlarına yerleştirip Türkmen akınlarını durdurma hamlesidir.⁶⁶⁵ Konu hakkında III. Vatatzes'in oğlu Theodoros II. Laskaris'in babasına hitaben bir medhiyesinde: "Sen İskit'i batı bölgelerinden buraya getirmek suretiyle onun cinsinden doğuda hizmet eden bir kavim yarattın ve onu

⁶⁶² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 372.

⁶⁶³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 372-373; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 85; Koca, *Keykâvus*, s. 63; Kaymaz, *a.g.e.*, s. 15; Yusuf Ayönü, "Selçuklu-Bizans İlişkileri", *Türkler*, c. 6, s. 609.

⁶⁶⁴ J. Longdon, *Byzantium's Last Imperial Offensive in Asia Minor*, New York 1992, s. 1, 16, 38; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 193; Kılıç, *a.g.m.*, s. 626.

⁶⁶⁵ Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, çev. O. Ş. Gökyay, Ankara 1999, s. 13; Uyumaz, *a.g.e.*, s. 85; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 373; Kılıç, *a.g.m.*, s. 626.

Türk'ün oğulları yerine ikame etmekle, Türklerin batıya doğru ilerlemelerini önledin.⁶⁶⁶ demektedir.⁶⁶⁷

Alâeddin Keykubad zamanında Batı Anadolu'da Türkmenlerin neden olduğu bir hareketlilik söz konusudur. Bununla birlikte Alâeddin Keykubad'ın devlet orduları kanalıyla batıya yönelik bir yayılma amacı gütmeyeceği Selçuklu kaynaklarının olanca sessizliğine bakılarak anlaşılabilir. Alâeddin Keykubad'ın dış politika hedefleri arasında İznik Rum Devletinin önemli bir yeri yoktur. Açıkçası Alâeddin Keykubad'ın böyle bir hedefi ciddi anlamda olsa idi batıya yönelik genişleme gücüne muktedir olduğu takdir edilmesi zaruri bir gerçek olurdu.⁶⁶⁸ Bunun yanında İznik Rum Devletinin, Türkmen akınlarına karşılık en fazla Batı Anadolu'daki mülkünü muhafaza edecek kadar bir güce sahip olduğu ve Selçuklu toprakları tehdit etmesinin veya Selçuklu Devleti'ne tehlike bir rakip olmasının söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Alâeddin Keykubad'ın saltanatına bütünsel bir suretle bakıldığında onun hakimiyeti olduğu sınırlar üzerinde planlar sezdiği veya risk algıladığı vakit gerekli tepkiyi güçlü bir şekilde gösterdiği görülmektedir. Açıkçası Alâeddin Keykubad zamanında batı siyaseti, kalabalık Türkmen kitlelerine bırakılmış gibidir.⁶⁶⁹ Bununla birlikte III. Vatatzes'in 1225 yılında Latinler ile 1231'e dek sürecek bir sulh akdetmesinin⁶⁷⁰ ardından Batı Anadolu'da yer alan mülkünü, mevzu bahis Türkmen akınlarına karşı koruduğu ve hudutlarda Türkmenler ile Vatatzes'in uç kuvvetleri arasında çatışmalar vuku bulduğu kabul edilmektedir.⁶⁷¹ Bu noktada Alâeddin Keykubad'ın öz düşman kategorisinde bulunan sınır komşusu İznik Rum hükümetini Türkmenlerle yıpratma, meşgule alma ve kontrol altında tutmak istemesi ve bu hususta Türkmenlere destek sağlaması da mümkündür. Ancak 1231 yılında Moğolların Azerbaycan'a yerleşerek Anadolu ile sınır komşusu olması Alâeddin Keykubad'ın dikkatini tamamen doğu cephesine çevirmesine neden

⁶⁶⁶ Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 409; Wittek, *a.g.e.*, s. 13.

⁶⁶⁷ III. Vatatzes'in Müslüman Türkmenlere karşı Şamani ve üstünkörü Hristiyan olan Kumanları Batı Anadolu hudutlarına iskan etmek suretiyle sınırlarını koruma politikası çok geçmeden etkisini kaybetti. Kumanlar zamanla soydaşları oldukları, dilleri, kültürleri, hayat tarzları ile kendilerine yakın buldukları Müslüman Türkmenler ile kaynaştı ve Bizans'ı savunmak yerine Batı Anadolu'daki Türkleşme sürecine katılmaya başladı. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 373.

⁶⁶⁸ Jansky, *a.g.m.*, s. 119; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 373; Cahen, *a.g.e.*, s. 87; Runciman, III, s. 151; A. Yakubovski, *a.g.m.*, s. 214.

⁶⁶⁹ Türkmenlerin her ne kadar Vatatzes zamanında, alınan tedbirlere bağlı olarak Bizans aleyhinde ilerlemeleri yavaş kabul edilirse de 13. yüzyılın son çeyreğinde artık onlar sağlam adımlarla Bizans aleyhinde müthiş bir ilerleme göstermeyi başaracaklardır.

⁶⁷⁰ Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 402.

⁶⁷¹ Kılıç, *a.g.m.*, s. 626.

olurken, 1230'da Bizans ruhu taşıyan ve İstanbul'a aday Batı Grek Devletinin Bulgarlar karşısında mahvolmasının ardından işgal edilen İstanbul'u birgün geri alma yolunda tek aday kalan III. Vatatzes,⁶⁷² dikkatini tamamen Latinleri Marmara'dan çıkarmaya yöneltmek isteyince, taraflar arasında sınırlardaki çatışmaları durdurmak yönünde fikir ortaya çıkmıştır.⁶⁷³ Bu noktada Alâeddin Keykubad'ın batı, Vatatzes'in doğu sınırında kavga değil, tamamen emniyet istemesi normaldir. Türkmenlerin bu noktada bir süre için merkezi yönetim tarafından itidale çağrıldığı anlaşılmaktadır. Nihai olarak belirtilmesi zaruri bir tespittir ki; Alâeddin Keykubad ile III. Vatatzes arasında değil, Alâeddin Keykubad'ın Moğol istilası nedeniyle ülkesine gelen ve batı hudutlarına yerleştirdiği Türkmenler ile, III. Vatatzes'in bu Türkmenlerin akınlarına karşı Balkanlar'da ikamet eden bir Türk kavmi olup Batı Anadolu sınırlarına yerleştirdiği Kumanlar arasında bir güç dengesi bu merhaleyi açıklayabilir. Alâeddin Keykubad'ın doğrudan batıyla ilgilenmemesi ise yukarıda belirtilen dış politikadaki temel hedef ve meşguliyetine, İznik Rum hükümetinin batıda tehdit olarak görülmeyip Türkmenler ile kontrol altında olmasının yetmesine bağlanabilir.

⁶⁷² Ostorgorsky, *a.g.e.*, s. 403.

⁶⁷³ Kılıç, *a.g.m.*, s. 626.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Saltanata giden yolu gurbet, mağlubiyet ve esaret merhalesinden geçen, ölüm endişesine kapıldığı esnada Sultan olduğu müjdesini alarak arzuladığı tahtı elde eden Sultan I. Alâeddin Keykubad, isabetli görüş ve tedbir sahibi niteliği ile saltanat devrinin Türkiye Selçuklu Devleti adına adalet, emniyet, barış, refah, huzur açısından en yüksek merhalede bulunmasını temin etmiştir. Şimdiki noktada Alâeddin Keykubad'ın komşu devletlerle olan ilişkileri tasnif suretiyle umumi ölçüde tasvir ve tahlil edilecektir.

Sultan Alâeddin Keykubad'ın saltanatı süresince Eyyubilerle tesis etmeye çalıştığı münasebetin özünde barış ve tesanüt fikri bulunmasına rağmen ülkesinin güvenlik çıkarlarını ilgilendiren istenç dışı harici gelişmeler karşısında onun Eyyubiler ile savaşmak zorunda kaldığı tespit edilmiştir. Bu savaşların sebep, inkişaf ve sonuç karargâhı ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi olarak görülür. Celaleddin Harezşah'ın Doğu Anadolu hudutlarında kurduğu devlet ve bu devletin gerisinde duran Moğol istila tehlikesinin ortaya çıkardığı siyasal-sosyal menfaat ve endişeler, Doğu Anadolu'da hüküm süren bağımlı Türk beyliklerinin kıskırtmaları, Türkiye Selçuklu ve Eyyubi Devletine mensup üyeler arasında kökleri XII. yüzyılın son çeyreğine dayanan hakimiyet mücadelesinin yansımaları, zamanın en büyük gerçeği Moğol istila tehlikesine karşı tarafların düşünce tesanüdünden dahi yoksun bulunması Sultan Alâeddin Keykubad zamanında Türkiye Selçukluları ve Eyyubiler arasındaki çatışmaların asli nedenleri olarak belirlenebilir. Meydana gelen bu çatışmaların sonunda ise Doğu ve Güneydoğu'da erk ve maddi hakimiyeti elde eden taraf Sultan Alâeddin Keykubad'dır. Van, Bitlis, Ahlat çevresini Selçuklu sancağı altına katan, büyük bir azamet ve gururla Selçuklu topraklarına yönelen Mısır Sultanı Kamil'i Toros geçitlerinde mağlubiyete uğratan, ülkesinin hudutlarını doğuda sürekli genişletip, Eyyubi hanedanı ile yarım asırdır süren rekabeti kazanan, Eyyubi ailesi içinde beliren tefrika ve ihtilaftan yararlanarak, seleflerinin mahvına neden olan Kuzey Suriye bölgesinde Halep'in koruyucusu ve müttefiki olarak siyasi nüfuz sağlayan Alâeddin Keykubad, ne var ki Diyarbakır başta olmak üzere Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin fetihlerini tamamlamak, Anadolu'nun siyasi birliğini ve bütünlüğünü tamamen sağlamak, Kuzey Suriye bölgesinde büsbütün nüfuz kurmak adına ordusu ile harekete geçtiği sırada zehirlenerek vefat etti ve Eyyubilere karşı kazandığı askeri zaferlerin, siyasi ve diplomatik kazançların sonunu getiremedi (1237).

Abbasi Hilafeti ile ilişkiler noktasında değerlendirildiğinde ise Sultan Alâeddin Keykubad'ın saltanatı süresince Hilafet makamına karşı saygı, yardım ve barış dışında bir doğrultuda olmadığı belirlenebilir. Halife el-Muntansır ibn üz-Zahir (1226-1242) tarafından ona Sultan-ı A'zam (Büyük Sultan), Zillullah fi'l-a'lem (Alemde Allah'ın gölgesi), Kasım-ı Muazzam (Büyük bağışlarda bulunan) unvanları takdim edilmiştir ki; Anadolu'ya doğru yayılma siyaseti sezilen Celaleddin Harezşah'ı Yassıçemen'de, Selçuklu topraklarına yönelen Eyyubileri Toros geçitlerinde mağlubiyete uğratıp, döneminde Moğollar hariç tüm komşuları arasında rakipsiz bir aşamaya ulaşan Sultan Alâeddin Keykubad'ın, Halife tarafından zamanın mevcut en büyük Sultanı olarak kabul edilmesi normaldir.

Değerlendirmeye tabi bir diğer husus Sultan Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Harezşah arasındaki siyasi, askeri ve diplomatik gelişmelerdir. Sultan Alâeddin Keykubad, Moğollara rakip ve düşman olduğu halde Azerbaycan ve İran sahasına yerleşerek savaşa endeksli bir devlet kuran Celaleddin Harezşah'ın 1225 yılında iyi komşuluk, dostluk ve barış temenni eden bildirisini olumlu karşılamış ve iki lider arasında dostane münasebet merhalesi açılmıştı. Ancak bu dostane münasebet merhalesi çok geçmeden düşmanlıkla sonuçlandı. Tabiidir ki varolmuş, varolan her devletin dış politikada izlediği siyaset açıkça menfaate dayalıdır. Gönül bağı, aynı ırk ve dinden olma gibi kaideler kullanılabilir, fakat bu unsurlar -istisna bırakarak- devlet bünyesinde pek geçerli değildir. Ülke emniyeti, devletin ve milletin çıkarları, hakimiyetin korunması ve genişlemesi söz konusu ise mümkün mertebe dost geçinmeye çalışanlar birden bire karşı karşıya gelebilir veya getirilebilir. Sonuçta hakim olan duygu üstünlük ve hakimiyete çok yakındır. Öyle ki bu duygu en büyük tehdidi aynı ırk ve dine mensup kişi haline pekala çevirebilir. Nitekim bu iki Türk hükümdarı kısa zamanda menfaat ve hakimiyet çatışması içinde görülmüştür. Bu çatışmayı hazırlayan temel etkenler arasında; Moğol tehlikesine karşı takip edilmesi gerekli siyaset hususunda söz konusu tarafların yaşadığı ihtilaf dikkat çekmektedir. Alâeddin Keykubad Moğolları durdurmak adına atılması gereken ik adımın barış olduğuna inanırken, Celaleddin Harezşah için Moğollar ile savaşmaktan başka bir yol yoktur. Bunun dışında Celaleddin Harezşah koşullar sonucu savaşa endeksli politikası ile bir taraftan bir tarafa sürüklenirken sahip olduğu ülkede huzursuzluk, yönetim zaafı, bir hengame mevcut bulunmakta, Alâeddin Keykubad'ın ülkesinde ise emniyet, düzen, huzur ve ekonomik refah

görülmektedir. Bu husus taraflar arasında menfaatlerin temini ve zararların definde ortak hareket etmeye yönelik ittifak müzakerelerini mutlaka olumsuz etkilemiştir. Üstelik Celaleddin Harezşah'ın 1229 yılından itibaren Gürcülere ve Moğollara karşı mücadeleyi askıya alıp Azerbaycan ve Batı İran sahasından batıya yönelik genişleme siyaseti izlemesi, Eyyubilere karşı savaş açarak Doğu Anadolu topraklarında erk durumunu kuvvetlendirmesi, bu noktada hanedanını yüceltme idealini ön plana çıkartıp, babası gibi kendini İslam hükümdarları üzerinde görmeye başlaması, en önemlisi Türkiye Selçuklu devletinin hakimiyet kurduğu topraklara yönelik genişleme faaliyetleri içinde olacağını hissettirmesi ile artık Sultan Alâeddin Keykubad için Moğol tehlikesine karşı bir set, bir müttefik, bir dost değil, aksine bu tehdidi takip ettiği siyaset ile batıya çeken bir unsur, Anadolu ülkesi adına bir zaaf, bir tehdit ve bir düşmandır. Ve bu durumda tarihe Yassıçemen savaşı olarak geçecek olay meydana gelmiş ve aynı tehlikeye maruz kalan Eyyubilerin desteğini alan Alâeddin Keykubad, ülkesine karşı tehditkar bir konuma ulaşan Celaleddin Harezşah'ın yarattığı endişeden ona karşı ölüm kalım savaşından galip olarak ayrılarak kurtulmuştur (10 Ağustos 1230). Bununla birlikte kısa müddet içinde çok büyük bir tehdit gelip çatacaktır. Moğollar 1231 tarihinde Celaleddin Harezşah'ın ülkesini alıp bütün İran ve Azerbaycan'a yerleşecektir. Bu durumda Batı İslam dünyası hiçte iyi bir komşu kazanmamıştır. Buna rağmen Sultan Alâeddin Keykubad yüksek feraseti, idare kabiliyeti, basireti, siyasi ve askeri ihtiyatkârlığı, barıştan yana tavır alan karakteri ile bu tehdidi ülkesinden uzak kılmayı başarmıştır.

Sultan Alâeddin Keykubad'ın saltanatı İslam dünyasının Moğol istilasını ve tehdidi karşısında ıstırap ve kaygı içinde bulunduğu bir zamana denk gelmiştir. XIII. yüzyılın büyük, feci, sarsıcı gerçeği ve tehdidi olarak nitelendirilebilir Moğol istilasına karşı Alâeddin Keykubad'ın, ülkesinin sahip olduğu yüksek değerleri muhafaza adına ilk andan itibaren mütenevvi olarak askeri ve siyasi tedbirlere başvurduğu görülür. Bu tedbirler mütalaada bulunarak ilgili alanda nakledilmiştir. Bu meyanda ifade edilmesi zaruri husus ise; Moğol istila tehlikesinin, Alâeddin Keykubad'ın tüm saltanatı süresince dış politikada izlediği siyasete doğrudan tesir eden ağır, kritik ve asıl mesele olmasıdır. Bu tehlike Alâeddin Keykubad'ın ülkesi adına her zaman için hissettiği bir husus olmuştur. Bu husus, Alâeddin Keykubad'ın izlediği dış politikaya doğrudan tesirli, siyasi ve askeri harekâtlarını kısıtlayıcı, ülkesinin güvenlik çıkarları ile ilgili

aldığı tedbirlerin ilk sebebidir. Alâeddin Keykubad'ın komşu devletler ile münasebetlerinin gelişiminde bu tehlike önemli bir rol almıştır. Selçuklu Sultanının Harezmşahlara ve Eyyubilere karşı kazandığı zaferlerin gerisinde bu tehlikenin neden olduğu endişenin izleri apaçık görülür.

Sultan Alâeddin Keykubad'ın ciddiyetinden söz ettiğimiz bu tehliye karşı izlediği siyasetin karakteristik en temel özelliği ise; Moğolları durdurmak için atılması gereken ilk adımın daima barış olduğuna inanmasıdır. Saltanatı boyunca Moğollara karşı uzlaşmacı bir siyaset takip etmiştir. Ancak onun Moğol siyaseti sadece uzlaşmacı sıfatı ile anlatılamaz. Tedbirli, akıllı, ileri görüşlü sıfatları, bu siyaset dahilindedir.

Alâeddin Keykubad, Türkiye Selçuklu Devletine en parlak dönemini Moğol tehlikesinin gölgesinde yaşatmayı başarmış, halkını emniyet, huzur, barış, refah değerleri ile kuşatmış, ülke topraklarında barınan ve ülkesine sığınan herkesin hakkını korurken, savaş ve barış kanallarını ustaca kullanmış bir hükümdardır. Moğollara karşı barış kanalını kullanırken tek düşündüğü husus ise; ülke güvenliği ve mevcudiyetini muhafaza ve müdafaa etmekle ilgili olmuştur. Moğollara karşı izlenecek düşmanca bir siyaset ile ülkesinin geleceğini puslu bir yola sevk etmek istemeyen Alâeddin Keykubad, tüm saltanatı boyunca Moğollara karşı barışa yönelik bir siyaset takip eder. Ülkesinin sahip olduğu değerlerin farkında olan Alâeddin Keykubad'ın bu değerleri riske atması değil koruması tabiidir. Bununla birlikte onun, olası bir Moğol istilasına karşı ülkesini güçlü ve hazır tutmak adına siyasi ve askeri tedbirlere başvurup, savunma sistemini kuvvetlendirmeye çalıştığı bilinmektedir. Kısacası Alâeddin Keykubad'ın Moğol siyasetinin özü; siyasi ve askeri tedbirlere, savunma bendini yükseltmeye ve barışa dayanmaktadır.

Alâeddin Keykubad döneminde içte huzurlu, emniyetli, adaletli, barışçıl bir hava soluyan, iyi yönetilen zengin bir ülke vardır. Alâeddin Keykubad güçlü bir fikre, ülkeye ve devlete sahiptir. O, Moğolların amansız düşmanı Celaleddin Harezmşah'ı yenme başarısı göstermiş, Eyyubilere karşı zaferlere ve fetihlere imza atmış, Anadolu'da rakipsiz bir konuma yükselmiş, Moğollar hariç, komşu hükümetlerin hepsinden güçlü bir duruma ulaşmış bir liderdir. Bu bakımdan Moğollar nazarında itibarlı ve kuvvetli bir hükümdar olarak görüldüğü ve buna bina'en izlediği barış siyasetinin yürüdüğü anlaşılmaktadır.

Bu kısımda ayrıca Alâeddin Keykubad'ın dış politika ilkeleri arasında, Anadolu'dan geçen milletler arası ticaret yollarının muktezatına uygun olarak Selçuklu ülkesinin ticaret ağını genişleterek dış ticaretten elde edeceği payı artırmak, yüksek bir iktisadi telakki ile Anadolu'da gelişen milletler arası ticari etkinlikleri desteklemek ve korumak bulunduğunu belirtmeliyiz. Zira bu ilke, Selçuklu Sultanının Kilikya Ermeni Krallığına karşı izlediği siyaseti önemli ölçüde belirlemiştir. Bu noktada Akdeniz ticaretinin kazanç ve emniyetine atfettiği değer sonunda Alâeddin Keykubad'ın 1225 yılında Kilikya Ermeni Krallığına yönelik harp hazırlığı ve seferi başlattığını hatırlatmalıyız. Bu seferin diğer nedenleri ilgili alanda nakledilmiştir. Lakin hüküm merhalesinde Alâeddin Keykubad'ın, 1225 yılında, Kilikya Ermeni Krallığına yönelik fütihat harekâtı sonunda; Türkiye Selçuklu Devleti'nin, Antalya'dan Silifke'ye kadar bütün Akdeniz kıyı şeridini ele geçirdiğini; Türklerin İç-il dedikleri maziye intikal eden ismi ile İsaoria bölgesi, yani Mersin'in fethedildiğini; Kilikya Ermeni Krallığına ait irili ufaklı 70 civarında kalenin Türklerin eline geçtiğini; Akdeniz'de devlete büyük kazançlar temin eden deniz ticaretinin emniyetinin güvence altına alındığını; Anadolu-Suriye arasında işleyen kervan yollarının emniyetinin iade edildiğini; İskenderun Körfezi'nden Alâiye'ye kadar uzanan Kilikya Ermeni Krallık sınırlarının oldukça gerilediğini, batı tarafındaki sınırının Silifke'ye kadar çekildiğini; Selçuklu kuvvetlerinin Kilikya kalelerinden birçoklarına hakim olduğunu, Selçuklu kuvvetlerinin ilerlemesi karşısında Kilikya Ermeni Krallığının vassallık şartlarının iki katını kabul ederek barış talebinde bulunmak zorunda kaldığını; Türkiye Selçuklu Devleti'nin kudretini Kilikya bölgesinin büyük bir kısmında yaydığını; Kilikya Ermeni Krallığının daha ağır şartlarla Türkiye Selçuklu Devletine tabi olarak son derece ciddi bir darbe aldığı; Kilikya Ermeni Krallığı üzerine harp hazırlığı ve seferi başlatan nedenlerin tamamının çözüme ulaştığını; başkenti Sis olan Ermeni Krallığının Alâeddin Keykubad'ın geri kalan saltanat döneminde daima bağıllık noktasında yer aldığını yineleyebiliriz.

Alâeddin Keykubad'ın Karadeniz ticaretinin kazanç ve emniyetine atfettiği değer ise Trabzon Rum Devleti ile olan ilişkilerini tayin eden en önemli husus olmuştur. Karadeniz'in uluslar arası ticari imkanlarını kullanarak ülke ekonomisinin dış ticaretten elde edeceği hisseyi artırma fikrine haiz Alâeddin Keykubad, aynı telakki ile hareket eden Türkiye Selçuklu Devletine tabi Trabzon Rum idaresinin, Karadeniz'in kuzey

lkeleri ile gerekleŖen ticari münasebetleri kontrol etmeye yönelik çabasını baŖarılı sonuçlanan Suğdak deniz seferi ile izale etmeyi baŖarmıŖtır. Anadolu'dan gelen malların Karadeniz'in kuzey ülkelerine varmasını temin eden Suğdak'ın alınması ile noktalanın bu seferin sonunda ayrıca Moğol akını yüzünden bozulan Karadeniz ticaretinin emniyeti temin edilirken, Türkiye Selçuklu Devletinin Karadeniz havzası üzerindeki gücü ve itibarı artmıŖtır. Bununla birlikte Trabzon Rum İmparatoru I. Andronikos Ghisos, Türkiye Selçuklu Devleti'ne karŖı mükellef oldukları tabiiyet Ŗartlarının iktisadi ve siyasi yapılarını boğması bir yana devletinin Karadeniz ticareti üzerindeki kr marjının da kısıtlanması karŖısında siyasi ve askeri sahada Selçuklu hükümeti aleyhine kontrast adımlar atmıŖtır. Bu merhalede Selçuklu Devleti'ne mükellef olduğu tabiiyet Ŗartlarını reddeden Trabzon Rum İmparatoru, 1229 tarihinde Doğu Anadolu'da hakimiyet gösterileri içinde bulunan Celaleddin Harezmsah'ın yüksek hakimiyetini tanır. Ancak Celaleddin Harezmsah'ın Yassıçemen SavaŖı'nda Alâeddin Keykubad'a yenilerek Doğu Anadolu sahasından ayrılmasının ardından Trabzon Rum yönetimi eski tabiiyet szleŖmesinden daha ağır yükümlülükler barındıran yeni bir anlaŖma ile tekrar Türkiye Selçuklu Devleti'ne itaat bildirmek zorunda kalmıŖtır. Nihayet Trabzon Rum Devletinin bu tabiiyeti Selçukluların Ksedağ hezimetine kadar srmŖtir.

Umumi bir ereve içinde noktalamak gerekirse gurbet, mağlubiyet, esaret merhalesinden sonra devlet adamları ve komutanlarının seçim ve tercihiyle Ŗubat 1220'de tahta geçen Alâeddin Keykubad'ın on yedi sene süren saltanatı Türkiye Selçuklu lkesi için adalet, emniyet, refah, barıŖ, huzur noktasında en parlak dönem olarak tarihe gemiŖtir. Uluğ Sultan sanına haiz Alâeddin Keykubad'ın zamanında Türkiye Selçuklu Devleti ise Anadolu'da rakipsiz bir merhalede, Moğollar hariç komŖu hükümetlerinden hepsinden ise kuvvetli bir mevkiye görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, I-II, TTK Ankara 1999.
- Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, haz. E. Merçil, II, İstanbul 1977.
- Akropolites, Georgios, *Vekayinâme*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2008.
- Aksarayî, Kerimüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Ankara 2000.
- Altan, Ebru, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, TTK Ankara 2003.
- Anna Komnena, Alexiad: *Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, çev. Bilge Umar, İstanbul 1996.
- Anonim Selçuknâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi*, III, yay. ve çev. F. N. Uzluk, Ankara 1952.
- Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, çev. Ahmet Temir, TTK Ankara 2010.
- Artuk, İbrahim “Alâeddin Keykubad'ın Meliklik Devri Sikkeleri, *Belleten*, XLIV, 174, 1980, s. 265-273.
- Ayiter, Kudret “Myriokephalon Savaşı Nerede Olmuştur?”, *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara 1981, s. 689-701.
- Ayönü, Yusuf, “Türkiye Selçuklu Devleti ile Trabzon İmparatorluğu Arasında Karadeniz Bölgesindeki Hâkimiyet Mücadelesi (1204-1243), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIII/1, Temmuz 2008, s. 15-36.
- , “Selçuklu-Bizans İlişkileri”, *Türkler*, VI, s. 598-617.
- Azimî, Azimî Tarihi, *Selçuklularla İlgili Bölümler (1038/39-1143/44)*, yay. ve çev. Ali Sevim, Ankara 1988.
- Bala, Mirza, “Hoy”, *İA*, VI, s. 571-573.
- Barthold, W., *İslâm Medeniyeti Tarihi*, izah ve düzeltmeler. M. Fuad Köprülü, Ankara 2004.
- , *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, yay. haz. Kazım Yaşar Kopraman-İsmail Aka, Ankara 2006.
- Baykara, Tuncer, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev Gazi-Şehit (1164-1211)*, TTK Ankara 1997.
- Bilgin, Orhan, “Cüveyni Ata Melik”, *DİA*, VIII, s. 140-141.
- Brockelmann, C., “Nesevi”, *İA*, IX, s. 200-201.

- Brosset, Marie Félicité, *Histoire de la Géorgie*, çev. Hrand D. Andreasyan, notlar ve haz. Erdoğın Merçil, *Gürcistan Tarihi (Eski çağlardan 1212 yılına kadar)*, Ankara 2003.
- Büchner, V.F., “Sis”, *İA*, X, s. 708-712.
- Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul 2002.
- Ceylan, M. Akif- Adnan Eskikurt, “Kufi Çayı Boğazının Doğal ve Tarihi Coğrafyası”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, c. 1, s. 3, İstanbul 2001, s. 123-152.
- Cüveyni, Alâüddin Atâ Melik, *Tarih-i Cihangüşa*, çev. Mürsel Öztürk, KTBY, Ankara 1999.
- Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, TTK Ankara 1997.
- Darkot, Besim, “Samsun”, *İA*, X, s. 172-178.
- , “Sinop”, *İA*, X, s. 683-689.
- , “Koyluhisar”, *İA*, VI, s. 880-881.
- , “Süveydiye”, *İA*, XI, s. 253-255.
- , “Besni”, *İA*, II, s. 570.
- Demirkent, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK Ankara 1996.
- , *Bizans Tarihi Yazıları (Makaleler-Bildiriler-İncelemeler)*, İstanbul 2005.
- , “Sümeysat”, *İA*, XI, s. 232-236.
- Eflâki, Ahmed, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. T. Yazıcı, I, İstanbul 1986.
- El-Bundârî, *Zübdet el-Nusra ve Nuhbetu’l-Usra*, nşr. Th. Houtsma, Türkçe çev. Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, TTK Ankara 1999.
- Ersan, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler*, TTK Ankara 2007.
- , “Kilikya Ermeni Krallığı’nın Türkiye Selçuklularına Tabiiyeti Meselesi”, *İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 301-315.
- Erzi, A. Sadık, “İbn Bibi”, *İA*, V/II, s. 712-718.
- Galib, İsmail, *Takvim-i Meskukat-i Selçukiyye*, Ankara 1971.
- Gordlevski, V., *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran, Ankara 1988.
- Gökbilgin, M. T., “Müneccimbaşı”, *İA*, VIII, s. 801-806.
- Gökhan, İlyas, “XIII. Yüzyılda Maraş”, *SÜ, SBED*, sayı 13, 2005, s. 191-222.
- Göksu, Erkan, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, TTK Ankara 2010.
- Grousset, Rene, *Bozkır İmparatorluğu*, çev. Reşat Uzmen, İstanbul 1980.

- Gül, Muammer, “XIII-XV. Yüzyıllarda Anadolu Türkleri ile Trabzon İmparatorluğu Arasındaki İlişkiler” *Fırat Üni. SBD*, c. 13, 2003, s. 421-437.
- , “Harezmlı Türklerin Anadolu ve Yakın Doğu’daki Rollerı ve Tesirleri”, *Belleten*, CLXX, Nisan 2006, s. 95-118.
- Günaltay, Şemseddin, *İslam Tarihinin Kaynakları -Tarih ve Müverrihler-*, İstanbul 1991.
- Hahanov, A., *Panaret’in Trabzon Tarihi*, çev. Enver Uzun, Trabzon 2004.
- Hartmann, R., “Dülük”, *İA*, III, s. 663-664.
- Honigmann, Ernst, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, çev. Fikret Işıltan, İstanbul 1970.
- , “Menbic”, *İA*, VII, s. 704-708.
- , “Tell-Başir”, *İA*, XII, s.145-147.
- , “Misis”, *İA*, VIII, s. 364-373.
- Hüseyinî, Ebu’l-Hasan, *Ahbarü’-d-Devleti’s-Selçukiyye*, çev. N. Lügal, TTK Ankara 1999.
- Heyd, W., *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, TTK Ankara 2000.
- İbn Bibi, *el-Evâmirü’l-Alâiyye fi’l-Umûri’l-Alaiyye*, Selçukname, çev. Mürsel Öztürk, I, T.C. Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser, Ankara 1996.
- İbn Bibi, *Selçuknâme*, çev. M. H. Yınanç, İstanbul 2007.
- İbn Kesir, *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, XIII, Matbaatü’s-Saâde, Mısır.
- İbn Tağriberdi, *el-Nucûmü’l-Zahira fi Mulûk-i Misr ve’l-Kâhira*, VI, Vezeratü’s Safakiyye ve’l-İrşad, Kahire 1963.
- İbnü’l-Esir, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, çev. Abdülkerim Özaydın, IX-XI, İstanbul 1991.
- , *el-Kâmil fi’t-Tarih*, çev. Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özaydın, XII, İstanbul 1987.
- Jansky, Herbert, “Selçuklu Sultanlarından Birinci Alâeddin Keykubad’ın Emniyet Politikası”, *Zeki Velidi Togan’a Armağan*, TTK Ankara 2010.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, TTK Ankara 2000.
- Kaya, Önder, *Selahaddin Sonrası Dönemde Anadolu’da Eyyubiler*, İstanbul 2007.
- Kaya, Selim, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK Ankara 2006.
- Kaymaz, Nejat, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü’-d-dîn Keyhüsrev ve Devri*, TTK Ankara 2009.

- , “Anadolu Selçuklu Devletinin İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü”, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 2, sayı 2, Ankara 1964, s. 91-155.
- Keçiş, Murat, “Georgios Akropolites ve “Tarih” Adlı Eseri”, *AÜDTCF*, c. 28, sayı 45, 2009, s. 191-205.
- Kesik, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK Ankara 2003.
- Khoniates, Niketas, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, TTK Ankara 1995.
- Khoniates, Niketas, *Niketas Khoniates’in Historia’sı 1180-1195, (Komnenos Hânedanının Sonu ve II. Isaakios Angelos Devri)*, çev. Işın Demirkent, yay. hazırlayanlar F. Başar-B. Demiriş, İstanbul 2006.
- Khoniates, Niketas, *Niketas Khoniates’in Historia’sı 1195-1206, (İstanbul’un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması)*, çev. Işın Demirkent, İstanbul 2004.
- Kılıç, Şahin, “Yükselme Devri Selçuklu-Bizans İlişkileri”, *Türkler*, VI, s. 618-629.
- Kinnamos, Ioannes, *Ioannes Kinnamos’un Historia’sı (1118-1176)*, çev. Işın Demirkent, TTK Ankara 2001.
- Koca, Salim, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, TTK Ankara 1997.
- , *Türkiye Selçukluları Tarihi, Malazgirt’ten Miryakefalon’a (1071-1176)*, Çorum 2003.
- , “Moğol İstilasına Karşı Sultan I. Alâeddin Keykubad’ın Güvenlik Politikası”, *Gazi Türkiyat*, 5. sayı, 2009, s. 187-216.
- , “Türkiye Selçuklu Tarihine Damga Vuran Menfur Bir Cinayet Alâeddin Keykubad’ın Zehirlenmesi”, *SÜ, TAD*, sayı 27, 2010, s. 347-369.
- , “Türkiye Selçuklu Sultanlarının İzledikleri Ekonomik Politikalar”, *GTT*, c. 4, s. 485-493.
- , “Anadolu Türk Beylikleri”, *Türkler*, VI, s. 703-755.
- , “Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubad’ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı”, *Gazi Türkiyat*, sayı 1, Güz 2007, s. 1-38.
- Koçaş, M. Sadi, *Tarihte Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri*, İstanbul 1990.
- Konyalı, İbrahim Hakkı, *Konya Tarihi*, Konya 1964.
- Köprülü, M. Fuad, *Tarih Araştırmaları I*, Akçağ yay., Ankara 2006.

- , *Türkiye Tarihi (Anadolu İstilasına Kadar Türkler)*, Akçağ yay. Ankara 2005.
- Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri*, I, TTK Ankara 2000.
- , *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı*, III, TTK Ankara 2001.
- , *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK Ankara 1998.
- , “Türkiye Selçuklu Devleti’nin Ekonomik Politikası”, *Belleten*, L/198, 1986, s. 613-620.
- Kratchkowsky, “Nüveyri”, *İA*, IX, s. 374-375.
- L’Loyd, Seton–D. Storm Rice, *Alanya (‘Alâ’iyya)*, çev. Nermin Sinemoğlu, TTK Ankara 1989.
- Merçil, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, TTK Ankara 2006.
- , *Selçuklular’da Hükümdarlık Alâmetleri*, TTK Ankara 2007.
- , “Bizans’ta Selçuklu Hanedan Mendupları”, *XI. Türk Tarih Kongresi*, c. II, Ankara 5-9 Eylül 1990.
- Miller, William, *Son Trabzon İmparatorluğu*, çev. Nurettin Süleymangil, İstanbul 2007.
- Minorsky, V., “Meraga”, *İA*, VII, s. 731-738.
- , “Mugan”, *İA*, VIII, s. 446-450.
- Müneccimbaşı, *Câmiü’-d-Düvel*, Selçuklular Tarihi, yay. ve çev. A. Öngül, I-II, İzmir 2000/2001.
- Nesevî, Şehâbü’-d-dîn, *Celâleddin Harezmsah*, çev. Necip Asım, İstanbul 1934.
- Nüveyrî, *Nihâyetü’-l-Ereb fi Fünûni’-l-Edeb*, XXVI, Vezaretü’s-Sekafe, Kahire 1985.
- Oktay, Hasan, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, İstanbul 2007.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, TTK Ankara 2006.
- Râvendî, *Râhatü’s-Sudûr ve Âyetü’s-Sürûr*, çev. A. Ateş, I, TTK Ankara 1999.
- Reşidüddin, Fazlullah, *Câmi’ü’t-Tevârih*, Selçuklu Devleti, çev. E.Göksu-H. Güneş, İstanbul 2011.
- Roux, Jean Paul, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, çev. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, İstanbul 2001.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, I-III, Ankara 2008.

- Savvides, Alexis G. C. “Acropolites and Gregoras on the Byzantine-Seljuk Confrontation at Antioch-on-the Meander (A. D. 1211), English Translation and Commentary”, *AÜDTCF, Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 15, sayı 26, s. 93-101.
- Sevim, Ali, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, TTK Ankara 1990.
- , *Anadolu'nun Fethi (Selçuklular Dönemi)*, TTK Ankara 2000.
- , *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, TTK Ankara 2002.
- Sevin, Veli, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Ankara 2001.
- Sıbt İbn'ül-Cevzî, *Miratü'z-Zamân fi Târîhi'l-Ayân'da Selçuklular*, seçme, trc. ve değer. Ali Sevim, TTK Ankara 2011.
- Streck, “Aynzarba”, *İA*, II, s. 74-75.
- Sümer, Faruk, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, TTK Ankara 1998.
- , *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, İstanbul 1999.
- , *Yabanlu Pazarı Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, İstanbul 1985.
- , *Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar (Fetihden XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar)*, *TAD*, c. 1, sayı 1, Ankara 1964, s. 1-98.
- Taneri, Aydın, *Harezmşahlar*, Ankara 1993.
- , *Celâlî'd-Din Harezmşah ve Zamanı*, Ankara 1977.
- , “Çaşnigir”, *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s. 232.
- Tellioğlu, İbrahim, *Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*, Trabzon 2009.
- Togan, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981.
- , “İbnü'l-Esir”, *İA*, V/II, s. 851-852.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2010.
- , *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, TTK Ankara 1988.
- , *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler*, Ankara 2007.
- , *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul 2003.
- , *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2001.
- , “Orta Çağlarda Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri” *Belleten*, XXVIII, Nisan 1964, s. 209-227.
- , “I. Alâeddin Keykubad”, *İA*, VI, s. 646-661.

- Umar, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul 1993.
- , “Myriokephalon Savaşının Yeri: Çivril Yakınında Kufi Çayı Vadisi”, *Bulleten LIV/209*, 1990, s. 99-116.
- Urfalı Mateos, *Vekayinâme (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. H. D. Andreasyan, Notlar: E. Dulaurier-M. H. Yınanç, TTK Ankara 2000.
- Uyumaz, Emine, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, TTK Ankara 2003.
- , “Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri ve Türkiye Selçuklu Tarihi”, *Türkler*, VI, s. 590-597.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, TTK Ankara 1988.
- Witteck, Paul, *Menteşe Beyliği*, çev. O. Ş. Gökyay, TTK Ankara 1999.
- Yakubovski, A., “İbn-i Bibi'nin XIII. Asır başında Anadolu Türklerinin Sudak, Polovets (Kıpçak) ve Ruslara Karşı Yaptıkları Seferin Hikayesi”, çev. İsmail Kaynak, *AÜDTCFD*, XII, 1954, s. 207-226.
- Yazıcı, Tahsin, “Ahmet Eflaki”, *DİA*, II, s. 62.
- Yıldız, H. D., *İslâmiyet ve Türkler*, İstanbul 2000.
- Yınanç, M. Halil, “Celaledin Harezmsah”, *İA*, III, s. 49-53.
- Yücel, Yaşar, *XIII-XV. Yüzyıllar Kuzey Batı Anadolu Tarihi, Çoban-oğulları Candar-oğulları Beylikleri*, Ankara 1980.
- Zehebi, *el-İber fi-Haber Men Gaber*, Tahk. Selahaddin el-Müncid, V, Mektebetü Hayyat Kuveyt 1966.